

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ SZAKKÖNYVTÁR A HOLNAP HATÁRÁN
4. RÉSZ: A SZÁZÖTVEN ÉVES KSH KÖNYVTÁR
SZEREPVÁLTOZÁSAI
- ⊙ AZ EISZ NEMZETI PROGRAM SZEREPE
A KÖNYVTÁRAK KÜLFÖLDI SZAKIRODALOMMAL
VALÓ ELLÁTÁSÁBAN
- ⊙ AUTOMATIZÁLT TARTALOMELEMZÉS
- ⊙ LOKALITÁS – TÖBBFÉLE LÁTÓSZÖGBŐL
- ⊙ E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK
- ⊙ A BIOGRÁFIAI INDEX MŰFAJÁNAK MEGÚJÍTÁSI
KÍSÉRLETE A MAGYAR ÉLETRAJZI KALAUZSBAN
2. RÉSZ
- ⊙ BESZÁMOLÓ AZ IFLA WROCLAWI
KONFERENCIÁJÁRÓL
- ⊙ A HOLLAND NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS
A DIGITALIZÁLÁS

HIRDESSEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!
KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2017/4

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2017/4

⊙ HONVÉDSÉGI SZAKKÖNYVTÁRI GYŰJTEMÉNYEK. HELYZETKÉP ⊙
SZERZŐI JOGI MŰVELTSÉG A MAGYAR KÖNYVTÁROSOK KÖRÉBEN ⊙ A
BIOGRÁFIAI INDEX MŰFAJÁNAK MEGÚJÍTÁSI KÍSÉRLETE A MAGYAR
ÉLETRAJZI KALAUZSBAN. 1. RÉSZ: ELMÉLETI ALAPOK ÉS A RENDSZER
KIÉPÍTÉSE ⊙ AZ ELEKTRONIKUS TANULÁS, AVAGY GONDOLATOK AZ
E-LEARNING VILÁGÁRÓL ⊙ MAGYAR KIRÁLYI HONVÉDSÉGI TISZTI
MAGÁNKÖNYVTÁRAK A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN ⊙ MEGSZÓLÍ-
TOTT ELŐDÖK: VÉRTESEY MIKLÓS (1907–1991) ⊙ NEMZETKÖZI KÖRKÉP A
WEBARCHIVÁLÁS GYAKORLATÁRÓL ⊙ LIBER NAPOK KÖNYVTÁRVEZE-
TŐKNEK ⊙ KÖNYVSZEMLE ⊙ REFERÁTUMOK ⊙

A TARTALOMBÓL:

27. (63.) ÉVFOLYAM, 2017. 4.

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

⌘ **Szerkesztőbizottság elnöke:** Hegyközi Ilona

⌘ **Szerkesztőbizottság:** dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes, dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

⌘ **Borítóterv:** Gerő Éva ⌘ **Műszaki szerkesztő:** Nagy László ⌘ **Szerkesztőség:** OSZK Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4-6. (Budavári Palota F. épület) ⌘ **Telefon:** + 36-1-224-3795 ⌘ **Fax:** +36-1-224-3875. ⌘ **E-mail:** kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ⌘ **Megjelenik:** negyedévente. ⌘ **Egy szám ára:** 1500.-Ft + 5% áfa.

⌘ **Éves előfizetés:** 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ⌘ **Külföldi előfizetés:** 100 euró ⌘ **Terjeszti:** az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ⌘ **Előfizethető:** a szerkesztőség címén. ⌘ **Kiadja:** az Országos Széchényi Könyvtár ⌘ **Felelős kiadó:** az OSZK főigazgatója ⌘ **Nyomda:** Nalors Grafika Kft., Vác ⌘ **Felelős vezető:** Szabó Gábor ⌘ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referálók és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts),

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-miniszteriuma>

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a

<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

AMBERG Eszter (a Csorba Győző Könyvtár igazgató-helyettese, Pécs), ANDAHÁZI SZEGHY Viktor (ör-nagy, a HM-HIM Hadtörténeti Könyvtár könyvtárvezetője, Bp.), BÁNKESZI Katalin (a Könyvtári Intézet ny. igazgatója, Bp.), DANCS Szabolcs (az OSZK főtanácsadója, Bp.), GAÁL NÉ KALYDY Dóra (az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgató-helyettese, Bp.) HEGYKÖZI Ilona (a Könyvtári Intézet ny. osztályvezetője, Bp.), JÁVORKA Brigitta (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), JÁVORSZKY Ferenc (tanársegéd az Eszterházy Károly Egyetem Jászberényi Campuson), KISZL Péter (az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet igazgatója, tanszékvezető, Bp.), KOLTAY Tibor (mb. intézetigazgató Eszterházy Károly Egyetem Tudástechnológiai Intézet, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtár ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NÉMETH Márton (az OSZK munkatársa, Bp.), NÉMETH Tibor (a Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője, Celldömölk), PAJOR Enikő (a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Könyvtártudományi Tanszék, Szeged ny. munkatársa), POGÁNY György (a Kármán József Városi Könyvtár, Pilis ny. könyvtárvezetője), (POGÁNY NÉ RÓZSA Gabriella (a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ VEIG VELI Tudományos Könyvtár könyvtárvezetője, Bp.) PRÓKAI Margit (könyvtárigazgató, II. Rákóczi Ferenc Könyvtár, Miskolc), SZABÓ Piroska (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), SZEPESI Judit (a Németh László Városi Könyvtár, Hódmezővásárhely munkatársa), TÓTH Béla István (a Könyvtári Intézet munkatársa, Bp.), TÓTH Máté (mb. osztályvezető, Könyvtári Intézet, Bp., PTE Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézet, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

Abstracts	491
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

ANDAHÁZI SZEGHY Viktor: Honvédségi szakkönyvtári gyűjtemények. Helyzetkép	495
---	-----

KOLTAY Tibor – MURÁNYI Péter – JÁVORSZKY Ferenc – AMBERG Eszter: Szerzői jogi műveltség a magyar könyvtárosok körében	507
---	-----

MŰHELY

NÉMETH Tibor: A biográfiai index műfajának megújítási kísérlete a Magyar Életrajzi Kalauzban 1. rész: <i>Elméleti alapok és a rendszer kiépítése</i>	519
--	-----

E-LEARNING ÉS A KÖNYVTÁRAK

Előszó a sorozathoz (Bánkeszi Katalin)	540
--	-----

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit: Az elektronikus tanulás, avagy gondolatok az e-learning világáról	541
---	-----

MŰLTUNKBÓL

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Magyar királyi honvédségi tiszti magánkönyvtárak a XIX–XX. század fordulóján	549
--	-----

MEGSZÓLÍTOTT ELŐDÖK

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Tudatosan vállalta a könyvtárosságot, s évtizedeken keresztül hűséggel szolgálta választott hivatását egyetlen munkahelyén, a Budapesti Egyetemi Könyvtárban” Vértessy Miklós (1907–1991)	563
---	-----

KITEKINTÉS

- NÉMETH Márton:** Nemzetközi körkép a webarchiválás gyakorlatáról 575
- GAÁLNÉ KALYDY Dóra:** LIBER Journées – LIBER napok könyvtárvezetőknek 583
- DANCS Szabolcs:** Új utakon az RDA – rövid jelentés a European RDA Interest Group 2017-es éves találkozásjáról 589

KÖNYVSZEMLE

- Nem lenyelni – rágni! Z. Karvalics László Szó-kalauzáról**
KARVALICS László, Z.: Informatorium. Szó-kalauz a kortárs információs kultúrához. Budapest, Tinta Kvk., 2017. 532, [1] p. (Ism.: *Koltay Tibor*) 591

Könyv a biblioterápiáról

- Béres Judit:** „Azért olvasok, hogy éljek”. Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. Pécs, Kronosz Kiadó, 2017. 292 p. (Ism.: *Hajnal Ward Judit*) 595

A nyomdászok Petőfije

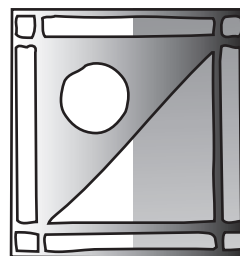
- Simon Melinda:** A nyomdászok Petőfije: Morócz Jenő és a többi „poéta szaktárs”. Budapest, MTA KIK, Jaffa K. 2016. 110 p. (Ism.: *Pogány György*) 598

**KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ
(REFERÁTUMOK)**

- Könyvtár- és információtudomány 601
- Könyvtár- és tájékoztatásügy 605
- Könyvtárak és tájékoztatási intézmények 614
- Munkafolyamatok és szolgáltatások 621
- Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek 634
- Vezetés, irányítás 635
- Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés 643
- Könyvtárgépesítés, könyvtárépület 645
- Kapcsolódó területek 651

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Military special libraries. State of the art

ANDAHÁZI SZEGHY Viktor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 495–506.

Military libraries are less known participants in the Hungarian library system. The reason is that, except for some public collections, most of these libraries are only partially or not at all accessible for the public. At present, there are 31 libraries operated by the Hungarian Defense Forces, of which 12 are special libraries. Army libraries differ significantly in terms of location, infrastructure, collection development, and staffing. The first part of the study provides a general description of the operational features of military libraries. The second part presents in more detail the work in four special libraries owning the oldest and most valuable collections, commonly known as the Library of Military Technology, the Research Library of the Military Hospital, the Geoinformation Service Library and the Military History Library.

Keywords: Military libraries, Special libraries, State of the art

Copyright literacy among Hungarian librarians

KOLTAY Tibor – MURÁNYI Péter – JÁVORSZKY Ferenc – AMBERG Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 507–518.

As participants in the 2014 international Copyright Literacy Survey (in the UK and four other countries), Hungarian librarians also completed a 22-item online questionnaire related to their knowledge of copyright and related library experience. The number of Hungarian respondents was 145. The questionnaire first inquired about their general knowledge regarding copyright and national and international institutions. The next parts asked about institutional-level copyright policy and about the role of LIS education and training in obtaining copyright knowledge. The analysis presents the answers in the order of the questionnaire in a tabular form, with comments from authors. The findings in Hungary were

similar to the international results. In general and in summary, the respondents' copyright literacy hardly reaches the desirable level, and more intensive instruction is needed to improve the copyright literacy of librarians.

Keywords: E-materials, Legal issues, Copyright, Services, Survey

WORKSHOP

Renewing the genre of the biographical index. Part 1. Theoretical foundations and building the Hungarian Biographical Guide

NÉMETH Tibor

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 519–539.

For more than three decades now, the author (head of the Celldömök City Library) has been building a large-scale biographical guide and digital name catalogue on a voluntary basis (in his spare time, at his own expense). The paper first introduces the genre of the biographical index, then describes the history of the Hungarian Biographical Guide (HBG). The author provides a roadmap from notes on cards (1985), through the registration of MABI (Hungarian Biographical Index Ltd., 1998), and the CD-ROM version (released in 2000), to the current database with 400,000 records. As a representative digital name catalogue, HBG utilizes the possibilities of the biographical index genre to collect the data of persons who have played a significant role in Hungarian history in any area, or who have already been assigned a separate entry in various biographical data collections. The paper describes the concept of data collection, and explains in detail the structure of data collected (original name, dates of birth and death, place of work, occupation, awards and prizes, name variants, data differences, additional data, references) and the retrieval possibilities (names, chronological filters, fielded and combined search), with examples.

Keywords: Biobibliography, Biography, Personal names

E-LEARNING AND LIBRARIES

Preface to a series on e-learning

BÁNKESZI Katalin

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 540.

This new series will provide an overview of e-learning and e-teaching, aiming to assist to popularize them. In addition to general concepts and theoretical knowledge, the articles will cover the following themes: why e-learning; benefits and disadvantages; the psychology of e-learning; the environment of electronic education; the types of e-learning materials.

Keywords: E-materials, E-learning, Education, Continuing education

About the world of e-learning

BÁNKESZI Katalin – SZEPESI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 541–548.

Digital projects in Hungary are running under the umbrella called the Digital Wellbeing Programme. Within this framework, in spring 2017 the Digital Strategy of Public Collections 2017-2025 was prepared, which includes e-learning as well. This strategy supports the strengthening of the role of distance education and recommends extending the range of digital learning materials based on content derived from public collections. The paper reviews the forms of e-learning, distance education, computer-based learning, and online education. It characterises the current forms of e-learning, defines the participants of the learning process, the tools assisting learning, and analyses the role of libraries in creating interfaces for online learning. With its personalized opportunities (such as learning tools and the role of tutors), e-learning is a flexible form of learning, which can be tailored to individual needs.

Keywords: E-materials, E-learning, Education, Continuing education

FROM OUR PAST

Private libraries of officers serving in the Hungarian Royal Army at the turn of the 19th and 20th centuries

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 4. pp. 549–562.

After the foundation of the Hungarian Royal Army (1868), a differentiated library system was organized step by step, to meet various information needs. It included the library collections of the Ministry of Defense, the Ludovika Academy, military schools, hospitals, departments, barracks, and scientific or casino societies. In addition, the Army itself expected and appreciated when soldiers engaged in self-education or research, possessed private libraries, and were interested in bibliophilic activities. In 1886, Aladár György published the first Hungarian library statistics under the title *Hungary's public and private libraries*, based on voluntary data provision of institutions and individuals. Based on the work of Aladár György, this paper presents the libraries, career, and erudition of Ferenc Kostyán, János Máriássy, Ernő Hollán, István Türr, Vince Jelentsik, István Kápolnai Pauer and György Mádi Kovács.

Keywords: Bibliophilia, Biography, Private libraries, Literature on military issues

INTERVIEWS WITH OUR PREDECESSORS

„He took up librarianship consciously and has been loyal to his chosen devotion for decades at his only workplace, the Budapest University Library“. Miklós Vértesy (1907-1991)

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 4. pp. 563–573.

In this series members of the Department of Library and Information Science at the Eötvös Loránd University (ELTE) present the edited and commented version of career interviews found in the legacy of the former Head of Department, Krisztina Voit. In the final part of the series of interviews, Miklós Vértesy, Head of the Rarities Collection of the ELTE Univer-

sity Library, speaks about his life and professional career in the form of a self-interview. Generations of students grew up learning from his textbook, published in 1963, with János Szentmihályi as co-author (*Guide to the Hungarian and international literature of scientific work*), and learned from his works on library history (*History of books and libraries; The history of the University Library of Budapest; Hungarian library history*), and used the yearbooks of the University Library he had edited. Miklós Vértesy's career path is complemented by a selected bibliography and rich notes.

Keywords: Biography, University library, Library history, Publishing of scientific publications

OUTLOOK

An international overview of web archiving practices

NÉMETH Márton

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 4. pp. 575–582.

The current development project at the National Széchényi Library includes a pilot to assess the software and hardware needs and professional knowledge required for web archiving. This article reviews international best practices supporting web archiving services. Based on the examples presented (from Australia, Austria, the Czech Republic, Denmark, Estonia, Holland, Slovakia, Slovenia, and the UK), the overall picture is mixed regarding both the organizational and the legal framework. The economic and financial situation of the country, as well as the professional background and the culture of co-operation all influence web archiving practices.

Keywords: E-materials, Web page, Preservation, National library, International review, Web archiving

LIBER Journées – LIBER days for librarians

GAÁL NÉ KALYDY DÓRA

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.)
2017. no. 4. pp. 583–588.

The author participated in a three-day training course in Paris organized by LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche) for library managers. Her article captures course events and takeaways.

Keywords: International conference, Research and special libraries

RDA on new roads. A brief report on the European RDA Interest Group 2017 Annual Meeting

DANCS Szabolcs

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 589–590.

This article describes the EURIG meeting in Florence and its important messages. The lectures are available at <http://casalini.it/eurig2017/>.

Keywords: Cataloguing rules, International co-operation, Data exchange, International conference, Web

BOOK REVIEWS

About a guide to professional terminology

Z. Karvalics László: Informatorium : szó-kalauz a kortárs információs kultúrához (Budapest, Tinta Kvk., 2017. 532, [1] p.

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 591–594.

Keywords: Information, LIS dictionary, Terminology, Review

A book about bibliotherapy

Béres Judit: „Azért olvasok, hogy éljek”. Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. Pécs: Kronosz Kiadó, 2017. 292 p.

(Reviewed by Judit Hajnal Ward)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 595–597.

Keywords: Bibliotherapy, Disadvantaged reader, Reading, Book review

The Petőfi of printers

Simon Melinda: A nyomdászok Petőfije: Morócz Jenő és a többi „poéta szaktárs”. Budapest: MTA KIK ; Jaffa K. 2016. 111 p.

(Reviewed by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 598–599.

Keywords: Printer, History of printing, Fiction, Book review

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 27. (63.) 2017. no. 4. pp. 601–648.

Forum Hungaricum – új kulturális portál

A MANDA (Magyar Digitális Archívum és Filmintézet) archívumát (<http://mandarchiv.hu>) a Forum Hungaricum kulturális portál <http://forumhungaricum.hu/> váltotta fel. A 2016. év végén megszűnt MANDA digitalizálási és közfoglalkoztatási feladatát az állami tulajdonban lévő Forum Hungaricum Kft vette át. A továbbiakban a Forum Hungaricum felületén mutatják be az adatbázis gyarapodását, kulturális témájú cikkeiket és a társaság törekvéseit. Az új felületről továbbra is elérhető lesz a <http://mandarchiv.hu> és a rajta szereplő régebbi írások. A MANDA által üzemeltetett aggregációs adatbázis is ugyanazon a néven és domainen érhető el: <http://mandadb.hu>.

További információ: <https://www.facebook.com/forumhungaricum/>

Forrás: *Katalist*, 2017. november 23. Szüts Etele híre alapján

Honvédségi szakkönyvtári gyűjtemények

Helyzetkép

ANDAHÁZI SZEGHY Viktor

E tanulmány a KSH Könyvtár által szervezett Szakkönyvtári seregszemle 2017. című rendezvényen elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata. Az aktuális adatokért és kiegészítésekért köszönet illeti Bartha Ildikó alezredest, Farkas Kingát, Pogányné dr. Rózsa Gabriellát és Rojkó Annamáriát.

Bevezető

A honvédségi könyvtárak, különösképpen a honvédségi szakkönyvtárak a könyvtári rendszer kevésbé ismert szereplői. Sokan hallottak róluk, de viszonylag kevesen jártak ezekben a gyűjteményekben, amihez nagyban hozzájárul elhelyezkedésük, a katonai objektumok korlátozott megközelíthetősége. Számukat tekintve a folyamatos átszervezések és az olykor mostoha működési körülmények miatt konstans adatot nehéz megadnunk¹. Jelenleg a Honvédelmi Minisztérium (HM), valamint a Magyar Honvédség (MH) fenntartásában 31 honvédségi könyvtár létezik, amelyből 14 Budapesten található. A legutóbbi, 2016. évi belső felmérés alapján az alábbi honvédségi szakkönyvtárakat ismerjük:²

1. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat Könyvtára, Budapest
2. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Könyvtár, Budapest
3. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Múzeumi Könyvgyűjtemény, Budapest
4. MH Logisztikai Központ Kutatás-fejlesztési Tudományos és Szabványosítási Osztály Haditechnikai Könyvtár, Budapest
5. MH Altiszti Akadémia Könyvtára, Szentendre
6. MH Kiképzési és Doktrinális Központ Tudományos Szakkönyvtár, Budapest
7. MH Geoinformációs Szolgálat Könyvtára, Budapest

8. MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár Kulturális és Rekreációs Igazgatóság Könyvtár, Budapest
9. MH 86. Szolnok Helikopter Bázis, Szolnok
10. MH 43. Nagysándor József Híradó és Vezetéstámogató Ezred, Székesfehérvár
11. MH 5. Bocskai István Lövészdandár Könyvtára, Debrecen
 - a) MH 5. Bocskai István Lövészdandár Vay Ádám Kiképző Bázis, Hajdúhadház
 - b) MH 5. Bocskai István Lövészdandár Zrínyi laktanya, Hódmezővásárhely
12. Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság Védelem-egészségügyi Laboratóriumi Intézet Tudományos Könyvtár
 - a) 1. és 2. sz. telephelyek, Budapest
 - b) Repülőorvosi Alkalmasságvizsgáló és Gyógyintézet Tudományos Fiókkönyvtár, Kecskemét

Mint látható, e könyvtárak több mint fele, szám szerint nyolc Budapesten található. Közülük mindösszesen három könyvtár (2., 8., 11.) nyilvános³, további kettő (3., 12./a.) pedig „korlátozottan nyilvános”.⁴ A felsoroltak közt egyaránt van országos szakkönyvtár és infrastrukturálisan alkalmatlan, a megszűnés szélén álló gyűjtemény. Jelen tanulmányban részletesebben a legrégebb alapítású és legjelentősebb gyűjteménnyel rendelkező négy könyvtárat mutatom be.

Működési környezet

Mielőtt sor kerülne a kiválasztott szakkönyvtárak ismertetésére, célszerű röviden összefoglalni a honvédségi könyvtárak sajátos működési körülményeinek néhány önkényesen kiválasztott, de fontos jellemzőjét:

- ☉ működési keretrendszer,
- ☉ infrastrukturális feltételek,
- ☉ gyarapítás, állomány-menedzsment,
- ☉ személyügyi helyzet.

a) Működési keretrendszer

A honvédségi könyvtárak jelenleg a tartalmilag idejétmúlt és szervezetileg túlhaladott 103/2002. HM utasítás alapján működnek – elvileg.⁵ A honvédségen belüli tudományos információellátás rendjét szabályozó jogforrás által 15 éve életbe léptetett struktúra gerince az utasítás III. fejezetében részletezett *Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs*

Rendszer (HSZIIR). Központi eleme eredetileg a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Egyetemi Központi Könyvtára (ZMNE EKK) volt, melynek feladata a közös adatbázis és az ehhez kapcsolódó portál működtetése volt. A könyvtár ezen kívül vezető-koordináló szerepet töltött be az összes partnerkönyvtár között.⁶ E szerep alapját az utasítás kiadásakor a ZMNE EKK szakmai súlyán és vezetőjének személyén túl⁷ a központi katalógus adta, amely szerver-kliens viszonyba szervezte – az önálló IKR-t felépítő Hadtörténeti Könyvtáron kívül – az összes tagkönyvtárat. A status quo e téren máig sem változott: a jogutód Nemzeti Közszolgálati Egyetem Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltárként (NKE EKKL) működő intézmény által vezetett katalógusba dolgoznak a csatlakoztatott partnerkönyvtárak – mind a szakkönyvtárak, mind az egyszerű csapatkönyvtárak.⁸ A képet ugyan némileg árnyalja, hogy megbízható informatikai háttérrel jelenleg mindösszesen e könyvtárak 67%-a rendelkezik.⁹

A katalogizáláson túl a hivatkozott utasítás gondoskodott a tárcán belül megjelent tudományos kiadványok kötelempéldányainak elosztásáról, amelyekből – természetesen az OSZK-n túl – a HSZIIR könyvtárai egy-egy példánnyal részesülnek. A tudományos kutatási anyagok tekintetében a jogszabályban megadott két példány a ZMNE EKK primátusát biztosította, amin felül csak a „szakirányú szakkönyvtárak” kaptak egy-egy példányt.

A 2002-ben felépített struktúrából ez az együttműködés napjainkra leginkább közös katalogizálásban merül ki – a tehetetlenségi nyomatékából adódóan. Már csak azért is, mert a korábban lefektetett hatáskörök és működési területek gazdái az elmúlt évek átszervezéseinek eredményeként sokat változtak, a jogutódok pedig általában nem vették át maradéktalanul az elődszervezetek feladatait.

Ágazati szakmai koordinációs rendszer a honvédségi könyvtárak esetében jelenleg nem biztosított. A terület gazdája a közművelődési feladatokat ellátó csapatkönyvtárak vonatkozásában – a mára hatályát veszített 8/2013. HM utasítás értelmében – a MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár lett.¹⁰ A szakkönyvtárak esetében azonban még ilyen szintű koordinációról sem beszélhetünk, leszámítva az NKE EKKL és a Hadtörténeti Könyvtár között az EMMI kérésére 2016-ban végzett gyűjtőköri egyeztetést.

1. kép

A Hadtörténeti Könyvtár olvasóterme 1973-ban és 2017-ben

b) Infrastrukturális feltételek

E tekintetben vegyes képet mutatnak a honvédségi könyvtárak. Vannak köztük – jelentős kisebbségben – felújított helyiségekkel rendelkező gyűjtemények, és többször költöztetett, ideiglenes elhelyezésük is. Általánosságban kijelenthető, hogy az MH, valamint a HM szervezeti átalakításai rendszeresen nyomot hagynak a különböző alárendeltségben működő könyvtárak elhelyezési körülményein. Teljes körű, tervezett könyvtárfelújítás legutóbb a ZMNE EKK épületében volt 2003-ban – immár 14 éve.¹¹ Részleges felújítás a Honvédkórházon kívül csupán néhány csapatkönyvtárnál történt, ami a meglévő helyiségek állagmegóvó festésén-mázolásán túl átalakítással, fejlesztéssel nem járt. Általánosságban elmondható, hogy mindenhol szükség lenne a belső terek felújítására, és a '70-es, '80-as évekből származó könyvtári berendezések teljes cseréjére.¹²

Az elhelyezési körülményekben jelentősebb javulás jellemzően csak ott következett be, ahol a könyvtárat is befogadó épület – más beruházás keretében – kapott kisebb-nagyobb felújítást.¹³

A raktári elhelyezés jellemzően szabadpolcos megoldású, csak a néhány, jelentősebb állománnyal rendelkező könyvtár (pl. HM HIM Hadtörténeti Könyvtár, MH Geoinformációs Szolgálat Könyvtára, Honvédkórház 2. sz. telephely) rendelkeznek a szabadpolcon kívül külön raktárhelyiségekkel.¹⁴

A már érintőlegesen említett informatikai ellátottság tekintetében megállapítható, hogy a vonatkozó 2006-os felmérés civil könyvtárakkal összevetve kiemelkedően jó eredményéhez képest¹⁵ némi visszaesés figyelhető meg. A helyzet ugyan még nem kritikus, de a 12 évvel ezelőtti informatikai igények azóta sokat

változtak: a korábban levelezésre, böngészésre használt webes kapcsolat helyett a tartalomszolgáltatók eléréséhez szükséges szélessávú internet, valamint olvasótermi hotspot (internet-hozzáférési pont) vált általános felhasználói elvárássá. Ehhez a könyvtárak számára az elmúlt évtizedben központi fejlesztés híján az időközben megnyílt uniós pályázatok jelenthetnék volna a felzárkózási lehetőséget, azonban ezeken a jellemzően nem nyilvános honvédségi könyvtárak eleve nem indulhattak, és a Közép-magyarországi Régióban elhelyezkedő nyilvános könyvtárak szintén hátrányban voltak. Fentiekén túl a komolyabb adminisztrációs teherrel járó pályázathoz szükséges személyi feltételek is kevés helyen voltak adottak, ezért nem meglepő, hogy jelentősebb forrásbevonás innen csak néhány szakkönyvtárban sikerült, így a ZMNE EKK-ban, valamint a Hadtörténeti Könyvtárban.¹⁶

c) Gyarapítás, állomány-menedzsment

A könyvtár gyűjtőkörét, a gyűjtemény fejlesztésének, megőrzésének, a könyvtári dokumentumok archiválásának szempontjait tartalmazó dokumentum közzétételét a honvédség nyilvános könyvtárai számára is az 1997. évi CXL. törvény írja elő. A fenntartó (jelen esetben az alakulat parancsnoka, vagy a katonai szervezet vezetője) által jóváhagyott gyűjtőköri szabályzat az irányadó. A pénzügyi források biztosítása is parancsnoki hatáskör, így a könyvtárak szempontjából nem mellékes, milyen attitűddel bír a fenntartói jogkör képviselője. Tervszerű, rendszeres állományfejlesztésről sajnos kevés esetben beszélhetünk, leginkább impulzusszerű beszerzések jellemzők. Különösképp igaz ez az adott év költségvetési zárásához közeledvén, a maradvány-keretek gyors

elköltségére, aminek a könyvtárak többször kedvezményezettjei, de ez nyilvánvalóan ellene hat a tudatos gyűjteményszervezésnek.

Az utóbbi időben történtek kísérletek különböző forrásokból könyvadományok becsatornázására¹⁷, azonban ezek minősége igen egyenetlen, nem beszélve a leválogatással és az adminisztrációval járó többletterhelésről, ami esetlegessé teszi e módszer hatékonyságát.

A legkiszámíthatóbb beszerzési forrást sok kisebb könyvtár számára még mindig a HM-MH kiadású belső kötelempéldányok jelentik, ami azonban az állandó szervezeti átalakulások miatt olykor akadozik vagy elmarad.

A honvédségi könyvtárakban szélesebb körű állományellenőrzés 2007–2008-ban volt utoljára. Ezen túl a 3/1975. KM-PM együttes rendelet elvei az irányadók.¹⁸ Ennek betartása leginkább az egy fővel működő könyvtárak számára okoz problémát. A bonyolult honvédségi anyaggazdálkodási szabályozók összehangolása a rendelet szellemével olykor nehézségekbe ütközik. Különösen igaz ez az apasztásra, az állományból való kivezetésre.

d) Személyügyi helyzet

Minden könyvtár esetében a működés kulcskérdése a személyi állomány: a feladatok ellátásához szükséges létszám és a megfelelő felkészültség. A személyügyi döntések katonai szervezetek esetében az állományilletékes parancsnok jogkörébe tartoznak, mely tevékenységben előkészítőként részt vesz a személyügyi főnök.¹⁹ A könyvtárak esetében ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a katonai szervezet parancsnoka felelős a szervezet ún. állománytáblájáért, amiben helyet kap többek közt a könyvtáros (jobb esetben: könyvtárosok). A szabályzat szerint a parancsnokon kívül az egységparancsnok-helyettesnek van még feladata a könyvtárak működtetésében, akitől elvárják, hogy „a parancsnok rendelkezései alapján irányítsa az egységnél folyó tudományos jellegű, az ésszerűsítő és újító munkát, felügyelje a szakkönyvtár (sic!) tevékenységét”.²⁰

A könyvtárakban alkalmazott munkaerő tekintetében a gyakorlatban sajnos születnek szükségmegoldások; olykor könyvtáros végzettség nélküli személyügyes, protokollal vagy szervező beosztással töltetik be a vezetőket a könyvtárosi helyeket és nemegyszer rész-munkaidőben. Könyvtáros szaktevékenységre még leginkább a honvédségi szakkönyvtárak fenntartóinál alkalmaznak „valódi” könyvtárosokat, igaz ez eset-

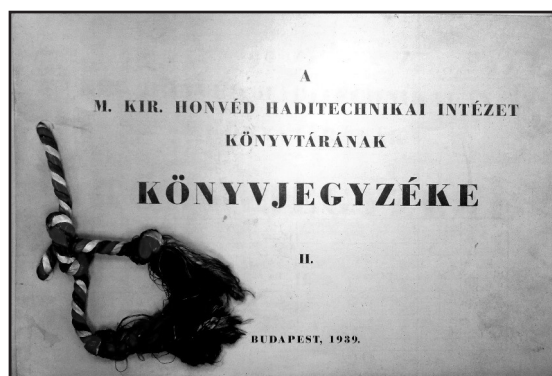
ben szinte kivétel nélkül az állomány nagyság szerint indokolt létszám töredékét.²¹

Az utóbbi évek digitális könyvtári boomja, az új eszközök, szolgáltatások megismerése és bevezetése okán igen fontos lenne a rendszeresen szervezett szakmai továbbképzés, erre azonban jelenleg – tudomásunk szerint – központi keret nincs biztosítva. A pályázatokból támogatott, így ingyenes továbbképzésekre való beiskolázást is csak ott hagyja jóvá a parancsnok, ahol a helyettesítés megoldható, tehát az egy fő könyvtárak számára ez a lehetőség is elérhetetlen marad. Itt üt vissza az, hogy a könyvtári feladatellátás felügyelete egy alakulat-szintű szervezet alosztályához delegálódott, amelynek igen korlátozottak a lehetőségei a forrásallokáció és általában a szakmai érdekérvényesítés terén.

A továbbiakban a négy legnagyobb múltú és legjelentősebb gyűjteménnyel rendelkező honvédségi könyvtár ismertetése következik.

MH Logisztikai Központ Kutatás-fejlesztési, Tudományos és Szabványosítási Osztály Haditechnikai Könyvtár

A könyvtár jogelődjét az 1930-as években létrehozott, Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézet szakkönyvtárában kereshetjük. A gyűjtemény létrehozásáról a háború után megmaradt kevés számú forrásban nem szerepel adat, de tekintettel arra, hogy legkorábbi – 1939-ből származó – ismert könyvjegyzéke a második volt a sorban, az alapítás a harmincas évek második felére tehető.

2. kép

A Haditechnikai Intézet Könyvtárának első fennmaradt könyvjegyzéke

Akkoriban az újjáéledő magyar hadiipar útkeresése igen prosperáló környezetet biztosított a hadmérnökök, műszaki szakemberek számára, akik munkájá-

hoz égető szükség volt a legújabb műszaki eredményeket ismertető szakirodalomra. Ennek gyűjtése, rendszerezése és szolgáltatása volt az elsődleges feladata az intézmény műszaki könyvtárának, amely a parancsnok közvetlen alárendeltségébe tartozott.²² A második világháború során az Intézet és benne a szakkönyvtár súlyos károkat szenvedett: a dokumentációk, gyűjtemények és a fejlesztési kapacitás jelentős része pótolhatatlanul elpusztult.²³

Az 1947-ben Katonai Műszaki Intézet néven újra megszerveződő kutatóközpont 1948 és 2007 között Haditechnikai Intézetként (HTI) működött, 1950-től a Virányos úton egy kifejezetten e célra létrehozott ingatlanban.

3. kép

A Haditechnikai Intézet Virányos úti központi épülete 1950 és 2007 között

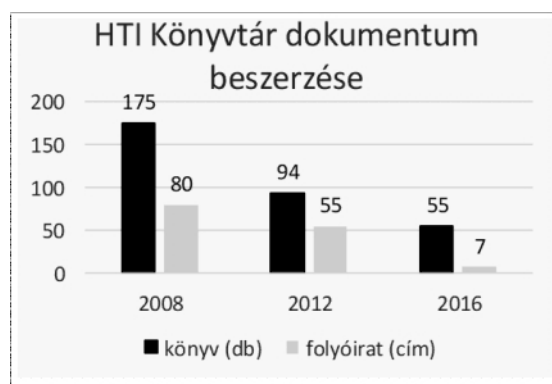
Profilját tekintve ez az országosan egyedülálló gyűjtőkörrel rendelkező könyvtár egyfajta vállalati könyvtár, amely a gyűjteményszervezésben értelemszerűen az általa kiszolgált szervezet műszaki fejlesztéseinek irányát kellett és kell, hogy kövesse. A megcélzott olvasói létszám a HTI fénykorában mintegy 1000 fő volt.²⁴ A gyűjtemény nyelvi meg-

oszlása a leggyakoribb nyelvek tekintetében: orosz, angol, német, olasz, szerb, cseh, lengyel. Az állomány a 2016-os statisztika alapján közel 39 000 kötet volt. A gyűjtőkör fókuszában a haditechnika, a műszaki tudományok, valamint ezek határterületei állnak.

2007-től – a sorozatos átszervezések következtében – a mai napig öt különböző alárendeltségben működött a HTI, amivel összefüggésben legutóbb könyvtára is költözni kényszerült. 2014-ben végül a budapesti Lehel úton nyert elhelyezést a gyűjtemény, ahol a beköltözést követően jelenleg a szolgáltatások beindítása okozza a legnagyobb gondot.²⁵

A jelentős méretű, gazdag tematikájú állomány ellenére 2007-től egyetlen főállású könyvtáros látja el a könyvtári feladatokat, beleértve az azóta lezajlott költöztetés lebonyolítását és az új helyen történő berendezkedést.

A könyvtár eredeti funkciójának megfelelően egyéb szolgáltatásként korábban végzett témafigyelést, valamint szakirodalom kutatást. Erre jelenleg nincs módja sem a humán erőforrás, sem az állomány „naprakésziségének” hiánya miatt, hiszen az alkalmazott tudományokhoz kapcsolódó korrekt szolgáltatáshoz nem tekinthető optimális környezetnek, ha előfizetés és internet híján nem férnek hozzá e témakör online adatbázisaihoz, és a legutóbbi évek dokumentum-beszerzései is rendre száz kötet alatt maradtak.²⁶

1. diagram

A HTI Könyvtár beszerzési adatai 2008–2016

Bizakodásra talán az adhat okot, hogy a hadiipari kutatás-fejlesztés kiemelt része a honvédelmi szakpolitikai programnak,²⁷ amely tevékenység nehezen képzelhető el a hadiipari fejlesztések korábbi fellegráának számító HTI kutatási kapacitása nélkül, ehhez pedig nélkülözhetetlen egy korszerű állományú, jól felszerelt könyvtár. Konkrét intézkedésről azonban e téren eddig nincs tudomásunk.

4. kép

A Haditechnikai Intézet jelenlegi épülete a Lehel úton

Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Védelem-egészségügyi Igazgatóság Tudományos Kutató és Laboratóriumi Intézet Tudományos Könyvtár 1-2. sz. telephelyek

A közkeletű nevén Honvédkórház szakkönyvtára jelenleg a fenti teljes névre hallgat. Az „1. és 2. számú telephely” a MÁV Kórházzal történt 2007. évi

összevonás következménye, mivel mindkét kórház rendelkezett szakkönyvtárral, és meg kellett különböztetni azokat egymástól, bár szervezetileg jelenleg egy gyűjteményt alkotnak. Történetét tekintve talán a legrégebb honvédségi könyvtárnak tekinthető, mivel a jelenlegi Honvédkórház az 1899-ben alapított 16. számú császári és királyi helyőrségi kórház egyenes utóda, amely most is az eredeti épületben működik.

5. kép

A Honvédkórház 1899-ben átadott épülete a Róbert Károly körúton

E kórházat már az 1899-ben kiadott „*A helyőrségi kórházak egyes helyiségeinek számára, fekvésére, és különleges berendezésére vonatkozó követelmények*” című szabályozó alkalmazásával építették, így az orvosi szakkönyvtár részére az előírás értelmében a parancsnoki iroda mellett külön helyiséget kellett biztosítani.²⁸

A katonai orvosi kar igénye a korszerű tudományos irodalomra és így a könyvtár szolgáltatásaira az évtizedek folyamán szinte töretlen volt, tehát a fenntartás és gyarapodás nem volt veszélyben. 1945 után a szépirodalmi és szakkönyvtár még közös állományt alkotott. A rendszeres gyarapítás és a szakkatalógusok kialakítása az ötvenes évek második felére esett. Az 1960-as évekre vált a könyvtár országosan elismert szakkönyvtárrá.²⁹ Természetesen az átszervezések e gyűjteményt sem kerülték el, legutóbb 2007-ben öt egészségügyi intézmény összevonásának eredményeként³⁰ vált ezek könyvtárainak vezetőjévé. Ezt követően újabb – területi okokból itt nem részletezhető – összevonások és átszervezések után, 2013-ra nyerte el jelenlegi formáját a könyvtár. A gazdasági megszorítások és személyzeti nehézségek után 2015-től vált a könyvtár működése kiegyensúlyozottá és a létszám is a szolgáltatásoknak megfelelően alakult. Ekkortól a két központi telephelyen 2+2 fő teljes állású, könyvtáros végzettségű munkatárs várja az olvasókat. A könyvtár által kiszolgált használói létszám 2016-ban közel 700 fő volt. Gyűjteményének központjában természetesen az orvostudományok, valamint a védelem-egészségügy áll. A mintegy 40 000 dokumentumból álló gyűjtemény közel fele idegen nyelvű, elsősorban angol, német, orosz és francia szakirodalom. A bibliofil könyvek, valamint az 1950 előtti kiadású orvostani szakirodalom külön gyűjteményrészt alkotnak.

A gyűjteményszervezés pénzügyi

forrásai a fenntartó jóvoltából több mint kielégítőek: a modern szakkönyveken kívül korszerű idegen nyelvű elektronikus adatbázisokra is jut a költségvetésükből.³¹ Szolgáltatásaik széles körűek: az alaptevékenységen túl vállalnak irodalomkutatást és -keresést, kutatómódszertani tanácsadást, reprográfiai szolgáltatásokat, könyvtárközi kölcsönzést, továbbá segítséget nyújtanak az intézményi szerzőknek az MTMT adatfelvitelben.

Külön kiemelendő, hogy szervezetileg a könyvtárhoz tartozik az 1888-tól megjelenő *Honvédorvos* című nagy múltú szakfolyóirat szerkesztősége.

A könyvtárhoz tartozik fiókkönyvtári szakmai alárendeltségben egy budapesti és négy vidéki telephely, amelyekben azonban sajnos, közel sem ilyen ideális körülmények közt dolgoznak a munkatársak.³² A már korábban ismertetett honvédségi működési környezet miatt e fiókok saját intézményük vezetése alá tartoznak, az anyaintézmény csak módszertani támogatást adhat, valamint a beszerzést, ill. némelyek esetében a feldolgozást végzi.

MH Geoinformációs Szolgálat Könyvtára³³

Az első világháborút követően 1919. február 4-én alakult meg a Hadügyminisztérium közvetlen alárendeltségében a Magyar Katonai Térképészeti Csoport, amely egyesítette az összes magyar katonai térképrajzoló, geodétát, kataszteri mérnököt, valamint átvette a bécsi térképnymda gépeinek egy részét.³⁴ 1921 tavaszán költözött a mai telephelyére, az akkori Olasz (ma Szilágyi Erzsébet) fasor 7–9. szám alá, Magyar Királyi Térképészeti Intézet néven.

6. kép

*Az egykori Magyar Királyi
Térképészeti Intézet épülete
a Szilágyi Erzsébet fasorban*

Ekkor hozták létre az intézmény szakkönyvtárát is. A Térképészeti Intézet az idők során számos elnevezést viselt; 1938-tól a magyar fegyverkezési egyenjóság visszanyertét követően lehetett Magyar Királyi Honvéd Térképészeti Intézet. Az intézményt az újabb időkben, 2007-től egyesítették a honvédség Meteorológiai Szakszolgálattal és a Szabályzatkiadó Szerkesztőséggel. Ez alkalomból kapta az intézmény a MH Geoinformációs Szolgálat (GEOSZ) nevet.

Az évtizedek és átszervezések során a könyvtár feladata lényegileg változatlan maradt, csupán az összeolvadó intézmények hoztak bővülést a gyűjteménybe és a gyűjtőkörbe. A kollekció alapját eredetileg a munkatársak által adományozott szakkönyvek képezték. Az 1920-as években már vásárlásra is volt lehetőség, ekkor alakították ki a könyvtár nemzetközi (elsősorban német) kapcsolatait és önálló, főként földrajzi tematikájú régikönyv-gyűjteményét. A muzeális értékű kötetek nagyobb része – a szakkönyvtár egyéb dokumentumaival együtt – sajnálatos módon Budapest 1944–1945-ös ostroma alatt megsemmisült, más dokumentumokat pedig 1945 után „politikai okokból” selejtezték.³⁵ A topográfiai tárgyú régi könyveken túl a térképész profilú anyaintézményhez az idők során kapcsolódó újabb szervezeti egységek más tudományterületről újabb különgyűjteményeket hoztak magukkal, így bővült meteorológiai és nyomdai-tipográfiai kollekcióval is a könyvtár. A közel 40 000 kötetes gyűjtemény mintegy fele arányban tartalmaz könyveket. Az állomány többi része a 8000 folyóiraton túl jelkulcsokat és szerkesztési intézkedéseket tartalmaz. Nyelvi megoszlása szerint a többségében magyar nyelvű dokumentumokon kívül kb. 10% angol, valamint 5–5% német és orosz nyelvű dokumentum szerepel a gyűjteményben. A gyarapítás forrásait egy viszonylag szerény összegű saját költségvetési keret³⁶, valamint a cserekapcsolat jelenti, amely a GEOSZ saját kiadványaira (katonaföldrajzi leírások, ország atlaszok) épül.

Katonai könyvtárak esetében – nem egyedülálló módon – szakképzett könyvtárost csak az 1980-as évektől alkalmaztak. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy a könyvtár mint nem nyilvános, kvázi-vállalati könyvtár mindig is a saját dolgozók kiszolgálására törekedett. A GEOSZ eredetileg száz fős létszámán túl a legutóbbi átszervezés során a Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft. munkatársaival együtt mintegy háromszáz főre bővült a használói létszám. A számukra nyújtott szolgáltatások az alapvető helyben használaton és kölcsönzésen túl szakirodalom-kutatásban merülnek ki, ami nem csoda, hiszen egyetlen főfoglalkozású könyvtáros működteti a gyűjteményt.

7. kép

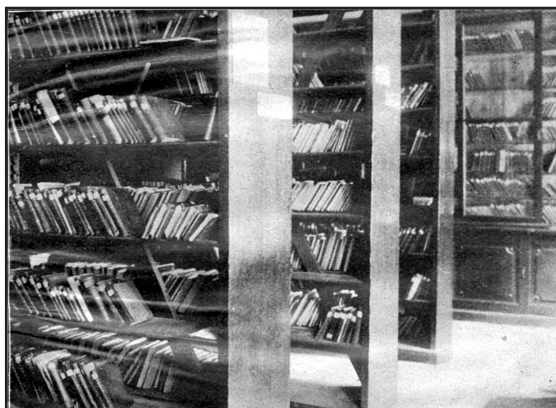
A GEOSZ Könyvtár épülete

A könyvtárépület 1988-ban készült el, napjainkban azonban más szervezeti elemekkel is kénytelen a helyen osztozni, aminek következtében a gyűjtemény elhelyezési körülményei kezdenek szűkössé válni. Az állomány elhelyezésére két tömöraktár szolgál, ahonnan a dokumentumokat könyvliften továbbítják az emeleti olvasóterembe. A GEOSZ gyűjtemény katalógusa digitálisan nem elérhető, kizárólag cédulakatalógus áll a használók rendelkezésére. A térképészeti szolgálati ág közvetlen NATO-partnersége miatt informatikailag a jövőben sem lesz egyszerű a könyvtár együttműködése a HSZIIR rendszer központi katalógusával.

HM Hadtörténeli Intézet és Múzeum Hadtörténeli Könyvtár

A Hadtörténeli Könyvtár a honvédség egyetlen országos szakkönyvtára, melynek elsődleges feladata a magyar nyelvű és magyar vonatkozású hadtörténelmi szakirodalom gyűjtése, feltárása, és szolgáltatása. A könyvtár története során számos szervezeti változáson ment keresztül, melyek hol a gyűjtemény és az olvasók érdekeit szolgálták, hol ezek ellen dolgoztak. A könyvtár 1920-ban, az Országos Levéltár mellett működő Hadilevéltár IV. csoportjaként jött létre, és egyben budapesti helyőrségi könyvtárként is szolgált. 1923-ban az Országos Tiszti Tudományos és Kaszinó Egyesület Könyvtárával vonták össze és ekkor költözött a Váci utcai épületbe, immár *Honvéd Központi Könyvtár* néven.

A hadsereg 1920-as években történt átszervezésével megszűnő helyőrségi könyvtárak gyűjteményei, majd az 1926-os badeni egyezmény folyományaként Ma-

8. kép

A Honvéd Központi Könyvtár szabadpolcos állománya 1924-ben

9. kép

A HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum a Budai Várban

gyarországra hozott könyvanyag³⁷ alapozták meg a Központi Könyvtár ma is meglévő állományát. A második világháborút épségben átvészelt gyűjteményt 1946-ban egy csőtörés, azt követően egy rövidzárlat okozta tűz és annak oltása károsította jelentősebben. Ekkor kb. ötezer kötet könyvön túl megsemmisült a könyvtár teljes katalógusa is.

Az 1947–1948-ban újjászervezett könyvtár a Magyar Néphadsereg (MN) megalakulásával párhuzamosan megszűnő alakulatok könyvtári állományának befogadója lett. Ekkor vezették be az ETO rendszert és indították újra a szisztematikus gyarapítást. Az állomány hirtelen növekedése miatt az 1950-tól *Hadtörténelmi Könyvtár*ként működő intézmény új épületbe költözött az Üllői út 8. szám alá, ahol két emeleten, 19 raktárban helyezték el a gyűjteményt. 1953-ban saját kérésre szakfelügyeleti vizsgálat zajlott le a könyvtárban, amelynek eredményeként megrostálták az állományt és központi katalógust hoztak létre a katonai tudományos intézmények számára. A szakfelügyelet javaslatára ekkor került először könyvtáros végzettségű személy a gyűjtemény élére. Az új szemlélet bevezetésével az intézmény neve *Hadtudományi Könyvtár*ra változott. A gyűjtemény 1958-ban költözött fel mai helyére, a budai Várba, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum épületébe. Ebben az időszakban indult új szolgáltatási elemként az átfogó hadtudományi tájékoztatás, a *Hadtudományi Reper-tórium* útjára bocsátásával.

Az ekkor megindult folyamatok szerves fejlődésének eredményeként épült ki az 1960-as években a néphadsereg tudományos tájékoztató szolgálatának alapja, amely a MN részéről felmerülő tudományos kutatási igényekre adott aktuális választ. 1969-ben a

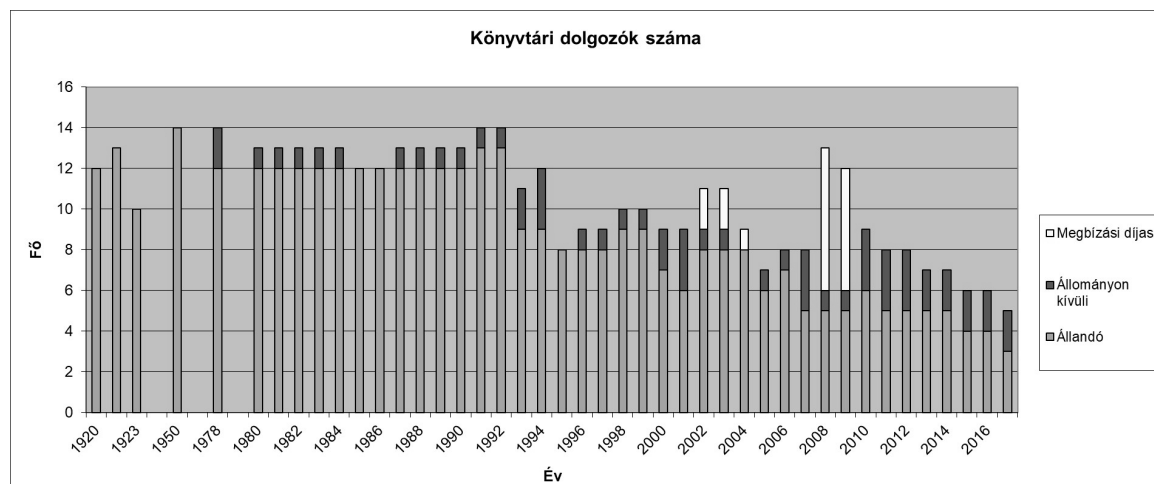
vezérkarnál formálisan is létrehozták a Tudományos és Tájékoztató Szolgálatot, aminek információs bázisát képezte a könyvtár gyűjteménye és dokumentációs feltáró, valamint szakfordítói munkája. E szoros együttműködés következményeként 1973-tól a MN Vezérkara alárendeltségébe került a könyvtár, ami az új feladatok mellett névváltással is járt. A *Hadtudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ* fél évtizednyi aranykoraként ekkor vált a néphadsereg szakkönyvtárainak centrumává, biztosítva a kutatók és döntéshozók szakterületi tudományos információ-ellátását, hadtudományi tájékoztatását. A szerteágazó feladatokhoz kellő anyagi és személyi háttér társult, a könyvtár – 1950 után – ebben az időszakban gazdálkodhatott a legnagyobb létszámmal, így nemzetközi szinten is jelen tudott lenni a könyvtári szakma meghatározó színterein.

A könyvtár képviselője ebben az időszakban állandó tagként vett részt a FID/C3 szekció³⁸ munkájában, továbbá az ETO 1970-es években történt modernizálásakor munkatársaink dolgozták ki a hadügy, hadtudomány szak javaslatát.³⁹

A gyűjtemény szempontjából tragikus fejlemény volt, hogy 1978-ban – a honvédségi szakkönyvtári rendszer újabb széttagolásával egyidejűleg – a ZMNE Egyetemi Könyvtár számára minden másodpéldányt át kellett adni az állományból.⁴⁰

1982-ben a művelődési miniszter a könyvtárat hivatalosan is tudományos könyvtárrá minősítette. A gyűjtemény egyértelmű szakmai sikerének tekinthető, hogy később az 1997. évi CXL. törvény az országos feladatkörű szakkönyvtárak szűk csoportjába emelte a Hadtörténelmi Könyvtárat.

Az elmúlt évek szervezeti átalakulásainak felsoro-

2. diagram

A Hadtörténeti Könyvtár létszámának alakulása 1920 és 2017 között

lását területi okokból most mellőzzük; jelenleg a könyvtár – országos feladatkörű intézményként – a Hadtörténeti Intézet Igazgatóság alárendelt szerveként működik, mindösszesen három főfoglalkozású és két részmunkaidőben dolgozó kollégával.⁴¹ A nehéz személyzeti körülmények ellenére a korábban kialakított szolgáltatások egyelőre még élnek, amit a szakkönyvtárak feladatkörét kibővítő és újra definiáló 30/2014. EMMI rendelet jelentősen megtoldott.

Az általános szakkönyvtári tevékenységeken kívül a könyvtár évente elkészíti a hadtörténeti szakirodalom válogatott bibliográfiáját, valamint évtizedek óta törekszik a könyvtár az elektronikus szolgáltatások bővítésére, fejlesztésére s. Az online katalógus 1997-es bevezetését követően 2005-től tért át a gyűjtemény a korábbi TinLibről integrált rendszerről a HunTékára, ami már az online megjelenést is biztosította. 2010-től bevezetésre került az elektronikus kölesönzés, és a retrospektív konverzió befejezésével, 2016-tól kezdve online elérhetővé vált a teljes katalógus.⁴² Tervszerű digitalizálással a gyűjtemény egyre több ritka dokumentuma válik széles körben hozzáférhetővé, amiből tematikus adatbázisok is születnek, mint például az első világháború centenáriuma létrehozott www.magyarezredek.hu portál.

Az országos szakkönyvtárak feladatköreinek megfelelően a használók számára – az EISZ konzorcium tagjaként, dedikált hálózaton – több nemzetközi adatbázis, továbbá majd' félszáz idegen nyelvű szakfolyóirat érhető el az olvasóteremben. Az állomány idegen nyelvű dokumentumainak megoszlása e közel száz év alatt rendre követte a különböző szövetségi rendszerek dinamikáját: míg az 1945. előtti állományrészben a német nyelv, úgy később az orosz

dominált, amelyeket legnagyobb számban angol, francia, olasz, román, szerb-horvát, cseh, szlovák és lengyel dokumentumok egészítenek ki. A rendszer-váltást követően a szerzeményezés természetesen igyekezett kiegyensúlyozottabbá válni; a Hadtörténeti Könyvtár ODR tagkönyvtárként kapott támogatását évek óta célzottan a legfrissebb idegen nyelvű szakirodalom beszerzésére fordítja, továbbá élénk cserekapcsolatokat ápol a környező országok rokon intézményeivel.

A könyvtár állománya mára meghaladja a 300 000 dokumentumot. Kiemelkedő különgyűjteménye a közel 20 000 címet magában foglaló, Közép-Európai szinten is egyedülálló katonai szabályzat gyűjtemény, valamint az 5000 kötetes katonai tárgyú régi könyv kollekción.

A könyvtár számára a napi feladatok ellátásának nehézségeit a létszámhiányon túl a vonatkozó szabályozó által kötelezővé tett digitalizáláshoz szükséges infrastruktúra hiánya, valamint a meglévő szolgáltatásokat kiszolgáló informatikai rendszere elöregedettsége okozza. A helyzetet sajnos nem javít az országos szakkönyvtárak számára kedvezőtlen pályázati környezet. Tekintettel arra, hogy a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum is részt vesz a Zrínyi 2026⁴³ programban, talán a fenti problémák egy része is végre megoldásra talál.

Jegyzetek

Az online források utolsó megtekintése: 2017. október 18.

1. Néhány adat az elmúlt évtizedekből: a Hadtudományi Könyvtári és Dokumentációs Hálózat Szervezeti és Működési Sza-

- bályzatának kiadásáról szóló 10/1973. MNVKF utasítás még 16 szakkönyvtárat nevesített. A területet később újra szabályozó 103/2002. HM utasítás a tudományos információellátás rendjéről, 10 szakkönyvtárat sorolt fel, ugyanakkor SOMOGYI József: A honvédségi könyvtárak helyzete (2001–2005) c. cikkében (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 16. évf. 2007. 1. <http://www.epa.oszk.hu/01300/01367/00131/96.htm>.) 14 szakkönyvtárról tett említést.
2. A szakkönyvtáraknál nem az EMMI publikus aggregátorának adatait vettük alapul, hanem a területért felelős szervezet saját nyilvántartását. Az adatokért köszönet illeti a MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár Kulturális Alosztály munkatársát, *Farkas Kingát*.
Az „önbevallásos” adatszolgáltatás módszertani hiányosságaira lásd: RÓZSA Dávid: Szakkönyvtár a holnap határán 2. rész: A magyar szakkönyvtári rendszer és az országos szakkönyvtárak = Könyvtári Figyelő, 2016. 4. sz. 476. p. (http://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_313-326.pdf).
Nem számítható a honvédségi könyvtárak közé a más tárca alá tartozó NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Egyetemi Központi Könyvtár és Levéltára, valamint az ennek alárendeltségébe került szolnoki Repülőműszaki Gyűjtemény.
 3. Nyilvános könyvtárak aktualizált jegyzéke: http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/nykj_2016dec.xls
 4. A szolgáltatás iránti igény adta kategória: egyes gyűjtemények állományát civil kutatók is szívesen használják, így eseti engedéllyel van mód kutatásra. Új helyzetet teremthet majd a 1997. évi CXL. törvény legutóbbi, 2017. július 8-tól hatályos módosítása. A jogszabály 54. § 1a pontja szerint: „Azok a fegyveres és rendvédelmi testületek által fenntartott könyvtárak, amelyek vállalják a nyilvános könyvtárak 55. § (1) bekezdés szerinti alapfeladatainak ellátását, a hozzáférést távhasználat útján is biztosíthatják.” Ez azonban a szolgáltatások olyan fokú digitalizáltságát feltételezi, amely jelenleg még nem teszi valószínűvé e lehetőség tömeges megragadását.
 5. Az utasítás felülvizsgálatát már a 2009-es Nemzeti Katonai Stratégia megalkotásakor tervezték (szerepelt a 40/2009. (V. 27.) HM utasítás a Nemzeti Katonai Stratégiában foglaltak végrehajtásával kapcsolatos feladatokról c. utasítás mellékletében felsorolt változtatandó normatív szabályozók között), azonban e terület újra szabályozására hatályos formában eddig nem került sor.
 6. 103/2002. HM utasítás a tudományos információellátás rendjéről, III. fejezet, a Hadtudományi Szakirodalmi Integrált Információs Rendszer = Honvédelmi Közlöny 2002. 30 sz. 1892–1893. o. Jogilag érdekes helyzetet teremtett a Nemzeti Közszolgálati Egyetem 2011-es felállítására, amelybe beagolták a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemet, amivel a rendszer maga más fenntartó alá került.
 7. A HSZIR rendszer létrehozása elképzelhetetlen lett volna az eziránti küldetéstudattal rendelkező Bakos Klára harcos hozzáállása nélkül. A rendszer szakmai megalapozásáról lásd bővebben: BAKOS Klára: A közös katalogizálás modelljének megvalósítása a honvédségi felsőoktatási szakkönyvtárakban = Tudományos Műszaki Tájékoztatás, 45.évf. 1998. 10. sz. http://tmt-archive.omikk.bme.hu/show_news.html?id=58&issue_id=7.html vö: HUSZÁR Katalin: Könyvtári helyzetkép a haderő-átalakítás tükrében = Hadtudomány. 2006. 1–2. sz. 15. p.
 8. Megjegyzésként ide kívánczok, hogy a legutóbbi, 2016-os felmérés szerint – különböző okokból – a 31 honvédségi könyvtár közül mindösszesen 11 könyvtár képes együttműködni a HSZIR központi katalógusával. Ezek közül nyolc szakkönyvtár.
 9. 2016-os felmérés a könyvtárak informatikai helyzetéről (Farkas Kinga gyűjtése).
 10. 8/2013. (I. 25.) HM utasítás A protokoll, rekreációs, kulturális és nemzetközi utazásszervezési feladatokat ellátó szervezetek átalakításával összefüggő feladatokról c. szabályozó szerint a feladat ellátását a HM parlamenti államtitkára ellenőrizte. E jogszabályt ugyan 2016. augusztusban hatályon kívül helyezték, de a feladat a továbbiakban is a Kulturális Alosztályhoz delegáltan maradt meg a Budapest Helyőrség Dandár Szervezeti és Működési Szabályzatában.
 11. http://www.zmne.hu/Forum/03juluszep/konyvtar_.htm
 12. Üdítő kivétel a MH 1. Honvéd Tűzszerész és Hadihajós Ezred olvasószobájából 2010-ben kialakított könyvtár, amely akkor korszerű belső teret és berendezést kapott.
 13. 2017-ben így cserélték ki a nyílászárókat és festettek ki a Magyar Honvédség Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár 1. sz. telephelyének helyiségeiben.
 14. A külön épületben elhelyezett állományrészek szolgáltathatóságát azonban rendszeresen logisztikai nehézségek korlátozzák, ti. az olvasói igények szerint mozgatni kell az állományt, amihez gyakorta nehéz gépkocsit biztosítani.
 15. A cikk szerzője szerint „Nincs még egy könyvtártípus - leszámítva a nemzeti könyvtárat, ami önmaga is egy típus - ahol ennyi számítógép, illetve internet várná a használókat!” SOMOGYI i. m. 7–10. sz. táblázatok. A pályázati lehetőségektől való elzártság és az ad-hoc informatikai fejlesztések miatt sajnos mára ez a könyvtártípus elmarad az országos mutatóktól.
 16. Így szerzett fejlesztésre támogatást a TÁMOP 3.2.4/09/11-KMR „Tudásdepó – Expressz” program során a ZMNE EKK „Közös Tudás – Innovatív Könyvtár”, és a Hadtörténeti Könyvtár „Múzeumi Könyvtárak a Digitális Korban c. projektje. Utóbbiban e pályázat óta (2010) nem volt újabb forrás a kiszolgáló szerverek strukturális cseréjére.

17. Ebben az utóbbi időben élen jár a Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhelye. OROSZ Zoltán: A Magyar Honvédség kutatóhelyeinél folyó tudományos tevékenység 2014–2015-ben = Hadtudományi Szemle, 8. évf. 2016. 4. sz. 189. p.
18. 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelet a könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományból történő törlésről szóló szabályzat kiadásáról 1. § (1) külön említi a fegyveres testületek könyvtárait.
19. 24/2005. (VI. 30.) HM rendelet a Magyar Honvédség Szolgálati Szabályzatának kiadásáról, 97–98. p. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0500024.hm
20. Idézett rendelet 84. k. pontja. A megfogalmazás azért problémás, mert a könyvtár nem minden alakulatnál szakkönyvtár.
21. A személyügyi helyzetet jól jellemzi, hogy egyes honvédségi szervezeteknél, ahol csak a könyvtáros feladatkör esett a kulturális illetménypótlékról szóló 9/2017. (I. 23.) Kormányrendelet hatálya alá, máig nem sikerült a pótlék kifizetését rendezni.
22. HAJDÚ Ferenc: A Haditechnikai Intézet történetének és működésének vizsgálata 1920-tól 1990-ig. 50. p. PhD értekezés. <https://drive.google.com/file/d/0B2IT5sLzLGdDeU1Hb3RZREJGMTQ/view>
23. HAJDÚ Ferenc – SÁRHIDAI Gyula: A Magyar Királyi Honvéd Haditechnikai Intézettől a HM Technológiai Hivatalig. Budapest, HM Technológiai Hivatal, 2005.
24. A második világháború előtt 438, az 1945. utáni időszakban 926 fő volt az intézmény legnagyobb létszáma. HAJDÚ i. m. 113. p.
25. Azt, hogy a könyvtár mennyire nincs még a helyén, jelzi, hogy az olvasóteremben egyelőre nincs internet kapcsolat. Ennek köszönhetően a HSZIR rendszerben sem tud a könyvtár részt venni.
26. A könyvtár gyarapítási lehetőségeit jellemzi, hogy a 2016. évi statisztika szerint mindösszesen 7 folyóiratot tudott beszerezni, azt is ajándék formájában.
27. Erről lásd bővebben: 3/2016. (I. 22.) HM utasítás a honvédelmi szervezetek 2016. évi fő célkitűzéseinek és fő feladatainak, valamint a 2017-2018. évi tevékenysége fő irányainak meghatározásáról c. jogszabályt, amely több konkrét kutatás-fejlesztési feladatot szab a 2017–2018-as évre.
28. POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Katonai és katoniorvosi könyvtárak Budapesten a régi századforduló időszakában (1880–1910) = Honvédorvos, 67. évf. 2015. 1–2. sz. 104. p.
29. MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ Tudományos Könyvtár. <http://www.honvedkorhaz.hu/cikk/513>
30. Név szerint: MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ, Honvédkórház, Országos Gyógyintézeti Központ, BM Központi Kórház és Rendelőintézet, MÁV Kórház-és Központi Rendelőintézet.
31. A 2017. évben e két beszerzési formára 4+8 M Ft-ot irányoztak elő. - Pogányné Rózsa Gabriella szíves közlése alapján.
32. Az Egészségügyi Felkészítő és Továbbképző Intézet, Budapest, a Balatonfüredi Kardiológiai Rehabilitációs Intézet, a Hévízi Mozgásszervi Intézet és a Hévízi Mozgásszervi Rehabilitációs Intézet, valamint a kecskeméti Repülőorvosi Alkalmasságvizsgáló és Gyógyintézet Tudományos Fiókkönyvtár. A balatonfüredi könyvtár működtetéséhez jelenleg például nincs könyvtáros biztosítva.
33. A források nélküli térképészeti könyvtár történetének megírásában nyújtott segítségével külön köszönet illeti *Rojkó Annamáriát*, a könyvtár vezetőjét.
34. TREMMEL Ágoston - KOTA Ágnes: A Magyar Honvédség Térképészeti Hivatal története, 1919–1999. Budapest, Magyar Honvédség Térképészeti Hivatal 1999. 116 p.
35. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 530/1945. M. E. sz. rendelete a fasiszta és szovjetellenes sajtótermékek megsemmisítéséről sajnos több régi alapítású honvédségi könyvtárban példásan végrehajtásra került.
36. A beszerzésre tervezett összeg évente változó: könyvre kb. 400–550 ezer, folyóiratokra 150–200 ezer Ft.
37. A Monarchia közös szellemi és kulturális javait felosztó megálapodás értelmében több mint 2800 kötetnyi régi nyomtatvány került ekkor a bécsi Kriegsarchivból a Hadtörténeti Könyvtár állományába.
38. Federation Internationale de Documentation Társadalomtudományok szekciója
39. Kiemelkedő szerepe volt ebben *Rázsó Gyula* professzornak, és *Windisch Aladárnak*.
40. Ezzel a kölcsönözhető állomány is jelentősen megcsappant, mert főszabály szerint csak a több példányos műveket kölcsönzi a könyvtár.
41. Legutóbb az EMMI Közgyűjteményi Főosztálya által a nyilvános könyvtárakat vizsgáló könyvtári szakfelügyelet mutatott rá az országos feladatkörű könyvtár létszámviszonyainak tartathatatlanságára 2016. májusban. Ennek ellenére a fenntartó újabb egy fővel csökkentette a személyi állományt. Lásd: 2. diagram.
42. <http://www.honvedelem.hu/cikk/59790>
43. 1298/2017. (VI. 2.) Korm. határozat a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításáról. https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A17H1298.KOR×hift=ffffff4&xtreferer=00000001.TXT vö.: HM fejezet 2018 évi költségvetési javaslata: <http://www.parlament.hu/irom40/15381/adatok/fejezetek/13.pdf>

Beérkezett: 2017. október 25.

Szerzői jogi műveltség a magyar könyvtárosok körében*

KOLTAY Tibor – MURÁNYI Péter – JÁVORSZKY Ferenc – AMBERG Eszter

Egy 2014 októberében útnak indított nemzetközi felmérés keretében idehaza is kitöltöttük azt a 22 kérdést tartalmazó az online kérdőívet, amely a könyvtárakban és más kulturális intézményekben dolgozó szakemberek szerzői jogi előírásokkal kapcsolatos véleményét, tapasztalatait és ismereteinek mélységét vizsgálta. A felmérés alapjául szolgáló online kérdőívet Tania Todorova, Tereza Trencheva (Könyvtár- és Információtudományi Állami Egyetem, Szófia) Serap Kurbanoglu, Güleda Doğan (Hacettepe Egyetem, Ankara), Aleksandra Horvat (Zágrábi Egyetem, Zágráb) és Joumana Boustany (Descartes Egyetem, Párizs) állította össze. A kérdőívet Koltay Tibor fordította magyar nyelvre, a fordítást Amberg Eszter lektorálta. A kérdőív közzétételekor a KATALIST levelezőlistán biztattuk a hazai könyvtáros kollégákat a felmérésben való részvétellel.

Bevezetés

Mielőtt a kérdőívre adott válaszok kiértékelésére térnénk, érdemes tisztáznunk, mit is vizsgáltunk. Ehhez mindenekelőtt a *copyright literacy* szókapcsolattal jelölt fogalom jelentését kell tisztáznunk. Fordíthatnánk *szerzői jogi ismereteknek*, de jól látható, hogy a szókapcsolatban megjelenik az írástudás vagy műveltség jelentés is, ezért a *szerzői jogi írástudás*, de főként a *szerzői jogi műveltség* szókapcsolatokkal jelölhetjük.

Mit takar tehát a szerzői jogi műveltség? Ennek a készség-együttesnek a birtokában olyan nélkülözhetetlen kompetenciákkal és ismeretekkel rendelkezhetünk, amelyek segítségével megfelelően tudjuk azonosítani a szerzői jog által védett műveket,

ismerjük a művek szabad felhasználásának szabályait és eseteit, képesek vagyunk beszerezni a szükséges felhasználási engedélyeket és felismerjük a jogsértő műfelhasználásokat.¹ Jelentősége megnőtt az Internet és a digitális eszközök széleskörű használatával, ezért alapszintű ismerete mindenki számára szükséges volna. Ebből az is következik, hogy szintjei nagyon sokfélék. Szükségünk lehet rá, amikor videókat vagy zenét töltünk le az internetről. Egy képzőművésznek vagy írónak pedig tudnia kell, hogy a szerzői jog ismerete sikerének egyik záloga, mivel jogait a piacra viheti és bevételre tehet szert általuk. A szerzői jogi előírások ismerete megakadályozhatja, hogy jogsértéseket kövessen el valaki, tehát védett műveket engedély nélkül vagy illegális módon használjon fel.

* Készült az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” projekt támogatásával.

Tudatában kell lennünk azonban annak, hogy a szerzői jogot félre is érthetjük, és a jogsértésektől való félelem megakadályozhatja a jogszerűen hozzáférhető anyagok újszerű és kreatív felhasználását.²

A nemzetközi tapasztalat az, hogy a könyvtárak munkatársainak – főként azoknak, akik a felsőoktatási és a szakkönyvtárakban dolgoznak – egyre gyakrabban kell szerzői jogi problémákkal szembenéznük, ideértve a források licenceinek kezelését és az oktatók segítségét a kiadókkal való szerzői jogi tárgyalások során. A könyvtárosoknak ezért bővíteniük kell a szerzői jogi és a szellemi tulajdonnal kapcsolatos ismereteiket.³

Az *Association of College and Research Libraries* (ACRL) által 2000-ben kibocsátott, „Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban” címet viselő dokumentum – bár a *szerzői jogi műveltség* kifejezést nem használja – kimondja, hogy az információs műveltséggel rendelkező hallgatóknak ismerniük kell az információ használatát körülvevő gazdasági, jogi és társadalmi problémákat. Az ehhez a célhoz kapcsolódó teljesítménymutató pedig azt írja elő, hogy érteniük kell a szellemi tulajdon, a szerzői jog és a szerzői jogvédelem alá tartozó művek tisztességes felhasználásának fogalmát.⁴ A követelményrendszer nemrégiben továbbfejlesztett változata, immár keretrendszerként, a következő képességeket emeli ki:

- annak felismerése, hogy a szellemi tulajdon jogi és társadalmi képződmény, amely a kultúrával együtt változik,
- a szerzői jog, a művek szabad felhasználása, a nyílt hozzáférés és a köztulajdon céljainak és jellemzőinek megfogalmazása.⁵

Bár ezek az előírások alapvetően nem a könyvtárosokra vonatkoznak, hanem az egyetemi hallgatókra, kétségtelen, hogy az őket oktató könyvtárosoknak is el kell sajátítaniuk őket.

A nemzetközi szakirodalom gyakran foglalkozik a szerzői jogi ismeretek különféle vonatkozásaival. Egyrészt azt látjuk, hogy vannak olyan könyvtárak, ahol a szerzői joggal és a plágiummal kapcsolatos oktatás új és innovatív megközelítéseit dolgozták ki,⁶ másrészt egy, a spanyol egyetemi hallgatók ismereteit vizsgáló felmérés például azt mutatja, hogy annak szintje messze elmarad az elvárttól.⁷

A kérdőív kitöltői

Magyarországon összesen 145-en töltötték ki a kérdőívet. A továbbiakban csak azokkal foglalkozunk,

akik a kérdőív minden kérdésére válaszoltak. Több mint kétszer annyian voltak ugyanis azok, akik odáig jutottak el, hogy megnézzék a kérdőívet. Azok közül, akik nem töltötték ki teljesen, csak néhányan voltak olyanok, akik a kérdések majdnem a feléig jutottak, vagy valamivel azon is túl, de ott abba hagyták. A többség vagy hozzá sem kezdett a kitöltéshez, vagy csak nagyon keveset töltött ki a kérdőív elejéről.

A kitöltőkre vonatkozó kérdések az alábbiakra vonatkoztak: nem, életkor, végzettség, szak, a munkahely típusa, mióta dolgozik az adott munkahelyen. Ezeknél a kérdéseknél a felsorolt lehetőségek mellett háromnál lehetett egyebet is megadni, értelemszerűen az első kettőnél és az utolsónál nem, és – főleg a korábbi kétszakos képzés miatt – a szaknál több válaszlehetőség megjelölésére is mód nyílt.

A kérdőív kitöltői között 115 nőt és 30 férfit találhatunk, tehát a férfiak száma alig haladta meg a kitöltők számának 20%-át, ami 29 lett volna.

A válaszadók döntő többsége könyvtárban dolgozik; 131-en jelölték be a választható hat könyvtártípus valamelyikét, de ketten voltak, akik ezt azért nem tették, mert intézményük több típusba is besorolható lehet (FSZEK, BME OMIKK), ezért intézményük nevét adták meg. Ketten jelöltek meg munkahelyükként múzeumot, egy kitöltő pedig levéltárat. Az egyéb kategóriában a két említett könyvtár mellett ketten jelöltek meg felsőoktatási intézményt konkrétan, illetve általában, egy-egy fő muzeális gyűjteményt. digitális gyűjteményt, archívumot, ketten foglalkozást (könyvtári informatikus, tanár). Arra, hogy mennyi ideje dolgozik valaki az adott intézményben, öt lehetőség közül lehetett választani: kevesebb mint 5 év, 5–9, 10–14, 15–19, továbbá legalább 20 éve.

Az adott munkahelyen többen dolgoznak vagy rövid ideje (46-an kevesebb mint öt éve), vagy nagyon hosszú ideje (36-an több mint 20 éve), a közbeeső ötéves időszakokban (5–9, 10–14, 15–19) kevesebben (20, 21, 22).

A legtöbben az egyetemi és a közkönyvtárakat képviselik, ezeknél viszonylag egyenletes az időbeli eloszlás (egyetemi könyvtárak: 48 fő (12, 8, 13, 5, 13); közkönyvtárak: 39 fő (8, 8, 3, 7, 13)). Az, hogy a rövid ideje dolgozók vannak legtöbben, főleg a szak- és iskolai könyvtáraknak köszönhető, ahol ez a legjellemzőbb (szakkönyvtárak: 21 fő (9, 1, 3, 4, 4) iskolai könyvtárak: 14 fő (9, 3, 0, 0, 1)).

Az életkor szerinti megoszlás is elég egyenletes: 26-an voltak 30 éven aluliak, 30 és 39 között 36, 40 és 49 között 32, 50 és 60 között 35, 60 felett pedig 16 kitöltő volt.

52-en alapképzési (BA) vagy főiskolai, 76-an mes-
terképzési (MA) vagy egyetemi végzettséggel ren-
delkeztek, 10-en PhD-vel, 7-en egyéb végzettséggel
(pl. érettségi, OKJ, segédkönyvtáros). A férfiak a
középkorosztályban (40-49 év) voltak sokkal kisebb
arányban (28-ból csak 4) és az MA végzettséggel ren-
delkezők között (76-ból csak 12), a 10 PhD-s között
viszont 4 férfit is találhatunk. A 10 PhD-s közül öten
egyetemi, ketten közművelődési könyvtárban dolgoz-
nak, hárman az egyéb kategóriába tartoznak.

2014-ben publikálták azt a bulgáriai, horvátországi,
törökországi és franciaországi szerzői jogi ismeret-
eket vizsgáló felmérést (a továbbiakban: négy or-
szágra kiterjedő felmérés), amelyet összesen 622-
en töltöttek ki. Ebből 148 bolgár (24%), 82 horvát
(13%), 311 francia (50%) és 81 török (13%) volt.⁸
Nagy-Britanniában összesen a 613 megkérdezett
kétharmada (68%-a), azaz 417 fő töltötte ki teljes
egészében a kérdőívet.⁹

Bár a 145 magyar kitöltő, ezen belül a 133 könyv-
táros ehhez képest viszonylag alacsony szám, ennek
ellenére úgy ítéltük meg, hogy legfeljebb a bolgár
válaszadók képviselheték nagyobb arányban orszá-
guk könyvtári dolgozóit.

Anyag és módszer

A kérdőív utolsó, negyedik része foglalkozott a fenti
kérdésekkel, így azok, akik nem fejezték be a kér-
dőív kitöltését, idáig már nem jutottak el. Ha ezek
a kérdések a kérdőív elejére kerültek volna, talán
többet tudhattunk volna meg arról, kik nem fejezték
be a kitöltést.

A kérdőív első része a szerzői joggal kapcsolatos álta-
lános ismeretek és tudatosság felmérésére szolgált. A
második rész az intézményi szintű szerzői jogi előírás-
ok kérdéseivel foglalkozik, tehát azzal, hogy miként
látják a résztvevők a szerzői jogi előírások kialakítá-
sát és alkalmazását a könyvtárakban és más kulturá-
lis intézményekben. A harmadik rész arra kereste a
választ, hogy szükséges-e a szellemi tulajdonnal és
a szerzői joggal kapcsolatos ismereteknek bekerül-
niük a könyvtárosképzésbe, a kulturális örökséggel
kapcsolatos képzésekbe, valamint a továbbképzésbe.
Emellett a kérdések a képzés szintjeire és mikéntjére
is vonatkoztak.

Eredmények

A 22 kérdésből az utolsó hat tehát a válaszadók ösz-
szetételére vonatkozott. Az előző 16-ban azonban

valójában jóval több kérdésre kellett választ adni.
Az első három kérdés esetében összesen 18 esetben
kellett egy ötfokú (Likert) skálán választani. Ilyen
volt még a 4. és a 6. kérdés (az más skálával), tehát
összesen 20. Négy kérdésnél (5., 8., 13. és 16.) 29
lehetőség közül kellett azokat bejelölni, amelyeket
érvényesnek tartottak, és háromszor az egyéb kategó-
riában adhatták meg azokat, amelyeket nem találtak a
lehetőségek között. A 7., 9., 10., 11. és 12. kérdésnél
13 alkalommal kellett választani az *igen*, *nem* vagy
az *igen, nem, nem tudja* vagy az *egyetért, részben ért*
egyet, nem ért egyet lehetőségek közül, s még volt két
kifejtendő kérdés is (14., 15.). A 145 kitöltő s a 67
tartalmi válasz csaknem tízezer lehetőséget ad (nem
számítva a személyi kérdések adatait). Az összesnek
a részletes kifejtésére nincs lehetőség.

Ugyanakkor jobbnak látszik, ha a kapott magyar ada-
tokat egyből összevetjük a nemzetközi eredmények-
kel, amire leginkább a kezdeményezők által először
publikált török, bolgár, horvát, francia és a valamivel
későbbi brit felmérés ad lehetőséget.

Az összehasonlíthatóság kedvéért az első 4 kérdés
esetében kiszámoltuk az ötfokú skála átlagait. Az első
felmérés esetében pontos adatokkal nem rendelke-
zünk, *Todorova* és munkatársai írásának 4. táblázatá-
ról az egyes országok eredményeinek nagyságrendjét
tudjuk leolvasni a 18 részkérdésre vonatkozóan,¹⁰ a
brit felmérésből az első 14 részkérdés válaszlehe-
tőségeire kapott százaléértékek¹¹ alapján lehetett
átlagot számítani.

Mivel 145 válaszadónk volt, elképzelhető lett vol-
na, hogy minden válaszlehetőségre 29 válasz jut.
Ebben az esetben az átlag 3,00 lett volna. Ugyanígy
ez az átlag jöhetett volna ki, ha a középső válaszok
számától függetlenül az 1 és 2 hasonló számban lett
volna, mint a 4 és 5. Mivel látható, hogy az alacson-
yabb osztályzatok sokkal nagyobb számban vannak,
ránézésre is könnyen megállapítható, hogy az átlag
a 3,00-tól minden esetben elmarad, sőt két esetben
még a 2,00-t sem éri el.

Mivel a női válaszadók száma jóval magasabb volt,
az ő válaszaik sokkal nagyobb mértékben határozták
meg az összesített átlagot, vagyis átlaguk sokkal kö-
zelebb van hozzá, a férfiaké pedig majdnem négyszer
olyan távolságra a másik oldalon. A férfiak átlaga
mindenütt magasabb volt az összesítetttnél, a különbség
0,22 és 0,46 között volt, így a nőké pedig az át-
lagtól körülbelül 0,06-0,12 közötti értékkel elmarad.
Ugyanez figyelhető meg a 2. és a 3. kérdés esetében, a
különbségek viszont valamivel kisebbek (a 2. kérdés
esetében 0,03-0,34, a 3.-nál 0,25-0,4.)

A magyar férfiak átlaga összesen négy alkalommal került 3,00 fölé, az összesített magyar átlag azonban egyszer sem, sőt háromszor 2,00 alatt volt. Ez a bolgárokéhoz és a horvátokéhoz hasonló eredmény, ugyanis a bolgárok sem kerültek soha 3,00 fölé, 5 esetben 2,00 alatt maradtak, a horvátok egyszer érték el a 3,00-s átlagot, és háromszor maradtak 2,00 alatt. A törökök átlaga 5-ször volt magasabb 3,00-nál, de mindig meghaladta a 2,00-t. A franciák átlaga az esetek felében, 9-szer volt 3,00 felett, s egyszer került meglepő módon 2,00 alá olyan kérdésnél, ahol mások nem. A britek az első két kérdés 14 részkérdése közül szintén az esetek felében 3,00 feletti átlagot értek el.

Megfigyelhető ugyanakkor az is, hogy az országok közötti különbségek ellenére nagyrészt ugyanazok a kérdések érték el a legalacsonyabb átlagot a legtöbb kérdés esetében, például azoknál, ahol a magyar eredmény 2,00 alatt maradt, az első kérdés 2. és 4. részkérdésénél, amely a nemzetközi szabályozással foglalkozott (úgy tűnik, ezt mindenhol kevésbé ismerik, mint a nemzetit) és a copyleftre vonatkozó részkérdésé.

Az eredmények részletei

Írásunknak ebben a részében a kérdőíven szereplő kérdések sorrendjében, táblázatos formában közöljük a válaszokat és azok eloszlását, amit időnként kom-

mentárokkal és összehasonlításokkal egészítünk ki. (A részvevőkre vonatkozó demográfiai adatokról itt már nem szólunk.)

Mivel a másik két felmérésben egész százalékokban adták meg az eredményeket, az összehasonlíthatóság kedvéért mi is ezt tettük. A kerekítések miatt az egyes válaszlehetőségekre kapott százalékok összege néha eltér a 100-tól. Az első négy kérdés összegzésénél (1-4. táblázat) adtunk meg pontosabb százaléktételeket, ahol az összehasonlíthatóságot nem ezek teszik lehetővé, hanem az átlagok. Itt nem látszott érdemesnek minden egyes részkérdésnél megadni a százalékokat. A többi esetben (5-13. táblázat) is megadtuk a válaszok pontos számát a kerekített százalékok után, így a pontosabb arányok is kiszámíthatók.

1. Általános szerzői jogi ismeretek és tudatosság

Ebben a részben először az alábbi táblázatban látható fogalmak és intézmények ismeretére kérdeztünk rá.

1. Nemzeti szintű szerzői és szomszédos jogi szabályozás
2. Nemzetközi szintű szerzői és szomszédos jogi szabályozás
3. Nemzeti szintű szerzői jogi intézmények
4. Nemzetközi szintű szerzői jogi intézmények
5. Közös jogkezelő szervezetek Magyarországon
6. A szerzői és kapcsolódó jogok megszerzésének (a különböző műtípusok engedélyezésének folyamata)

	Egyáltalán nem ismerem	Kissé ismerem	Valamennyire ismerem	Viszonylag jól ismerem	Igen jól ismerem	Magyar átlag	Brit átlag
1.	35	25	49	30	6	2,63	3,57
2.	63	44	30	7	1	1,89	2,27
3.	25	40	44	27	9	2,69	3,24
4.	68	45	24	8	0	1,81	2,09
5.	43	40	41	12	9	2,35	2,50
6.	47	37	40	17	4	2,27	2,30
Összesen	281 (32,29%)	231 (26,55%)	228 (26,20%)	101 (11,60%)	29 (3,33%)	2,27	2,66

1. táblázat

Az általános szerzői jogi ismeretek és tudatosság mértéke

Az általános szerzői jogi ismeretek és tudatosság kérdéseiben a felmérés eredményei a már említett négy ország szakemberei esetében egyértelműen azt

mutatják, hogy a kitöltők válaszaik alig haladják meg a „Valamennyire ismerem” kategóriáját, amely az ötfokú válaszadói skálán a 3. szintnek felel meg. A

négy ország közül Franciaországban rendelkeznek a szakemberek a legnagyobb szerzői jogi tudással, míg a legalacsonyabb szintű ismerete a bolgár és a horvát kollégáknak van. Az eredmények tehát azt mutatják, hogy általánosságban a válaszadók szerzői jogi műveltségi szintje alig éri el a kívánt szintet.

Nagy-Britanniában összesen a 613 megkérdezett kétharmada (68%-a), azaz 417 fő töltötte ki teljes egészében a kérdőívet. Az eredmények azt mutatják, hogy a válaszadók a brit szerzői jogi területet behatóan ismerik, mivel – saját bevallásuk szerint – 58%-uk viszonylag jól vagy igen jól ismeri a brit szerzői jogi törvényt, emellett a válaszadók 46%-a viszonylag jól vagy igen jól ismeri a brit szerzői jogi intézményeket is. Egyértelműen a nemzetközi szerzői jogi ismeretek és intézmények azok, amelyekről a legkevesebb tudással rendelkeznek a brit felmérés résztvevői, amellett, hogy a válaszadók több mint a fele (60%) nyilatkozata szerint egyáltalán nem, vagy csak kissé ismerik a szerzői és kapcsolódó jogok megszerzésének (a különböző műtípusok engedélyezésének) folyamatát. Végezetül a brit közös jogkezeléssel és a közös jogkezelő szervezetekkel a válaszadók valamivel több mint a fele (53%) egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben van tisztában, míg 28%-uk viszonylag jól, vagy igen jól ismeri ezeket.

A hazai adatok azt mutatják, hogy ebben a kérdéscso-

portban 32,29%-kal igen magas az „Egyáltalán nem ismerem” válaszok aránya és az összes kérdésre adott válaszok átlaga alatta marad a brit felmérésének. Bár brit kollégáinknál alacsonyabb átlagokkal, de egyáltalán nem meglepő módon, a magyar könyvtárosok körében is a nemzeti szintű szerzői és szomszédos jogi szabályozás, valamint az ezekhez kapcsolódó jogi intézmények a legismertebb területek.

2. Ismeri-e Ön az alábbiakat?

7. Információforrások (digitális dokumentumok, adatbázisok stb.) engedélyezési folyamata, licencelése)
8. Engedélyezési feltételek (licencek) az ön intézményében
9. Az intézményi repozitóriumokkal (dokumentumtárakkal) kapcsolatos szerzői jogi kérdések
10. A virtuális szolgáltatásokkal, azon belül az elektronikus tanulással (e-learning) kapcsolatos szerzői jogi kérdések / megoldások.
11. Creative Commons licencek
12. Copyleft
13. A publikációkhoz való nyílt hozzáférés. Nyílt hozzáférésű adatok. Nyílt oktatási adatok
14. A szabad felhasználás esetei

	Egyáltalán nem ismerem	Kissé ismerem	Valamennyire ismerem	Viszonylag jól ismerem	Igen jól ismerem	Magyar átlag	Brit átlag
7.	52	35	37	13	8	2,24	3,25
8.	38	38	34	22	13	2,54	3,57
9.	34	39	37	25	10	2,57	2,87
10.	50	44	35	13	3	2,23	2,73
11.	56	26	29	20	14	2,38	3,35
12.	108	18	14	3	2	1,43	1,73
13.	27	43	35	25	15	2,71	3,20
14.	20	37	45	28	15	2,87	3,37
Összesen	385 (33,18%)	280 (24,13%)	266 (22,93%)	149 (12,84%)	87 (7,50%)	2,36	3,01

2. táblázat

Az általános szerzői jogi ismeretek és tudatosság mértéke (2. rész)

A négy országra kiterjedő felmérés arról tanúskodik, hogy ezekben az országokban az általános szerzői jogi ismeretek és tudatosság kérdéseiben a kitöltők válasza alig haladják meg a „Valamennyire ismerem” kategóriáját, amely az ötfokú válaszadói skálán a 3. szintnek felel meg. A négy ország közül Franciaországban rendelkeznek a szakemberek a legnagyobb szerzői jogi tudással, míg a legalacsonyabb szintű

rem” kategóriáját, amely az ötfokú válaszadói skálán a 3. szintnek felel meg. A négy ország közül Franciaországban rendelkeznek a szakemberek a legnagyobb szerzői jogi tudással, míg a legalacsonyabb szintű

ismerete a bolgár és a horvát kollégáknak van. Az eredmények tehát azt mutatják, hogy általánosságban a válaszadók szerzői jogi műveltség szintje alig éri el a kívánt szintet.

A brit felmérés arra mutat rá, hogy ott a nemzetközi szintű szerzői jogi intézmények, a copyleft és a szabad felhasználás esetei azok, amelyek a válaszadók számára a legkevésbé ismerősek. Valamivel többen tájékozottabbak a licenc-kérdéseket illetően, valószínűleg azért, mert a gyakorlatban foglalkoznak velük.

A magyar válaszadók 24%-a állítja azt, hogy egyáltalán nem ismeri a nemzeti szintű szerzői és szomszédos jogi szabályozást, míg a nemzetközi szabályozás esetében arányuk 43% volt, ráadásul további 30% választotta a „Kissé ismerem” opciót. A hazai szabályok esetében a „Kissé ismerem” opciót választók aránya 17%, míg 34% úgy gondolja, hogy ezeket valamennyire ismeri, de még a „Viszonylag jól ismerem” kategória is releváns a válaszadók 19%-a számára. A válaszadók közel fele (47%) úgy gondolja, hogy egyáltalán nem ismeri a hazai közös jogkezelő szervezetek tevékenységét, és további 31% jelölte be azt, hogy kissé ismeri ezeket a szervezeteket. A magyar könyvtárosok közül meglepően kevesen ismerik a Creative Commons licenceket, amit az mutat, hogy 39% választotta az „Egyáltalán nem ismerem” opciót, míg a „Kissé ismerem” válasznak is 18%-os volt a részesedése, tehát a válaszadók több mint fele számára gyakorlatilag ismeretlen.

3. Ismeri Ön az alábbiakat?

15. A digitalizálással kapcsolatos szerzői jogi kérdések
 16. A közkinccs (public domain) fogalma

17. A kereskedelmi forgalomban már nem kapható művekkel kapcsolatos szerzői jogi kérdések / megoldások

18. Az árva művekkel kapcsolatos szerzői jogi kérdések / megoldások (Ezek a művek még szerzői jogi védelem alatt állnak, de nem ismerjük jogtulajdonosukat, vagy nem tudjuk, hol tartózkodik a jogosult, és a felkutatása érdekében elvégzett kutatás sem vezetett eredményre.)

A bolgár, horvát, török és francia információs szakemberek esetében a felmérés megállapította, hogy a válaszadók mintegy 40%-a vagy valamennyire ismeri, vagy viszonylag jól ismeri a digitalizálással összefüggő szerzői jogi kérdéseket, beleértve a közkinccs fogalmát is. Ugyanakkor 30% alatt van azoknak az aránya, akik a kereskedelmi forgalomban már nem kapható és az árva művekkel kapcsolatos szerzői jogi kérdéseket viszonylag jól ismerik.

Nagy-Britanniában a felmérés rákérdezett a digitalizálással kapcsolatos szerzői jogi ismeretek, a közkinccs fogalmának, a kereskedelmi forgalomban nem kapható művekkel, illetve az árva művekkel kapcsolatos szerzői jogi kérdések ismeretére is. A digitalizálással kapcsolatos szerzői jogi kérdéseket a válaszadók majdnem fele (49%-a) viszonylag jól vagy igen jól ismeri. A másik három kérdéskört tekintve a kérdőívet kitöltők ismeretei hasonlóak, a válaszok aránya nagyjából egyenlően oszlik meg.

A magyar könyvtárosok mintegy 40%-a jelezte, hogy kissé vagy valamennyire ismeri az ide vonatkozó előírásokat. Ez arra utal, hogy – az árva művekkel kapcsolatos megoldások viszonylag alacsony, 30%-os ismeretét nem számítva – tudják, hogy a sikeres digitalizáláshoz elengedhetetlen a vele kapcsolatos szerzői jogi kérdések ismerete.

	Egyáltalán nem ismerem	Kissé ismerem	Valamennyire ismerem	Viszonylag jól ismerem	Igen jól ismerem	Magyar átlag
15.	17	43	43	32	10	2,83
16.	24	36	42	27	16	2,83
17.	34	30	53	18	10	2,59
18.	44	36	37	12	16	2,45
Összesen	119 (20,51%)	145 (25,00%)	175 (30,17%)	89 (15,34%)	52 (8,96%)	2,67

3. táblázat

A digitalizálással kapcsolatos alapvető szerzői jogi ismeretek szintje

4. Megítélése szerint milyen mértékben ismeri a szellemi tulajdonnal / szerzői joggal kapcsolatos kérdéseket?

Egyáltalán nem ismerem	Kissé ismerem	Valamennyire ismerem	Viszonylag jól ismerem	Igen jól ismerem	Magyar átlag
13 (8,96%)	49 (33,79%)	54 (36,55%)	21 (13,79%)	8 (5,51%)	2,69

4. táblázat

A szerzői joggal kapcsolatos ismeretek szintje

A szellemi tulajdonnal és szerzői joggal kapcsolatos általános ismeretekre vonatkozó kérdésre érkezett válaszok viszonylag jó képet mutatnak, mivel a „közepes” értékek közül a „Kissé ismerem” opciót 33%, a „Valamennyire ismerem” kategóriát 36% választotta, de még a „Viszonylag jól ismerem” választ is 14% adta. Ha azonban egyetértünk Todorova és munkatársai véleményével, miszerint az információ szétsugárzásában érdekelt szakmák képviselői esetében a válaszok ideális zónájának a Likert skála 4. és 5. pontja („Viszonylag jól ismerem” és „Igen jól ismerem”) tekinthető,¹² akkor már kevésbé lehetünk

optimisták, mivel ez a két kategória együtt sem éri el 20%-ot.

A magyar felmérés néhány érdekes tényre is rámutat. Például arra, hogy kevesebben voltak, akik mindenre jó jegyet adtak maguknak. Ezen kívül a nők átlaga minden kérdésnél alacsonyabb, mint a férfiaké. Ennek oka az lehet, hogy kevésbé könnyen adnak maguknak jobb osztályzatot. Végül az is feltűnő volt, hogy egy-egy kitöltő válasza többnyire közel állnak egymáshoz, tehát a skála az öt fokozatból általában hasonló választottak.

5. Ha szeretne többet tudni az Ön által képviselt kulturális intézmény tevékenységeinek szerzői jogi vonatkozásairól, hol keresne információt?

	magyar	4 ország	brit
Kollégák	54% (78)	56%	70%
Jogászok	53% (77)	26%	10%
Könyvek, cikkek stb.	52% (75)	73%	62%
Weboldalak	65% (94)	71%	76%
Blogok / Wikik	13% (19)	31%	24%
Szakmai vitafórumok	40% (58)	40%	47%
A Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO. World Intellectual Property Organization)	19% (28)	17%	13%
International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA)	13% (19)	24%	9%
International Council of Archives (ICA)	3% (5)	N. a.	2%
International Council of Museums (ICOM)	3% (4)	N. a.	1%
Az Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Informatikai és Könyvtári Szövetség	54% (79)	43%	29%, 59%
A felsőoktatás és a tudományos élet szakértői	25% (36)	33%	25%

5. táblázat

A szerzői joggal kapcsolatos ismeretek forrásai a három felmérésben

Arra a kérdésre, hol keresnének információt intézményük tevékenységeinek szerzői jogi vonatkozásairól, a válaszadók 65%-a a webet jelölte meg. Ez az arány nem meglepő, sőt önmagában nézve is inkább termé-

szetesnek tekinthető. (A másik két felmérésben ez az arány még magasabb, 71 és 76%-kal). Ugyanakkor látnunk kell, hogy az olyan, nagy százalékban megjelölt források, mint a kollégák (54%), a jogászok

(53%), valamint az Országos Széchényi Könyvtár és a hazai könyvtári szervezetek (a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, Informatikai és Könyvtári Szövetség, 55%) is ma már jelentős részben az interneten érhető el. A többi országban természetesen saját szervezeteikkel kapcsolatban válaszoltak. A briteknél azért szerepel két százalékkérték, mert kétfelé bontották a válaszlehetőségeket, s a szakmai szervezetekben sokkal inkább bíznak, mint nemzeti könyvtárunkban. Különösen érdekes, hogy a jogászokat 53%-ban jelölték meg a magyarok, a másik két felmérésben ez csak 26% és 10%. A kollégák magas részesedése bizonyára annak is köszönhető, hogy egy részük helyben, a válaszadók munkahelyén elérhető vagy annak közelében van, a többi országban ezt még jobban kihasználják (56%, 70%). A szakmai vitafórumok 40%-os, valamint a blogok és wikik 13%-os részesedése ugyanakkor mérhető módon növelte az internetes hozzáférés fontosságát. A vitafórumokat hasonló arányban használják a többi országban; a blogok használata nagyjából kétszerese a magyaroknak. Könyvtárosokról lévén szó, nem meglepő, hogy a szakirodalmat (könyveket, cikkeket) a válaszadók 52%-a jelölte meg forrásként, bár a másik két felmérésben ez jóval magasabb, (73 és 67%). A nemzetközi szervezetek közül a Szellemi Tulajdon Világszervezetének említése a magyaroknál a legnagyobb arányú, az IFLA-é is jelentősnek tekinthető. Fontos viszont, hogy a válaszadók 25%-a felsőoktatás és a tudományos élet szakértőit kérdeznék meg. A WIPO 19%-os és az IFLA 13%-os részesedése összhangban áll azzal, hogy a magyar könyvtárosok nagyobb mértékben vannak tisztában a hazai szabályozással, mint a nemzetközivel

6. Érdeklík-e Önt a nemzetközi és a nemzeti könyvtáros, valamint más szakmai szervezeteknek a szellemi tulajdonnal / szerzői joggal kapcsolatos kezdeményezései?

Nem érdekelnek	3 (2%)
Kissé érdekelnek	35 (24%)
Valamennyire érdekelnek	40 (28%)
Viszonylag érdekelnek	36 (25%)
Nagyon érdekelnek	31 (21%)

6. táblázat

A nemzetközi és a nemzeti könyvtáros, valamint más szakmai szervezeteknek a szerzői joggal kapcsolatos kezdeményezései iránti érdeklődés

A négy országra kiterjedő felmérésben ez 59% (38+21), két országban ezt jelentősen meg is haladja (horvát 73, francia 66), míg a bolgár 57, a török csak 25. A brit szakemberek más megoszlásban adtak meg adatokat, a „Valamennyire érdekelnek” és a „Viszonylag érdekelnek” kategóriájú válaszok összege 56%, a „Nagyon érdekelnek” válaszok aránya alacsonyabb a magyarokénál, mivel csak 19%.

A magyar felmérésben a válaszadók nem egészen fele (46%-a) jelezte nagyobb mértékű érdeklődését. A magyarországi adatok esetében, ezen kívül szignifikáns összefüggést találunk a szakmai szervezetek szerzői joggal kapcsolatos kezdeményezései iránt érdeklődők és az általuk birtokolt diploma, vagyis a végzettségük között, mivel a Master és a PhD fokozatú válaszadók érdeklődnek leginkább e kezdeményezések iránt.

7. Van-e az Ön országában nemzeti szerzői jogi stratégia?

Igen	60 (41%)
Nem	8 (6%)
Nem tudom	77 (53%)

7. táblázat

A nemzeti szerzői jogi stratégia ismerete

A négy országra kiterjedő felmérésben sem sokkal magasabb a pozitív válaszok aránya (46%), 22% negatív választ adott, míg 32% nem tudta megmondani, létezik-e. Egyébként erre a kérdésre születtek a legellentmondóbb válaszok az egyes országokban, hiszen például tudjuk, hogy Horvátországnak van szerzői jogi stratégiája,¹³ mégis a horvát válaszadóknak csupán a 34%-a adott e kérdésre pozitív választ, míg 28%-uk szerint nem létezik ilyen stratégia, a többiek pedig bizonytalanok voltak. A britek a pozitív válaszok 51%-át kevesellték. Ezen a területen nálunk van a legnagyobb bizonytalanság, mivel a válaszadók 59%-a nem tud a létezéséről. A magyarok közül csak 41% tudta úgy, hogy van nemzeti szerzői jogi stratégia. Azok viszont, akik bizonytalanok benne, abszolút többségben vannak 53%-kal. Ezt azonban úgy is értékelhetjük, hogy a válaszadók találgatás helyett inkább őszinte válaszokat adtak.

8. Az alábbiak közül mely kérdésekkel foglalkozik az Ön országának szerzői jogi törvénye?

A szerzői jogi védelem időtartama	A könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok és levéltárak számára biztosított szerzői jogi kivételek, szabad felhasználási esetek	A magáncélú, az oktatási és a tudományos célú felhasználás során biztosított szerzői jogi kivételek, szabad felhasználási esetek	A könyvtárosoknak az a joga, hogy módosított példányokat (ún. hozzáférhető formátumú másolatokat) szolgáltatassanak a látáskárosultak és az olvasási képességükben korlátozott személyek számára	Az árva művek felhasználásának szabályai
129 (89%)	108 (74%)	96 (66%)	38 (26%)	83 (57%)

8. táblázat

A nemzeti szerzői jogi szabályozás ismerete

A brit felmérés válaszadóinak 91%-a tisztában a szerzői jogi védelem időtartamával. A könyvtárak számára biztosított szerzői jogi kivételek és a szabad felhasználás eseteit ismerők aránya 84%, míg 87% tudni véli, hogy melyek a magáncélú, az oktatási és a tudományos célú felhasználás során biztosított szerzői jogi kivételek. A hazai szerzői jogi szabályozás tekintetében nem okoz meglepetést, hogy 89% ismeri a védelmi idő hosszát, 74% és 66% a kivételeket. Némi meglepetést okoz viszont, hogy a magyar válaszadók csak a 26%-a ismeri a könyvtárosoknak azt a jogát, hogy módosított példányokat (úgynevezett hozzáférhető formátumú másolatokat) szolgáltatassanak a látáskárosultak számára (a briteknél ez 80%). Igazi meglepetésnek pedig az tűnik, hogy az árva művek felhasználásának szabályait 58% ismeri, ez alig marad el a britek 62%-ától. A négy országra kiterjedő felmérés esetében erre nem adtak meg konkrét százalékokat, de jelentős hiányokról írtak.

9. Ismeri-e az olyan nemzetközi szervezeteknek, mint az IFLA, azokat a kezdeményezéseit, amelyek a kulturális intézmények számára a szerzői jog alóli új kivételekre és korlátozásokra vonatkoznak?

Igen	43 (30%)
Nem	102 (70%)

9. táblázat

A szerzői jog alóli új kivételekre és korlátozásokra vonatkozó kezdeményezések ismerete

Nagy-Britanniában a válaszadók negyede (25%) nyilatkozott úgy, hogy ismeri az olyan nemzetközi szervezeteknek, mint az IFLA, a kulturális intézmények számára a szerzői jog alóli kivételekre és korlátozásokra vonatkozó kezdeményezéseit. Ha a négy országra kiterjedő felmérést nézzük, akkor azt látjuk, hogy a törököknél ez 50%, míg a többieknél 30% vagy kevesebb. A magyar kitöltők 30%-a ismeri ezeket, megelőzve így a briteket. Ha negatív szemüvegen át nézzük, akkor azonban látnunk kell, hogy a magyar kitöltők 70%-a nem ismeri az IFLA és más nemzetközi szervezetek kezdeményezéseit, ami – az összevetéseket félretéve – már nem mutat túl kedvező képet.

10. Véleményét kérjük az alábbi megállapításokkal kapcsolatban.

	Egyetértek	Részben egyetértek, részben nem	Nem értek egyet
A könyvtárak és más kulturális intézmények által nyújtott szolgáltatások megkövetelik a szerzői jogi előírások betartását.	104 (72%)	37 (26%)	4 (3%)

	Egyetértek	Részben egyetértek, részben nem	Nem értek egyet
Szükség van a könyvtárak, oktatási intézmények, múzeumok és levéltárak által élvezett szerzői jogi kivételek és korlátozások világszintű összehangolására, szabályozására.	114 (79%)	29 (20%)	2 (1%)
A Szellemi Tulajdon Világszervezetének (WIPO, World Intellectual Property Organization) pontosabban meg kellene határoznia a digitális környezetre vonatkozó szerzői jogi kivételeket és korlátozásokat	119 (82%)	24 (17%)	2 (1%)
Fontos eredmény, hogy 2013. júniusában elfogadták a WIPO Marrákési Szerződését, amely a látáskárosultak és az olvasási képességükben korlátozott személyek nyomtatott művekhez való hozzáféréseinek elősegítéséről szól.	130 (90%)	14 (10%)	1 (1%)

10. táblázat

Szerzői jogi megállapítások elfogadottsága

Végezetül a kérdőív négy megállapítással kapcsolatban firtatta a válaszadók véleményét. Abban, hogy a könyvtárak és más kulturális intézmények által nyújtott szolgáltatások megkövetelik a szerzői jogok betartását (91%), és hogy fontos eredménynek tekinthető, hogy 2013 júniusában elfogadták a WIPO Marrákési Szerződését, amely a látáskárosultak és az olvasási képességükben korlátozott személyek nyomtatott művekhez való hozzáféréseinek elősegítése.

Az első kérdésnél elég magasnak látszik a 72%-os arány, de a négy országra kiterjedő felmérés kitöltői 81, a brit információs szakembereknek pedig 91%-a

tartotta fontosnak a szerzői jogi előírások betartását. Ugyanakkor a magyarok 79%-a tartja a legfontosabbnak a szerzői jogi kivételek és korlátozások világszintű összehangolását (szemben 74 és 61%-kal). A legtöbben (90%) azzal értettek egyet, hogy fontos eredmény lépés volt a WIPO Marrákési Szerződés elfogadása, ami mind a négy ország (82%), mint a britek esetében (87%) alacsonyabb egyetértést váltott ki. Mivel azonban egy korábbi kérdésben a WIPO ismertsége 20% alatt volt, ez a válasz valószínűleg nem a szerződés ismeretén alapult, hanem a címében megfogalmazottakkal való egyetértésen.

2. rész: Intézményi szintű szerzői jogi előírások

11. Kérjük, válaszoljon az alábbi kérdésekre!

	Igen	Nem tudom	Nem
Vannak-e az Ön intézményében szerzői jogi vagy szomszédos jogi védelmet élvező források?	108 (74%)	28 (19%)	9 (6%)
Megítélése szerint szükséges-e, hogy a könyvtárakban és más kulturális intézményekben legyenek intézményi szintű szerzői jogi előírások?	114 (79%)	15 (10%)	16 (11%)
Vannak-e az Ön intézményében szerzői jogi előírások vagy belső szabályzatok?	71 (49%)	42 (29%)	32 (22%)
Van-e az Ön intézményében olyan személy, akinek elsődleges feladata, hogy főként a szerzői jogi kérdésekkel foglalkozzon?	25 (17%)	35 (24%)	85 (59%)

11. táblázat

Az intézményi szintű szerzői jogi előírások ismerete

Az első kérdés 74%-ának értékeléséhez érdemes azt ismerni, hogy a négy országra kiterjedő felmérésben ez az arány 76% volt, és ott nagyon sokallták azt, hogy 24% nem volt tudatában annak, hogy gyűjteményükben találhatóak szerzői jog által védett művek. A britek 94%-a tudta ezt.

Meglepő módon a következő kérdésnél náluk a legalacsonyabb az arány, 76% tartotta csak fontosnak az intézményi szintű szerzői jogi előírásokat, a magyarok 79%-a másik négy ország arányától (84%)

elmaradt. Az talán a valóságot tükrözi, hogy a britek többsége szerint vannak munkahelyének szerzői jogi előírásai és szabályai (63%), nálunk 49%, a többi országnál mindössze 34% szerepelt. Ugyancsak azért jelölhette be mindössze a magyarok 17%-a azt, hogy van munkahelyén olyan személy, akinek elsődleges feladata a szerzői jogi kérdésekkel való foglalkozás, a négy országban ez az arány még alacsonyabb (15%), míg ezekkel ellentétben a briteknél 64% ennek az aránya.

3. rész: A könyvtár- és információtudományi képzés és az egész életen át tartó tanulás

12. Véleményét kérjük az alábbi megállapításokkal kapcsolatban.

	Egyetértek	Részből egyetértek, részben nem	Nem értek egyet
Szükséges, hogy a szellemi tulajdonnal / szerzői joggal kapcsolatos ismeretek oktatása bekerüljön az egyetemi könyvtáros képzésbe, valamint a kulturális örökséggel kapcsolatos képzésekbe.	130 (90%)	14 (10%)	1 (1%)
Szükséges, hogy a szellemi tulajdonnal / szerzői joggal kapcsolatos ismeretek oktatása bekerüljön a könyvtárosok és a kulturális örökséggel foglalkozó szakemberek továbbképzésébe.	133 (92%)	11 (8%)	1 (1%)

12. táblázat

A szerzői jogi képzés szükségességével kapcsolatos vélemények

A szerzői jogi ismeretek oktatásának fontosságát illetően a négy országra kiterjedő felmérésben 97%-olt az igenek aránya, a briteknél 93% volt az arány. A magyar kitöltők is nagy arányban azt támogatták, hogy a könyvtárosok képzésében és továbbképzésben is kapjon helyet.

	Tanfolyamok	Tematikus műhelybeszélgetések, workshopok	Távoktatás- online tanfolyamok, konzultációk, videók stb.	Alkalmi (kérésre történő) tanácsadás	Kerekasztal beszélgetések	Konferenciák stb.	Weboldalak, blogok, wikik stb.
magyar	75% (109)	46% (66)	39% (56)	39% (57)	17% (25)	48% (70)	42% (61)
4 ország	56%	69%	51%	N. a.	N. a.	N. a.	54%
brit	85%	55%	80%	44%	29%	40%	82%

13. táblázat

A szellemi tulajdonnal kapcsolatos ismeretek oktatását szolgáló formák választási aránya a három felmérésben

A britek arról nem nyilatkoztak, hogy a képzés melyik szintjén kerüljön sor ilyen képzésre, a magyarok és a négy ország válaszai között nem volt nagy különbség, a legfontosabbnak a BA képzést gondolták (81 és 71%), onnantól csökkennek a százalékok, s közelebb is kerültek egymáshoz, az MA képzésben 51,

illetve 54% tartaná ezt fontosnak, a PhD-képzésben 21 illetve 22%-ot láthatunk.

Abban, hogy melyik formák a legjobbak a továbbképzésekben, messze nem egységesek a vélemények. A magyaroknál a tanfolyamok a legnépszerűbbek (75%), a többi lehetőségre adott válaszok ennek két-

harmadát sem érik el. Ezzel együtt, 85%-kal ebben is megelőztek minket a britek, náluk található 82 és 80% is (web, blogok és távoktatás). A négy országban a tematikus műhelymunkák a legnépszerűbbek 69%-kal, míg másik három aránya került 50% fölé (tanfolyamok 56%, web-blogok 54%, távoktatás 51%), viszont az 50% alatti értékeket nem közölték. A magyaroknál a második legmagasabb érték 48% (konferenciák), ez az egyetlen, amelynél náluk szerepel a legmagasabb érték, mivel a briteknek csak 40%-a jelölte ezt be. A briteknél, viszonylag alacsony százalékaránnyal is népszerűbbek a konzultációk és a kerekasztalok. Az elsőnek a 44%-ánál azért többen választanák a magyarok közül a tematikus workshopokat (46%), a kerekasztal 29%-ánál pedig a web-blogokat (42%), a távoktatást és a konzultációkat (39-39%). A legalacsonyabb megismerhető érték a magyarok 17%-a, amelyet a magyar kitöltők adtak a kerekasztalokra.

Összegzés

Bár voltak kisebb eltérések a négy országra kiterjedő, a brit és a magyarországi felmérés eredményei között, inkább a hasonlóságok vannak túlsúlyban. Ennek megfelelően – az eddig leírtak alapján – biztosnak látszik, hogy szükség lenne arra, hogy a könyvtárak több figyelmet fordítsanak a szerzői jogi műveltség fejlesztésre. Kellene tehát a felmérésben is említett különböző képzési formák ahhoz, hogy egy legközelebbi felmérés során jobb eredményeket érjenek el a magyarok (és a többi nemzet képviselői).

Jegyzetek

Az elektronikus források megtekintése. 2017. aug. 18.

1. TODOROVA, T. et al.: A multinational study on copyright literacy competencies of LIS professionals In: Information literacy: Lifelong learning and digital citizenship in the 21st century. Second European conference, (ECIL), Dub-

- rovnik, Croatia, 20-23 October 2014. Proceedings. Ed. S. Kurbanoglu (et al.) Springer, 2014. 138–148. p.
2. HARRIS, L. E.: Copyright literacy and translating copyright to a life skill. 2015. <http://www.copyrightlaws.com/libraries/copyright-literacy-copyright-life-skill/>
3. CHARBONNEAU, D. H. – PRIEHS, M.: Copyright awareness, partnerships, and training issues in academic libraries = Journal of Academic Librarianship, 40. vol. 2013. 3. no. 228–233. p.
4. CSÍK Tibor (szerk.): Információs műveltség és oktatásügy. Nemzetközi szemle. Budapest : Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 2006. <http://www.opkm.hu/download/lmOk.pdf>
5. Framework for Information Literacy for Higher Education. Chicago : Association of College and Research Libraries, 2015. <http://www.ala.org/acrl/standards/informationliteracy-competency>
6. CLEMENT, G. – BRENESEN, S. Theft of the mind: an innovative approach to plagiarism and copyright education. In: Davis-Kahl, S. & Hensley, M. K. (eds.) Common ground at the nexus of information literacy and scholarly communication. Chicago : Association of College & Research Libraries, 2013. 45–74. p.
7. MURIEL-TORRADO, E. – FERNÁNDEZ-MOLINA, J. C.: Creation and use of intellectual works in the academic environment: students' knowledge about copyright and copyleft = Journal of Academic Librarianship, 41. vol. 2015. 4. no. 441–448. p.
8. TODOROVA, T. et al.: i. m.
9. MORRISON, C. – SECKER, J.: UK copyright literacy survey: summary report. University of Kent ; London School of Economics and Political Science, 2015. (<http://openaccess.city.ac.uk/17508/>)
10. TODOROVA, T. et al.: i. m.
11. MORRISON – SECKER: i. m.
12. TODOROVA, T. et al.: i. m.
13. TODOROVA, T. et al.: i. m.

Beérkezett: 2017. aug. 18.

A biográfiai index műfajának megújítási kísérlete a Magyar Életrajzi Kalauzban

1. rész: Elméleti alapok és a rendszer kiépítése

NÉMETH Tibor

Immár 32 éve építi rendíthetetlen elkötelezettséggel egyedül a saját erejére támaszkodva, saját költségén és szabadidejében lenyűgöző vállalkozását, életrajzi kalauzát, nemzeti digitális névkataszterét a celldömölki Kemenesaljai Művelődési Központ és Könyvtár Kresznerics Ferenc Könyvtárának vezetője¹ (nem melleleg a Kemenesaljai Életrajzi Lexikon összeállítója), akinek munkásságát 2011-ben Pável Agoston Emlékplakettel ismerte el Vas megye kulturális irányítása. Celdömölk Önkormányzata 2011-ben Kresznerics Ferenc-díjjal, 2016-ban pedig a Celdömölki Értéktár részévé nyilvánítással értékelte Németh Tibornak a kollektív nemzeti biográfiai emlékezet létrehozására irányuló tevékenységét. A most olvasható, két részben megjelenő összefoglalásban – mely rövidített és cikkessített változata a szerző a 2015-ös OTDK versenyre benyújtott különdíjas pályamunkájának – elméleti és gyakorlati áttekintést kapunk a biográfiai index műfajának megújítása érdekében végzett erőfeszítéseiről. A szerk.

*„Tetteid méltó célra irányuljanak, ám ne kérdezd, hogy befutnak-e a célba; legyen minden tettet minta és példa, nem pedig a célhoz vezető eszköz.”²
Szinyeyi József, Gulyás Pál és Viczián János emlékére³*

1. Bevezetés

Több mint három évtizednyi kísérletem bőséges tárházának tapasztalatait próbálom meg összefoglalni a biográfiai index műfajának megújítása során elért eredmények tükrében. Természetesen elfogult vagyok a *Magyar Életrajzi Kalauz* elnevezésű nemzeti névkataszterrel szemben, de maximálisan törekszem a szakmai objektivitás szempontjainak érvényesítésére is.

1985-ben a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola történelem-könyvtár szakos első éves hallgatójaként helyismereti-helytörténeti tanulmányi ösztönzésre kezdtem el kicédulázgatni különféle forrásokból a szülőföldemhez, Kemenesaljához kötődő személyek adatait. Néhány alapmű feltárása után szembesültem azzal, hogy nagyon sok helyben nem vagy alig ismert személyre bukkantam. Hamar meggyőződésemmé vált, hogy a gyűjtőkör szélesí-

tésével érdemes lenne teljes körű feltárást végezni. Lehet-e komolyabb szakmai és művelődéstörténeti kihívás egy információs szakember számára, mint hogy egyetlen korpuszban összegyűjtse mindazokat a személyeket, akik a magyar nép története során bármely vonatkozásban jelentőségre tettek szert, illetve a legkülönbözőbb életrajzi adattárakban önálló címszóként említésre kerültek?

Hosszú és rögös volt az út az első katalóguscédulák rögzítésétől kezdve napjaink valós idejű internetes adatbankjának jelenlegi, 3.0-ás verziójáig,⁴ de nem cserélném el semmiért, pedig láttam „királyi utakat” és tapasztalnom kellett reményt keltően indult nagy ívű vállalkozások alkonyában szemlélni a hátrahagyott töredékeket. Könyvtári, kutatási és szervezeti-infrastrukturális háttér nélkül, kizárólag szabadidőben végzett munkával lehetetlen küldetésnek tűnt a kitűzött célom: a reprezentatív nemzeti digitális névkataszter létrehozása.*

Elemzésemben felhasználom a Magyar Életrajzi Kalauz első évtizedét összefoglaló tanulmányomat,⁶ melyet kibővítettem az internet fejlődése nyomán kialakult információs erőter dinamikus fejleményeivel. Bízom abban, hogy sokrétű tapasztalataim feljogosítanak a biográfiai index mint különleges, esszenciális faktografikus tájékoztatási műfaj problematikájának áttekintésére és a nemzetközi, illetve honi kezdeményezések kritikai elemzésére. Tartalomszolgáltatói szempontból kalauzként használom *Jacsó Péter* alapvetőnek számító áttekintését az adatbázisokról,⁷ magyar életrajzi vonatkozásban pedig *Kéglí Ferenc* válogatott bibliográfiáját tartottam alapműnek a helyismereti tájékoztatás életrajzi forrásairól,⁸ illetve a Magyar Könyvtárosok Egyesületének 2013-as egri vándorgyűlésén az „Év fiatal könyvtárosa” díjban részesült *Zahuczky László* miskolci könyvtáros pályamunkáját az életrajzi adattárak összeállításának szerteágazó követelmény-rendszeréről.⁹ Munkám során szembesülnöm kellett azzal, hogy szinte légüres szakmai kommunikációs tér vesz körül, amelynek vannak informális, de számomra annál fájóbb és formális, dokumentumokkal igazolható vetületei. Az utóbbiak tekintetében az érdeklődők megtalálják a konkrétumokat egyetemi szakdolgozatomban.¹³

2. A biográfiai index műfaji komplexusa

Horváth Tibor modellje¹⁴ szerint a könyvtári tájékoztatási rendszerek tipizálása alapján alapvetően öt tárolási és visszakeresési alternatív megközelítés alkalmazható: tárgyi szempontú, topográfiai, kronologikus, szemantikai és nominális, „személyi” alapozású.

A tényadatokra irányuló referenz kérdések egyik leggyakrabban előforduló típusa az egyes személyekre vonatkozó megközelítés. A biográfiai tájékoztatás a fenti szempontok közül nem csupán az utolsóhoz sorolható, hanem a többi dimenziót is magában hordozza: egy adott személy tevékenységét földrajzi térben, időkoordináták között végzi, és munkássága, életműve tárgyi szempontú megközelítést is generálhat. Az életrajzi tájékoztatás speciális, univerzális műszere a biográfiai index. E feltárási, visszakeresési módszer jelentősége folyamatosan nő az életrajzi források bővülésével. Hitem szerint műfaji sajátosságai és reprezentativitása révén integratív funkciót tölthet be a biográfiai forrástájékoztatásban.

Jelentős szerepéhez képest a biográfiai index műfaji kereteinek meghatározása meglehetősen elnagyolt. Jellemző, hogy a talán legteljesebb könyvtár- és információtudományi online szótár¹⁵ (ODLIS) önálló címszóként nem is jelöli. A gyakorlati tapasztalatok alapján szűken értelmezett definíciója így összegezhető: *a személyek azonosításához szükséges adatok mellett jelzi a források körét, ahonnan bővebb információ nyerhető.* Klasszikus értelemben, lecsupaszítva tehát a néven kívül a születési és halálozási adatok, a foglalkozás és a hivatkozások alkotják a biográfiai műfaj gerincét. A nyomtatott, egy dimenziójú művek korában kialakult terminológia alapján számos nemzeti és nyelvi biográfiai index látott napvilágot¹⁶ és az 1950-es évek végén Magyarországon is felmerült az ilyen típusú életrajzi adattár létrehozásának igénye¹⁷ bio-bibliográfiai dokumentációs szolgálatként. Az *Index Biograficus Hungaricus* eredetileg semmiféle térbeli és időbeli korlátozást nem tartalmazott, de a hungarika-program keretében csak az 1880-tól napjainkig terjedő időszak külföldi (határokon túli) magyarságának regisztrálása indult meg az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)

* Egy kezemen meg tudom számolni azokat, akik hittek a megvalósításban. Közülük elsősorban Murányi Pétert említhetem: ő publikálta az eddig egyetlen értékelő elemzést adatbankomról a magyar könyvtári szakirodalomban.⁵ Köszönöm mindazon könyvtáros kollégáknak (Monok István, Németh S. Katalin, Sipos Anna Magdolna) a véleményét, akik gondolataikkal hozzájárultak a koncepció alakulásához. Talán legjellemzőbb Ungváry Rudolf személyes hangú levelének első két sora: „Egyszerre vagyok elragadtatva és elkésere. Az első Maga miatt van, a második a környezet adta lehetőségek miatt.”

műhelyében *Hungarika Névkataszter* elnevezéssel. Külön elemzés tárgya lehetne, hogy az ilyen módon jelentősen leszűkített értelmezésű és hatókörű csonka magyar nemzeti biográfiai index jogosan használta-e a teljes névkorpusz Index Biograficus Hungaricus elnevezését? Kovács Ilona egy 2014-ben adott interjúban nyilatkozott¹⁸ az index aktuális fejleményeiről és reményeiről, valamint 2017 tavaszán az OSZK-ban a Mikes-program működéséről tartott konferencián foglalta össze a hazai hungarika-kutatás helyzetét.

A magyar nemzeti biográfiai index tehát szakmai berkekben az OSZK-beli *Hungarika Névkataszter*, a Petőfi Irodalmi Múzeum *Magyar Életrajzi Indexe*, valamint a Magyar Biográfiai Index Bt. *Magyar Életrajzi Kalauza* révén a múlt évezred utolsó évtizedétől kezdett körvonalazódni.

A külföldi életrajzi indexek közül hosszú múltra tekinthet vissza az osnabrücker Biblio Verlag gondozásában 1973 óta megjelenő *Index bio-bibliographicus notorum hominem*, amely ma adatbázisként érhető el.¹⁹ A Gale Publisher 1975-ben elindított *The Gale Biographical Index Series* című kiadványsorozata *Biography and Genealogy Master Index*²⁰ néven fut tovább, amely erőteljes funkcióbővítést jelez a genealógiai kutatás irányába. Végül, de nem utolsósorban a műfaj két klasszikus reprezentánsa a Wilson Publisher *Biography Indexe*²¹, valamint a Saur Verlag már említett, *World Biographical Information System* néven futó adatbankja.

A korszellemnek megfelelően a több százezres és milliós nagyságrendű, személyeket feltáró adattárak egyre inkább kizárólag online érhetőek el részben az adatmennyiség, részben az azonnali frissítési, bővítési lehetőségek miatt. Ezzel párhuzamosan azonban nem (vagy csak részben) valósult meg a biográfiai index műfajának adaptálása a táguló lehetőségekhez. Az azonos nevű személyek megkülönböztetése egyre mélyebb adatstruktúrákat követel(ne), amit technikailag a visszakeresés korábban elképzelhetetlen variabilitása és gyorsasága is támogatna.

A Magyar Életrajzi Kalauz rendkívül gazdag adatfelvételi módszere a kezdetektől a széles sávú adatbányászati technológia filozófiájára épült, kihasználva az informatikai fejlődési trendeket és lehetőségeket. A biográfiai index legjobb hagyományaira épülő kezdeményezésem ennek révén egyúttal ki tudta tágítani a műfaji határait, és reményeim szerint sikerült megújítania szolgáltatási minőségét.

3. A Magyar Életrajzi Kalauz nemzeti digitális névkataszter

Sokan megfogalmazták már, hogy a Szinnyei-féle „gözhanga” típusú bibliográfusok kora lejárt, de az elkoptatott szlogen igazságtartalmát nem szokták görcső alá venni. Bárhová tekintünk, azt tapasztaljuk, hogy személyes elkötelezettség és kockázatot sem nélkülöző áldozatvállalás nélkül egyetlen országos jelentőségű ügy sem valósulhatott meg. A finanszírozás-alapú projektszemlélet rengeteg félkész, töredékesen megvalósított, torzóban maradt nemzeti adattárat eredményezett, amelyek fenntartása és fejlesztése a pályázati futamidő lejárta után nem volt biztosítható a gesztor intézmények költségvetéséből.

A személyiség kitüntetett fontossága, illetve a lokálpatriotizmus a polgári kultúra jellemzői közé tartoznak, és az elmúlt negyedszázadban nemzeti és regionális/lokális helytörténeti művek tömege látott napvilágot. Egy kéziratban lévő tanulmány szerint „ha megvizsgáljuk a Magyarországon megjelent lexikonok és más életrajzi források számát, azt tapasztaljuk, hogy 1767–2006 között 1556 kötet jelent meg. Ezek 26,4%-át 1945-ig adták ki, míg 1945–1990 között 44,5%-a, a rendszerváltást követő 16 évben pedig közel 29,5%-a jelent meg”.²² A rendkívül érdekes statisztikával kapcsolatban érdemes felidézni, hogy a Magyar Életrajzi Kalauz feldolgozott forrásai között 1945-ig 57, az 1946–1990 közötti időszakból 75, az 1991–2000 évkörökben 191, míg 2001 és 2017 között 376 forrást tartunk számon.²³ Adataink rimelnek az átfogóbb elemzés arányaira és rámutatnak a biográfiai források jelentőségének növekedésére. A számszerű bővülés egyúttal jellemzően a források minőségének javuló trendjét is eredményezi.

A dinamikusan növekvő forrásbázis kezelésére „az információ-kínálatban eligazodni segítő intelligens útmutatók elkészítése sürgető szükséglet”.²⁴ A könyvtáros hagyományos szerepkörét a második évezredben felváltó hálózati navigátor (networker) alaptevékenysége „a források felderítése és a felhasználók útbaigazítása a hálózat útvesztőiben. [...] Az elektronikus könyvtár már feltételezi a rendszerezés, a katalógizálás, az adatbázis jelenlétét és nem feltétlenül kell teljes elektronikus szövegeket tárolnia.”²⁵ Ez a „gate-keeper”-kalauz mentalitás meghatározó a 21. században a digitális forrásokon alapuló könyvtári tájékoztató tevékenység végzése során. Adattárunk nem titkolt célja, hogy információs minőségi igényfejlesztést valósítson meg a hagyományos (nyomtatott), illetve a digitális (virtuális) információhordozók

tekintetében a korszerű internetes technológia alkalmazásával. Ezzel egy olyan ezredfordulós, digitális kulturális gigatrendet szeretne képviselni, aminek fontos jellemzője, hogy „az információs szuper-autóstrádán integrálódás megy majd végbe a kulturális örökség és az informatika között”.²⁶

Az adatbázisok tipológiai szempontból két fő kategóriába sorolhatók: léteznek a tényadatokat tartalmazó faktografikus adatbankok és a bibliográfiai adattárak. E két jellemző profil mellett számos köztes típus alakult ki. A Magyar Életrajzi Kalauz átmeneti műfajt képvisel a változatok között, mert műfajából adódó faktografikus jellegét a hivatkozási adatsorok, valamint a belőlük kinyerhető bibliográfiai csomópontok oldják, illetve emelik mindkét kategória releváns tájékoztató eszközévé. Ezt az integráló jelleget adatbázisunk címében is szerettük volna tükrözni, ezért a nemzetközi „biográfiai index” terminus technicus helyett kifejezőbbnek éreztük az „életrajzi kalauz” elnevezést.

Az 1985-ös induláskor még üres katalóguscédulákra kezdtem el kiírni a szükséges adatokat. A jelenlegi 16 kereshető szempont mindegyikének pontosan meghatározott helye volt, hogy az egyes adatsorokot elkülönüljenek egymástól, ami megkönnyítette a későbbi tömeges számítógépes rögzítés munkáját.

A következő nagy lépést kalauzom fejlesztésében a számítógépes platformra történő áttérés jelentette. Az átállás anyagi hátterét a Lakitelek Alapítvány pályázatán elnyert összeg képezte, amely lehetővé tette, egy korszerű (és sok évig megbízhatóan működő) számítógép megvásárlását. Ezután kidolgoztam a cédulák számítógépes konvertálásának elveit, amelyek alapján a szombathelyi Thália Soft Kft. ügyvezetője, *Ősze László* 1994 nyarán megírta a feltáráshoz szükséges COBOL-programot. *Ősze László* azóta is szívügyének érzi a Magyar Életrajzi Kalauz támogatását és számítástechnikai fejlesztését. A retrospektív cédulakonverzió, a folyamatos bővítés és a Nemzeti Kulturális Alapprogram rövid ideig létező Digitális Kultúra Kollégiuma adatrögzítéshez adott támogatásának eredményeként az ezredfordulóra sikerült áttörni a bűvös százezres rekordhatárt.

1998. május 28-án került bejegyzésre a Cégbíróságon a MABI *Magyar Biográfiai Index Betéti Társaság*, amely megeremtetette a Magyar Életrajzi Kalauz gazdasági társaságként történő működtetésének hivatalos hátterét. 1999. november 2-án az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottságának ifjú kutatók bemutatkozását támogató konferenciáján számol-

tam be a reprezentatív nemzeti digitális névkataszter eredményeiről.

Fontos állomást jelentett a cég hivatalos rövidítéséből képzett www.mabi.hu domain regisztrációja 1999. november 10-én. A névválasztás kapcsán több motívum is szerepelt a döntés hátterében. Rövid, maximum 4 karakteres címet szerettem volna. Tisztáztam a névhasználat jogát az Országos Mezőgazdasági Könyvtárral, amely az 1960 óta kiadott *Magyar Mezőgazdasági Bibliográfia* (MABI) tekintetében nem védette le az elnevezést, így nem is formálhatott jogot hozzá. A rövidítésnek volt egy történelmi előképe: az 1927 és 1948 között működött Magánalkalmazottak Biztosító Intézete közismert társadalombiztosítási intézmény volt.

A kulturális tárca (akkor: Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) „Magyar Millennium” programjának támogatásával 2000 májusában megjelent a 114 759 személyt tartalmazó CD-ROM-unk.²⁷ 2001. januárjától a könyvalapú információk lassúsága és korlátozott elérhetősége miatt elkezdtem három napilap (Magyar Nemzet, Népszabadság, Nemzeti Sport) feldolgozását a halálozások és a kitüntetések karbantartására MÉKSAJT forrásjelzéssel. E hivatkozás rövid távú memóriaként átmeneti tároló szerepű, amíg az új forrásokba nem épülnek be a friss információk, mert abban az esetben törlésre kerülnek. A dinamikus változó jelentőségét mutatja, hogy 2017 júliusában több mint 6500 személyt érintett, ami az összes rekord 1,72%-a.²⁸

Gőzerővel folyt az internetes elérhetőség biztosítása, hogy a CD megvásárlói a legfrissebb adatokhoz minél gyorsabban hozzáférjenek. A program korszerűsítése érdekében áttértünk a MySQL adatbázis-kezelő szoftver alkalmazására. 2001 októberétől előfizetőink már az internetes adatbázisban végezheték kereséseiket. 2001. november 10-én a szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtárban az MTA-VEAB által szervezett konferencián bemutattam az adatbázis legújabb innovációit.

Időközben 2001 szeptemberétől a Magyar Soros Alapítvány pályázati támogatását nyertem el a Kresznerics Ferenc Könyvtár nevében pályázva az életrajzi adatbank fejlesztésére. A keretből a könyvtár két korszerű számítógépet tudott vásárolni, valamint egy éves időtartamra napi két óra munkaidő-kedvezményt is kaptam, amelynek ellenértékét a könyvtár kapta meg. Ez alatt összesen hatvanezer új, illetve módosított tétel rögzítését teljesítettem.

A pályázati forrásokból származó támogatásoknak köszönhetően intenzív rekord-gyarapodás történt:

2007 októberében, a Celldömölkön megrendezett Vas Megyei Könyvtári Napon már a negyedmilliós küszöb átlépéséről számolhattam be: a 250 000. rekordot már a saját fejlesztésű, online elérésű Kemencsaljai Életrajzi Lexikonból²⁹ rögzítettük. Ez a gesztus tisztelgés volt a helyi adattárak jelentősége előtt és utalt a fejlődés egyik irányaként az internetes életrajzi források kanalizálásának feladatára.

2007. január 1-től egy újabb kiegészítő adattár kezdte meg működését MÉKADAT elnevezéssel, mert a napilapok egyre korlátozottabban voltak képesek a halálozások és kitüntetések dokumentálására, illetve az utóbbiak vonatkozásában sok esetben eleve internetes honlapjaikra irányították az érdeklődőket. A MÉKADAT ezeket a forrásokat tárja fel, valamint az internet monitorozásával megpróbálja a névkorpusz anyagához a halálozási információkat hozzárendelni. Ezen túl számos adatmező esetében (pl. az akadémiai tagság, illetve a megszerzett tudományos fokozatok) a változások dokumentálásának egyre fontosabb eszköze. A MÉKSAJT-hoz hasonlóan funkcionáló hivatkozás köre jelenleg a rekordok 0,81%-ára terjed ki.³⁰

Ezzel egy időben zajlott egy jelentős technológiai váltás előkészítése. A celldömölki Kábeltelevízió Kft. révén természetbeni hozzájárulásként korlátlan, 100 Mbit/sec sávszélességű internetes hozzáférést kaptam, amelyre alapozva kiépítettünk egy biztonságos

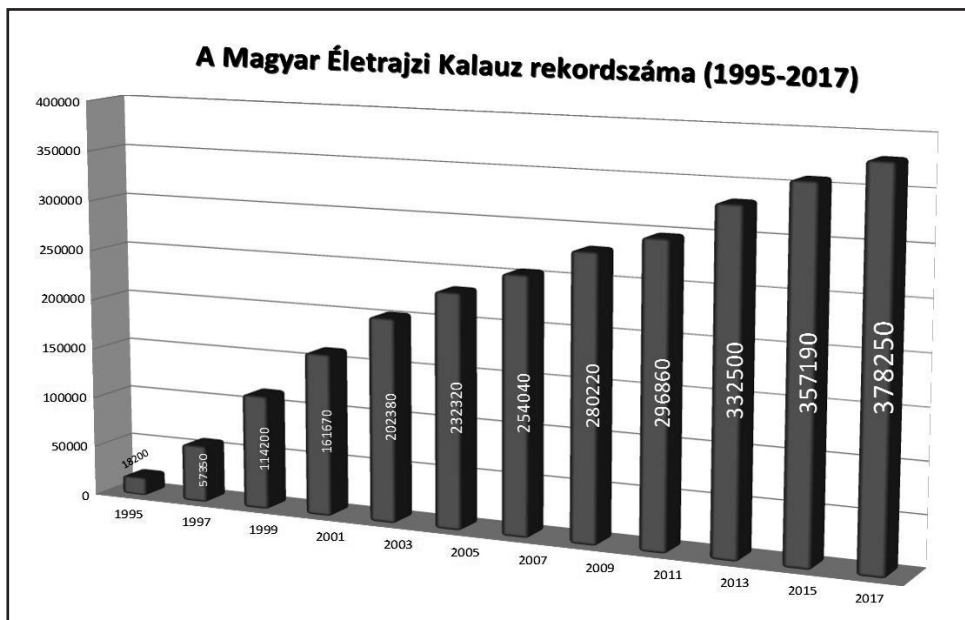
VPN (Virtual Private Network) csatornát az adatbázist működtető szerverhez. A tesztelés után 2008-tól már ezen a platformon történt az adatrögzítés, tehát a felvitt adatok azonnal kereshetővé váltak. Így számos adminisztrációs és adatkonvertálási hibaforrás lehetőségét küszöböltük ki.

2015-től az adatbank az ASPNet tárhelyszolgáltató szerverfarmjára költözött, ami jelentős előrelépést jelentett a hozzáférés tekintetében mind a rendelkezésre állási biztonság, mind pedig a szolgáltatási gyorsaság magas színvonalú biztosításában.

A Magyar Életrajzi Kalauz adatnövekményének alakulását az 1. ábra mutatja.

Emberöltönyi munkaidőn kívül, szabadidőmben napról-napra végzett ingyenes munkám értéke mindenkorai béremre vetítve reálértéken 2017 nyarán elérte a 85 millió Ft-ot. Ha figyelembe vesszük a több évtized alatti dokumentum-vásárlások, utazások, technikai fejlesztések mértékét és a rezsi saját forrású költségét, akkor a végösszeg bőven meghaladja a 100 millió forintot...

Az adatrögzítés eredményei és a számítástechnikai fejlesztések mellett számos együttműködési programban vettem részt, amelyek tágították látókörömet, tovább erősítették szakmai kapcsolatrendszeremet. Ezekre dolgozatom későbbi, a Magyar Életrajzi Kalauz jövőjét taglaló részében fogok részletesebben kitérni.

1. ábra

A Magyar Életrajzi Kalauz rekordszáma (1995–2017)

3.1. A Magyar Életrajzi Kalauz adatgyűjtési koncepciója

A reprezentatív nemzeti digitális névkataszter célja, hogy a biográfiai index műfajának lehetőségeit maximálisan kihasználva és bizonyos vonatkozásokban megújítva összegyűjtse mindazon személyeket, akik a magyar nép történelme során az élet bármely területén jelentőségre tettek szert, illetve az életrajzi adattárakban önálló címszóként vagy adatsorként megemlítésre kerültek. A Magyar Életrajzi Kalauz e teljességre törekvő adatgyűjtési filozófiája négy egymáshoz szorosan kötődő vonatkozásban jelent gyökeres szakítást az életrajzi jellegű művek eddigi gyakorlatával:

- 1) Időben a magyar történelem egészére kiterjed, ezáltal megpróbálja ötvözni a klasszikusan értelmezett, lezárt életpályákat tartalmazó életrajzi lexikonokat és a „Ki kicsoda” típusú kortárs források anyagát. Több mint három évtizedes gyakorlatunk alapján a két alapváltozat közötti átmenetből óhatatlanul keletkező hiányokat jelentősen sikerült csökkenteni a széles merítésű forrásbázis, valamint a korábban említett „MÉKSAJT” és „MÉKADAT” segédadattárak révén.
- 2) A magyar történelmi sorsfordulók ismeretében különösen fontosnak érezzük, hogy térben a mindenkori történelmi Magyarországon születetteket és a világon bárhol élő magyar származásúakat is gyűjtőkörébe tartozónak érzi befogadó jellegű adattárunk. Az utóbbiak tekintetében a gyakorlatban számos problémaforrás merülhet fel, de a vitás esetek számát radikálisan csökkenti

a feldolgozott forrásaink által elvégzett előzetes szelekció. E kritérium átvezet bennünket adatgyűjtési módszerünk harmadik pilléréhez.

- 3) Adatfelvételi filozófiánk alapján a forrásokba felvett személyek esetében további szelekciós technikát nem alkalmaztunk. Ez az egyik legfontosabb pont, amelyben minden eddigi hasonló jellegű kezdeményezéstől markánsan különbözik digitális nemzeti panteonunk. Szilárd meggyőződésünk, hogy ha egy forrás kapcsán döntést hozunk a feltárásáról, akkor nincs jogunk felülbírálni az adott művet összeállítók szerkesztési kompetenciáját. E szakmai nézőpont mellett etikai aggályok is felmerülnek: milyen különleges szempontok és logika alapján dönthető el, hogy egy adott forrásban szereplő személy méltó-e arra, hogy rögzítsük az adatait? Sokkal egyértelműbb az életrajzi dokumentációs vagyont feltáró tevékenységünk, ha megpróbáljuk az önálló szócikkkel vagy adatsorral szereplő személyeket teljességgel beépíteni adatbázisunkba. (Ezzel az átláthatóság követelményének is eleget teszünk, amelyre később külön is kitérünk.) Kiváló példa szemléletünk alkalmazására a *Béke poraikra* című II. világháborús dokumentum-émlékkönyv sorozat három vaskos kötete, melyben mintegy 77 ezer elhunyt adatait tárják fel. Az adattömeg mögött internetes adattár³¹ áll, amelynek tükrében felmerül a kérdés: mi szükség a duplikált feldolgozásra? A veszteséglista honlapján csak név, születési hely és idő, valamint anyja neve és korabeli eltemetés helye opciókra lehet keresni. Könnyen eldönthető, hogy az általunk végzett feldolgozást

1.	Családi és utónév:	Szabó András		2.	Csapattest:	18. gy. e.	4.	Rendfokozat:	000
3.	község, város:	Kölesváralja		3.	Állománytest (Pótlakodás):	33/11. 24.			
5.	járás (határon innen):	Kovács		6.	Születési év:	1921			
5.	járás (határon kívül):	Kovács		7.	Atyjának				
5.	megye (határon belül):	Borsod-Abaúj-Zemplén		8.	Születemnek időjénél				
10.	Legközelebbi hozzátartozójának neve, lakóhelye és lakcíme:	Szabó András, Kölesváralja, Abaj		9.	Házastársának lakóhelye				
11.	Gyermekének neve és születési éve:								
13.	Vallás:	14.	Foglalkozás (állás, alkalmazás):	15.	Országos	21.932			
17.	Elhunyt, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			
18.	Meghalt, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			
19.	Eltemetett, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			
20.	Megszövezt, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			
21.	Hadifogásba jutott, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			
22.	Éltant, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			
23.	Sírult, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			
24.	Beteg, mikor, hol (év, hó, nap):	1944. X. 14. - 11. 15. Budapest, Kézvizi út		16.	Kihirdetve:	10. Sajtó kiadások (*)			

2. ábra Szabó András (1921–1944) veszteségi kártyája

követően a Magyar Életrajzi Kalauz honlapján e forrásfolyam tekintetében végrehajtható működési helyre (lakhelyre), valamint halálozási évre, hónapra, napra vonatkozó lehetőségek jelentenek-e értéktöbbletet az eredeti forráshoz képest? Ekkor még meg sem említettük a kronológiai szűkítés tág lehetőségeit, illetve a forrás pontosításának problematikáját, amely már a következő pillér alapvetése.

- 4) A források egyes adatmezők esetében (pl. születési helység) azok deskriptor-szótárainak szűrőjén mennek keresztül, ami problémák esetén gyakran a források felülvizsgálatát eredményezi. Az előző pontban említett forrásból került felvételre *Szabó András* (1921–1944. 10. 14.), aki az adatbázis hivatalos (kereshető) adatlapja³² szerint Ilosvabalassán született. (2. ábra) Még hasonló nevű települést sem tudunk beazonosítani rendszerünkben, ezért az eredeti forrásig nyúltunk vissza, azaz a veszteségi kartont néztük meg.

Egyértelmű, hogy korabeli kézirással az Ilosvabalassa bejegyzés át lett húzva és a ténylegesen létező Koksóbaksa település szerepel a lapon. Eldönthetetlen, hogy az adatrögzítő vajon mit nézett, amikor rögzítette az adatokat? Sor kerül-e egyáltalán valaha a tévesen leírt adatok korrekciójára? Saját munkánk során csak a nyomtatott forrásban felbukkanó probléma felmerülése esetén néztünk az adatok mögé, de mennyire megbízható vajon az adattár egésze, és mit várhatunk a cirill betűs transliteráció esetén?

A fentihez hasonló gyöngyszemek tömegét lehetne felhozni indoklásul adatkezelésünk jogosságának bizonyítására, de itt csak az általunk alkalmazott módszer jogosságát és hatékonyságát szerettük volna felvillantani. A dolgozatunk egyes részeihez illeszkedő változatos példákat az adott tartalmi kontextus elemzése során fogjuk bemutatni.

3.2. Az adattár szerkezeti felépítése

Az elsődleges besorolást jelentő törzsnévalakon kívül 16 adatmező szolgál az adatok minél sokoldalúbb feltárására. Egy adatsor van, amit utólag joggal hiányolok: a halálozási hely. Induláskor, a személyek azonosításához szükséges adatok meghatározásakor elégségesnek tűnt a halálozási időpont felvétele, később pedig már nem vállalkozhattam a halálozási hely pótlására. A többi keresési lehetőség vélhetően bőven ellensúlyozza ezen adathiányt.

„A Magyar Életrajzi Kalauz indexnyelve ellenőrzött,

posztkoordinált és döntő mértékben a feldolgozott dokumentumok szövegéből származtatott kifejezéseket tartalmaz”³³. A különböző történelmi korokban eltérő forrásfeltárási módszerek révén ugyanazokat a fogalmakat számtalan variációban találunk meg, amelyek egységesítése nélkül az egyre hatalmasabb anyagban esetleges keresési stratégiákra kényszerítenénk a felhasználókat. Az indexnyelv alkalmazási hatékonyságát alapvetően két tényező határozza meg: az indexelés alapossága (témák száma), valamint az indexnyelv kifejező ereje (témák pontos leírása).³⁴ E kettős követelmény érvényesítése érdekében a forrásokhoz kötődő szöveghűség helyett az analitikus feltárássra épülő alaposságra és minél teljesebb pontosságra helyeztem a hangsúlyt.

Rendszerelméleti közhely, hogy a legegyszerűbb dolgokat lehet talán a legnehezebben megvalósítani, mert a bonyolult megközelítések számára sokkal inkább állnak rendelkezésre megfelelő számú és minőségű algoritmusok.

„A digitális magyar névkataszter széles merítésű forrásbázisa lehetővé teszi az adattárak információs anyagának pontosítását, az adott személy működési területén legmagasabb relevancia-fokkal rendelkező kézikönyvek révén pedig finomra hangolását.”³⁵

3.2.1 Törzsnévalak

A felvétel alapja az alapvető források (pl. Magyar életrajzi lexikon) feldolgozása során tapasztalt névalak. A forrásbázis bővülésével gyakran előfordult, hogy az illető neve más formában szerepelt címszóként az adattárakban. Ha következetesen az új névalak fordult elő, akkor azt emeltük a törzsnévalak egységesített rangjára, és a korábbi verziók a „Névváltozatok” adatmezőben kerültek feltárássra. A besorolásnál tehát a források névhasználata az elsődleges prioritás. Első hallásra szentségtörésnek tűnhet ez a módszer a lexikográfiai hagyományban bevett gyakorlatnak számító leánykori név alkalmazását preferáló asszonynevek esetében. Ha egy (vagy több) adott forrásban asszonyneven található meg, akkor miért kellene köbe vésett módon leánykori néven szerepeltetnünk?

A különféle névformák mint besorolási adatok rengeteg problémát okozhatnak. Egy empirikus analízis³⁶ „tíz fő problémátípust különít el, amelyek variálódásokat idéznek elő a következőkben: 1) az azonosításhoz szükséges kiegészítő adatok, 2) összetett rendszó, 3) a név teljessége, 4) latin betűre való transliteráció, 5) a szó- és szótagírások átírási módja (kínai, koreai

stb.), 6) nem invertált névelemek, 7) egy személy többféle névalakjának egyenrangú használata, 8) névváltozás, 9) az egyéni nevet kiegészítő információ (nemesi, vallási neveknél), 10) egyéb formai jellegű problémák.³⁷

A FRAR (Functional Requirements of Authority Records) rendszerhez „készülő modell figyelembe veszi majd az információszerzés filozófiájában bekövetkezett nézetváltást is, melynek következményeként elmozdulás történt: egyfelől a korábbi, egyetlen, globálisan alkalmazható „egységesített” forma elvétől a többféle, egyenrangú formák használatának bevezetése felé; másfelől a besorolási rekordok fizikai cseréje helyett inkább azok intellektuális tartalmának megosztására való törekvés került előtérbe³⁸.

Szabványok tömege érinti a névalak kiválasztásának szabályait. A bonyolult kérdéskör ortodox kezelését relativizáló számítógépes környezetben egyetértek *Ungváry Rudolf*nak a nemzeti névtér értelmezési keretében a kitüntetett névre vonatkozó definíciójával: „Ez a név csak annyiban kitüntetett, hogy jelzi, ehhez kapcsolódnak az előfordulásra, illetve a fogalomra vonatkozó adatok, melyek az összes többi névalakra is érvényesek. Nem következik belőle a névhasználatra semmi, tehát az sem, hogy bármelyik felhasználónak ezt a nevet kellene előnyben részesíteni. Csak azt jelzi, hogy a nemzeti névtérben az előfordulás, illetve fogalom minden névre közös tulajdonságai a felhasználó számára tájékoztatásul ehhez kapcsolódnak.”³⁹

A Magyar Életrajzi Kalauz törzsnévalak mezője semiféle kiegészítő elemet (id., nemesi előnév stb.) nem tartalmaz. Új név rögzítése előtt elsődlegesen ebben a mezőben kontrolláljuk, hogy az adott személy szerepel-e már a rendszerünkben, majd ennek hiányában a „Névváltozatok” mező összes számba jöhető keresési variánsát futtatjuk le. Adatrögzítő modulunk a nyilvános keresőfelületnél is gazdagabb kontroll-kereséseket tesz lehetővé. Az automatikus ellenőrzések dacára néhány esetben természetesen nem zárható ki, hogy ugyanaz a személy több névformában is szerepel.

A duplikátumok detektálásának folyamatára kiváló ellenőrzési, illetve korrekciós lehetőséget biztosítanak a kerek évfordulós összeállítások⁴⁰, amelyek a Magyar Életrajzi Kalauz univerzumának egyik leghasznosabb, a felhasználók széles körének közkedvelt „melléktermékei”. Az időkoordinátákra szűkített leválogatás során az egymástól távoli betűtartományokban szereplő azonos személyek kiszűrhetők, és az évfordulónaptár ezáltal hosszabb távon is hasznos

eszköze az adatbank korrekciós mechanizmusainak és folyamatos tisztításának.

3.2.2 Születési és halálozási dátumok

Ezek a dátumok a források adatközlésén alapulva kerülnek kitöltésre. Mindig az általunk elérhető legpontosabb időpont megadására törekszünk. Eltérő dátumok esetén a születési és a halálozási adatsor vonatkozásában is az „Adateltérések” mezőben közöljük az általunk elfogadottól különböző időpontot a forráskód jelzésével. A rekordok kiegészítő jelet tartalmazhatnak a bizonytalanság jelzésére („?”), illetve szöveges utalást az adatok értelmezési körére: „kör.”, „előtt”, „tavasza” és „után”. E kiegészítések azonban nem tartoznak a számmezőket lekereső kronológiai szűkítés tartományába. Számos, főleg egyházi és helytörténeti, illetve régi korokra vonatkozó forrás a tárgyalt személyek életkoordinátáinál csak működésükre vonatkozóan tud adatot közölni. Ebben az esetben a törzsnévalakot követően zárójelben adjuk meg a működés évszázadát, illetve századhatáron áthúzódó esetben mindkét évszázadot: pl. 17–18. sz. Gyakori eset, hogy a források nem adják meg a halálozás dátumát, csak magát a tényt közlik: ekkor a közreadás időpontját adjuk meg „előtt” kiegészítéssel.

3.2.3 Születési vagy működési helyek

A különböző névváltozatok helyett egységes névalak szerepel a legkisebb azonosítható egységgel. Celdömölk esetében például a következő történeti településrészek szerepelnek adatbázisunkban: Alsóság, Dömölk, Izsákfa, Kiscell, Nemesdömölk. Távlati fejlesztési terveinkben szerepel, hogy az adott települési egységekről oda-vissza utalók segítik a használókat a tájékozódásban. Adattárunk geográfiai potenciáljának és lokális jelentőségének bemutatásához elég csupán arra utalni, hogy 2017. július 17-én 15 515 születési helyet tartunk nyilván rendszerünkben. A források gyakran pontatlan elnevezéseit kiküszöbölve olyan helyneveket veszünk fel, amelyet hivatalos helységnevtárakban be tudunk azonosítani. Tíz ezrelékben mérhető azon települések aránya, amelyek nem voltak lokalizálhatók, ezért a források közlését tekintettük irányadónak az információs veszteség megakadályozása érdekében.

A lehetőségek részletes áttekintése⁴¹ után elsődleges topográfiai irányítúként *Lelkes György* monumentális geográfiai szótárát⁴² használjuk, amely több mint 15 000 alapszócikket és 64 000 utalót tartalmaz. Az

önálló település(rész)ek alatti helyek tekintetében megbízható adattárnak bizonyult *Gyalay Mihály* igazgatástörténeti munkája,⁴³ amely mintegy 42 000 lakott helyet lokalizál. Különösen értékes a külterületek, puszták, tanyák, telepek, várak, várromok, malmok és kastélyok elképesztő gazdagságú leltára. Az adatbank keresést megkönnyítő változata a világhálón is hozzáférhető.⁴⁴ A jelenlegi település-állomány vonatkozásában a Központi Statisztikai Hivatal honlapjának helységnevtára⁴⁵ tekinthető karbantartott autentikus forrásnak. E forráskörön túl gyakran internetes keresések révén sikerült beazonosítani a legapróbb, semmilyen általunk használt hivatalos forráskiadványban sem szereplő topográfiai egységeket.

Talán ez az egyik legfontosabb adat rendszerünkben, mert *Bényei Miklóssal* együtt valljuk: „A mikrokörnyezethez való emocionális kötődés aztán hozzájárulhat a makro környezethez fűződő érzéseink kedvező irányú formálásához, kiindulópontja lehet az egyik legnemesebb érzelem, a hazaszeretet és az ettől elválaszthatatlan magatartás, a hazafiság létrejöttének.”⁴⁶ Adattárunk működtetésének tapasztalataiból tudjuk, hogy a nevet követően ez a leggyakoribb keresési szempont.

A helységnevek mellett önállóan is kereshető mezőben megadjuk a területi besorolást: a mai Magyarországon található településeknél az adott személy megélt korától függetlenül a jelenlegi megyebeosztást közöljük. Döntésünket az egyértelmű besorolás és a használói praktikum igénye motiválta. A legújabb kori megyeváltások közül kiemelkedik 11 Veszprém megyei település három hullámban (1992-ben, 1999-ben és 2002-ben) Győr-Moson-Sopron megyéhez történt csatlakozása. A mindenkor történelmi Magyarországon és jelenlegi határokon kívül fekvő településeknél az általunk használt helynévtárakhoz hasonlóan a történelmi megyebeosztást adjuk meg az 1913-as utolsó békeévhez kötődő helységnevtárat alapul véve. Külföldön született vagy ott működő magyar személyeknél megye helyett az adott ország szerepel; különösen hangsúlyos szerepet kap ez az adatelem a magyarság történetében rendkívül jelentős emigrációs népség-mozgások regisztrálásakor.

„Az életrajzi források zöme a születési hely mellett nem közli az illető megyét s ebben valószínűleg közrejátszik, hogy a homonímiák és a közigazgatásilag pontatlanul, „pongyolán” megfogalmazott településnevek számos esetben csak nehezen vagy egyáltalán nem lokalizálhatók.”⁴⁷ A tökéletesen azonos, számos megyéhez köthető földrajzi névalakok (pl.

Szentandrás) esetén az illető személy működési információinak elemzése, illetve a családi kapcsolatok feltárása szinte kis nyomozást igényel.

Amennyiben a források nem adják meg a születési helyet, akkor a jellemző működési helyet vesszük fel, ha a tevékenység jelentős mértékben egy adott helyszínhez köthető a térbeli lokalizáció érdekében.

3.2.4 Foglalkozási adatsoportok

A típus három külön kereshető mezőt foglal magában: foglalkozás, felsőoktatási tevékenység és tudományos fokozat. Elvileg megoldható lett volna, hogy egyetlen keresési mezőben tegyük hozzáférhetővé a működéshez kapcsolódó alapinformációkat, de a felsőoktatási tevékenység, illetve a tudományos fokozat adattípusok olyan speciális minősítéseket és jellemzőket foglalnak magukba, amelyek önálló keresettségének biztosítását fontosnak éreztük.

A) Foglalkozás adatmező

Adatbázisunk filozófiai koncepciójának megfelelően az adott személy valamennyi, forrásainkban feltüntetett működési területét egységesített formában rögzítjük. Ezek lehetnek ún. kenyérkereső vagy professzionális foglalkozások (pl. gépészmérnök, matematikus) vagy utalhatnak magas szintű szabadidős tevékenységre (pl. helytörténész, ornitológus), de ebbe a kategóriába soroltuk azokat a betöltött funkciókat, amelyek – főleg a korábbi évszázadokra jellemzően – gyakran az egyedüli működési megjelölések voltak (pl. nádor, országbíró, tárnokmester) vagy speciális összeállítások egyetlen érdemi adatközlései: pl. honvéd alszázados (1848/49).

A foglalkozások megjelölésének egységes kezelésére egy új, komplex megközelítésű egyedi rendszert dolgoztunk ki, amelyet „Foglalkozási kategóriák” címen teszünk közzé.⁴⁸ A hierarchikus tárgyiszó rendszer nagyon megkönnyíti a források gyakran eltérő és / vagy másként értelmezett besorolásainak keresési szempontú egységesítését. Az egységes visszakeresés szerteágazó problematikájának jelzésére mindössze egyetlen foglalkozást emelek ki, amely mint cseppben a tenger tükrözi a nehézségeket: a Magyar Életrajzi Kalauz standardizált foglalkozási rendszerében 2017. július 17-én 25 988 pedagógus szerepelt. A Petőfi Irodalmi Múzeum *Magyar Életrajzi Index* szolgáltatása ugyanezt a kategóriát százaz nagyságrendű besorolásokon teszi elérhetővé, amelyből ízelítőként egy nagyon szűk szegmenst, az elemi iskolai igazgató variánsait közlöm (zá-

rójelben a kapcsolódó tételszámok): elemi iskolai igazgató (158), elemi iskolai igazgató-tanító (40), elemi iskolai főigazgató (5), elemi és ipariskola-igazgató (4), elemi iskolaigazgató (2), elemi és ipariskola-igazgató/tanító (1), elemi felsőleányiskola-igazgató (1), elemi fiúiskolai igazgató (1). Aki pontosan képes meghatározni az általa keresett személy besorolását, az különdíjat érdemel, arra pedig végképp ne vállalkozzon senki, hogy adott vonatkozásban (hely- és időintervallumban) leválogassa az összes pedagógust...

Milyen nehéz egy logikusan szervezett, egységes foglalkozási mátrixot létrehozni? Jó példa a néhány esztendeje létrejött *Névpont* életrajzi portál, amelyet *Kozák Péter*, a magyar lexikonkiadás utóbbi évtizedeinek egyik legismertebb életrajzi szaktekintélye indított el. Az adattár külön menüpontban teszi elérhetővé az adatbankban található foglalkozásokat.⁴⁹ Tanulságos a miénkhez képest relatíve kis mintán, mintegy tízezer szócikken létrehozott összeállítás egy-két szemponton alapuló szemre vételezése. Milyen foglalkozási kategóriát jelöl a szakíró? Ha van színész és színésznő, miért nincs pl. balett-táncosnő vagy zongoraművész? Szükséges-e külön női foglalkozásokat megjelölni? Amennyiben kultúrpolitikusnak nevezünk embereket, akkor más megvilágításban miért művelődéstörténelemszerekről beszélünk? Ha találunk tízpróbázót, miért nincs egy árva öttusázó?

B) Felsőoktatási tevékenység

A felsőfokú tanintézményekben (főiskolákon és egyetemeken) folytatott oktatási tevékenység, illetve az ennek megfelelő szakmai minősítés. Egyetlen korlátot építettünk be a felvétel kritériumaként: a docensi fokozattól kezdődően rögzítjük az adatokat. Gyakorlati tapasztalataink alapján a források e szint alatt (demonstrátor, tanársegéd, adjunktus) sokszor esetlegesen és pontatlanul közölték az oktatói besorolásokat. Adattárunk a következő kilenc lehetőséget tárja fel (zárójelben a kapcsolódó aktuális tételszámok): címzetes egyetemi docens (776), címzetes egyetemi tanár (1111), címzetes főiskolai docens (102), címzetes főiskolai tanár (152), egyetemi docens (3506), egyetemi magántanár (915), egyetemi tanár (8315), főiskolai docens (1181), főiskolai tanár (2163).

C) Tudományos fokozat

A tudományok kandidátusa, illetve doktora fokozatok, valamint a PhD és a DLA minősítések feltüntetése a hivatalos akadémiai almanachok illetve

az online korban a Magyar Tudományos Akadémia „Köztestületi tagok” adatbázisa⁵⁰ segítségével távlatilag teljességre törekvően közölhető. Ugyanazon tudományágból kizárólag csak a legmagasabb fokozatot közöljük, de eltérő tudományágból szerzett címek esetén információs értékük miatt a fokozatok külön is feldolgozásra kerültek.

3.2.5 Elismerések (akadémiai tagság, kitüntetések)

A) Akadémiai tagság

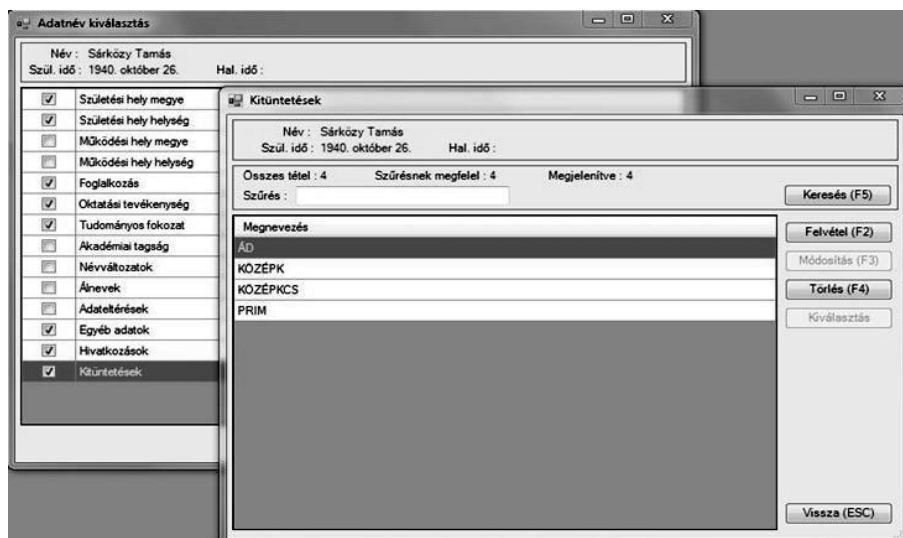
A Magyar Tudományos Akadémia tagjait tartalmazza öt besorolási lehetőséggel (zárójelben az aktuális tételszámokkal): MTA igazgatósági tagja (186), MTA külső tagja (234), MTA levelező tagja (752), MTA rendes tagja (1030), MTA tiszteleti tagja (285). Az igazgatósági tagság történeti kategória, a többi négy cím napjainkban is releváns elismerés. Retrospektív vonatkozásban teljes körű feltárás áll a rendelkezésünkre,⁵¹ míg a jelenkori tagságok a Magyar Tudományos Akadémia honlapján,⁵² illetve sajtóközlésekből követhetők nyomon. A külső tagságot azzal a megkövetéssel vesszük figyelembe, ha az illető magyar származású, vagy meghatározó módon Magyarországhoz kötődő tevékenységet fejtett ki.

B) Kitüntetések

A „Díjasok és kitüntetettek adattára” kötetének^{53,54} és a feldolgozott források közléseinek integrálásával épülő mutató. A keresés szempontjából egyre jelentősebb forrástömeget alkot a sajtóadattár (MÉKSAJT), illetve az internetes adattár (MÉKADAT) vonatkozó anyaga.

Gyűjtőkörébe nem tartoznak a helyi, települési szintű elismerések, a különféle szintű elismerő oklevelek, illetve az 1945 előtt kapott historikus díjak.

A Petőfi Irodalmi Múzeum honlapján az adatbázisok menüponton belül elérhető a páratlanul gazdag díjadattár,⁵⁵ amely számos szempont (díjnév, alapítás éve, alapítás helye, osztás dátuma, díjtípus, díjvariáns) szerint nyújt visszakeresési lehetőséget. E valóban precíz díjportál elemzése során meglepetéssel tapasztaltam, hogy számos, törvényben szabályozott,⁵⁶ magas szintű állami elismerés (pl. a Magyar Érdemrend osztályai) nem szerepelnek az adatbázisban. E negatív diszkrimináció érthetetlen, mert rangos elismerések sorát nem teszik így elérhetővé – egyébként hasonlóan a nagy hagyományú, *Hermann Péter* szerkesztette „Ki kicsodák”-hoz. A

3. ábra

Sárközy Tamás (1940) kitüntetési adatsora

3. ábra példa arra, hogy a Magyar Életrajzi Kalauz fontosnak tartja e díjakat is: *Sárközy Tamás* kitüntetései között szerepelnek a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje, valamint ugyanezen díj Középkeresztje a csillaggal fokozata.

A kitüntetések kódjainak,⁵⁷ illetve címeinek⁵⁸ listája a tájékozódáson túl mély szakanalízisre is alkalmas. A kódlista alapján például kiszűrhető, hogy vannak olyan személyek, akik kétszer részesültek ugyanolyan, elvileg egyszer adományozható elismerésben.

3.2.6 Névvariánsok

A műfaji kritériumoknak megfelelően az egyik legfontosabb szegmens a személyek beazonosításához szükséges adatscsoportok köréből. Két keresési almezőt foglal magában: „Névváltozatok” és „Álnevek”. E típusoknál a névalakot követően zárójelben a születési és halálozási évet is közöljük a használók előzetes tájékozódásának megkönnyítése érdekében. E kiegészítő elemek visszamenőleges teljes körű biztosítása folyamatosan zajlik.

A) Névváltozatok

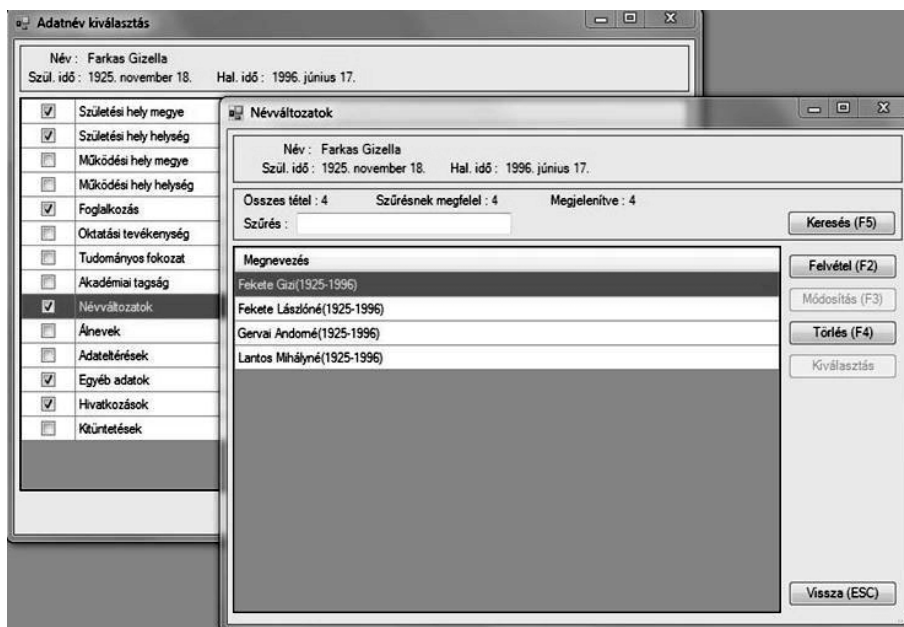
Az indexfájl a forrásokból felvett személyek különböző természetes és felvett névváltozatait tartalmazza. Asszonynevek és leánykori nevek a törzsnévi besorolástól függően kerülnek feltárássra. Adatrögzítési protokollunk szerint a több névelemből álló nevek valamennyi eleme permutációs rendszerben felvitelre kerül a teljes körű visszakereshetőség ér-

dekében függetlenül attól, hogy az adott személy abban a formában ténylegesen használta-e, vagy sem. Módszerünk alkalmazását két tényező is indokolja: egyrészt a biográfiai index elsődleges funkciója az azonosítás, amely a létező legtöbb alternatíva beépítését igényli, másrészt e módszer kontroll-mechanizmusa radikálisan csökkenti az azonos személyek több rekordban történő előfordulását, ezáltal növeli adattárunk hitelességét.

Vélhetően a 2004. január 1-től megváltozott, házassági nevekre vonatkozó jogszabályi előírások következtében mind gyakrabban fognak felbukkanni forrásainkban a többelemű névalakok.

Bár így is tekintélyes méretű és a teljes rekordszámhoz viszonyítva komoly, közel 25%-os reprezentációjú ez az adatsor, de távlati terveinkben további fejlesztése és pontosítása szerepel. E folyamat fontos állomása lesz a „Századunk névváltoztatásai”⁶⁰ című kötet adatbankunkra történő rávetítése. Hasznos kiegészítő információkat tartjuk, hogy – amennyiben forrásaink közölték – névváltoztatás esetén nem a születési és halálozási dátumot közöljük, hanem a változtatás időpontját tekintjük prioritásnak.

Nem értünk egyet az „Év fiatal könyvtárosa” 2013-as címet elnyert pályamunka szerzőjének alábbi kitételével: „Farkas Gizella (1925–1996) világbajnok asztaliteniszezőnek három férje volt, sportsikereit azonban leánykori nevén érte el. Így marad a szócikkben az eredeti neve, és ebben az esetben nem szükséges feltüntetni a névváriánsait, és utalót sem szükséges hozzájuk készítenünk.”⁶¹ Mi haladunk a pozitívista

4. ábra

Farkas Gizella (1925-1996) névváltozatai

adatgazdag hagyományra épülő szellemiség nyomvonalán és a tízszeres világbajnok névváltozatainál is a teljességre törekedtünk (*ld. 4. ábra*).

Fontos hangsúlyoznunk azt a kialakult gyakorlatunkat, amelynek alapján a külföldi (nem magyar) névalakok invertált formában is kereshetőek rendszerünkben. Ennek alkalmazása szintén automatikusan történik a „Törzsnévalak”, illetve „Névváltozatok” mező névkezelésre vonatkozó kölcsönhatásai alapján.

B) Álnevek

*Gulyás Pál*⁶² és az ő munkájának kiegészítéseként *Sz. Debreczeni Kornélia*⁶³ lexikális alaposágú álnév lexikonainak, illetve a források analitikus elemzésével épülő mutató.

Több módszertani jellemző tekintetében azonban a Magyar Életrajzi Kalauz különbözik ezektől a kiadványoktól. Szűkebb gyűjtőkörű, mert tőlük eltérően a betűjeleket és a szimbólumokat nem tartalmazza, csak a klasszikus értelemben vett álneveket. Bővebb és befogadó jellegű ugyanakkor a közismert ragadvány- és becenevek tekintetében, amelyeket e kategóriában hozzáférhetővé és kereshetővé tesz. Így kerülhetett egymás mellé a „Kocka” álnevet is használó *Cholnoky Viktor* (1868–1912) író és a zseniális fejjátékaról „Kocka” becenevet és állandósult jelzőt kapott *Kocsis Sándor* (1929–1979) labdarúgó, az Aranycsapat oszlopos tagja.

3.2.7 Adateltérések

Ez az egyetlen olyan adatmező, amely a többi adatsortól eltérően jellemzően nem folyamatosan növekvő tételszámot tartalmaz, hanem az aktualizált szócikkeknek megfelelően gyakorta fordul elő, hogy az e sorban szereplő eltérések főadatként jelennek meg, és az addigi információk minősülnek adateltérésnek. A kontroll adatsor zömében születési (sz:) hely és időpont, halálozási (h:) időpont eltérések tartalmaz zárójelben a hivatkozott forrás kódját megjelölve. Elvértve fordul elő, hogy egy adott forrás – valószínűleg elírás miatt – olyan néven veszi fel a személyt, amely névváltozatnak nem minősíthető, s ekkor ebben a mezőben adjuk meg az eltérést. Változtatás esetén mindig komoly körülményt és a módosítandó adat visszakeresését igényli az adatok kezelése, mert egy-egy adateltérés [pl: sz: 04.17. (RÚL)] mögött több bejegyzés (személy) lehet, különösen a sok kötetes vagy nagy adattömegű források esetén.

Kardinális kérdésként merül fel, hogy melyik adatforrást fogadjuk el hitelesnek, és mikor kezeljük „csupán” adateltérésként a benne közölteket? Egyetemesen alkalmazható megoldás nincs, mert mindig egyedileg kell elemezni az információkat. A döntés meghozatalát általánosságban egyrészt segíti a források több évtizedes kezelésével kialakult hitelességi gyakorlatunk illetve az adatvándorlási útvonalak feltárása. Másrészt vannak tipikus elírási problémák,

amelyek modellezhetők: ha pl. több megbízható forrás júniust ad meg születési hónapnak, akkor az egyetlen januári közlés vélhetően a „jan. – jún.” elírás következménye. További tipikus probléma a dátumokban szereplő számok felcserélése (pl. 1876 helyett 1786). A nemzetközi szakirodalomban már összegyűjtötték az adatbázisokban leggyakrabban elírt szavakat a helyesen írt változattal és a helytelen változat gyakorisági mutatójával együtt.⁶⁴ Érdemes figyelni arra is, hogy melyik forrás ad meg pontosabb adatot, illetve a hivatkozásokból kikövetkeztethetően mely információk származhatnak autopszia alapján? E tekintetben sokszor az egyébként periférikus jelentőségűnek tűnő helyismereti források pontosítanak évtizedek óta lexikonról lexikonra hagyományozódó pontatlan adatokat.

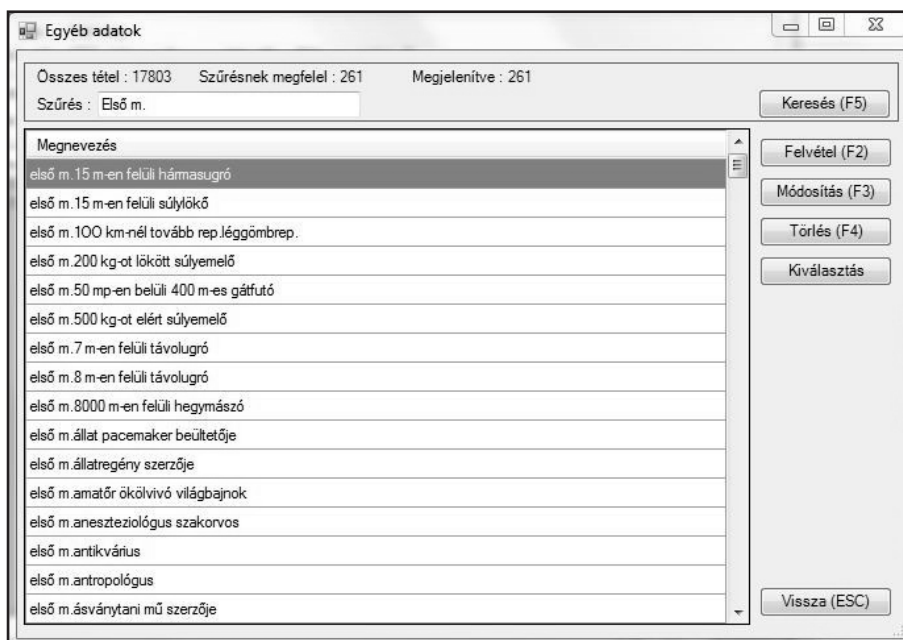
3.2.8 Egyéb (kiegészítő) adatok

Első, felületes ránézésre ez az adatmező mintegy átlatorvosi lova lehetne az adatbázisok hibáit szemlélő tanulmányban megjelölteknek: „egyes adatmezők személtádként szolgálnak, befogadva minden olyan adatelemet, amely a többi adatmezőbe nem illik bele”.⁶⁵ A kijelentés második felével egyetérthetünk, mert tényleg olyan információkat tartalmaz, amelyek más mezőben profilidegenek lettek volna. Az itt közreadott információk hozzáadott értéket teremtenek, jelentősen kiegészítik és árnyalják a többi

adatmező alapján kialakított személyiségi profilt. Ennek érdekében számos standardizált elemet és csomópontot tartalmaz, amelyek közül néhányat kiemelünk:

- sportolóknál bajnoki címek jelzése (pl.: világbajnok: 5)
- hivatali beosztások, archontológiai táblázatok (pl.: külügymin. (1925/30))
- tevékenységre vonatkozó jellemző információ (pl.: Borneó felfedezője)
- nemzetiség feltüntetése (pl. belga szárm.)
- művelődéstörténeti jelentőség (pl. első m. kezdetű adatsorok, ld. 5. ábra).

Speciális kezelést igényelt, ezért külön kiemeljük Szinnyi József és Gulyás Pál *Magyar írók élete és munkái* című biobibliográfiai sorozataiból az „A” betűs személyek rögzítését. „Adatfelvételi technikánk lehetővé teszi e grandiózus vállalkozásoknak az azóta megjelent életrajzi forrásokkal történő egymásra vetítését”⁶⁶. Biográfiai univerzumunkban gyakran sokkal teljesebb adatokkal megtalálható az a személy, aki az említett forrásokban esetleg csak egyetlen publikáció jelzésével szerepel, és ekkor csak a hivatkozási adatot kell hozzárendelnünk. Ebben az összefüggésben koncepcionálisan akkor sem tartjuk haszontalannak Szinnyi és Gulyás alapműveinek újra feldolgozását, ha azok teljes szövegükben részlegesen digitálisan már hozzá is férhetők. Kapcsol-

5. ábra
Az első magyar opció

lódó forrás hiányában pl. a cikk konkrét címének és oldalszámának megjelölése nélkül utalunk a publikáció forrására: [pl. C:M.Orv.Arch. (1932)] = a cikk a Magyar Orvosi Archivum 1932-es évfolyamában jelent meg. Az adattárunkban alkalmazott rövidítések és a hivatkozott kifejezések folyamatosan aktualizált jegyzéke természetesen használóink számára is hozzáférhető.

3.3.9 Hivatkozások

Az egyik legfontosabb adatmező, amelyben a feldolgozott források kódjait adjuk meg. Oldalszámot nem közlünk, mert a források jellemzően önfeltáró jelleggel betűrendben tartalmazzák a személyek szócikkait és/vagy névmutatók segítik a tájékozódást. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy adattárunk mindig

a számunkra elérhető legfrissebb információkat tartalmazza. Ennek ellenőrzésére szolgál a feldolgozott források megjelenési éve szerinti hozzáférhetőség rendelkezésre bocsátása.⁶⁷ Az időszakonként aktualizált segédanyagok tekintetében mindig a legújabb kiadást adjuk meg, amelynek magában kell foglalnia az előzményeket is. A frissítésre vonatkozó kontrollmechanizmus bemutatására táblázatosan összegyűjtöttük néhány nemrégiben feldolgozott kiadvány kapcsolódó adatait.

A táblázat számos érdekes következtetés levonására alkalmas. Találunk olyan forrásjelzést [DOTE(2)], amit hiába keresnénk forrásjegyzékünkben: mivel a benne szereplő személyek mindegyike átkerült az új kiadásba, ezért kiveztük az aktuális hivatkozási listából. (Így a feldolgozott források száma is jelentősen

Előző forrás	Tételszám	Frissítés	Frissítés utáni tételszám	Új forrás
DOTE(2)	176	176	0	DOTE(3)
GEOGR(2001)	296	239	57	GEOGR(2009)
KLK	2628	2588	40	SZÁZ
MOL(2012)	680	679	1	MOL(2016)
WIW(2003)	248	17	231	WIW(2005)
WIW(2004)	14768	14384	384	WIW(2005)

1. táblázat

A Magyar életrajzi Kalauz forrásainak frissítése

több az aktuális forráslistákban található címközléseinknél.) Az összeállításban felfedezhetünk olyan 1848/49-es szabadságharcos hadtörténeti adattárat, amely ugyanazon szerző által készült, és pontosan ugyanazt a témát tárja fel, de a korábban megjelent KLK kódú mű⁶⁸ címe nem is hasonlít a két évtizeddel később megjelent SZÁZ kódú új kiadásra.⁶⁹ A teljes körű feldolgozás után derült ki, hogy a bővített editio már nem tartalmaz 40 olyan személyt, aki a korábban helyet kapott. Ez az első pillantásra meglepő információ nagyon gyakran tűnik fel a frissítések utáni analiziseink során.

Külön összehasonlító elemzést igényelne az olyan, évről évre megjelenő ki kicsoda adatáramlásának regisztrálása, mint a borítójáról „kék Ki Kicsoda”-ként emlegetett „Who is who Magyarországon”, amelynek általunk teljesen feldolgozott utolsó, 2005-ös kiadása⁷⁰ több mint 22 ezer személy szócikkét ölelte fel. Közülük 14 384 fő, azaz a 2004-es kiadás 97,4%-a

került át az új évfolyamba. Meglepetésre találunk azonban 17 olyan személyt, aki a 2003-as kiadásban benne volt, a 2004-esben (ki tudja miért, de) nem, viszont a 2005-ösben újra felbukkant! Hányféle verzióban variálódhatnak vajon az adattömegek a sorozat napjainkig tartó történetében?

Filozófiai alapelvünk szerint egyik legfontosabb előnye adatbankunknak, hogy integrálja az adott személyre vonatkozó, sok esetben térben és időben egyaránt szóródó információkat. Nincs elég terjedelmünk arra, hogy hosszú listákkal igazoljuk állításunk igazságtartalmát, ezért csupán egyetlen illusztrációval jelezzük adattárunk gazdag információs potenciálját. Olyan személyt választottunk, aki mindössze két forrásban szerepel, de azok megjelenését több mint hét évtized választja el egymástól. *Bábai Bay Sándor* (1874–1941) mezőörsi születésű jogász az 1940-ben megjelent *Keresztény magyar közéleti almanach*⁷¹ I. kötetében szerepelt. Ezután közel há-

romnegyed évszázadon át semmilyen forrásban nem találtunk szócikket róla, majd a forrásbázis folyamatos bővítése révén 2011-ben sikerült kiegészíteni adatait a halálózásra vonatkozó információkkal a *Győri jogász almanach*⁷² segítségével.

Internetes adattárunk szemantikai erejének fokozása és a jövőbeli stratégiai irányok kijelölése érdekében külön figyelmet szentelünk a világhálón (is) elérhető biográfiai erőforrások feltárására és beépítésére

kalauzunkba. A kizárólag weben hozzáférhetővé tett gyűjtemények közül két színvonalas megyei könyvtári kezdeményezést emelek ki: a *Fejér megyei életrajzi lexikon*⁷³ több mint félezer, a *Baranyai neves személyek*⁷⁴ pedig mintegy kétezer rövid életrajzot tartalmaz.

A keresési szempontok taglalása után – az átláthatóság követelményeinek megfelelően – táblázatos formában is áttekinthetővé tesszük adattárunkat:

Keresési szempont (mezőnév)	Törzsfile (témák száma)	Feltöltöttség (összes rögzítés)	Teljesség (vagy tételátlag)
Születési hely (megye/ország)	175	280 782	74,23%
Születési helység	15 515	280 546	74,16%
Működ. hely (megye/ország)	144	58 865	15,56%
Működési helység	7 793	55 740	14,73%
Foglalkozás	973	414 863	1,0967%
Felsőoktatási tevékenység	9	18 220	4,81%
Tudományos fokozat	56	17 309	4,57%
Akadémiai tagság	5	2 487	0,65%
Kitüntetés	1 664	42 816	11,31%
Névváltozat	92 121	92 121	24,35%
Álnév	9 412	9 412	2,48%
Adateltérés	27 002	31 958	8,44%
Egyéb adat	17 803	142 710	37,72%
Hivatkozás	709	696 125	1,8403%

2. táblázat

A Magyar Életrajzi Kalauz feltöltöttségének átvilágítása

3.3 Visszakeresési lehetőségek

A Magyar Életrajzi Kalauz internetes felhasználói keresőfelülete előfizetők számára a jelszavas azonosítást követően érhető el. A képernyő egymástól jól elkülöníthető módon négy részre tagolható. Ezek közül három a keresés egyéni, specifikus jellemzőinek pontos beállítására, egy pedig a leválogatott találati

halmaz kezelésére szolgál. A dolgozatomban közölt képernyőképeknél a vizuálisan könnyebb átláthatóság és a terjedelem csökkentése miatt a Magyar Életrajzi Kalauz rögzítési munkafelületét használok, de ebben az esetben a funkcionális logikai áttekinthetőség érdekében az internetes használói űrlapot illeszttem be:

6. ábra

A Magyar Életrajzi Kalauz internetes keresési űrlapja

3.3.1 Névalakra történő keresés

A keresőfelület legfelső részében található keresőmezőben a keresett személy nevének meghatározásánál három, egymástól elkülönülő választási lehetőség áll a használó rendelkezésére a kezdő stratégia kialakításához.

Teljes megegyezés: pontosan a kereső kifejezés szerint kerül leválogatásra a feltételnek megfelelő személyek köre az adatbázis törzsnévalak mezője alapján. Használata kizárólag akkor célszerű, ha biztosan tudjuk a keresendő személy nevét, és az más formában nem kerülhetett rögzítésre. Például a „Tóth Tamás” keresőkérdésre 25 találatunk lesz, de 2 releváns tételt elveszítünk „Tóth Tamás Gábor” és „Tóth Tamás Mihály” személyében.

A mező elejével megegyező: a keresendő személy(ek) neve a beírt karakterekkel kezdődik. Az előbbi példát alkalmazva „Tóth Tam” kezdetű keresőkérdésünk 30 találatot fog eredményezni: 26 Tóth Tamás mellett „Tóth Tamás Gábor” és „Tóth Tamás Mihály”-on túl 2 fő „Tóth Tamásné” is belekerül a leválogatottak listájába. Végig kell gondolni, hogy hol csonkolunk, mert a „Tóth T” opció esetén lekeresésünk már 114 találatot eredményez!

Bármely előfordulás: a beírt névelem a leválogatásra került személyek nevében bárhol előfordulhat. Ezzel a lehetőséggel élhetünk, ha utónevekre akarunk keresni, vagy nem vagyunk biztosak a keresendő személy nevének írásmódjában. Amennyiben a rendkívül ritkán előforduló Xénia névre indítjuk a keresésünket, akkor 10 találatot regisztrálhatunk, amelyből 9 pontosan a Xénia formát, egy pedig a Polixénia változatot tartalmazza. Ha az előző pontokban említett példát („Tóth Tamás”) folytatnánk, akkor a már megtalált személyeken kívül „Htóth Tamás” személyére is rábukkannánk.

A választható opciók a megadott sorrendben folyamatosan bővülő találati listát eredményeznek. Általános elvként érdemes ebben az esetben is többféle megközelítéssel, keresési stratégiával próbálkoznunk, mielőtt elfogadjuk a végleges eredményt. A keresőmező mellett jobboldalt található „Leválogatás indítása” gombbal aktiválhatjuk a keresést. Amennyiben nem találjuk az általunk keresett személy(ek)e)t, akkor a „Keresési szempontok” menüpont „Névváltozatok” opciójában is célszerű jó eséllyel tovább próbálkoznunk.

3.3.2 Kronológiai szűkítés

Ez a lehetőség a keresendő születési és/vagy halálozási időpont(ok) beállítására szolgál. Két sorban is kitölthetjük a paramétereiket, amelyek egymással történő kombinálására is lehetőség van. A beállítás során előválasztásként el kell dönteni, hogy születési vagy halálozási értékekre vagyunk kíváncsiak. Az év, hónap, nap mezők kitöltése után végrehajthatjuk keresésünket a megadott pontos értékekre:

- születési dátumom keresőkérdésére (1964. 04.17.) 8 fő adatai kerültek leválogatásra
- kedvenc opció szokott lenni, hogy ki született éppen egy évszázada: 1914.07.17.-én 13 fő látta meg a napvilágot.
- halálozási adatsorra vonatkoztatva a felsorolt időpontokat értelemszerűen mindig kisebb találat számokat kapunk: 1964.04.17.-én nincs halálozási napja senkinek rendszerünkben.

Amennyiben nincs találatunk, vagy nem kizárólag egy dátumra vagyunk kíváncsiak, akkor választhatunk: a megadott időpont előtt, után kívánjuk lekeresni a számunkra érdekes személyeket. vagy a „-tól -ig” opcióval megadhatjuk a kiválasztott időintervallum záró időpontját. Mivel az 1964. 04. 17-i halálozási időpontra vonatkozó keresésünk nem hozott találatot, ezért terjesszük ki az adott év teljes április hónapjára lekeresésünket:

Halálozás	▼	1964	.év	04	.hó	01	.nap
Tól-ig	▼	1964	.év	04	.hó	30	.nap

7. ábra

Kronológiai keresés intervallumra

Keresésünk 39 találatot eredményezett: a listát böngészve láthatjuk, hogy a korábbi április 17-i leválogatás balszerencsés volt abból a szempontból, hogy április 15 vagy 16, de 18 vagy akár 19 is sikeres keresési opció lehetett volna...

A kronológiai szűkítés lehetőségeinek első sora kiegészíthető egy hasonló módszer szerint kitöltött második sorral, amelyek „és”, „vagy”, „de nem” logikai operátorokkal köthetők össze. Az évfordulók jegyében nézzünk meg egy összetettebb, de korántsem túlzottan bonyolult keresőkérdést: azok érdekelnek bennünket, akik 1914-ben születtek és 1989-ben hunytak el.

Születés	▼	1914	.év	01	.hó	01	.nap
Tól-ig	▼	1914	.év	12	.hó	31	.nap
☒ és ☐ vagy ☐ de nem							
Halálozás	▼	1989	.év	01	.hó	01	.nap
Tól-ig	▼	1989	.év	12	.hó	31	.nap

8. ábra

Az 1914-ben született és 1989-ben elhunytak kereső űrlapja

Találati halmazunkban 38 fő kettős jubileummal rendelkező személyt regisztrálhatunk. Létezik még egy keresési finomítás, amellyel további két találathoz juthatunk: ha a születés és a halálozás kezdő időpontjánál csak az évet töltjük ki, akkor azok is belekerülnek a keresési tartományba, akiknél csak az év megjelölése szerepel, de a hónap és nap nincs kitöltve.

3.3.3 Adatmezők szerinti leválogatás

A keresőfelület harmadik része az első kettőtől eltérően nem szabad szöveges (numerikus karakteres), hanem az adatbázisban előre meghatározott szempontok alapján feltárt adatok kötött formátumú kiválasztására szolgál. Miért kulcsfontosságú ez a szerkezeti felépítés? Talán érdemes Jacsó Péter vízióját felidézni ezzel kapcsolatban: „Egy tökéletes világban szinte minden adatelemet úgy vinnének be egy adatbázisba, hogy kontrollált szótárt vagy valamilyen szabványosított név- vagy rövidítéslistát használnak.”⁷⁵

A keresőfelület jobb oldalán lenyitható menüben láthatjuk a választható szempontokat, amelyeket egyenként rákattintással aktiválhatunk: ekkor tízesével betöltődik a szemponthoz tartozó, adatbázisban található információk listája.

Fontosnak tartottuk, hogy a keresési stratégia kiválasztásának megkönnyítése érdekében olyan megoldást alkalmazzunk, amelyben az adott ismérv mellett megtalálható a hozzá tartozó személyek folyamatosan aktualizált száma is. Célszerű a szempontválasztó menü alatti keresősáv használata, amellyel könnyen eljuthatunk a bennünket érdeklő adatig.

Az így kiválasztott szempontot rákattintással átmenhetjük a baloldalon található keresőzónába, ahol megjelenik a szempont és a hozzá tartozó adat.

Kiválasztott feltételek : Előző | Következő

1. [--] Születési_hely_(helység) [] Csöngé

Maximum találatok száma : 50 | Leválogatás indítása

Születési_hely_(helység) Szűkítés Csön Szűkítés

Találatok: 2 (1-2)

Előző | Következő

Megnevezés	Találat
Csöngé	16
Csónte major	1

9. ábra

A Csöngén született személyek kereső űrlapja

Egy-egy feltétel lekerestetése esetén garantált a gyors eredmény, mert csupán hozzá kell rendelni a keresett szemponthoz az adott formában rendelkezésre álló értéket.

A keresőzóna alatt elérhető megjelenítendő maximum találatok számát az ebben az esetben előre nagyon pontosan meghatározható eredmény függvényében állíthatjuk be. A nagy tömegű adatleszívások megelőzésére jelen pillanatban 250 találatos felső korlátot építettünk be: ennek meghaladása esetén a keresési feltételek finomításával több részletben hívható le az eredetileg tervezett adatmennyiség.

3.3.4 Összetett (kombinációs) keresés lehetőségei

Amennyiben újabb szemponttal kívánjuk bővíteni keresőkérdésünket, akkor a keresőzóna jobb felső sarkában lévő „Következő” fülre kattintva a már is-

mert módon újabb adatot emelhetünk át a lekérdező felületre. Két szempont esetén újabb lehetőség áll előttünk: a kijelölt (alapesetben az utolsó) szempontot a keresőzóna alatt található „és”, „vagy”, „de nem” opciókkal kapcsolhatjuk össze az előzővel a logikai szabályoknak megfelelően. A keresőzónán belül további finomítást tesznek lehetővé a halmazok képzésére szolgáló zárójelk [(, ((, (((,))) ,) ,)], amelyek a kijelölt sorba emelhetők át, illetve törölhetők. A szempontok és adatok kombinációjára számos lehetőségünk van, majd a jobb alsó sarok alatt található „Leválogatás indítása” gombbal aktiválhatjuk a keresést.

Egy nem túl bonyolult, de a variációs lehetőségek bemutatására tökéletesen alkalmas példát választottunk a kombinációs mechanizmus illusztrálásaként: Vas megye születésű történészeket keresünk, akik nem Szombathelyen születtek.

Kiválasztott feltételek : Előző | Következő

1. [--] (Születési_hely_(megye/ország) [] Vas

2. [És] Foglalkozás [] történész

3. [És] Születési_hely_(helység) [Nem] Szombathely)

Maximum találatok száma : 100 | Leválogatás indítása

Születési_hely_(helység) Szűkítés szombathely Szűkítés

Találatok: 15515 (1-1)

Előző | Következő

Megnevezés	Találat
Szombathely	2493

10. ábra

A Vas megyei, de nem szombathelyi születésű történészek keresési űrlapja

A keresőzónába elsőként beemeljük a Vas megye_ Születési hely opciót. Ehhez hozzáteszünk egy kezdő zárójelet +(gomb alkalmazásával. A „Következő” feltételválasztó gombra kattintva az automatikus „és” hozzárendelés alapján mellé emeljük a történész foglalkozásúakat, majd ismét a „Következő” gombot aktiválva a Szombathely_ Születési hely variációt emeljük át a keresőterbe. Az automatikus „és” lehetőséget a „nem”-re kattintva átállítjuk, valamint – mivel halmazműveletről van szó – a zárójelet +) bezárjuk a megfelelő gomb aktiválásával. Kérdésünk-

re a Magyar Életrajzi Kalauz adatbázisa alapján 56, a feltételeknek megfelelő személyt találtunk. Mindhárom keresőrész (névre, dátumra, szempontra) egymással is kombinálható, ekkor azonban ügyelni kell, hogy a közöttük lévő „és”, „vagy”, „de nem” opciók kötelezően kitöltendők és a keresőzóna alatti leválogató gombot kell aktiválni. Ha az előző kombinált keresőkérdést kiegészítjük az „Sz” betűvel kezdődő és „1901.01.01. után” született opciókkal, akkor az alábbi komplex kereső űrlapot és találati listát kapjuk:

Keresett személy neve : Sz Leválogatás indítása

Név hasonlítás : Mező elejével egyező Ugrás a találatokhoz

Születés : 1901 .év 01 .hó 01 .nap

Után : .év .hó .nap

és vagy de nem

Nincs kiválasztva .év .hó .nap

Nincs kiválasztva .év .hó .nap

Kiválasztott feltételek : Előző Következő

K 1. [--] (Születési_hely_(megye/ország) [] Vas + (

K 2. [És] Foglalkozás [] történész - (

K 3. [És] Születési_hely_(helység) [Nem] Szombathely) >

K >>

K +)

K -)

K

K

K

K

K

Es Vagy Igen

Maximum találatok száma : 100 Leválogatás indítása

TALÁLATOK

Ugrás a kereséshez Találatok új ablakba

Mindenki

Mindenki Nem kortárs Kortárs

Találatok: 3 (1-3)

Előző Következő

Keresett személy neve	Születési dátum	Info	Halálozási dátum	Info
Szabó Béla Lőrinc	1923.08.10		1982.02.01	
Szakonyi István	1911.07.10		1974.09.28	
Szemere Vera	1916.07.02		1992.05.07	

Születési_hely_(helység)

Szűkítés szombathely Szűkítés

Találatok: 15515 (1-1)

Előző Következő

Megnevezés Találat

Szombathely 2493

11. ábra
Komplex keresés

Elvileg akár 10 különböző feltétel, több halmazban is kombinálható egymással, de érdemes 4–6 szempontnál meghúzni a határt az áttekinthetőség megkönnyítése és az esetleges adatvesztés megakadályozása érdekében.

Irodalom, jegyzetek

1. Az intézményi honlap címe: <http://www.cellbibl.hu> (2017. július 7.)

2. KLEIN, Georg: Szilárd Leó tízparancsolata. Bp. Corvina, 2008. 35. p.
3. CZIGÁNY Lóránt: Szinyei-Gulyás-Viczián = Magyar Könyvszemle, 113. évf. 1997. 1. sz. 104–108. p.

A triászból Viczián János alig négy éve hunyt el: Lengyel András: Viczián János (1940–2013) = Uo., 129. évf. 2013. 4. sz. 523–524. p.

4. A honlap címe a Magyar Biográfiai Index Betéti Társaság hivatalos rövidítése alapján: <http://www.mabi.hu> (2017. július 7.)

5. MURÁNYI Péter: Két biográfiai index adatbázis formájában. A Magyar Életrajzi Kalauz és a Magyar Életrajzi Index = Könyvtári Levelező/Lap, 13. évf. 2001. 7–8. sz. 23–30. p.
6. NÉMETH Tibor: Magánvállalkozás és közszolgálat = Vasi Szemle, 51.évf. 1997. 3. sz. 356–366. p.
7. JACSÓ Péter: Szöveges CD-ROM és webes adatbázisok tartalmának elemzése. Bp. Könyvtári Intézet, 2005. 299 p. (<http://mek.oszk.hu/03000/03040/> (2017. július 7.))
8. KÉGLI Ferenc: Életrajzi források a helyismereti tájékoztatáshoz. Regionális és lokális életrajzgyűjtemények válogatott, annotált bibliográfiája. Bp. Könyvtári Intézet, 2005. 184 p.
9. ZAHUCZKY László: Életrajzi adatbázisok és adatgyűjtemények létrehozásának módszertana. Miskolc, 2013. 40 p. (http://mke.info.hu/wp-content/uploads/2013/07/Zahuczky_Laszlo_dolgozat.pdf (2017. július 7.))
10. <https://opac-nevter.pim.hu> (2017. július 7.)
11. KOVÁCS Ilona: A 20. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára = Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 5–6. sz. 473–479. p.
12. <http://www.eisz.hu/hu/licenzek/osszes/WBIS/licenz.html> (2017. július 7.)
13. NÉMETH Tibor: A biográfiai index, mint az életrajzi tájékoztatás integratív műfaja, különös tekintettel a Magyar Életrajzi Kalauzra. Szakdolgozat. Szombathely, 2014. 150 p. (http://www.cellbibl-digit.cellkabel.hu/nemeth_tibor-biografiai_index.pdf) (2017. július 7.)
14. HORVÁTH Tibor: A könyvtári szolgáltatások rendszere. In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1972. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 1972. 75. p.
15. Online Dictionary for library and Information Science (ODLIS) = http://www.abc-clio.com/ODLIS/odlis_about.aspx (2017. július 7.)
16. SCHMIDMAIER, D.: Úton az életrajzi világarchívum felé = Tudományos és műszaki tájékoztatás, 44. évf. 1997. 7–8. sz. 276–278. p.
17. SZENTMIHÁLYI János: A hungarika bibliográfia néhány problémája. = Magyar könyvszemle, 74. évf. 1958. 2. sz. 109–117. p.
18. HAJNAL WARD Judit: Hungarika dokumentáció. Beszélgetés Kovács Ilonával, az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs osztályának nyugalmazott vezetőjével = Könyv, könyvtár, könyvtáros. 23. évf. 2014. 1. sz. 3–13. p.
19. Datenbank des Monats (<https://www.uni-trier.de/index.php?id=26673>) (2017. július 7.)
20. <http://solutions.cengage.com/Gale/Catalog/Fact-Sheets/bgmi.pdf> (2017. július 7.)
21. http://hwwilsoninprint.com/bio_index.php (2017. július 7.)
22. NAGY Csaba: Bibliográfiai és lexikográfiai munkák a Petőfi Irodalmi Múzeumban. In: Az irodalom emlékezete. Tanulmányok az irodalmi muzeológiáról. Bp. Petőfi Irodalmi Múzeum, 2008. 225 p.
23. Az aktualizált lista ellenőrizhető: <http://mabi.hu/page/index.php/forraslista-megjelenesi-ev-szerint> (2017. július 17.)
24. KISS Istvánné: Ugyanarról más szólabban = Könyvtári Levelező/Lap, 8. évf. 1996. 2. sz. 14. p.
25. TÓSZEGI Zsuzsa: Elektronikus szöveg- és levéltárak az Interneten = Könyv, könyvtár, könyvtáros. 4. évf. 1995. 8. sz. 43. p.
26. RÓZSA György: Kulturális örökség és információs társadalom. Bp. Argumentum, 1995. 11. p.
27. Magyar Életrajzi Kalauz [Elektronikus dokumentum]. [Lezárva: 2000. március 31.]. Celldömölk. Magyar Biográfiai Index Bt., 2000.
28. <http://tinyurl.hu/lzvq> (2017. július 17.)
29. Berecz Skolasztika személyi szócikke: <http://www.cellbibl.hu/index.php/kemenesaljai-eletrajzi-lexikon/10-lexikon/15-berecz-skolasztika> (2017. július 17.)
30. <http://www.mabi.hu/page/index.php/mek-internetes-adattara-2007-tol> (2017. július 17.)
31. <http://www.hadisir.hu/> (2017. július 17.)
32. <http://tinyurl.hu/Zqaf/> (2017. július 17.)
33. NÉMETH Tibor (1997) i. m. 361. p.
34. VAN RIJSBERGEN, C. J.: Információ visszakeresés. Bp. Műzsák, 1987. 29. p.
35. NÉMETH Tibor (1997) i. m. 362. p.
36. STRUNK, Kirsten: Control of personal names. = Cataloging & Classification Quarterly, 16. évf. 1991. 2. sz. 63–79. p.
37. DUDÁS Anikó: Nevek, antik nevek – autorizálás : egy magyarországi felmérés eredményei = Tudományos és műszaki tájékoztatás, 52. évf. 2005. 9. sz. 424. p.
38. Uo. 411–412 p.
39. UNGVÁRY Rudolf: A névtér, mint kulturális szükséglet. A nemzeti aggregátor kitüntetett feladata = Tudományos és műszaki tájékoztatás, 59. évf. 2012. 8. sz. 323. p.
40. Egy példa az adattártípusra: Nemzeti évfordulóink 2017-

- ben – Javaslat címszavakra. http://www.cellbibl.hu/index.php/evfordulonaptar/9-alap/446-nemzeti_evforduloink-2017 (2017. július 17.)
41. KERTÉSZ Gyula: Magyar helységnévtárak, helynévlexikonok és szótárak : történeti-tipológiai áttekintés. Bp. Központi Statisztikai Hivatal, 2000. 91 p.
42. LELKES György: Magyar helységnév-azonosító szótár. Bp. KSH Könyvtár : Argumentum, 2011. 1048 p., 73 t.
43. GYALAY Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnévlexikon. 1-2. köt. 2. kiad. Bp. Egeler Kft., 1997. 1452 p.
44. <http://www.archivportal.arcanum.hu/dulo/opt/a121116.htm?v=pdf&a=start> (2017. július 17.)
45. http://www.ksh.hu/apps/hntr.main?p_lang=HU (2017. július 17.)
46. BÉNYEI Miklós: Genius loci – A helyismereti tevékenységről. Bp. Könyvtári Intézet, 2004. 182 p.
47. NÉMETH Tibor (1997) i. m. 360. p.
48. <http://tinyurl.hu/dNzZ/> (2017. július 17.)
49. <http://www.nevpont.hu/foglalkozaslista> (2017. július 17.)
50. http://mta.hu/koztestuleti_tagok/ (2017. július 17.)
51. GLATZ Ferenc (főszerk.): A Magyar Tudományos Akadémia tagjai : 1825–2002. 1–3. köt. Bp. MTA Társadalomkutató Központ – Tudománytár, 2003. 1536 p.
52. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai: http://mta.hu/mta_tagjai/ (2017. július 17.)
53. MAGYAR Józsefné (szerk.): Díjasok és kitüntetettek adattára, 1948–1980. Kaposvár, Palmiro Togliatti Könyvtár, 1984. 279 p.
54. CSAPÓ Tamásné (szerk.): Díjasok és kitüntetettek adattára, 1981–1990. Kaposvár, Megyei és Városi Könyvtár, 1993. 154 p.
55. Petőfi Irodalmi Múzeum „Díjak” adattár: <https://opac-dijak.pim.hu> (2017. július 17.)
56. 2011. évi CCII. törvény Magyarország címerének és zászlójának használatáról, valamint állami kitüntetéseiről = https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a1100202.tv (2017. július 17.)
57. Kitüntetések kódjai: <http://mabi.hu/page/index.php/kituntesek-kodszerint> (2017. július 17.)
58. Kitüntetések címei: <http://mabi.hu/page/index.php/kituntesek-cimszerint> (2017. július 17.)
59. ROMVÁRY Ferenc (főszerk.): Pécs, Lexikon. I. kötet. Pécs. Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., 2010. 111. p.
60. SZENT-IVÁNY Zoltán: Századunk névváltoztatásai : helytartósági és miniszteri engedéllyel megváltoztatott nevek gyűjteménye 1800-1893. Bp. Hornyánszky Viktor, 1895. 253 p.
61. ZAHUCZKY László i. m. 24 p.
62. GULYÁS Pál: Magyar írói álnév lexikon. Bp. Akadémiai Kiadó, 1956. 706 p.
63. DEBRECZENI KORNÉLIA, SZ.: Magyar írói álnév lexikon. Bp. Petőfi Irodalmi Múzeum, 1992. 688 p.
64. JACSÓ Péter i. m. 174. p.
65. VÁLAS György: Jacsó Péter: Csontváz van a szekrényben : adatbázisok hibái = Tudományos és műszaki tájékoztatás, 41. évf. 1994. 7–8. sz. 307. p.
66. NÉMETH Tibor (1997) i. m. 360. p.
67. Magyar Életrajzi Kalauz – Források listája: <http://tinyurl.hu/KAIO/> (2017. július 17.)
68. BONA Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp. Zrínyi Kiadó, 1988. 781 p.
69. BONA Gábor: Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. 1-2. köt. Bp. Heraldika, 2008-2009. 623 + 613 p.
70. Who is who Magyarországon. Zug. Who is Who, 2005. 2136 p.
71. HORTOBÁGYI Jenő (szerk.): Keresztény magyar közéleti almanach. I-II. köt. Bp. Pátria, 1940. 1292 p.
72. BICZÓ Zalán: Győri jogász almanach. Győr, Magyar Jogász Egylet Győr-Moson-Sopron Megyei Szervezete, 2011. 261 p.
73. Fejér megyei életrajzi lexikon: <http://old.vmmk.hu/fejerlex/fejerlexikon.htm> (2017. július 17.)
74. Baranyai neves személyek: <http://www.csgyk.hu/baranyai-neves-szemelyek-bongeszol/> (2017. július 17.)
75. JACSÓ Péter i. m. 194. p.

Beérkezett: 2017. július 24.

1. ábra

E-learning szőfelhő

- A KDS az alábbi kapcsolódási pontokat jelöli meg a digitális oktatás és a közgyűjtemények között:
- A közgyűjtemények rendelkeznek azokkal az alapvető humán és infrastrukturális feltételekkel, amelyek a minőségi digitális tartalomszolgáltatás nyújtásához szükségesek.
- A közgyűjtemények széles körű digitalizálása révén új típusú oktatási segédanyagok készülhetnek el. Mindez hozzájárul a minőségi tanulási környezet megteremtéséhez és a digitális kulturális környezet fejlődéséhez.
- *A digitális kulturális vagyont kiemelten fontos a távoktatás kultúrájának elterjesztése érdekében*, szükséges továbbá szerepének erősítése a hagyományos tananyag használata mellett, ezáltal is ösztönözve a diákokat a minél szélesebb ismeretanyag és tudás megszerzésére.
- A közgyűjtemények digitális tartalomszolgáltatása részt vállal a digitális készségek és képességek, kulcskompetenciák fejlesztésében, az in-

formációs műveltség terjesztésében, ezáltal az életminőség javításában.

- Az infokommunikációs eszközök segítségével elérhető közgyűjteményi tartalmak hozzájárulnak az internetes tan- és segédanyagok elterjesztéséhez, amelyek addicionális hatásként csökkentik az egyes régiók közti különbségeket, hiszen a „távoli” tananyag mindenki számára elérhetővé válik.
- Kiemelt cél továbbá a tudományos tartalmakhoz való hozzáférés biztosítása a felsőoktatásban.

A közgyűjtemények oktatási célú tartalomszolgáltatása

- motiválhatja az ismeretszerzést és az önálló tanulást,
- élményt nyújt, amelyet nemcsak a közvetített tartalom, hanem maga az interakció, a játékelmény és a társas felfedezés lehetősége is gazdagít, s
- hatékonyan szolgálja a kutatásfejlesztést is.

További cél, hogy a Digitális Oktatási Stratégiához

igazodva 40%-kal emelkedjen a közgyűjteményi tartalmakra épülő digitális tananyagok száma, és jelentősen növekedjen a közgyűjtemények tartalomszolgáltatását igénybe vevő felhasználók száma.

A DOS-ban foglaltak szerint az utóbbi évek erőteljes nemzetközi fejlődési tendenciái és szakpolitikai törekvései arra mutatnak, hogy az IKT-ban rejlő lehetőségek céltudatos kiaknázása számos módon segítheti a felnőttkori tanulásban való részvétel növelését, új perspektívákat nyit meg a felnőttkori tanulás eredményességének javításához:

- Motivál a tanulásra: érdekesebbé, élményszerűbbé, így sok felnőtt számára vonzóbbá teszi a tanulást. Az IKT támogatja a motiváció és az érdeklődés fennmaradását azzal is, hogy segítségével a tanulás az egyén számára testre szabottan, a legmegfelelőbb ütemben és releváns tartalommal valósulhat meg.
- Szélesíti a hozzáférést a tanulásban: az IKT eszközök fejlődésével a szélessávú internet és a mobil technológia mindenki számára elérhetővé válik, hogy bárki, bármikor és bárhol azt tanulhasson, amire szüksége van. Ez a kistelepeleken élők, a munkahelyen, munkavégzés közben tanulók vagy a mozgásképességük korlátai miatt eddig a képzésekhez hozzáférni nem tudók számára is új lehetőséget teremt a tanulásba való bekapcsolódásra.
- Az IKT-val támogatott tanulás hatékonyan fejleszti a digitális kompetenciákat és egyúttal más alapkészségeket is. Különösen a hátrányos helyzetű felnőttek esetében fontos, hogy fejlődik digitális írástudásuk, kommunikációs és a szociális készségeik, bővülnek személyes kapcsolataik, és mindezek segítik felzárkózásukat és társadalmi, munkaerő-piaci integrációjukat.
- A digitális oktatási segédanyagok, melyek egy része szabadon hozzáférhető, lehetővé teszik a színvonalas és rendszeresen aktualizált tartalmakhoz való széleskörű, sok esetben ingyenes hozzáférést és az újrahazsnosítást, valamint az önálló tanulást.
- Az IKT-ra támaszkodó felnőttkori tanulás és felnőttképzés jelentős mértékben képes hozzájárulni a közvetlen és a járulékos költségek csökkentéséhez és a felnőttképzés költséghatékonyságának javításához.

Figyelembe véve a fenti előnyöket, indokolt, hogy a könyvtárak is foglalkozzanak a gondolattal, hogy olyan oktatási, továbbképzési formákat és módszereket alkalmazzanak, amelyek támogatják a könyvtárosok és használók számára a digitális készségek el-

sajátítását és folyamatos fejlesztését, valamint széles körben elérhetővé teszik a tanulási lehetőségeket. Ennek egyik formája az informatikai eszközökkel támogatott oktatás, melynek kialakulásáról, fejlődéséről, szereplőiről és eszközeiről írunk a továbbiakban.

Mi alapozta meg az elektronikus tanulás kialakulását?

Történeti visszatekintés

Az 1980-as években *Bill Gates* megalapozta a PC alapú számítástechnikai platformot, és a fejlett országokban megjelent a számítógéppel támogatott oktatási forma, míg más országokban ez a kilencvenes évekre tehető. Használata áttérésnek tekinthető az oktatásban, hiszen lehetővé vált az audiovizuális eszközök együttes alkalmazása. A számítógép használata azonban csak egyik előfeltétele az elektronikus tanulás elterjedésének, a másik fontos feltétel a hálózatok kialakítása volt. Kezdetben helyi hálózatok LAN (Local Area Network), majd az egyre nagyobb földrajzi távolságot áthidaló, azaz városi MAN (Metropolitan Area Network), illetve WAN (Wide Area Network), azaz nagytávolságú, nagykiterjedésű hálózatok jöttek létre, majd újabb mérföldkövet jelentett a távközlést liberalizáló törvény (1996) – megszületett a világháló vagy internet. A WWW megszületésével elkezdődött a tartalomfejlesztés, melyhez újabb lendületet adott a nyílt forráskódok megjelenése az 1990-es években. A technikai feltételek létrejötte után végre megszülethetett az e-learning is.

2001-ben indult hivatalosan útjára a Creative Commons (kreatív közjavak), melynek célja a szabadon felhasználható tartalmak növelése. 2004-ben létrejött a web 2.0, melynek szolgáltatásai a tartalommegosztáshoz köthetők. Lényege röviden: a tartalom online, egy böngésző program segítségével jeleníthető meg, és mindenki számára szabadon elérhetővé válik. A web 2.0 megjelenése megreformálja a kommunikációra, az együttműködésre és az önkifejezésre épülő internet tartalmakat. A felhasználók már nem csupán az információforrások után kutatnak, hanem azokat az eszközöket keresik, melyek segítségével képesek az információkat egységes egészzé szervezni.

Magyarországon az 1970-es évektől kezdődően beszélhetünk a távoktatás kísérleti szakaszáról, de csak a kilencvenes évek elejétől jelennek meg az első távoktatást és nyitott képzést megcélzó, említésre méltó fejlesztési elképzelések.

Hogyan változott az idők során az e-tanulás?

Távoktatás

A távoktatás (distance learning) a tanulás távirányításának és a nyitott képzésnek az egyik formája. Arra törekszik, hogy a tanulási folyamat minden mozzanatát kézben tartsa, ezért a tanulást folyamatosan, lépésről lépésre irányítja, rendszerezi és átfogóan szervezi. *„A távoktatás a levelező oktatás kritikájaként, annak hiányait pótló, ugyanakkor hatékonyabb távirányítási formaként fejlődött ki, amely szigorúbban és eredményesebben teljesítheti a levelező oktatás feladatait. Jellemzője, hogy helytől és időtől függetlenül képes sokakat tanítani, s így „tömegoktatásra” alkalmas eszközzé válik. Ugyanakkor módot ad az egyéni tanulási szempontok figyelembevételére, az egyéni tanulási problémák kezelésére és az egyéni tanulási ütem biztosítására.”* (Pedagógiai Lexikon)

A távoktatás típusai

Eszközrendszerét és oktatástechnológiáját tekintve a következő három típust különböztetjük meg:

- klasszikus távoktatás, a hagyományos eszközökkel szervezett távoktatás (1960–1990),
- IKT távoktatás, mely a modern technológia eszközeinek felhasználásával történik. (1990–),
- kevert módszer (blended learning), a hagyományos és az IKT-val támogatott oktatás keveréke, feltételezi a tanár és a diák közötti személyes találkozót bizonyos időközönként.

A távoktatásban megjelenik a tanulás önrányítása, az önállóság növelése, a társadalmi nyitottság, az önművelés lehetősége.

Számítógép alapú tanulás

A számítástechnikai eszközökkel támogatott oktatás statikus formája, amikor az oktatóanyag digitális adathordozón (pl. CD, DVD stb.) vagy intranet/internet hálózaton jut el a felhasználóhoz (tanuló), és amelynek lejátszásához, illetve a tananyag el-sajátításához a tanuló számítógépet használ. Az

e-learningnek ezt a formáját a szakirodalom CBT-nek (computer based training) hívja. Ebben az esetben a tananyag létrehozója (tanár, oktató, tutor vagy mentor) és felhasználója (tanuló) között semmilyen kapcsolat nincs, és menedzselte (tervezett, szervezett és kontrollált) oktatásról csak nagyon szűk értelemben beszélhetünk. A számítógép alapú oktatást tekintjük az e-learning korai formájának, mely azonban mind a mai napig alkalmazható és elérhető. A módszer hátránya, hogy az oktatásszervezés és a tanár–tanuló, illetve a tanuló–tanuló közötti kapcsolat gyakorlatilag minimális.

Online oktatás

Az online oktatás (web based training) elindulása Hágai Egyetemhez köthető 2000-ben.

Az IKT eszközök fejlődésével az elektronikus tanulás elektronikus képzés-menedzsmenttel társult. Az oktatásban megjelent a hálózati kommunikáció, a hallgató a tanárral e-mail, chat, fórum, videokonferencia formájában tartja a kapcsolatot. Létrejötték a szabványok, a kis és a nagy oktatási intézményeket egyaránt kiszolgáló tanulási keretrendszerek. Ezekben az években sokan mereven elválasztották az új technológiát alkalmazó tanulást a hagyományos távoktatástól. Később a szakértők is elismerték, hogy az infokommunikációs technológia és a távoktatás elemei keverednek. Ezzel párhuzamosan az oktatási intézmények elkezdtek alkalmazni az oktatásban az intranet és az internet adta lehetőségeket. Megszülettek az elektronikus campusok.

A hálózat alapú tanulás a feje tetejére állítja a tradicionális tanár–diák viszonyt. Az új szemlélet középpontjában a tanuló áll, maga szervezi tanulmányi előrehaladását, a tanár mentorként áll mellette. Általánosságban elmondható, hogy minél magasabb kompetencia-szinttel rendelkezik egy tanuló, annál inkább képes maga irányítani a tudás megszerzésére irányuló tevékenységeit.

Mit értünk ma elektronikus tanulás alatt?

A fent leírt három oktatási forma a következő jellemzőkkel járult hozzá az e-learning kialakulásához:

Távoktatás	Számítógép alapú tanulás	Online oktatás
Idő- és térbeli függetlenség	Adatok tárolása, feldolgozása	Hálózati kommunikáció
Tanulás- és tanuló központúság	Interaktivitás (hipertext, multimédia, szimuláció, virtuális valóság)	Nyitott információforrások

Távoktatás	Számítógép alapú tanulás	Online oktatás
Önirányítási tanulás		

2. ábra

E-learning előzmények

A hatékony e-learning jellemzői:

- a didaktikai tervezés: a tananyag, a tanulási program, a tanulási környezet optimális kialakítása
- a modularitás: törekvés a tananyagelemeknek az LMS (learning management system)/LCMS (learning content management system)-be illeszthetőségére, másrészt tananyagok, tanulási programok kialakítása,
- a rendszerintegráció: az e-learning program beilleszthető a környezeti programokba (a tanulás szervezeti hálójába)

A fentiek alapján így is megfogalmazhatjuk az e-learning lényegét: az e-learning vagy elektronikus tanulás olyan *oktatási szemlélet*, amely magában foglalja a *tanulás* és az *oktatás* folyamatának IKT eszközökkel támogatott, *formailag, tartalmilag* és *módszertanilag* is újszerű formáit.

(Az e-learning értelmezéseire egy későbbi cikkben még visszatérünk.)

3. ábra

E-learning infografika

Milyen szerepökörökben vehetünk részt a tanulásban, az oktatásban?

Tanuló

A klasszikus tanulási formákhoz képest az elektronikus tanulási környezetben a tanulónak más kompetenciákkal kell rendelkeznie ahhoz, hogy sikeres lehessen.

Az elektronikus tanulás sokszor olyan *technikai ismeretek* alkalmazását igényli, amelyekre a hagyományos személyes kontaktuson alapuló oktatásban nincs szükség. Ezek nélkül azonban az eredményes tanulás elképzelhetetlen, ráadásul a kudarcélmény hosszú időre elriaszthatja a tanulót.

Hasznos, ha a tanuló képes *szabálykövető magatartásra* és objektív *önellenőrzésre*. A tanulásra fordított időt hatékonyan kell eltöltenie, alá kell rendelnie magát a tananyag, illetve a tutor irányításának, az instrukciókat követve kell haladnia, majd az elsajátított tudás ellenőrzése érdekében a beépített tesztek el kell végeznie. Mindezekhez az is szükséges, hogy kellően motivált legyen a tanulásra.

Tanár

Az elektronikus tanulás során a legnagyobb mértékben a tanár szerepe változik, aki eddig maga volt a „tudás forrása”. Az elektronikus tanulás során nem a tudását kell átadnia, hanem képesnek kell lennie arra, hogy a tanulási folyamatot támogassa/mentorálja.

Megfelelő minőségű tananyag elkészítéséhez ismernie kell az új módszertani és technikai lehetőségeket. Nem biztos, hogy egy pedagógia és pszichológiai ismeretekkel rendelkező oktató jó tananyagot tud készíteni, viszont lehetséges, hogy ezen készségei birtokában jobban tudja irányítani a tanulási folyamatot. Ezt a fajta tudást, képességet is tanítani és fejleszteni kell.

A tanár ebben a környezetben két jól megkülönböztethető szerepben vehet részt: tutor, illetve mentor lehet. (Ehhez járulhat még a tananyagfejlesztő feladatkör is.)

Tutor

A tutor a tanulók *szakmai képzéséért, segítségéért* felelős. Ő javítja a tanulók feladatait, hozzá fordulhatnak a tanulók kérdéseikkel, észrevételeikkel.

Minden, a tanulóval történt kommunikációt, a tananyagra vagy a képzésre vonatkozó észrevételt lejegyez, ezeket az ismereteket rendszerezi, felhasználja, illetve mások számára továbbadja. A tutornak részletesen ismernie kell a tananyagot, annak szakmai hátterét, mert munkája csak így lehet hiteles.

Rendelkeznie kell a tanulási folyamat támogatásakor használt kommunikációs eszközök használatának technikai és módszertani ismereteivel. Kiemelten fontos a jó *kommunikációs és kapcsolatteremtő készség*, amely itt nem csupán verbális, hanem írásbeli készséget is jelent. Nem árt, ha jártas a konfliktuskezelésben is.

Mentor

A háttérből ügyel a tanuló haladására, intézi az adminisztrációs ügyeket, panaszokat stb. A mentor az oktatás folyamatában fontos minőségbiztosítási szerepet tölthet be. Különösen a nagyobb intézményekben válhat szükségessé a tutor és a mentor szerepének a megkülönböztetése.

Milyen eszközöket használhatunk a képzési folyamat támogatására?

Az e-tanuláshoz ma már számos eszköz érhető el, beleértve a sokfunkciós adminisztrációs rendszereket, a felhasználóbarát tanulási felületeket és a digitális tananyagok sokféle változatát. Összefoglaló néven e-learning rendszerként is emlegethetjük ezt az eszköztárat, amely integrált elemek segítségével oldja meg a tanulási és oktatási tevékenység menedzselését. Az alkotóelemek között található tananyagszerkesztő, tananyagtár, oktatásszervező és a tanulási környezetet biztosító intelligens felület. Ma már mindezekhez léteznek nyílt forráskódú alaprendszerek, melyeknek a fejlesztésével egész közösségek foglalkoznak.

A továbbiakban általánosságban megismerkedünk a webes alapokon működő e-learning rendszerek elemeivel.

A tanulási folyamatot támogató eszközök

Az elektronikus tanulást támogató rendszer

E-learning rendszer alatt azokat az alkalmazásokat, illetve azon alkalmazások halmazát értjük, melyeken keresztül a felhasználók – valamilyen felhasználói azonosítási eljárás után – hozzáférnek az elektronikus képzések tartalmához, és amelyek támogatják az oktatásszervezési, a tanulási/oktatási folyamatokat. Az e-learning rendszer használatához fontos egy böngésző (browser) használata. Lényeges elem lehet a kapcsolódási pontok kiépítése más alkalmazásokhoz (pl. adatbázisokhoz, ügyviteli rendszerekhez, oktatásszervezési rendszerekhez stb.), legalább az adatszolgáltatás, az információcsere szintjén. Részai: e-learning keretrendszer (LMS és / vagy LCMS), digitális oktatási tartalom, virtuális tanulási tér, tananyagfejlesztő rendszer / szerzői rendszer, általános alkotóelemek.

E-learning keretrendszer

Az e-learning keretrendszer olyan szoftver, amelynek segítségével (lokális, globális) számítógépes hálózaton kapcsolódó szolgáltatások révén személyre szabott tanulási folyamat végezhető és szervezhető. A keretrendszerek az oktatás tartalmának közreadásához, a hallgatók és a képzés menedzseléséhez, valamint az oktatáshoz tartozó kiegészítő tevékenységek végrehajtásához nyújtanak segítséget. Típusai:

- LMS (learning management system – tanulást szervező rendszer), legfontosabb feladata, hogy lebonyolítsa, irányítsa az oktatást, és megvalósítsa a felhasználói kompetenciák fejlesztését, támogassa a tanulók aktivitását a benne lévő tartalmak által;
- LCMS (learning content management system – tananyagkezelő/tanulási tartalmat kezelő rendszer).

Fő feladata a tanulási egységek (LO) elemeinek, a felhasználók adatainak, a tananyag bejárású útjainak a tárolása. Ebből kifolyólag tananyagfejlesztő rendszereket is tartalmaznak, amelynek segítségével a tárolt tananyagelemkből tananyagstruktúrákat, kurzusokat lehet felépíteni. Támogatja a tanulási elemek személyre szabhatóságát, egy időben több személy munkáját egyazon tartalom, majd elősegíti annak egységes egészé alakítását is.

Tananyagfejlesztő rendszerek

A tananyagfejlesztő rendszereket szerzői rendszereknek is hívjuk. A tananyagfejlesztő rendszerek olyan szoftverek, szoftver rendszerek, melyek lehetővé teszik, hogy a felhasználók programozó ismeretek nélkül készítsenek olyan komplex oktatási anyagokat, melyek egyszerre tartalmaznak szöveget, animációkat, grafikákat, hangfelvételeket, álló- és mozgóképeket.

A tananyagfejlesztő rendszerek elsődleges feladata a korszerű, multimédiás elemekkel kiegészített tanulási tartalmak létrehozása, amelyek akár az interneten, akár adathordozókon eljuttathatók a tanulni vágyókhoz. Egyes források ide sorolják az egyszerű HTML szerkesztő programokat, mások csak a komplex multimédiás szerkesztőket említik.

Interaktivitásuk szerint típusaik:

- ⊙ egyszerű, alacsony interaktivitást biztosítanak a felhasználó felé, és viszonylag alacsony a komplexitásuk. Ide sorolható az egyszerű Microsoft PowerPoint, a HTML szerkesztők;
- ⊙ magas interaktivitást biztosító programok, melyekben a drag&drop technika használata felgyorsítja és egyszerűvé teszi az oktatóanyag elkészítését. Ezek a rendszerek már támogatnak számtalan, az e-learning területén elfogadott szabványt is (SCORM, IEEE stb.). Ide sorolható: a Lectora Professional Publishing Suite, Macromedia Authorware, ToolBook II Instructo, eXe, Reload, Snap!, Captivate, Storyline, CourseLab, Nexus stb.

Digitális oktatási tartalom

Tanulási egység, amelynek felépítését és alkotóelemeit módszertan és szabvány rendszerezi.

A tanulói interaktivitás szempontjából különböző típusokat azonosíthatunk:

- szöveges, prezentációs, videó fájlok – olyan digitális formátumban tárolt és elérhető szellemi alkotások, amelyek alkalmasak valamilyen tudás, információ átadására, közvetítésére;
- SCORM tananyag – nagyszámú felhasználó számára elérhető, tanulói interaktivitás nélkül. A tanulás lineárisan halad előre;
- interaktív tananyag – az interakciók használata lehetővé teszi a tananyag hatékonyabb elsajátítását, az átadott tudás megértésének folyamatos mérését, és egyúttal segíti a tanárt a minőségi oktatási anyag készítésében.

Virtuális tanulási környezet

Az e-learning rendszerek egyik fontos eleme a virtuális tanulási környezet (VLE – virtual learning environment), amely megkönnyíti a tanárok, tutorok munkáját az oktatási ügyek kezelésében (pl. a kurzusok adminisztrálását). Támogatja a hallgató fejlődésének követését, olyan eszközöket biztosít, amelyekkel könnyen megtervezhető és összeállítható egy kurzus.

Hol tartunk ma?

Magyarországban a felsőoktatásban az elektronikus oktatás erősségei közé tartozik a jól felkészült tartalom- és informatikai fejlesztő szakembergárda, a magas fokú felhasználói érdeklődés, a technikai befogadáshoz szükséges eszközök és technológia megléte, a szabad felhasználású keretrendszerek, valamint a szélessávú internet elérhetősége. A gyenge pontok közé sorolható a forráshiány, az alacsony motiváltság, valamint az is, hogy kevés az elektronikus tananyagok fejlesztésében jártas szakember, és nincs általánosan elfogadott minőségbiztosítási rendszer. Hiányoznak továbbá a nyitott tanulási központok is, bár néhány egyetemen már van ilyen kezdeményezés, mint pl. az Óbudai Egyetem online felületén elérhető K-MOOC szolgáltatás.

Az iskolarendszeren kívüli továbbképzésben a kép már meglehetősen heterogén. Talán itt van jelenleg a legtöbb digitális tananyag és online oktatás, valamint tapasztalat, ha beleértjük a munkahelyi és a munkaerő-piaci képzést is. Ugyanakkor tudni kell azt is, hogy a felnőtt lakosság jelentős része még mindig autodidakta módon tanul; egy részük azonban digitális készségek hiányában az eszközök használatára sem képes, és ezért kevésbé tudnak élni az online tanulás lehetőségével.

Hogyan kapcsolódnak az online tanuláshoz a könyvtárak?

A könyvtári szférában az utóbbi években változások tapasztalhatók az elektronikus szolgáltatások terén. Láthatjuk, hogy a digitális könyvtárak, adatbázisok felépítéséről, létrehozásáról a hangsúly áttevődik a segítségükkel létrehozott, illetve az általuk megvalósítható, támogatható szolgáltatások fejlesztésére. A könyvtári oktatás, képzés terén két, fejlesztés előtt álló területet emelünk ki:

- *online közösségi tanulási terek* kialakítása a könyvtári portálok felületén, ahol szórakoztatóan, játéko-

san lehet informálni, tanítani a tanulni vágyókat.
– a *könyvtári dolgozók továbbképzési* – tanulási/tanítási – folyamatának átalakítása IKT eszközökkel, az elektronikus tanulás és tanítás szerepének a növelése a szakmai fejlődésben.

A könyvtáros-továbbképzésben jogszabályban rögzített alapfeladatot ellátó Könyvtári Intézet távoktatási szolgáltatásának megújítását az alábbiak indokolják:

- Meg kell felelni a XXI. századi kihívásoknak – modern, megújító jellegű szerepvállalás szükséges a képzések területén.
- A kormány programjai, a stratégiai tervek is nagy hangsúlyt fektetnek a képzés modernizálására az IKT eszközök használatával (ld. KDS, DOS).
- A magyarországi felsőoktatási intézmények és az országos hatókörű szolgáltatók évek óta sikeresen használják az online oktatást munkatársaik képzéséhez. Számos jó gyakorlattal találkozhatunk ezeken a területeken.

Az online oktatási szolgáltatások bevezetéséhez a *következő tényezők már adottak a könyvtári területen:*

- az IKT eszközök elérhetők a könyvtárakban, az okos eszközök elterjedtek a magánhasználatban – mindezek alkalmasak a képzések eléréséhez;
- az internetkapcsolat minőségi és biztonsági szempontból megfelelő;
- folyamatosan növekvő mennyiségű digitalizált tartalom áll rendelkezésre az oktató tevékenység támogatására (a szerzői jog tiszteletben tartásával);
- az új tanulási formához szükséges digitális kompetenciákkal a könyvtári területen dolgozók már rendelkeznek;

Összegzés

A hagyományos továbbképzési formák, amelyek a fizikai jelenlétére épülnek, egyre kevésbé felelnek meg a tanulni szándékozók elvárásainak, mivel

munkahelyi elfoglaltságuk és a családban betöltött szerepük miatt csak korlátozottan van lehetőségük személyesen megjelenni a konzultációkon.

Az elektronikus tanulás olyan tanulási forma, amelyben a tanulni vágyók otthon, önállóan, a saját időbeosztásuk szerint sajátíthatják el tananyagot. Ehhez tanulási segédletek, tanárok (tutor) nyújtanak segítséget. Az e-learning – technikai eszközkészlete és az egész életre kiterjedő tanulást támogató infrastruktúrája révén – szabadságot és rugalmasságot biztosít a tanulók számára a tanulás üteme, időbeosztása és a helye tekintetében.

Irodalom

Digitális Oktatási Stratégia. Budapest, 2016. 106–126 p.

<http://www.kormany.hu/download/a/59/d0000/Magyarország> [2017. júl. 26.]

KOMENCZI Bertalan: Az E-learning lehetséges szerepe a magyarországi felnőttképzésben. Budapest : Nemzeti Felnőttképzési Intézet, 2006. 60 p. (<http://mek.oszk.hu/06700/06773/06773.pdf>)

Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia. 2017–2025. Budapest, 2016. 61 p.

<http://www.kormany.hu/download/9/ac/11000/> [2017. júl. 26.]

KŐFALVI Tamás: E-tanítás. Budapest : Nemzeti Tankönyvkiadó, 2006. 117 p.

OLLÉ János: Oktatástervezés, digitális tartalomfejlesztés. Eger, Líceum Kiadó, 2015. 266 p.

SZEPESI Judit: Az elektronikus tanulás és a könyvtárak. Hódmezővásárhely, Németh László Városi Kvtár, 2013. 95 p. (<http://mek.oszk.hu/12500/12537/>, [2017.07.26.]

Béérkezett: 2017. augusztus 7.

Megújult az SZTE Klebelsberg Könyvtár honlapja

Alapos előkészítés után megújult az SZTE Klebelsberg Könyvtár honlapja (<http://www.ek.szte.hu>), melyet ezentúl a különféle mobil eszközökről is kényelmesen lehet használni. Az új honlap debütálását a katalógus (<http://qulto.bibl.u-szeged.hu>) megújulása előzte meg, amely olyan funkciókkal gazdagodott, mint az otthonról indítható online raktári kérés, mellyel előre kikérhető az olvasó által használni kíván mű, továbbá az online hosszabbítás és az online mit kölcsönöztem funkció.

Forrás: Katalist, 2017. október 24. Nagy Gyula tájékoztatásából

Magyar királyi honvédségi tiszti magánkönyvtárak a XIX–XX. század fordulóján

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

A Magyar Királyi Honvédség létrejötte

Az önálló magyar haderő 1868-ban szerveződött meg, *Ferenc József* császár és király 1868. december 5-én szentesítette azokat a törvényeket, amelyek a Magyar Királyi Honvédség megalapításának jogi alapjait képezték, vagyis a véderőről szóló 1868. évi XL., a honvédségről szóló XLI. és az önkéntes népfelkelésről szóló XLII. törvénycikkeket.¹ Az így létrejött magyar haderő a császárhoz képest csak „kiegészítő” szerepű volt; „*A magyar korona országai és az Ő Felsége uralkodása alatt álló többi országok között fen[n]forgó közös érdekű viszonyokról, s ezek elintézésének módjáról*” rendelkező 1867. évi XII. törvénycikk 11. paragrafusára kimondta, hogy „*Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán mindaz, a mi az egész hadseregnek és így a magyar hadseregnek is, mint az összes hadsereg kiegészítő részének, egységes vezérletére, vezényletére és belsejére vonatkozik Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el*”.²

Ebből a strukturális és jogi háttérből következően magától értetődő volt az újonnan megszervezett Magyar Királyi Honvédség hasonlósága, kötődése a közös, császári és királyi hadsereghez; ez mutatkozik meg például abban is, hogy a honvédségi szabályzatok leginkább a k. u. k. sereg megfelelő Reglementjeinek fordításai. De a nem kevés egyeztetés, tárgyalás lefolytatása és sok belpolitikai csatározás után elfogadott hatályos törvények természetesen teret engedtek a magyar érdekeknek, elképzeléseknek és hagyományoknak is. A magyar királyi honvédségben a magyar és a horvát volt a szolgálati nyelv, a tisztek a magyar királyra esküdtek fel, a zászlóban és az egyenruhákban a magyar címer, színek, illetve motívumok jelentek meg. És a kiegyezés után az újonnan megszervezett nemzeti hadseregbe közel négyszáz volt 1848/1849-es szabadságharcos magyar tiszt lépett be, például *gróf Andrássy Gyula* miniszterelnök, aki honvédelmi miniszter is volt, *Hollán Ernő*, *Máriássy János* vagy *Czillich Eduárd* tábornokok.³

A Magyar Királyi Honvédség intézményi és egyleti könyvtárai

A magyar hadsereg igazgatásához, fejlesztéséhez, az utánpótlás képzéséhez és továbbképzéséhez, a tisztek tudományos munkásságához, illetve önművelésükhöz vagy egyszerűen rekreációjukhoz nem hiányozhatott a megfelelő könyvtári háttér sem. A komplex magyar nemzeti hadügyi intézményrendszer kiépülésével párhuzamosan megszerveződtek a megfelelő hivatali vagy intézményi könyvtárak és a korabeli művelődési törekvésekhez illeszkedve honvédségi (kaszinó)egyleti könyvgyűjtemények. (Mivel jelen dolgozat a vizsgált korszak katonai magánkönyvtárait fókuszál, a honvédségi intézményi, egyleti gyűjtemények tekintetében e könyvtárakról leginkább csupán a korabeli statisztikai adatközlésekben publikált információkra, elsősorban *György Aladár Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1884-ben* című összeállítására és *Magyar Minerva* köteteire támaszkodok.)

Elsőként a Ludovika Akadémia könyvtára jött létre 1872-ben, helyesebben fogalmazva az 1808-as országgyűlésen megalapított és *I. Ferenc* magyar király harmadik hitveséről, *Mária Ludovikáról* elnevezett császári tiszti iskola, illetve annak könyvtára az 1872. évi XVI. törvénycikk értelmében került a magyar hadrendbe.⁴ A *Magyar Könyvszemle* 1880-as adatközlése szerint a bibliotéka „örvendetesen gyarapodik”, állománya mintegy 3000 kötetet számlál. A 12 tudományszakba rendezett állományban „a magyar nyelvű hadtudományi [irodalom] teljesen, a német, francia és angol szakmunkák pedig gazdagon vannak képviselve”, de magyar történelmi, irodalom- és művelődéstörténeti munkákat is tartalmaz. A gyűjtemény használói és kölcsönzői táborát leginkább Budapesten állomásozó tisztek alkották; az intézmény diákjai számára külön kézikönyvtár állt rendelkezésre 5-6000 kötetel, elsősorban az oktatás támogatására.⁵ A könyvtár öre *Ziegler Mór* (1811-1887) honvédőrnagy.⁶ Néhány évvel később *György Aladár* Magyarország köz- és magánkönyvtárai⁷ című korpuszában a könyvtár már 16 530 kötetel szerepel. A művek nyelvi megoszlása szerint 689 magyar, 1946 német, 150 francia, 11 angol, 50 latin, és 52 más nyelvű kiadvány. A tartalmi spektrumot tekintve pedig 71 nyelvészeti, 10 bölcsészeti, 719 történelmi, 10 államtudományi, 1471 természettudományi, 99 enciklopédia, 215 szépirodalmi alkotás, 92 féle tankönyv 11 062 kötete és 211 vegyes munka alkotta akkor a Ludovika könyvtárait. (György Aladár fent idézett művében a

gyűjtemények tudományszakok szerinti megoszlásánál a könyvtár mű- és kötetszámát is közli, de a nyelvi kimutatásban csak a művek számát szerepelteti.) Az 1912–1913-as adatokat közlő *Magyar Minerva* 18 416 tomusszal jegyzi a tékát.⁸

A közös hadsereg különféle katonai nevelőintézei mellett 1873-ban jött létre a jászberényi honvéd lovasiskola könyvtára, amely mintegy évtizedes működés után 2172 kötetet és 150 térképet mondhatott magáénak, a kismartoni alreáliskola 1879-es alapítású gyűjteménye 1884-ben 1843 darabot számlált.⁹ 1898 és 1910 között Nagyváradon és Pécsen szerveződött hadapródiskola, Sopronban pedig a Magyar Királyi Honvédségi Főreáliskola, amelyek először tanári, majd ifjúsági könyvtárakkal is rendelkeztek, illetve 1909-től Kismartonban működött a k. u. k. főreáliskola is, ahol már az alapítás esztendejében is két bibliotéka volt.¹⁰

A haditengerészeti (és kereskedelmi hajózási) képezésnek a XVIII. századig visszavezethetően Fiume adott otthont, *Mária Terézia* királynő bocsátotta ki azokat a rendeleteket, amelyek a „Nautica” megalapításához vezettek. A kiegyezés után az iskola „magyar királyi” intézménnyé vált.¹¹ A Tengerészeti Akadémia könyvtáráról György Aladár munkája alapján tudható, hogy összesen 624 mű 812 kötet állt a tengerész-növendékek rendelkezésére, 178 történelmi, 18 államtudományi, 135 természettudományi kiadvány, 18 enciklopédia és 275 vegyes témájú munka alkotta a tékát 1884-ben.¹² Az Akadémia történetét feldolgozó hivatkozott könyv szerint az 1890-es évek közepén a gyűjtemény 1063 tomust számlált, és az internátus lakói a 253 kötetes ifjúsági könyvtárat is használhatták.¹³

A Honvédelmi Minisztérium könyvtárának alapítási éveként a Magyar Minervában 1870,¹⁴ György Aladár munkájában 1874¹⁵ olvasható. A Magyarország köz- és magánkönyvtárai adatközlése alapján a gyűjtemény 3819 kötetes, 1080 magyar, 695 német, 27 francia, 240 angol, 3 latin és 64 egyéb nyelvű mű volt az állományban. A könyvek közül 77 a történelem, 861 az államtudomány, 35 a természettudomány és 2227 darab „vegyes tartalmú” szakot alkotta; emellett 602 nagyrészt hadtudományi vonatkozású tankönyv, illetve egy hírlap 17 egysége is szolgált a minisztérium munkatársait.¹⁶ Az I. világháború előtti évekre a kollekciónak már 20 677 kötetesre növekedett.¹⁷

A Magyar Királyi Honvédség helyőrség- és laktanyahálózatának kiépülését, az egyes objektumok építését az *Útmutatás az újonnan építendő laktanyák tervezésére, a fennálló vagy átalakítandó épületek megbi-*

rálásának elveire vonatkozó függelékkel együtt című 1879-es szabályzatban foglalt műszaki és infrastrukturális követelmények határozták meg. Az előírás szerint a laktanyákban oktató- és gyakorlóhelyiségeknek is lenniük kell, és a tiszti iskola-helyiségekhez, tantermekhez pedig a 201. pontban foglaltaknak megfelelően „*kívánatos, [hogy]... a tiszti könyvtár elhelyezésére – a laktanya nagyságához mérve – 1 vagy 2 mellékszoba legyen. E mellékszobák nagysága az iskolaszobáéhoz megfelelő arányban és akként tervezendő, hogy azok egyikének területe az iskolaszoba félterületének feleljen meg; a másik mellékszoba lehet kisebb is.*” A csapatiskolák helyiség-szükségleteit összefoglaló IV. számú melléklet a tábori tüzérség és a vártüzérség altisztképző intézményei számára 28 m²-es könyvtár kialakítását írta elő.¹⁸

Néhány esztendővel később azonban sorra nyíltak meg külön legénységi könyvtárak: a Honvédelmi Minisztérium 1906-ban Kiskunfélegyházán hozott létre legénységi könyvgyűjteményt és a tárca szervezte meg a nagybecskereki altiszti kaszinó tékáját.¹⁹ A HM első alkalommal az 1907. évi költségvetésében állított be jelentős és célzott keretet a legénységi könyvtárak alapítására és gyarapítására, 1908-ban pedig 22 800 koronát költött 94 gyalogsági és 20 lovassági bibliotéka felállítására. Ekkoriban emelték fel az olvasókörök támogatására szánt dotációt is 16 740 koronára.²⁰ De a csapat- vagy ezredkönyvtárak hálózatának kiépítéséből 1906-tól kezdődően a korabeli hazai könyvtári intézményrendszer koordináló szerepű ágense, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa is kivette a részét; a szervezet saját alapítások mellett könyvadományokkal támogatta a regionális közművelődési, az Erdélyi, a Délmagyarországi és a Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesületet. A Magyar Minerva 1904-1911-es tomusa alapján Besztercebányán, Bileken (ez császári és királyi gyalogsági legénységi könyvtár), Budapesten a Magyar Királyi Koronaórság számára, a Kisküküllő vármegyei Erzsébetváros honvéd gyalogezred részére, Lugoson, Marosvásárhelyt, az Oravicai gyalogezredben és Orsován a MKOT volt az alapító. A területileg „illetékes” közművelődési egyletek segítségével Baján, Balassagyarmaton, Brassóban, Désen, Fogarason, a kézdivásárhelyi gyalogezredben, Szabadkán, Szamosújvárott és Szegeden jött létre ezredkönyvtár. A hivatalos és a civil összefogás eredményezte Besztercebánya, Nagyenyed, Szabadka és Versec tékáit.²¹ A dévai magyar királyi 23. honvéd gyalogezred könyvtára nem adta meg a Minerva számára alapító szervezete nevét, az eperjesi gyalogez-

red tékája pedig a helyi Széchenyi-Kör támogatásából létesült. Az 1912/1913-as Magyar Minerva a budapesti magyar királyi 1. huszárezred tékáját jegyzi 258 kötettel, a csíkszeredai honvédtiszti könyvtárat 1578, a debreceni és a nagyvárad 4. honvéd gyalogezred bibliotékáit egyaránt 903 tomussal.²²

Az 1899-ben kiadott *Útmutatás az újonnan építendő helyőrségi kórházak tervezésére* című rendelkezés 31. pontja kimondta, hogy „*a kórház-parancsnok szobájához csatolandó egy egy ablakos előszoba, melynek egy írnok által is használhatónak kell lenni (e szobában vagy a kórház-parancsnok szobájában állíttatik fel az orvosi könyvtár)*”, a 32. pontban foglaltak alapján pedig „*minden helyőrségi kórházban a kórház-főbejárat közelében, esetleg a fővételi irodával kapcsolatban egy egy ablakos tiszti ügyeleti szoba rendezendő be. Ezen szobában egyszersmind a betegek könyvtára is felállítandó*”.²³ Az előírás szövegezése időszakában épült fel és nyílt meg Budapesten a Gyáli úton 1898. október 30-án „*honvéd egészségügyünk legelső intézete*”-ként az 1. számú helyőrségi kórház.²⁴ Báró Fejérváry Géza honvédelmi miniszter 75673/V. sz. Budapesten 1902. október 3-án kelt rendelete pedig kimondta, hogy „*A. m. k. budapesti honvéd helyőrségi kórház [...] fennálló honvéd orvosi könyvtár[a] gyarapítására 600 korona [...] évi átalány rendszeresítetik*”²⁵ így a lazarett 1904-ben már 311 kötetes kézikönyvtárat mondhatott magáénak. Az intézmény élére 1906-ban kinevezett új parancsnok, Dr. Szilágyi József főtörzsorvos a szakkönyvtár bővítése mellett 1907-ben a tiszti betegosztály társalgójában külön kézikönyvtárat szervezett.²⁶

Későbbi forrásból ismert a marosvásárhelyi honvéd, illetve az ottani császári és királyi csapatkórház, valamint a nyitrai magyar királyi honvédségi ispotály könyvgyűjteménye.²⁷

Úgyszintén az egyes településeken szolgálatot teljesítő honvédtisztek kulturális, művelődési és tudományos tevékenységének könyvtári hátterét jelentették a magyar, illetve a közös hadsereghez kötődő, gyakran közös használatú katonai tudományos és/vagy kaszinóegyletek könyvgyűjteményei. „*A katonai helyőrségek parancsnokai külön tiszti parancsban jelölték meg azokat a nyilvános helyeket, amelyeknek látogatása hivatásos tiszt számára engedélyezett vagy tiltott. [...] A nyilvános helyek közül elsősorban természetesen a tiszti kaszinók látogatását ajánlották*”.²⁸ Sőt, maga a Ludovika Akadémia is rendelkezett „*akadémikusi kaszinó*”-val. „*A viszonylag kevés szabad idő – ami a napi kötelező elfoglaltságokon felül maradt – kulturált, hasznos és egészséges el-*

töltéséhez rendelkezésre állt az akadémikusi kaszinó (játéktermével, olvasótermével és társalgójával), az állandóan gazdagodó könyvtár, továbbá a kert, a tó és a tornapálya a szabadtéri szórakozás lehetőségével.²⁹

Temesvárott 1868-ban, Kassán 1870-ben szerveződött tudományos egylet és könyvtár, Pozsonyban pedig 1874-ben (állományuk az 1901–1902-es Magyar Minerva adatközlése alapján 3–6000 kötet között mozgott).³⁰ A századforduló időszakára már összesen 15 városban működtek ilyen kaszinói bibliotékák.³¹ Ezen gyűjtemények egy 1874-es rendelet értelmében csak tudományos kiadványokkal gyarapodhattak: „Az egyleti könyvtár számára csak tudományos művek és katonai folyóiratok rendelendők meg”, nem katonai periodikumok beszerzése csak „szorgosan megválasztott” kiadványok és megfelelő anyagi háttér esetében volt lehetséges.³²

György Aladár 1884-re vonatkozó adatközlése szerint a Debrecenben 1867-ben alakult császári és királyi 39. gyalogezred tisztikarának könyvgyűjteménye 1.041 kötetet tartalmazott és 23 térképpel is rendelkezett; 1868-tól működött Budapesten a Katonai és Tudományos Kaszinó-Egylet 2370 tomust számláló kollekcója, Komáromban pedig a Katonai Tudományos Egylet és Kaszinó 1874-től várta a művelődni vágyó egyenruhásokat 2034 könyvével, 27 atlaszával és 346 önálló térképlapjával. A nagyváradi Császári és Királyi Katonai Tudományos Egylet 1878-tól datálódik, 990 kötetéből 768 német nyelvű volt.³³

Az 1900-as kiadású *Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie* előbbieken túl említi még a zágrábi és a miskolci katonai tudományos és kaszinóegyesületek tékait, illetve az eszéki és nagyszebeni hadtudományi egyesületek gyűjteményeit.³⁴

A XX. század első dekádjából ismert a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa által 1906-ban életre hívott könyvtár a munkácsi honvéd altiszti kaszinóban; a nagybecskereki altiszti kaszinó tékája a honvédelmi tárca kezdeményezésére jött létre, Újvidéken a honvéd gyalogezred altisztjei pedig a Délmagyarországi Közművelődési Egylettől kaptak könyvkollekción.³⁵

A vizsgált korszak utolsó éveiben a Magyar Minerva a kassai, pozsonyi és temesvári Tudományos és Kaszinóegyesületek kollekciónit regisztrálja 9906, 16 500, illetve 7480 tétellel.³⁶ Többek között Sopron és Arad is büszkélkedhetett katonai kaszinóval, illetve Petrik Géza könyvészetére jegyzi még például *A borsod-nádasdi tiszti casino könyvtárának jegyzékét*³⁷

és *A m. kir. trencsényi 15. honvéd gyalogezred tiszti könyvtárának alapszabályai és címjegyzéke* című opuszt,³⁸ a már említett temesvári egylet katalógusát (*Bibliotheks-Katalog des Militärwissenschaftlichen und Casino-Vereine in Temesvár. 6. Nachtrag. Katalog der wissenschaftlichen und belletristischen Werke.* Temesvár, 1911. Uhrmann H.) és *Az Első Magyar Katonai Tudományos Egylet könyvjegyzékét*, melyet a *Wodianer* nyomda tett közzé 1871-ben.³⁹

A könyvgyűjtés megítélése a hadseregben

Látható tehát, hogy a (k. und k. és a) magyar királyi honvédségi katonatisztek számára sokszínű és különféle információs igényeket szolgáló könyvtári hálózat állt rendelkezésre, mindemelllett a számos könyvgyűjtő honvédtisztről is beszámolnak a források. Magánkönyvtárak alapítását, gyarapítását és használatát, a katonai bibliofiliát maga a hadsereg is támogatta, eklatáns bizonyítékai ennek *Arthur Iwanski von Iwanina* (a magyar kiadványon Iwaninai Iwanski Artur) vonatkozó útmutatásai.

Iwanski von Iwanina (1858–1926) a császári és királyi mérnök utász tiszt, az I. világháború alatti utolsó beosztása szerint a 33. gyalogsági hadosztály parancsnoka altábornagyi rangban.⁴⁰ 1899-ben tette közzé első kiadásban *Applicatorische Besprechungen über das Dienst- und Privatleben des neuernannten Officiers (Cadetten) der Fusstruppen* című munkáját,⁴¹ ennek magyar nyelvre és a honvédségi viszonyokra átdolgozott kiadása *László István* akkori honvédszázadosnak köszönhető. *Az újonnan kinevezett gyalogsági tiszt (hadapród) szolgálata és magánélete fölött alkalmazó megbeszélések*⁴² előszavából tudjuk, hogy Iwanski (akkor utászszázados) hosszabb ideig volt a katonai és műszaki akadémia tanára, illetve századparancsnokként is jól ismerte a helyőrségekbe, laktanyákba kerülő fiatal tisztek beilleszkedésének buktatóit.⁴³ A katona hivatásgyakorlásának, szolgálati feladatainak, személyes kapcsolatainak, valamint a „hadapród” magánéletének, társasági viselkedésének, lakásának, kinézetének stb. legfontosabb tudnivalóit, szabályait összegző kézikönyvben foglaltak alapján „az úri középosztálynak és benne a hivatásos katonatiszti rétegnek az arisztokrácia nyújtotta a mintát, a katonaidél az eszményi férfi mintájává lett”.⁴⁴ Ehhez pedig a hagyományos katonai (lovagi) erények mellett a műveltség, az önképzés, az olvasás, sőt a könyvgyűjtés is hozzátartozott.

„Szükséges, hogy a tiszt az alárendeltet szellemileg túlszárnyalja. Ezen követelmény a népnevelés

előrehaladtával, kiváltkép[pen] az általános védkötelezettség törvénye óta, rendkívül fokozódott. A magasabb műveltség a kevésbé művelt fölött mindig lenyűgöző hatalmat gyakorolt. A magasabb műveltség elsajátítása a folytonos tanulásban rejlik.”⁴⁵ A hadapród-iskolában megszerzett tudás tehát „azon alapot képezi csupán, mely a tisztet képesíti minden segítség nélkül tovább tanulni”. Természetesen elsősorban a hadtörténelmi stúdiumok ajánlottak (fő forrásul *Adolf von Horsetzkytől a Kriegsgeschichtliche Uebersicht der wichtigsten Feldzüge der letzten 100 Jahre* című munkája, illetve annak irodalomjegyzékében szereplő dolgozatok javallottak, „ezen művek részben a csapat-könyvtárakban, részben a helyőrségi könyvtárakban feltalálhatók”), ezt követik a klasszikus szerzők, a modern szakirodalom, a filozófia (*Schopenhauer, Kant és Hegel*), de a tisztnek éppúgy tájékozottnak kell lennie többek között az irodalomtörténet, az építőművészet, a nemzetgazdaságtan és a művészetek területén. A szolgálati elfoglaltságok mellett időt kell szakítania a színházlátogatásra, kiállítások, művészeti gyűjtemények felkeresésére, a környék műemlékeinek megismerésére.⁴⁶ Az ilyen „kiképzés”-re alapozva úgy a bemutatkozó látogatásokon, mind a tiszti étkezőben a beszélgetés emelkedett – és ma azt mondanánk, politikailag korrekt – témák körül foroghat, a színház, a zene, a tudományok és a művészetek körül. Nem véletlen ez az ajánlott tematika, hiszen – a császári és királyi haderőhöz hasonlóan – a Magyar Királyi Honvédség is soknemzetiségű és sokvallású szervezet volt. A honvédségen belüli harmónia előfeltétele pedig, hogy „A tiszt valamennyi alárendeltjének nemzeti sajátosságait tanulmányozza, törekedjék elsajátítani a neki idegen nemzetiség sajátosságait, igyekezzék azt felfogni, mélyedjen bele az illető nemzet történetébe, ismerkedjen meg az illető nemzet azon előkelő alakjaival, kik a nemzet dízéül tekintettek, érdekelje az egyes nemzetek kultúrájának fejlődése, törekedjen az ő irodalmukat és művészetüket megismerni”, és erősítse alárendeltjeit saját vallási meggyőződésükben, „mert a hitbuzgó, vallásos ember jó katona is. A ki vallásához hű és abban tántoríthatatlan, a katonai kötelességek teljesítésében is hű és tántoríthatatlan fog lenni.”⁴⁷ A fiatal tiszt lakásában legyen íróasztala mellett könyvállvány, havi kiadásaiban pedig szerepeljen rendszeres tételként a „könyvtári költség”⁴⁸ a kaszinó havi tagdíjára, vagy a saját házikönyvtár gyarapítására. Így olvasmányélményeiből és könyvgyűjteményéből tud beteg bajtársa számára olvasnivalókról gondoskodni, szükség esetén felolvasni,⁴⁹ és megal-

pozott felkészültségével, műveltségével a legénység oktatásában szintúgy megállja a helyét – betartva a legfőbb szabályt: „Szabadon kell előadni (tehát könyvből felolvasni nem szabad).”⁵⁰

Természetesen nem csak Iwanski tábornok foglalkozott könyvtárak és a – mai szóval – élethosszig tartó tanulás kérdésével, a régi századforduló katonai szakajtója (pl. *A Ludovika Akadémia Közlönye* vagy *A Hadsereg*) több cikket is szentelt a honvédségi művelődésnek, tudományos életnek a honvédségi könyvtárügynek.

1884-ben közölt hosszabb beszámolót és ismertetést a Ludovika Akadémia Közlönye az első csapattiszti könyvtárról, melyet pécsi központtal és Kaposvárott, Nagykanizsán és Körmenten kialakított fiókkönyvtári rendszerrel szerveztek meg a 82. honvéd gyalog-dandár akkori parancsnoka, *Jelentsik Vince* kezdeményezésére a csapattest számára. A téka beszerzési stratégiája szerint a duplumokat el kell osztani a fiókkönyvtárak között, a csak egy példányban megszerzett „összes művek a fiók-könyvtáraknak váltakozva fognak kiadatni”.⁵¹

Sárói Szabó Lajos (1870–1914),⁵² aki egy időben a budapesti 1. honvéd gyalogezred tiszti könyvtáregyesületének tagja is volt, indítványozta, hogy „a tisztikar, mint hazafias szellemű, előkelő erkölcsű testület, céltudatosan pártoljon magyar tudományos, irodalmi és művészeti törekvéseket”, buzdította tisztársait, hogy lépjenek be különféle tudományos és kulturális egyesületekbe. (*Sárói Szabó* maga is jó példával járt elől hadtudományi, katonai térképészeti szakíróként, de *Szinnyei* a *Magyar írók élete és munkái*ban még *A hadsereg* című darabjának az *Uránia Színház*beli előadását is jegyzi.)⁵³

A katonai tudományos munka fontosságát hangsúlyozta *Tamás Sándor* honvéd százados *A tiszti könyvtárak hasznvétele* című írásában. „Az életbe lépő ifjúságnak teljes erejével, újból föl kell vennie önképzésének soha meg nem szakítandó fonalát.”, ezt pedig úgy kell megcselekedni, hogy „a rendelkezésre álló könyvtárak segédletével rávetjük magunkat egyik vagy másik tudományágra, és pedig először arra, melyik hivatásos pályánk szolgálatában áll.”⁵⁴ *Tamás* honvéd százados cikkében a könyvtár elhelyezésre is kitért és a lelkes könyvtáros szerepére. *Horváth Károly Alfréd* olvasói levele pedig a hadtudományi kutatás támogatására külön honvéd tudományos akadémia gondolatát is felvetette.⁵⁵

Honvédségi tisztí magánkönyvtárak a „Magyarország köz- és magánkönyvtárai”-ban

Az az ifjú hadapród, aki igyekezett megfelelni a katonai előljárói és a társadalom íratlan elvárásainak, megszívlelte és megfogadta tisztársai könyvtári vonatkozású gondolatait – például a fent ismertetett intelmeket és/vagy követte családjá hagyományait vagy akár saját indíttatásait – az később is könyves ember maradt. Az így birtokolt, gyarapított és használt tisztí magánkönyvtárakról a korszakban György Aladár a Magyarország köz- és magánkönyvtárai szolgál biztos (bár bizonyonnyal több esetben is hiányos, hiszen önkéntes adatszolgáltatásra épülő) információkkal.

György Aladár katonai térképeket és hadtudományi vonatkozású könyveket tartalmazó magánkönyvtárként a statisztikai adatok ismertetésén felül külön kiemelte Jelentsik Vince, *Kápolnai Pauer István* kollektóját, illetve *Darnay Kálmán*, *Windischgrätz Lajos* és *Strausz Adolf* hadtudományi állománnyal is bíró tékáit.⁵⁶ Szentmártoni Darnay Kálmán (1864–1945) helytörténeti kutató, régész, író nem volt katoná, nem vett részt háborúban;⁵⁷ herceg Windischgrätz Lajos (1830–1904) 1847-től a közös hadsereg haditengerészetének hadapródjából lett György Aladár munkájának megjelenése idejére lovassági tábornok.⁵⁸ Strausz Adolf (1853–1944) azonban jogi tanulmányai befejezése után 1875-től a Magyar Királyi Honvédség katonája volt. 1877–1878-ban a Ludovika diákja, 1879-től szabad állományú hadnagy; fordulat életútja során volt haditudósító és a kereskedelmi viszonyok kutatója, néprajztudós, 1892-től a Keleti Kereskedelmi Akadémia oktatója. Több tudományterületre kiterjedő publikációs tevékenységet folytatott, cikkei magyar és külföldi hírlapokban és számos szaklapban, a Ludovika Akadémia Közlönye mellett a *Századok*, *Nemzetgazdasági Szemle*, *Földrajzi Közlemények* stb. hasábjain jelentek meg.⁵⁹ A Magyarország köz- és magánkönyvtáraiban Strausz Adolf önmagát hírlapírónak titulálta, de életrajza és 1880-tól tudatosan gyűjtött 1890 kötetes, ritka katonai, hadtudományi vonatkozású kiadványokkal ékes könyvtára⁶⁰ azonban mindenképpen katonai, honvédségi kötődését bizonyítja még akkor is, ha sorsa hamar más irányt vett.

A Magyarország köz- és magánkönyvtárai statisztikai részében a könyvtártulajdonosok adatközlései alapján a következő honvédtisztek birtokoltak magántékaikat: *Kostyán Ferenc* nyugalmazott huszárezredes, *Máriássy János* altábornagy, Hollán Ernő altábornagy, *Türr István* altábornagy, Jelentsik Vince tábor-

nok, Kápolnai Pauer István alezredes és *Mádi Kovács György* tábornok.⁶¹

Kostyán Ferenc (1817–1913)

„A katonák könyvtárai közt, *Kostyán Ferenc*, *Kápolnai Pauer István* és *Türr István* könyvtárai a legnagyobbak.” – olvasható György Aladár munkájában.⁶²

A három említett személy közül *Kostyán Ferenc*, nyugalmazott huszárezredes⁶³ életéről áll rendelkezésre legkevesebb forrás, holott 2915 kötetben 1684 művet, illetve további 1000 darab, akkor még rendezetlen tomust számláló budapesti tékája tényleg imponáló gazdagságú. Természetes, hogy az életkora alapján bizonyonnyal német nyelvű katonai képzésben részesült könyvtártulajdonos a feldolgozott könyvállományában legnagyobb számban (873 mű) német nyelvű kiadványok voltak, de poliglott erudícióra vall a 389 magyar mellett a 216 francia, 52 latin, 36 angol és 118 egyéb nyelvű opus. Figyelemreméltó a latin munkák viszonylag magas száma még akkor is, ha György Aladár táblázataiból az nem tudható, hogy ez a klasszikus szépirodalom, az ókori történetírók vagy a latin nyelvű szakirodalom kedvelését mutatja-e. Mindenesetre a téka tartalmi megoszlása is kiterjedt érdeklődési körre vall: a nyelvészetet 106, a bölcsészetszetet (leginkább a filozófiát értették ekkor ezalatt) 127, a történelmet 304, az államtudományokat 193, a természettudományt 409, a szépirodalmat pedig 273 mű képviseli, de az ezredes 26 enciklopédia-kiadvással és 54 nem meghatározott tartalmú tankönyvvel is büszkélkedhetett, a „vegyes” szakot pedig 192 irodalmi alkotás képezi.⁶⁴

Mindazonáltal *Kostyán Ferenc* nem csupán a maga életében tartotta fontosnak a műveltség, a tudás gyarapítását, hanem 1911-ben egyik donátora volt „a népműveltség és a magyar nyelv terjesztéséért” a Magyar Iskola Egyesületnek, erről a *Budapesti Hírlap* február 11-én megjelent száma is beszámolt.⁶⁵ Életével számot vetve pedig könyvtárának nagyobbik részét végrendeletileg bérma-keresztfiára hagyta, de a nemzeti könyvtárnak adományozta azt a 16 kötetet, amelyben példaképe, *Széchenyi István* nyomtatásban megjelent munkáit, illetve a legnagyobb magyar cikkeiből készített sajátkezű másolatait köttette.⁶⁶

Máriássy János (1822–1905)

Középbirtokos nemesi család sarja volt *Máriássy János*, Egerben bölcséleti tanulmányokat folytatott, majd 1840-től hadapród a 60. gyalogezrednél, 1842 és 1847 között a magyar nemesi testőrség tagja, 1848 tavaszától pedig a 2. gyalogezredben szolgált

főhadnagyi rangban. A szabadságharc kitörése után, 1848. június 19-étől honvéd katonatiszt, és a ranglétrán emelkedve idővel a tiszántúli önkéntes nemzetőrök parancsnoka Aradon, 1848 novemberében az aradi ostromsereg parancsnoka, 1849 januárjától dandárnok, februártól hadosztályparancsnok a felső-tiszai, később I. hadtestben, 1849. április 1-jétől ezredes. A világosi fegyverletétel után Aradon először kötél általi halálra, majd kegyelemből 18 évi várfogságra ítélték, ebből 7 évet még Aradon, majd Olmützben töltött le, végül 1856-ban amnesztiában részesülve Márkusfalvára internálták. 1861-től az iglói választókerület országgyűlési képviselője, 1869-ben pedig korábbi rangjával belépett a Magyar Királyi Honvédségbe a kassai 77. dandár parancsnokaként, később tábornoki rangot kapott, 1879-től altábornagy egészen 1887-ig, amikor nyugállományba helyezték. Katonai érdemei elismerésül több kitüntetésben részesült, 1885-ben valóságos belső titkos tanácsos és 1887-től a főrendiház tagja. Politikai tevékenységében, főként egyházpolitikai kérdésekben keményen konzervatív nézeteket képviselt. 1888. december 9-én márkus- és batizfalvi előnévvel bárói címet szerzett. Memoárjai fontos adalékokkal szolgálnak a forradalom és szabadságharc időszakáról, hadtudományi szakcikkei a Ludovika Akadémia Közlönyében jelentek meg.⁶⁷

A György Aladár 1884-es felhívására nyújtott szűkös adatközlése alapján a kassai parancsnoknak 1.200 kötetes bibliotékája volt, nem tudni, hogy mióta gyűjtött könyveket, és a téka tartalmi, nyelvi összetétele sem ismeretes.⁶⁸

Hollán Ernő (1824–1900)

Kis-lődi Hollán Ernő hadmérnök György Aladár munkájában császári és királyi altábornagyként szerepel,⁶⁹ katonai pályafutásának kezdete, képzése, iskolái valóban k. u. k. karrierre predestináltak volna: 1839-ben a bécsi hadmérnöki akadémián tanult, 1844-ben hadnagy, 1847-ben pedig hadmérnökkari főhadnagy.⁷⁰ Azonban az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc hívására 1848. június 19-étől a 9. honvéd zászlóalj századosa, később ezredes, és *Kossuth* hadmérnöki főnökévé nevezte ki. A szabadságharc bukása után visszatért szülővárosába, Szombathelyre, ahonnan internálták, rendőri felügyelet alatt élt, végül 1851 végén egy Hamburgból érkező feljelentés alapján elfogták, 1852 májusában került haza Bécsből. Ezután mérnöként tevékenykedett, hadmérnöki szaktudása nemzetközi elismertségét jól mutatja, hogy 1857-ben *lord Derby* fia, *Stanley*,

a későbbi angol hadügyminiszter, társával együtt fél esztendőt töltött a vasi megyeszékhelyen kifejezetten azzal a céllal, hogy a Hollán Ernő tanítványa lehessen. A tábornok bizalmas kapcsolatokat ápolta a Döblingben lévő Széchényivel és *Deák Ferenc*cel, hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerének, ismertségének is köszönhető, hogy a Dunántúl vasúthálózatának kiépítésében jelentős szerepet kapott. 1865-től a Deák-párt képviselőjeként az országgyűlés tagja, hadügyi tárgyalásokban aktív agense volt a kiegyezést előkészítő 15 tagú bizottságnak, és jelentős szerepe volt abban, hogy kompromisszumok árán megszülettek azok a törvények, amelyek alapján a Magyar Királyi Honvédség megszerveződhetett.

Hollán Ernő 1867 után a magyar királyi közlekedési minisztériumban, 1870–1872-ben pedig a honvédelmi tárca államtitkára volt, a kabinetben bekövetkezett változásokhoz kötődően *Andrássy Gyula* gróf 1871-ben honvédelmi miniszteri kinevezését is szorgalmazta – végül sikertelenül. Minisztériumi időszaka alatt történt meg az 1871. évi VI. törvénycikk alapján a Ludovika Akadémia megszervezése. De a katonai akadémia szükségessége természetesen nem csak a kiegyezés utáni időben vetődött fel, és éppen Hollán volt az, aki 1848. június 14-én és *Mészáros Lázár* hadügyminiszternek címzett írásában „*A honban felállítandó hadi képezde*” ügyét szorgalmazta; a kézirat az alap- és felsőfokú oktatás fontosságát, a katonai és hadmérnöki képzés tematikáját is vázolja. A manuscriptumot az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattára őrzi.⁷¹

A magyar királyi honvédség megszervezésekor utolsó rangját visszakapva szabadságot állományú ezredes, 1875-ben soron kívül tábornok lett, 1876-ben a tényleges állományba lépett mint a székesfehérvári honvédkerület parancsnoka, 1881-ben pedig altábornagyi kinevezést nyert. 1886-ban nyugdíjazták, ekkortól a főrendiház tagja.

Sokirányú gyakorlati tevékenysége mellett a matematikai, mérnöki, közlekedés- és hadmérnöki tudományos életnek szintén részese volt: a Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlése 1858. december 15-én tartott ülésén választotta meg a Matematikai Osztály levelező, három évvel később rendes tagjává. Székfoglaló értekezését a vasúti közlekedés történetéről, kérdéseiről tartotta.⁷² Nevéhez fűződik továbbá a Magyar Mérnök- és Építészegylet megalapítása 1866-ban, 1885-ig pedig a szervezet elnöki posztját is betöltötte. Visszavonulásakor az egylet az alapítóatyai tiszteletére évenként megítélendő Hollán Ernő-pályadíjat hozott létre a legjelentősebb friss

műszaki témájú tanulmány díjazására. Az altábornagy másik öröksége az önálló vasúti igazgatóság megszervezése, a szakőrök csoportosítása és új tehetségek kinevelése.⁷³

Az MTA Matematikai és Természettudományok Osztálya Hadtudományi Bizottsága 1883. május 16-án jött létre, az új testület június 18-ai alakuló ülésén egyhangúlag Hollán Ernőt választották elnöknek, éppígy 1886-ban, 1889-ben, 1892-ben és 1895-ben. A bizottság saját folyóirataként 1888 márciusában indította útjára a *Hadtörténelmi Közleményeket*, 1890-ben pedig a *Magyar hadtörténelmi könyvtár* című szakkönyvsorozatot. A Hadtudományi Bizottság első elnöke indítványozta, hogy a testület 1893-ban bekapcsolódjék a millenniumi kiállítás előmunkálataiba, így vezetésével a hadtudós akadémikusok hathatósan közreműködtek a hadtörténelmi kiállítás megszervezésében. Hollán Ernő tábornok számos felterjesztése, cikke, publikációja mellett vonatkozó alapvető műve *A m. kir. honvédség, a modern hadsereg szervezés szempontjából tekintve*⁷⁴ című dolgozata.

Nem véletlen, hogy a mérnök- és hadtudomány művelését aktívan gyakorló, a tudányszervezésben, szakfolyóirat és szakkönyvsorozat elindításában közreműködő katonatiszt maga is rendelkezett könyvtárral, sőt fontosnak tartotta azt is, hogy György Aladár felhívására adatokat is szolgáltatson a statisztikai corpushoz. A Magyarország köz- és magánkönyvtárai Hollán székesfehérvári időszakának könyvgyűjteményéről tudósít: tékája ekkor 110 (71 német és 26 magyar, illetve néhány angol és francia) művet számlált 746 kötetben. A természettudományokat 60 kiadvány 517 tomusa képviselte, több térképe és jelentős katonai kollekcója is volt, a tulajdonos gyűjteménye jellemzésében külön kiemelte az 1870-71-es hadjárat nagy német leírását, de történelmi, államtudományi és enciklopédikus kiadványokkal szintén rendelkezett.⁷⁵

Türr István (1824–1908)

A harmadik legnagyobb katonai magánkönyvtárat a kalandos életű Türr István mondhatta magáénak; nem véletlen, hiszen tevékenységében a katona, a politikus és a művelődéspolitikus is pregnánsan felismerhető.

A korán árvaságra jutott fiatalember először a császári hadseregben szolgált, 1848 tavaszán éppen Észak-Itáliában állomásozott és 1848 márciusában még az osztrák hadsereg katonájaként lépett fel a milánói forradalom ellen. Később azonban a forradalom Or-

szágos Honvédelmi Bizottmányának hívására 1849 januárjában társaival együtt megszökött és magyar légiót szervezett, hogy a magyar szabadságharcot csatlakozzon. A világosi fegyverletétel után személyes kapcsolatokat ápolt Kossuth-tal, illetve diploma körökkel, részese volt számos hazai és nemzetközi függetlenségi szervezkedésnek, több zászló alatt is harcolt. 1855-ben a császári seregek román területen fogták el és ítélték halálra 1849-es dezertálása („*az előőrstől hitszegően ellenséges területre szökés*”-e)⁷⁶ miatt. A brit birodalom, és maga *Viktória* királynő tiltakozására engedték csak szabadon 1856. február 23-án, hamarosan pedig *Garibaldi* táborába állt, az olasz egység megteremtése során számos katonai és diplomáciai megbízatást teljesített. 1861-ben feleségül vette *Bonaparte-Wyse Adelinát, III. Napoleon* unokahúgát, így házassága révén nemzetközi kapcsolatrendszere tovább bővült, erősödött.

A hazai kiegyezés és az általános amnesztia meghirdetése után a társadalmi és gazdasági fejlődés támogatója lett, a szabadkőműves szerveződés prominensként az általuk újonnan, 1869-ben alapított „*Corvin Mátyás, az Igazságos*” elnevezésű páholy első nagymestere volt. Tevékenységét a nemzeti gondolat, a haladás előmozdítása jellemezte, mérnökként a Korinthoszi- és a hazai Ferenc csatorna építése is nevéhez kötődik.⁷⁷

Türr István a nemzetközi békemozgalom aktív agense (1899-ben ő elnökölt a VII. Nemzetközi Békekongresszuson), a társadalmi szolidaritás és a közművelődés szószólója, a népoktatás, a könyvtárügy és a könyvkiadás támogatója lett.⁷⁸ 1870-ben a Budapesti Népoktatási Kör első elnökévé kérték fel,⁷⁹ 1876-ban pedig alapító-atyaként a kultuszminisztérium kezdeményezésére megalakult Népkönyvtárak Alapítására és Terjesztésére Alakult Központi Bizottságot vezette (későbbi nevén az Iskola és Népkönyvtárakat Terjesztő Bizottság).⁸⁰ Az *Eötvös* féle 1868. évi XXXVIII. törvénycikk és a bizottság munkálkodásának hatására „*a kormány s a megyei hatóságok köteleességökké tették a községek vezetőinek, miszerint évi költségvetéseikbe, közművelődési célokra, bizonyos összeget megállapítsanak.*”⁸¹

1868. szeptember 30-án jelent meg Baján Türr tábornok vonatkozó jelentős munkája, az *Első szöveget a népoktatási körök érdekében* című írás,⁸² amelyben az Amerikai Egyesült Államokat, Svájcot, Belgiumot és Hollandiát állítja példaképpül az iskolarendszer kiépítésében és az oktatás fontosságának (ma azt mondanánk: stratégiai ágazat voltának) felismerésében. Ennek előmozdítására Magyarországon is „egy

központi bizottmány” alapítását sürgeti, „mely arra szorítkoznék, hogy a szövetség előmenetelét evidenciában tartsa, s a hozzá befolyt nevelési eszközöket, könyveket, műszereket, térképeket oda, hol leginkább szükségeltetnek, elosztogassa, s egy központi orgánumot létrehozson, ami egyik nélkülözhetetlen emeltyűje a sikernek”⁸³

A népoktatás előmozdítását Türr tábornok nem csupán az iskolai, vagy iskolarendszeren kívüli, tanfolyami képzési rendszerben látta, hanem teret kívánt engedni az önképzésnek is, ennek támogatására hozta létre 1869-ben a Corvina-társulatot, melynek elnöki tisztét is betöltötte. A könyvkiadó célja volt *„az olvasást a magyar emberrel megkedveltetni, népnevelésünket, művelődésünket előmozdítani, a hasznos ismereteket terjesztetni, a nemzeti szellemet ébren tartani”*;⁸⁴ a részvénytársaság hivatása tehát *„Irodalmi vállalatok által az irodalmat gyarapítani, jó, olcsó és hasznos könyveket terjesztetni, kiadványai olcsósága által az olvasási kedvet s a művelődést ébresztetni, növelni”*.⁸⁵ A vállalkozás 15 tematikus könyvsorozatot tervezett közrebocsátani havonta 1-1 új füzetrel, az egyik szériát külön katonák számára, illetve egészség, iskola és nevelés, jog/alkotmány, történelem, munka, szépirodalom és erkölcs témában, azonban 1873 áprilisáig csak összesen 34 kiadvány jelent meg. Sajnos még e viszonylag kevés tomus sem kelt el, *„az általa kitűzött nemes cél [...] vagy korai, vagy nem eléggé méltányolt”*, így a kiadó végül csődbe ment. A próbálkozás sikertelensége egyrészt azzal volt magyarázható, hogy ekkor még jelentős volt az analfabéták aránya a magyar társadalomban, de okolható a megcélzott „félművelt” rétegben az ismeretterjesztő kötetek iránti érdektelenséggel, illetve bürokratikus akadályokkal, a hivatalos támogatás hiányával.⁸⁶

A Magyarország köz- és magánkönyvtáraiban olvasható adatközlés szerint az altábornagy budapesti könyvtára 2.397 kötetben 1212 művet számlált, a gyűjtemény alapításának évét azonban nem adta meg a tulajdonos. A kollekciónyelvi összetétele hűen tükrözi birtokosa kalandos, nemzetközi szintéren, diplomáciai körökhöz is kötődő életútját: legnagyobb nyelvi csoport a francia, ezt 457 mű képviseli, 297 magyar, 276 német, 12 latin és 8 angol opus mellett 162 egyéb nyelven kiadott, vagy poliglott alkotás található a tékában. A tartalom szerinti megoszlás szintén sokszínű: a majd 2.400 kötetből az államtudományt 369 mű 667 tomusa képviseli, közel ekkora szépirodalmi szakkal, 630 kötetben 294 alkotással rendelkezett a tábornok, a bölcsészet 240, a történeti irodalom 203, a természettudományok 110 könyve

259 tankönyvvel és 288 vegyes tartalmú darabbal egészült ki. Türr István enciklopédiákat és hírlapokat nem gyűjtött.⁸⁷ „Analecta”-gyűjteményének adatai viszont nem szerepelnek György Aladár munkájában, pedig kollekciónyelvi ez a része kincsesbánya a kutatás számára, főként annak köszönhetően, hogy kéziratok, hagyatéka, emlékiratai, levelezése, cikkei és az életére vonatkozó írások lapkivágat-gyűjteménye 1910-ben az OSZK-ba került,⁸⁸ a 7284 tételes anyag mellett azonban más fondokban elszórtan is található Türr Istvánra vonatkozó anyagok,⁸⁹ a tábornok könyvgyűjteményét pedig 1931-ben szerezte meg a nemzeti könyvtár.⁹⁰

Jelentsik Vince (183–1912)

A sárvári közrendű születésű Jelentsik Vince soproni, magyaróvári, zágrábi és szombathelyi tanulmányok után 17 évesen, 1848. május 28-án lépett be a honvéd seregbe és majdnem egyévi szolgálat alatt századosi rangig emelkedett. A szabadságharc bukása után közkatonaként vezényelték át, pontosabban kényszersorozták a császári hadseregbe; 1866-ban a königgrätzi csatában hadifogságba esett és onnan visszatérve szerezte meg katonai végzettségét a bécsi Hadiiskolában 1867–1869-ben. A Magyar Királyi Honvédségbe 1871 májusában lépett át, illetve vissza a VI. honvédkerület parancsnokának segéd-tisztjeként, utóbb a 19. honvéd gyalogzászlóalj parancsnoka, majd 1873 és 1876 között a Honvédelmi Minisztériumban szolgált beosztott tisztjeként, illetve osztályvezetőként. Karrierje során ezután több alakulat parancsnoka, valamint 1885-1887-ben a honvéd főtörvényszék elnöke volt. Közben 1884-ben nemesi rangra emelték, 1896-ban titkos tanácsos lett. 1896. június 1-jével saját kérésére nyugállományba helyezték, ekkor érdemei elismeréseként címzetes tábornaggyá nevezték ki.⁹¹ Koronvári Jelentsik Vince visszavonulása alkalmából tartott díszebédéről beszámolva a *Nyugatmagyarországi Híradó* közlése szerint az altábornagy személyében *„az 1848–1849-es szabadságharcban részt vett utolsó honvéd vált meg a csapatszolgálattól”*.⁹²

Jelentsik Vince 350 kötetes szakbibliotékájáról csak annyi adatot szolgáltatott György Aladár munkája számára, hogy a könyvgyűjtemény Budapesten található, sem nyelvi, sem tartalmi megoszlást nem közölt,⁹³ de más forrásból tudható, hogy poliglott ember volt, német, horvát, szerb, szlovák, latin, olasz és francia nyelvismerettel rendelkezett.⁹⁴ A gyűjtemény 1884 után bizonyosan még gazdagodott, hiszen tulajdonosa érdemesnek találta arra, hogy végrendelet-

ében a könyvtár későbbi sorsára kitérjen: könyveinek egy részét a pozsonyi IV. honvéderkerületi parancsnokság vezérkarára, valamint a kerület legénységi könyvtárait hagyta.⁹⁵

A testamentumban a honvédség, illetve a tisztársak képzésének, tudományos munkájának támogatására való adakozás egyenes következménye Jelentsik altábornagy korábbi törekvéseinek, hiszen – ahogyan már szó volt róla – 1882-ben a 82. honvéd gyalogdandár parancsnokaként ő kezdeményezte alárendelt tisztjeinél az első csapattiszti könyvtár megszervezését „*az intézmény és saját maguk érdekében*”.⁹⁶ Az „*Egyesült erővel*” mottójú indítvány következtében 1883-ban, Jelentsik áthelyezése miatt már a Paxy Károly parancsnoksága alatt alakult meg a könyvtár, illetve könyvtári „hálózat” a pécsi gyalogdandár laktanyáiban. Az alapításkor megfogalmazott alapszabály érdekessége, hogy nem csupán könyvek, folyóiratok, kéziratok források és térképek gyűjtését tűzték ki célul, hanem műszerek és fegyverek is gazdagíthaták a kollekción, a későbbi szabályzatok pedig már a szépirodalom beszerzését is engedélyezték.⁹⁷

Kápolnai Pauer István (1833–1896)

A pesti születésű Kápolnai Pauer István 1848-ban, alig több mint 14 évesen csatlakozott a szabadságharcba, és annak ellenére, hogy 17 csatában vett részt és még sebesülést is szenvedett a hazáért, fiatal kora miatt nem léptették elő tisztté. A világosi fegyverletétel után a császári seregbe sorozták és Klagenfurtban szolgált, de végül sebesülései, gyenge egészségi állapota miatt szabadságolták. 1850 és 1854 között a József Ipariskola mérnökhallgatója volt, 1854-ben visszahívták a császári seregbe, ahonnan 1860-ban távozott és Garibaldi önkéntese lett, ahol komoly sikereket és magas megbízásokat ért el, pl. Garibaldi személyes testőrségének tisztjévé nevezték ki. A sereg feloszlása után pedig itáliai tiszti iskolák tanárának kérték fel, és még olasz földön jelent meg első hadtudományi munkája.⁹⁸ 1867-ben tért haza, és már hadtudományi kutatói, oktatói tapasztalatokkal is rendelkezve 1867–1868-ban a *Honvéd* című szaklap segédszerkesztője, 1869–1872-ben a *Katonai Közlöny* editora, közben 1871-től pedig a Ludovika Akadémia tisztképző tanfolyamának harcászati és tereptan-, hadászati- és hadtörténelem-tanára volt. Azonban kitűnő eredménnyel abszolvált mérnöki stúdiumait is hasznosítva egy angol vasútépítő társaság magyarországi főtítkáráként is tevékenykedett.⁹⁹ Tulajdonképpen katonai végzettségét 1873 és 1875 között a bécsi császári és királyi hadiiskolában sze-

rezte; ott kapott minősítéséből katonai, hadtudományi felkészültségének méltatása mellett erudíciójáról is képet kaphatunk: „*kiemelik, hogy igen művelt és nagyon jártas az irodalomban; tökéletes a német, a francia, az olasz, az angol nyelvtudása, ír és olvas spanyolul, oroszul, törökül, románul*”.¹⁰⁰

Tudományos érdeklődése leginkább az újkori magyar hadtörténetre fókuszált és kutatásainak közrebojtásával – 300-nál több hadtudományi és hadtörténeti cikket jegyzett különféle hírlapokban és folyóiratokban – a magyar katonai szaknyelv megteremtését szorgalmazta, illetve maga is előmozdította. Ez irányú tevékenysége már a kiegyezés időszakától datálható, 1867–1868-ban jelent meg kézikönyve, az új magyar Honvédség első szolgálati könyve.¹⁰¹

Kápolnai Pauer István hadtudósi tevékenységét az utókor nevében Ács Tibor értékelte: „*A hazai hadtudomány indikátora. Talán szokatlannak tűnik, hogy ... a hazai hadtudomány <indikátora> kifejezésével illetjük. ... az <indikátor> gyakran használt kifejezés, amivel valami változást jelzünk a tudományok valamelyik területén. Ezt az indikátor szerepet, illetve a hadtudomány változását, fejlődését jelezte Kápolnai tudományos munkásságának fellendülése Magyarországra való visszatérése után*”.¹⁰² Erdemei elismeréseként Hollán Ernő ajánlására választották Kápolnait az Akadémia levelező tagjává 1881. május 19-én, a székfoglalójára június 20-án került sor.¹⁰³ *A hadtudomány viszonya a többi tudományhoz* című értekezése a hadtudomány fogalmát, célját, tevékenységi körét és a többi tudományokkal való kapcsolatrendszerét ismertette. Felfogásában nívum, hogy a katonai szakismeretek korabeli természettudományi és matematikai tudományrendszertani besorolása helyett annak helyét a történelmi-társadalmi diszciplínák között jelölte ki; alapjaként a történettudományt határozta meg (tartalmi és módszertani kapcsolódásként a pedagógiát és a filozófiát is megemlítette), a természettudományt és a matematikát pedig segédtudományaiként aposztrofálta.¹⁰⁴ Felvetette, hogy e terület átkerüljön a II. Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztályába. Végül azonban a hadászat a III. osztályban maradt,¹⁰⁵ de Kápolnai 1882-es kezdeményezésére 1883-ban önálló Hadtudományi Bizottság szerveződött – ahogyan már szó volt róla – Hollán Ernő elnök és 1883–1886-ban Kápolnai Pauer István titkár vezetésével.¹⁰⁶

Magától értetődő, hogy a szakíró, tanár, akadémikus tiszt (aki tagja volt a Történelmi Társulatnak, a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletnek, illetve Türr Istvánhoz hasonlóan a Népoktatási Központi Kör-

nek is)¹⁰⁷ jelentős magánkönyvtárral rendelkezett és talán abban a tetteben is példaképpül kívánt szolgálni a Magyar Királyi Honvédségbeli tisztársai számára, hogy György Aladár felhívására részletes adatközléssel szolgált bibliotékájáról. Budapesti könyvgyűjteményének alapjait hazájába visszatérve 1867-ben vetette meg (bizonytalán külföldről is hozott magával könyveket), 1884-ben kollekcója már 2459 kötetben 1.366 művet és 527 térképet számlált. Polihisztor és poliglott tékát mondhatott magáénak: 127 nyelvészeti, 73 bölcséleti, 896 történelmi, 50 államtudományi, 815 természettudományi (ebből sok katonai) kötet, 54 kötetben 9 enciklopédia, 12 hírlap, 14 szépirodalmi alkotás és 411 vegyes tartalmú tomos volt birtokában, a művek nyelvi megoszlása szerint pedig 518 magyar, 229 német, 482 francia, 85 angol, 14 latin, 38 egyéb nyelvű opus alkotta kollekcóját.¹⁰⁸

Madi Kovács György (1840–1901)

A Magyarország köz és magánkönyvtárai számára adatot szolgáltató honvédtisztek közül a legfiatalabb az 1840-es paksi születésű Madi Kovács György volt. Katonai pályafutását nem az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc idején kezdte meg, hanem 18 évesen a Klosterburg bei Znaimban működő katonai mérnöki akadémiára matriculált, majd 1861–1862-ben a bécsi hadiiskola diákja volt. Közben a császári sereg hadnagyként vett részt az 1859. évi piemonti-francia-osztrák háborúban, később pedig az 1866-os porosz-osztrák hadjáratban. 1871-ben helyezték át a magyar királyi Honvédség állományába, ahol rövidesen jelentős beosztásokat kapott, hosszabb időn át a kassai 77. gyalogdandár, illetve a 6. hadtest parancsnoka volt. 1872-től, az intézmény fennállásának kezdetétől a Ludovikán tanított, tantárgyai a vezérkari szolgálat és a „tereprajz”¹⁰⁹ voltak. 1890-től nyugdíjazásáig, 1897-ig ismét a császári hadseregben szolgált 1895-től tábornagy rangban.¹¹⁰ Példája később is előkerült a magyar honvédség körüli diskurzusban, hiszen kimagasló előmenetelével egyedüli volt, aki a közös hadseregből a magyar Honvédségbe lépett át és onnan a közös hadseregbe visszakérülve fényes katonai karriert mondhatott magáénak: „Az egyetlen Madi Kovács György kivételével, sohasem történt meg az, hogy egy magyar tábornok a hadtestparancsnokságig fölvinne”.¹¹¹

György Aladárnak még kassai tábornokként szolgáltatott adatokat bibliotékájáról: 400-kötetes könyvtára többnyire katonai vonatkozású műveket tartalmazott,¹¹² a kollekciónak részletesebb tematikai és nyelvi összetételéről nem nyilatkozott, de más forrásból

ismeretes, hogy a tábornok német, francia, és horvát nyelven tudott.¹¹³ Korabeli kútfők pedig arról is tudósítanak, hogy a tábornok nagy a *Földrajzi Közlemények* tíz évfolyamát a Tolna vármegyei múzeumnak adományozta, illetve a megígérte, hogy a jövőben a kurrens számokkal is megajándékozta az intézményt.¹¹⁴

Összegzés

A XIX. század végi – XX. század eleji Magyar Királyi Honvédség tiszti magánkönyvtárainak összességében elmondható, hogy a kialakulóban lévő, illetve a vizsgált évtizedek alatt fokozatosan kiteljesedő és specializálódó honvédségi intézményi könyvtári rendszer mellett tulajdonosaik számára elsősorban a munkájukhoz, gyakorlati, oktatói és tudományos tevékenységükhöz nélkülözhetetlen otthoni szakkönyvtárak voltak. Mindemellett bibliofil indíttatásukban a szűkebb vagy tágabb szakmai érdeklődésen túl privát irányultságuk úgyszintén tükröződik a kollekciónak, a gyűjtemények a személyiség és a korszak „kiművelt emberfő”-inek poliglott lenyomatai. A helyőrségek, alakulatok prominensei a környező közösség, a civil, esetleg tudományos vagy tudománynpszerűsítő szervezetek életében is jelentős szerepet játszottak; igaz ez még akkor is, ha a konkrét tagság a polgári egyesületekben csak honvédelmi miniszteri engedéllyel volt lehetséges, az egyházi képviselőtestületekben (egyháztanács, iskolaszék, presbitérium, diakonissza egyesület) azonban a tényleges, aktív tisztek nem vállalhattak megbízatást.¹¹⁵ De a helyi intelligencia, jó társaság tagjaként, a hazát testi erejük mellett intellektusukkal és szívükkel is szolgáló férfiúként több esetben megjelent a köz javára való szolgálat aspektusa a civil tevékenységben, adományokban vagy akár a testamentum megfogalmazásában. Minderre nem csak a korabeli írott és íratlan elvárások indították a tiszteket, hanem – életútjuk bizonyítja ezt – személyes elkötelezettségük is.

Jegyzetek

1. Vö. Balla Tibor: A dualizmus korának hadtörténete : (1867-1914). In: Hermann Róbert (szerk.): Magyarország hadtörténete. 3. köt. Budapest : Zrínyi, 2015. p. 210.
2. Vö. 1000 év törvényei. URL: <https://1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5313>
3. Vö. Balla T.: i. m. p. 239.

4. A Ludoviceum és a központi honvéd tiszti iskola = Vasárnapi Újság. 1872. április 28. p. 208-209.; Ludovika-akadémia In: Révai nagy lexikona. 13. köt. Budapest : Révai, 1915. p. 33.
5. A m. kir. Ludovica Akademiának szakkönyvtára = Magyar Könyvszemle, 1880. p. 181.
6. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái [a továbbiakban: Szinnyei J.: 14. köt.. Budapest : Hornyánszky, 1914. col. 1833.
7. György Aladár: Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Budapest : Athenaeum, 1886. p. 180-181., 220-221. [A továbbiakban: György A.]
8. Magyar Minerva. [A továbbiakban: MM.] 1912-13. Budapest : Athenaeum, 1915. p. 1074.
9. Vö. György A.: i. m. p. 182., 190.
10. MM. 1912-13. 1915. p. 1074.
11. A Tengerészeti Akadémia történetével kapcsolatban részletesen vö. Horváth József: A „Nautica” : A fiumei tengerészeti Akadémia története. Budapest : Róna, 1999. p. 7-69.
12. György A. i. m. p. 220-221.
13. Horváth J.: i. m. p. 39.
14. MM. 1912-13. 1915. p. 97.
15. György A. i. m. p.
16. György A. i. m. p. 144-145., 150-151.
17. MM. 1912-13. Budapest : Athenaeum, 1915. p. 97.
18. Útmutatás az újonnan építendő laktanyák tervezésére, a fennálló vagy átalakítandó épületek megbírálásának elveire vonatkozó függelékekkel együtt : (A beszállásolási törvény 5. §-ához). Budapest : Légrády, 1879. p. 19., XXIX.
19. Vö. MM 1904-1911. 1912. p. 445., 602.
20. Gulyás Pál: A hazai népkönyvtárügy kialakulása és mai helyzete = Múzeumi és Könyvtári Értesítő. 1911, 2-3. p.82.
21. Vö. MM. 1904-1911. 1912.
22. MM. 1912-13. 1915. p. 1074.
23. Útmutatás az újonnan építendő helyőrségi kórházak tervezésére. Budapest : Pallas, 1899. p. 11.
24. Bíró Ede: A m. kir. Budapesti Honvéd helyőrségi Kórház története tízéves fennállása alkalmából és emlékére. 1898–1908. Budapest : Franklin-Társulat, 1908. p. 6.
25. 75673/V. sz. Kőrrendelet. In: Honvédségi Közlöny. 1902. p. 500.
26. Bíró E.: i.m. p. 27., 33.
27. Vö. MM. 1904-1911. 1912. p. 550., 551., 677.
28. Závodi Szilvia: A katonatiszti családok társadalmi megítélése és megbecsülése a XX. század első felében = Hadtörténelmi Közlemények, 2016. 4. sz. p. 1066.
29. Kalavszky Györgyi. Ludovika-album. [S. I.] : Libra, 1992. p. 11.
30. Vö. MM. 1901-1902. 1902. p. 222., 378., 475.
31. Sárkányiné Szabó Olga: Az önképzés szinterei és lehetőségei a századelőn = Fórum: A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem hivatalos lapjának on-line változata. 2002, április-május. <http://www.zmne.hu/Forum/02aprilmaj/onkepzes.htm>
32. Idézi: Izsza Melinda: Könyvtárak a magyar királyi honvédségben (1867-1914) = Új Honvédségi Szemle, 1995. 11. sz. p. 110.
33. György A.: i.m. p. 344-347., 350-351., 354-355.
34. Bohatta, Johann – Holzmann, Michael: Adressbuch der Bibliotheken der Oesterreich-ungarischen Monarchie. Wien : Fromme, 1900. [A továbbiakban: Bohatta – Holzmann]
35. Vö. MM 1904-1911. 1912. p. 591, 602., 971.
36. MM. 1912-13. 1915. p. 1074.
37. Miskolc : Forster, Klein és Ludwig kvny., 1906.
38. Trencsén : Gansel, 1912.
39. Az első magy. katonai tudományos egylet. Pest : Vodianer, 1871.
40. Vö. Weltkriege. <http://www.weltkriege.at/index.htm>
41. Wien, 1899. (Braumüllers militärische Taschenbücher. 8.)
42. Iwanski von Iwanina, Arthur: Az újonnan kinevezett gyalogsági tiszt (hadapród) szolgálata és magánélete fölött alkalmazó megbeszélések. Fordította és a M. Kir. Honvédgyalogsági viszonyokhoz átdolgozta és ahhoz alkalmazta László István honvédszázados. Budapest : Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, 1901. Melléklet a Ludovika Akadémia Közlönye 1901. évi október havi füzetéhez. [A továbbiakban Iwanski von Iwanina, A.]
43. Iwanski von Iwanina, A. i. m. p. 3.
44. Závodi Sz.: i.m. i. m. p. 1067.
45. Iwanski von Iwanina, A. p. 45.
46. Vö. uo. p. 63-71.
47. Vö. uo. p. 42-43.

48. Vö. uo. p. 60., 62.
49. Vö. uo. p. 55.
50. Uo. p. 21.
51. Vö. –y–y: Az első honvéd csapattiszti könyvtár = A Ludovika Akadémia Közlönye. 1884. p. 95-103. – Az idézet forrása: p. 99.
52. Vö. Digitális képarcívum. URL: keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=068472
53. Szinnyei J.: 13. köt. col. 242-243.
54. Tamás Sándor: A tiszti könyvtárak hasznóvétele = A Hadsereg. 1911. p. 152.
55. Horváth Károly Alfréd: A honvéd tudományos akadémia = Hadsereg. 1908. p. 88.
56. György A.: i. m. p. 414.
57. Vö. Darnay Kálmán In: Új magyar életrajzi lexikon. 2. köt. Budapest : Magyar Könyvklub, 2001. p. 45-46.
58. Vö. Windisch-Graetz Lajos. In: Révai nagy lexikona. 19. kötet. Budapest : Révai, 1926. p. 568.; Windisch-Graetz Lajos, herceg, osztrák magyar tábornok. In: Pallas nagy lexikona [elektronikus dok.]: Az alapmű. Budapest : Arcanum, 1998.
59. Szinnyei J. 13. köt. col. 74-78., Österreichisches biographisches Lexikon und biographische Dokumentation (www.biographien.ac.at/oebl_S/Strausz_Adolf_1883_1944.xml)
60. György A.: i. m. p. 510-511.
61. Jelen felsorolásban a személyeknek nem legmagasabb, hanem az adatgyűjtéskor György Aladárnak megadott rangjuk szerepel.
62. György A.: i. m. p. 418.
63. Tóth Vilmos: A Kerepesi úti temető 1999-ben = Budapesti Negyed, 1999. 3. sz. p. 187.
64. György A.: i. m. p. 490-491., 542-543.
65. Budapesti Hírlap, 1911. február 11. p. 13.
66. Kostyán Ferenc. In: Kihirdetett végrendeletek. Budapest Főváros Levéltára, HU BFL VII. 11.d – 1913-1841. <http://archives.hungaricana.hu/hu/lear/view/840515/?query=SZO%3D%28kosty%C3%A1n%20ferenc%29&image=0&pg=1&bbox=325%2C-2484%2C3276%2C-1127> [a letöltés dátuma: 2016. február 20.]
67. Vö. Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban : 1848-49. Budapest : Zrínyi, 1983. p. 232. [A továbbiakban: Bona G.], Szinnyei J. 8. köt. col. 578-580.; Új magyar életrajzi lexikon. 4. köt. Budapest : Magyar Könyvklub, 2002. p. 498-499.; Kiss Gábor: Tábornokok a Magyar Királyi Honvédségben : 1868-1914. Budapest : Hadtörténeli Intézet és Múzeum, 2016. p. 142.; Gyászír = Religio, 1905. 5. sz. p. 36.
68. György A.: i. m. p. 496-497.
69. György A.: i. m. p. 485-486., 536-537.
70. Bona G.: p. 173. [A továbbiakban: Bona G.]
71. Ács Tibor: Hollán Ernő, az MTA Hadtudományi Bizottságának első elnöke = Hadtudomány, 2000. 1. sz. (http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/1_11.html)
72. Ács Tibor: u.o.
73. Vö. Magyar életrajzi lexikon. 3. köt. Budapest : Magyar Könyvklub, 2002. p. 308-309.; Szinnyei 4. köt. col. 1002-1006. ; Bona G. p. 173., Vö. Ács T.: i.m.
74. Ludovika Akadémia Közlönye, 1876.
75. György A.: i. m. p. 484-485., 536-537.
76. Idézi: Pete László: Türr István In: Garibaldi magyar parancsnokai. Budapest : HM Hadtörténeli Intézet és Múzeum : Line Design, 2013. p. 130.
77. „A rettenthetetlen magyarnak” is becézett Türr István magyar szabadsághős, tábornok, olasz királyi altábornagy, mérnök 190 éve született = Cultura – A kulturális magazin. 2015. augusztus 11. (<http://cultura.hu/aktualis/a-rettenthetetlen-magyar-turr-istvan/>)
78. Vö. Csorba László: Türr István In: Nemzeti évfordulóink. 2008. p. 39.; Pete L.: i.m. p. 129-161.; Szinnyei J.: 14. köt. col. 595-599.
79. Türr István: Első szózat a népoktatási körök érdekében : Baja, 1868. szeptember 30. : részlet. Közli Kovács Máté (szerk.): Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. 1. köt. Budapest . Gondolat, 1970. p. 216-218., 220.
80. Bara Zsuzsanna: A népiskolai könyvtárak létrejötte = Iskola-kultúra. 2005, 2. sz. p. 77.
81. Egy Tanító: Vidéki hangok. In: Esztergom és Vidéke. 1180. július 11. p. 2.
82. Türr István: Első szózat a népoktatási körök érdekében. Közli: Gyulay Béla, gyulai: A felnőttek oktatása és a Budapesti Népoktatási Kör története. Budapest : Wodianer, 1895., reprint kiadásban: Budapest : OKI, 2002. p. 3-8.
83. Uo. p. 4.
84. Idézi: Pete L.: i.m. p. 158.
85. Gátiné Pásztor Mária: Türr tábornok és a népművelés. In: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár évkönyve 1958/1959. Buda-

- pest : FSZEK, 1961. p. 182.
86. Vö. Gátiné Pásztor M.: i.m. p. 184.
87. György A.: i. m. p. 516-517., 558-559.
88. Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára állapotáról az 1910. év első negyedében = Magyar Könyvszemle, 1910. p. 172.
89. Sulica Szilárd: A múzeumi levéltár gyűjteményeiről = Magyar Könyvszemle, 1926. p. 100.
90. Vö. Kovács Ilona: Adatok az Országos Széchényi Könyvtár állománygyarapodásának alakulásához a két világháború között In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve. 1973. Budapest, OSZK, 1976. p. 137.
91. Vö: Babucsné Tóth Orsolya: Régi idők híres katonája : Koronvári Jelentsik Vince (1831-1921) = A Hadtörténeli Múzeum Értesítője. 9. Budapest : Hadtörténeli Múzeum, 2007. p. 134-136.; Kiss G. i. m. p. 111-112.
92. Babucsné: i.m.; a p. 133. hivatkozza a Nyugatmagyarországi Híradó 1896. július 2-ai számát.
93. György A.: p. 486-487.
94. Kiss G.: i. m. p. 111-112.
95. Babucsné: i.m. p. 136.
96. –y –y: Az első honvéd csapattiszti könyvtár = A Ludovika Akadémia Közlönye. 1884. p. 95-103., az idézet forrása: p. 97.
97. Vö. Izsza Melinda: Könyvtárak a magyar királyi honvédségben (1867-1914) = Új Honvédségi Szemle, 1995. 11. sz. p. 110-111.
98. Kápolnai István: Az Árpádok élnek még. Turin, 1862.
99. Ács Tibor: Hadászati gondolkodásunk gyökereiről = Hadtudomány, 2000. 2. sz. (http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/2_6.htm); Kápolnai Pauer István. In: Új magyar életrajzi lexikon 3. köt. Budapest : Magyar Könyvklub, 2002. p. 727.; Szinnyei 5. köt. Budapest : Hornyánszky, 1897. col. 966-970.
100. Ács Tibor: Hadászati gondolkodásunk gyökereiről = Hadtudomány, 2000. 2. sz. (http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/2_6.htm).
101. Kápolnai Pauer István: Honvéd kézikönyv. Oktató levelek. 1-5. rész. Pest : Heckenast, 1867-1868. Ismerteti: Markó Árpád: A magyar katonai nyelv fejlődése. 7. közlemény = Hadtudományi Közlemények, 1961. p. 746-749.
102. Ács T.: i. m.
103. Fekete Gézáné (szerk.): A Magyar Tudományos Akadémia tagjai : 1825-1973. Budapest : MTA Könyvtára, 1975. p. 135.
104. Kápolnai Pauer István: A hadtudomány viszonya a többi tudományokhoz. Budapest : A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-hivatala, 1881. p. 5., 18.
105. Részletesen vö. Ács Tibor: Az MTA Hadtudományi Bizottságának megalakulása és tevékenységének kezdetei = Hadtörténelmi Közlemények, 2005. p. 241-261.; vö. még: A Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottsága = Hadtörténelmi Közlemények, 1910. p. 1-3.
106. Vö. Fráter Jánosné: Hadtörténeli Bizottság : (1883-1898 között Hadtudományi Bizottság). In: A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai : 1854-1949. Budapest : MTAK, 1974. p. 241-243.
107. A Ludoviceum és a központi honvéd tiszti iskola = Vasárnapi Újság, 1872. április 28. p. 209.
108. György A.: i. m. p. 502-503., 548-549.
109. A Ludoviceum és a központi honvéd tiszti iskola = Vasárnapi Újság, 1872. április 28. p. 209.
110. Borovszky Samu – Sziklay János: Magyarország vármegyéi és városai. 1. köt. Abaúj-Torna vármegye és Kassa. Budapest : Apolló, 1896. p. 134-135.; Kiss G. i. m. p. 124.
111. Gabányi János: Apponyi Albert gróf és a magyar hadsereg = Magyar Katonai Szemle, 1933. p. 66.
112. György A.: i. m. p. 492-493.
113. Kiss G.: i. m. p. 124.
114. Adományok a múzeumnak = Tolna Vármegye. 1900. március 25. p. 4.; A vármegyei múzeum. In: Tolna Vármegye. 1900. május 13. p. 3.
115. Závodi Sz.: i.m. p. 1073.

Beérkezett: 2017. június 7.

Megszólított elődök

„Tudatosan vállalta a könyvtárosságot, s évtizedeken keresztül hűséggel szolgálta választott hivatását egyetlen munkahelyén, a Budapesti Egyetemi Könyvtárban”¹

Vértesy Miklós (1907-1991)

KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna

Előzmények

Rendhagyó sorozatunk befejező részéhez érkezett. Amikor a *Könyvtári Figyelőben* másfél esztendővel ezelőtt *Voit Krisztina* (1940–2010), az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar* (ELTE BTK) *Könyvtártudományi Tanszéke*² egykori vezetőjének, a Könyvtártudományi doktori program alapítójának hagyatékában fellelt, szakmánk meghatározó személyiségeivel – valószínűleg az 1980-as évek derekán³ – készült, eddig publikálatlan pályainterjúk szerkesztés utáni közlését⁴ elindítottuk, csak remélni tudtuk (az azóta folyamatosan érkező visszajelzések alapján már bebizonyosodott) széles körű szakmai érdeklődést.

Az egykori beszélgetések – életrajzi és a tudományos munkásságot érzékeltető bevezetővel, bibliográfiá-

val, valamint a keletkezésük óta eltelt évtizedekre is tekintettel, a befogadást segítő magyarázó jegyzet-apparátussal ellátott, némileg átdolgozott – szakmai közösség elé tárását hivatásbeli kötelességünknek éreztük. Egyrészt tisztelgésként neves elődeink előtt, másrészt pedig újabb adalékokkal szolgálni a könyvtártörténet számára.

Névsorunk impozáns, a tartalmas – kor- és pályatársak lévén közös vonásokat is mutató – életutakat nyomon követve, első kézből kaphattunk betekintést a múlt századi könyvtárügy közel ötven évét jellemző tudományos-szakmai mindennapokba és emberi sorokba: *Marót Miklós* (1928–2006), a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) Olvasószolgálati Osztályának vezetője, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárának (ELTE EK) főigazgató-he-

lyettese;⁵ *Borsa Gedeon* (1923–), az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) tudományos főmunkatársa, a Régi Magyarországi Nyomtatványok bibliográfiai szerkesztőségének vezetője;⁶ *Kozocsa Sándor* (1904–1991), az OSZK bibliográfiai, később referenz osztályvezetője;⁷ *Walleshausen Gyula* (1923–2010), a gödöllői székhelyű Agrártudományi Egyetem Központi Könyvtárának és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtárának igazgatóhelyettese, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Könyvtárának főigazgatója;⁸ *Csapodi Csaba* (1910–2004), a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) Könyvtára Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetője és *Csapodiné Gárdonyi Klára* (1911–1993), az OSZK Kézirattárának vezetője.⁹

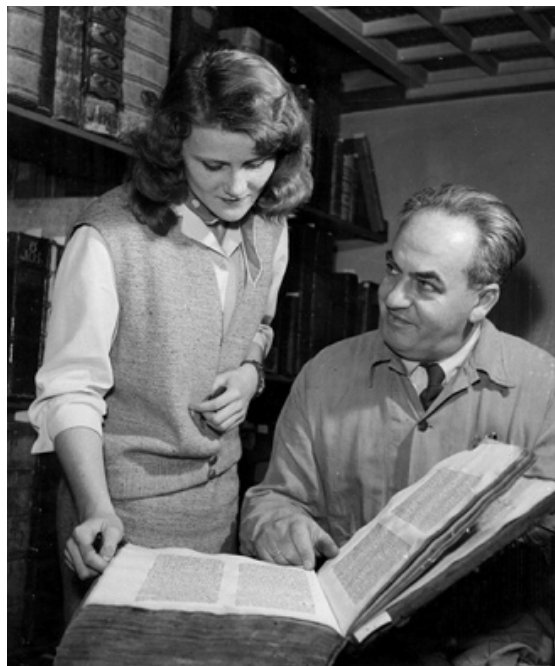
Az unikális láncolat *Vértesy Miklóssal* (1907–1991), az ELTE EK Ritkaságtárának vezetőjével (*1. kép*) ér körbe – az eddig megszokottaktól kicsit eltérő formában. Vértesy szövege ugyanis precízen felépített *öninterjú*, ezért és a rendelkezésre álló további, biográfiai célzatú művek¹⁰ okán is ezúttal önéletrajzot nem közlünk, az ELTE Egyetemi Levéltárban őrzött személyi dossziéból is visszafejtett életutat ugyanis szisztematikusan bemutatja a gépirat. Természetesen bepillantást nyújtunk Vértesy könyvtáros-körökben jól ismert és elismert, gazdag publikációs munkásságba, melyet Marót Miklós eképpen méltatott: „Így váltál fogalomná, társaiddal, mint *Szentmihályi-Vértesy*, a segédkönyvek bibliográfija, mint *Tóth – Vértesy*, az Egyetemi Könyvtár története, mint *Csapody–Tóth–Vértesy*, a magyar könyvtártörténet és mint *Vértesy*, a könyvtárosok kis lexikona.”¹¹

„Szinte beláthatatlan tanulmányainak, szakkik-keinek, és egyéb írásainak végtelen sora. Nem lesz könnyű dolga annak a bibliográfusnak, aki arra vállalkozik, hogy Vértesy Miklós publikációit összegyűjtse”¹² – Vértesy Miklós könyvtártudományi vonatkozású kötetei, önálló kiadványai időrendben¹³

PAJKOSSY György – TÓTH András – VÉRTESY Miklós (összeáll.): Tájékoztató tanszéki könyvtárosok számára. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1958. 78 p. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai; 3.)

VÉRTESY Miklós: Könyvtári kalauz. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1959. 12 p. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai; 8.)

MÁTRAI László – TÓTH András – VÉRTESY Miklós

1. kép

„Vértesy Miklós, az Egyetemi Könyvtár titkárságának vezetője ösnyomtatványt mutat egy bölcsészhallgató-nak.” Készítette: Fényes Tamás (MTI) 1958 márciusában
(Forrás: ELTE Egyetemi Könyvtár
<https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/22063>)

(szerk.): Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei.

1. köt. 1962. Budapest, Tankönyvkiadó. 1962. 222 p.
2. köt. 1964. Budapest, Tankönyvkiadó. 1964. 287 p.
3. köt. 1966. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1966. 334 p.
4. köt. 1968. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1968. 369 p.
5. köt. 1970. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1971. 382 p.
6. köt. 1972. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1973. 266 p.

SZENTMIHÁLYI János – VÉRTESY Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához. Budapest, Gondolat Kiadó. 1963. 730 p.

Géza SAJÓ – Erzsébet SOLTÉSZ (összeáll.); Csaba CSAPODI – Miklós VÉRTESY (közrem.): *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1970. 1444 p.

VÉRTESY Miklós: Könyv- és könyvtártörténet. Módszertani útmutató kezdő kutatók számára. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda. 1977. 55 p.

TÓTH András – VÉRTESY Miklós: A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944). Szerk. KULCSÁR Péter – MARÓT Miklós. Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1982. [1984!] 585 p.

CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest, Gondolat Kiadó, 1987. 541 p.

VÉRTESY Miklós: Könyvtárosok kislexikona. Az informatikai szócikkeket írta NOVÁK István. Budapest, Műzsák Kiadó, 1987. 249 p.

„... arra a helyre kerültem, ami a szívemnek a legkedvesebb lett, a Ritkaságtárba” – Vértesy Miklós öninterjúja¹⁴

Vértesy Miklós vagyok. Közel fél évszázados könyvtáros múlttal rendelkezem, ezalatt sok mindent láttam, hallottam, tapasztaltam, s köztük sok olyant, ami talán utódaimat is érdekelni fogja.

Budapesten születtem, 1907. július 17-én, régi értelmiségi családban, ahol a haladó gondolkodás hagyomány volt. Erre legjobb példa nagyapám, *Vértesi Arnold*,¹⁵ a maga korában híres író, aki 1871-ben a kommünt magasztaló regényt írt. Tulajdonképpen négy éves korom óta szerettem volna könyvtáros lenni, ámde ez csak gyerekségnek tekinthető. Édesapám,¹⁶ aki a *Széchenyi Könyvtár Kézirattárának* vezetőjeként dolgozott, egyszer bevitt a munkahelyére. Láttam egy nagy termet, ahol sok bácsi olvasott, és egy fehér köpenyes bácsi adta ki a könyveket, illetve vette vissza. Ilyen szerettem volna lenni én is. Természetesen a könyvtárosi pályára édesapám is biztatott, édesapámnak a példája, hiszen minden gyerek az szeretne lenni, ami az édesapja. Könyvtáros első ízben hetedikes gimnazista koromban voltam, az intézet¹⁷ könyvtárát kezeltem. Ez nem volt komoly könyvtárosság, ellenben nagyon jó alkalom arra, hogy mint könyvtáros végigbújtam az összes könyvet és kiválaszthattam belőle azt, ami engem érdekel, átforgathassam, áttanulmányozhassam. Érettségi után a *Pázmány Péter Tudományegyetem*¹⁸ Bölcsészettudományi Karára iratkoztam be, történelem-földrajz szakra. 1933-ban szereztem diplomát. Ezt megelőzően 1932-ben doktoráltam.

Az egyetemre akkoriban könnyű volt bejutni, ellenben annál nehezebb utána állást találni. Abban az időben javában tartott az egész kapitalista világot sújtó nagyarányú gazdasági válság, amely az életszínvonal romlásán kívül jelentős munkanélküliséget is okozott. A klinikákon az orvosok felelősségteljes operációkat

végeztek fizetés nélkül. Diplomás mérnökök örültek, ha bekerültek valahová munkásnak. Még sportteljesítmények révén sem kaphatott az ember munkát, legjobb példa erre *Homonnai Márton*¹⁹ vízipólós büszkeségünk, nemzetközi viszonylatban is az egyik legkiválóbb játékos, aki jogi végzettséggel az utcake-reszteszódésnél közrendőrként dolgozott.

Diplomám szerint lehettem volna tanár vagy könyvtáros, nagyon szívesen mentem volna el bárhová. Vidékre tanárnak több kérvényt adtam be, de teljesen hiába. A másik pálya, a könyvtároság sem kecsgetett sok reménnyel. A két világháború közötti időszakban a tudományok fejlődése nagyon felgyorsult, szükségessé vált a könyvtárak korszerűsítése, a katalógushálózat bővítése, de mindez könyvtári állások szaporításával nem járt együtt, bármennyire kellett volna. Ellenkezőleg, még a nyugdíjazás és a halálozások révén megüresedett állások többségét sem töltötték be takarékoság címen. Nekem mégis sikerült aránylag hamar bejutni egy könyvtárba. Ebben segített a szerencse és a protekció. A szerencse tulajdonképpen egy kultúrpolitikailag nagyon szomorú dologhoz kapcsolódott, nevezetesen a *Pedagógiai Könyvtár és Tanszer Múzeum* megszüntetéséhez.²⁰ Ennek anyagából kb. 10 000 kötethez jutott az *Egyetemi Könyvtár*, és a rektor engedélyét adta, hogy a könyvtári díj²¹ terhére két ideiglenes napidíjast vegyenek fel. Az egyik én voltam, melyhez a protekció juttatott hozzá. Édesapám, aki meghalt 9 éves koromban, sok barátot szerzett magának, közéjük tartozott *Bajza József*,²² aki akkor a Széchenyi Könyvtárban dolgozott és később a horvát nyelvnek a tanára lett. Ő jó barátságban volt *Pasteiner Ivánnal*,²³ az Egyetemi Könyvtár igazgatójával, így kerültem én is a könyvtárba. Hat hétig begyakoroltam magam a munkába, addig ingyen dolgoztam, azután 80 pengőt kaptam havonként, azaz pontosabban 75-öt, mert 5 pengőt levontak adó és biztosítás címen. Az állás hét hónapra szólt, 1934. június 30-án megszűnt. Pasteiner meg tudta volna hosszabbítani a szerződést, volt annyi befolyása, de nem akarta, mert velem együtt egy olyan kartársnőt is felvett, aki egy fővárosi nagykönyvtár igazgatójának volt a lánya. Őt nem akarta tovább alkalmazni, viszont felmondani sem akart, így egyszerűbbnek tartotta, ha engem is elküld. Vagyis nem küldött el, ott maradtam a könyvtárban még egy ideig, s külföldi disszertációkat katalogizáltam, kaptam mindegyikért pár fillért, amely – ha nekifeszültem a munkának – havonta felment 80–90 pengőre. Szeptemberben alkalmaztak az *Országos Könyvformalmi és Bibliográfiai Központnál*.²⁴ Ez a Horthy-

korszak egyik leghaladóbb intézményének tekinthető, nagyon sok mindent csinált, elsősorban intézte a külföldi állománycserét a külföldi könyvtárakkal, azon kívül az ún. KC-t, a *Központi Címjegyzéket*, ami ma *Központi Katalógus*²⁵ néven ismert.²⁶ Húsz nagy könyvtár jelentette be az adatait, ebből épített katalógust a központ. Itt dolgoztam kb. egy évig. A központnak nagyon rossz volt a személyi ellátottsága, az igazgatón kívül két kinevezett tisztségviselőt foglalkoztatott és 7–8 olcsó, ideiglenes munkaerőt, alkalmi díjnokot, olyant, amilyen én is voltam.

1935 közepén visszakérültem az Egyetemi Könyvtárba, de ez a visszakérés bizony keserű szájízot okozott nekem. Nevezetesen az egyetem akkor ünnepelte 300 éves jubileumát, melynek öröme az Egyetemi Könyvtár kapott három tisztségviselői állást. Erre a három tisztségviselői állásra kinevezték egy jogászprofesszor fiát, egy bölcsészprofesszor nevelt lányát és az igazgató unokaöccsét.²⁷ Hát ezekbe nem kerültem be, azonban felvettek *ádobosnak*.²⁸

Az ádobosság magyarázatra szorul. Az egyetemi végzetek elhelyezése érdekében 1930 végén országos mozgalom indult meg, sok értekezlettel, beszéddel, újságcikkkel. A vezető politikusok nagyon féltek, hogy az ifjúság a nagy munkanélküliség következtében teljesen radikalizálódni fog, baloldali gondolkodásúvá válik. Ezért 1933 elején *Hóman Bálint* kultuszminister elnöklete alatt megalakult az *Állástalan Diplomások Országos Bizottsága*, rövidített nevén ÁDOB. Az első összeírásakor jelentkezett 2581 pályázó közül – könyvtárakhoz, levéltárakhoz és más hivatalokhoz ideiglenesen foglalkoztatott gyakornoki minőségben 80 pengő fizetésért – felvettek néhány száz fiatalot, akiknek többsége három, négy esztendővel korábban fejezte be egyetemi tanulmányait. Ezeket nevezték ádobosoknak vagy tréfásan *Hóman-boyoknak*, s közéjük tartoztam én is. El kell azt is árulnom, hogy sokan voltak, akik még ezeket az ádobosokat is irigyelték. Például a könyvtárakban többen dolgoztak teljesen fizetés és mindenféle térítés nélkül fiatalok. Hogy ez mennyire így volt, arra hadd mondjak egy példát. *Györke József*²⁹ barátom, finnugor nyelvész az egyetemet kitüntetéssel végezte el, tehetsége révén, kapcsolatok nélkül külföldi ösztöndíjat kapott: három évig vezette Észtországban a tartui Magyar Intézetet. Számos tanulmánya jelent meg különféle észt, finn, német és magyar folyóiratban, és amikor 1933-ban, 27 esztendőskorában hazatért, a Széchényi Könyvtárban alkalmazták fizetés nélkül, majd utána négy évig ádobosként működött, 80 pengőért. Csak 1940-ben véglegesítették. Kitűnő könyvtáros

volt, amit bizonyít az is, hogy a felszabadulás után főigazgatónak nevezték ki. Még azt is meg kell jegyezni, hogy nem politikai okok miatt mellőzték, hanem azért, mert nem akadt üres állás.

1937-ben kineveztek helyettes tanárnak, munkahelyemül meghagyták az Egyetemi Könyvtárat. Ez nagyon szép volt, de amikor kezdtem érdeklődni, mikor neveznek már ki rendes tanárnak, azt a választ kaptam: az nem megy, előbb két évig iskolánál kell tanítani, csak azután. Erre soha nem került sor, az Egyetemi Könyvtárnál maradtam és végre, 1942-ben kineveztek segédőrnek.

Hát eddig csak állásról beszéltem, a munkámról nem. Amikor a Könyvtári Központban voltam, éppen az időben készült el az *Országos Folyóirat Katalógus*,³⁰ a kurrens folyóiratoknak a jegyzéke, amelyben 81 intézmény 178 tanszéke szerepelt és az összes külföldi folyóiratát feltüntette. A könyvtárban is címfelvételeket készítettem, aztán pedig áthelyeztek a kölcsönzésre, és azt vezettem évekig. Ennek nagyon sok kellemes mellékhatása volt. Számtalan embert ismertem meg, akik azt hiszem, eléggé megbecsültek. Például ott volt *Eckhardt* professzor,³¹ a két *Waldapfel*,³² *Turóczi-Trostler József*,³³ *Szerb Antal*³⁴ és még mások. A kuncsaftok, azaz a kölcsönzők közül hadd említsem meg *Németh Lászlót*.³⁵ Ő maga ugyan elég ritkán jött be a könyvtárba, a feleségét³⁶ szokta küldeni, aki kiválasztotta számára a könyveket. Természetesen minden kölcsönzőnek segitettem keresni, Németh László feleségének még külön örömmel, hiszen nagyon sokra becsültem. Németh László aztán egyik nap megjelent a könyvtárban személyesen, azt mondta, azért jött be, hogy megköszönje a szívességemet. Minden darabjára, amit a *Nemzeti Színházban* előadtak, küldött két tiszteletjegyet, így fejezte ki hálóját azért, amit tenni kötelességem volt.

1941-től három ízben vonultam be katonának, de meg voltam elégedve a beosztásommal: hadiüzemi őrnek neveztek ki, később tisztiiskolába vezényeltek, így tehát a hadi eseményekben tevőlegesen nem vettem részt. 1945 után visszakérültem a könyvtárba, folytattam működésemet és kaptam aztán a különféle megbízásokat. Az egyetemhez elég sok tanszéki könyvtár tartozott, amiknek korábban semmiféle kapcsolata nem volt a központi könyvtárral. Ezt a tanszéki csoportot kellett megszerveznem. A csoport egy főből állt, ellenőrizte a devizás rendelkezéseket, különösen a folyóiratokét, azon kívül eljártam rendszeresen a tanszékekre és instruáltam az ottani könyvtárosokat.³⁷ Ez egy évig tartott, utána a titkárságra kerültem, ami annyiból volt hasznos, hogy megis-

mertem a magyar könyvtárak szervezetét, problémáit, hiszen végeredményben minden, ami tudományos könyvtárakkal kapcsolatosan felmerült, az Egyetemi Könyvtárat is érdekelte. Egy év után, az ötvenes évek elején, 1952–53-ban arra a helyre kerültem, ami a szívemnek a legkedvesebb volt, a *Ritkaságtárba*. A Ritkaságtárhoz tartozott majdnem 200 kódex, 1100 ősnymtatvány, 3000-nél több régi magyar könyv és sok egyéb ritkaság, meg kéziratok. Meg kell vallanom, hogy amikor a régi könyvekhez kerültem, nem sokat értettem hozzájuk, de a könyvtárnak olyan jó segédkönyvtára volt, hogy annak révén hamar betanultam, ami aztán különféle egyéb haszonnal is járt rám nézve. Az egyik ilyen, hogy a régi könyvekkel foglalkozva egész csomó olyan dologra jöttem rá, amit gondoltam érdemes megírni, így nagyon sok könyvtörténeti tanulmányt tettem közzé.³⁸

1956-ban kezdődött közeli kapcsolatom *A Könyvtárossal*.³⁹ Beküldtem egy cikket az Egyetemi Könyvtár könyvtárközi kölcsönzésével kapcsolatban, és a szerkesztőségből *Gerő Gyula*,⁴⁰ a mostani szerkesztő, aki már akkor is ott dolgozott, rám telefonált, hogy szívesen közli a cikket, de sokkal helyesebb lenne azt kibővíteni *Szilágyi Sándornak*⁴¹ egész igazgatói tevékenységével. Ezt megtettem, leközzölték a cikket,⁴² s attól kezdve évi 20–25 tanulmánnyal, hírrel láttam el a Könyvtárost.⁴³ Ebbe a lapba egészen a mai napig sokat dolgozom.⁴⁴ Ezen kívül természetesen más könyvtári periodikába⁴⁵ is írtam,⁴⁶ elsősorban a *Magyar Könyvszemlébe*⁴⁷ és a *Zentralblatt für Bibliothekswesen*⁴⁸-be.

A Ritkaságtárral közös szervezetben működött a *Tájékoztató Osztály*, amit mi – egy picit nagyképűen – *Tudományos Osztálynak* neveztünk. Ennek voltam a vezetője, s a tájékoztatási feladatok révén szoros kapcsolatba kerültem a bibliográfia-készítéssel, hiszen amikor tájékoztatást kellett adnunk, a bibliográfiákat sohasem lehetett mellőzni. Több kisebb-nagyobb bibliográfiát állítottam össze,⁴⁹ a legbüszkébb azonban arra vagyok, amit *Szentmihályi Jánossal*⁵⁰ együtt készítettem: *Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához*.⁵¹ Ez egy olyan kalauz, amelyről nyugodtan mondhatom, igen nagy segítséget jelentett valamennyi könyvtár tájékoztató osztályának és a beszerzésnél. Hogy ez mennyire így van, mutatja, hogy azóta nem nagyon indul könyvtáros tanfolyam, ahol ezt a tankönyvet ne tanítanák és ismertetnék meg a képzés résztvevőivel. A művel nagyon sok bajunk volt. Háromszor vagy négyszer kellett átdolgozni, közben az a kiadó, amelyik szerződtetett minket a munkára, a *Bibliotéka*, egyesült a

Gondolat Kiadóval. Ki is akarták adni, meg nem is. Úgyhogy háromszor-négyszer is átdolgoztuk, mert a közel 70 munkatárssal nem volt könnyű dolog. Nagyon bosszantott, hogy amikor megjelent a könyv mintegy 730 oldal terjedelemben, elég drágán⁵² árulták. Összesen 250 példányban akarta kinyomtatni a Gondolat. Szentmihályi Jánossal formálisan könyörögtünk a kiadónak, hogy lehetetlenség egy ilyen gyönyörű tipográfiával készült, hasznos könyvet csak 250 példányban megjelentetni. Aztán végre felment a kiadó 1000 példányra, de úgy, hogy az Egyetemi Könyvtár vállalta 250 példányának az átvételét, amit aztán a külföldi csere útján értékesített.

Hozzám tartoztak az Egyetemi Könyvtárnak a kiadványai is. Több sorozatot indítottunk, így az Egyetemi Könyvtárhoz kötődő tanulmányokról,⁵³ de a legfontosabb volt ezek közül *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei* volt. 1962-ben jelent meg az első kötete,⁵⁴ kétévenkéntire terveztük, s ez szabályszerűen meg is valósult minden második évben, nívós, magas színvonalú tanulmányokkal, az utolsó kötet 1973-ban. Mielőtt nyugdíjba mentem, még összeállítottam az 1976-os kötetnek a tematikáját, egypár cikk be is futott, de távozásom után ezt végleg elvetették, és azóta sem jelent meg, pedig igazán példamutatóan szép kiadvány volt, ami reprezentálta az Egyetemi Könyvtár dolgozóinak a tudományos munkásságát.

A régi könyvekkel való foglalkozás közben természetesen az ősnymtatványokat sem lehetett elhanyagolni. Ebben az időben készült a magyar könyvtárak közös ősnymtatvány-katalógusa,⁵⁵ melyben feldolgoztam az Egyetemi Könyvtár anyagát⁵⁶ és sok vidéki könyvtárét is. Egerből, Debrecenből, Sopronból, Szombathelyről, Székesfehérvárról a Széchenyi Könyvtár autóján szállítottuk a könyveket Pestre, fele részét a Széchenyi Könyvtárba, másik részét az Egyetemi Könyvtárba, itt történt a feltárás.⁵⁷ Az ősnymtatványokhoz nagyon sok segédkönyvtári mű kellett, ezek pedig vidéken nem álltak rendelkezésre.

Az ősnymtatványokkal való foglalkozásnak egy másik következményét is meg kell említenem. Németországban a két világháború között kezdték összeállítani a világ összes ősnymtatványának a katalógusát és bibliográfiáját, mert ez mind a kettő volt egy műben: *Gesamtkatalog der Wiegendrucke (GW)*.⁵⁸ A GW a második világháború kitöréséig a Federicis címszóig jutott el. Az összegyűjtött anyag kézirata Berlinben a *Staatsbibliothek*-ban⁵⁹ volt, azonban az ősnymtatványok nagy része a Német Demokratikus Köztársaságban (NDK) maradt, de ősnymtatvánnyal foglalkozó könyvtáros nem nagyon állt rendelkezésre,

mert vagy nyugdíjba mentek vagy meghaltak, vagy Nyugat-Németországban (Német Szövetségi Köztársaság, NSZK) dolgoztak. A Staatsbibliothek szerette volna folytatni a kiadást, ezért vendégkönyvtárosi állást létesített, amelybe a szocialista országokból felváltva hívtak meg szakembereket. Ide kerültem én is, 1960 októberétől dolgoztam a következő év májusáig. A berlini munkám természetesen alkalmat adott arra is, hogy sok német könyvtárat felkeressek, megnézzem, hogyan dolgoznak, milyen módszereik vannak, mely nagyon sokat segített későbbi pályafutásom során.

A kéziratárban segítségemre volt, hogy *Tóth András*⁶⁰ kartársam a helyettesem lett, és a munkán megosztottunk. Ő dolgozta fel a kéziratokat, én a régi könyveket. Közös elhatározottuk, hogy megírjuk az Egyetemi Könyvtár történetét. Temérdek részpublikációt jelentettünk meg ebből a tárgyból, hogy egészen pontos legyenek, 23 cikket írtam,⁶¹ Tóth András sem sokkal kevesebbet. Tóth a kiegyezésig, én pedig az azóta eltelt idővel foglalkoztam. Szerettük volna, ha könyvben is megjelenik, de különböző okok miatt nagyon soká húzódott a kiadás, míg végre 1982-ben, tehát jóval a nyugdíjazásom után elérhetővé vált, meglehetősen kezdetleges sokszorosításban⁶² – A tartalma valamivel többet ér a külsejénél...

Az Egyetemi Könyvtárban 1974-ig, 67 éves koromig dolgoztam.⁶³ Azóta nyugdíjban vagyok, ami nem sokat változtatott a munkarendemen, továbbra is érdeklődéssel kísérem a könyvtári problémákat, a régi könyveket. Kezdő könyv- és könyvtártörténetesek részére előadásokat tartottam a *Könyvtártudományi és Módszertani Közpon*tban, melyek anyaga könyvalakban is megjelent.⁶⁴ Sok cikket írok, és a munkásságom legújabb része a magyar könyvtárak története. Ennek megírását régen kitűztem célul, de hiányoztak az előzetes kutatások, az egyes könyvtárak és könyvfajták története, így nem mertem neki-vágni. Azután egyszer Tóth András barátom említette, micsoda vagány dolog lenne ezt mégis megírni. Egész életemben nagyon konzervatív gondolkodású voltam, hát legyen egyszer vagány. És nekifogtam. Beszerveztem *Csapodi Csabát*, aki az 1711-ig terjedő részt készíti, Tóth Andrást, aki 1711-től a kiegyezésig írja meg, és a kiegyezéstől 1945-ig vállaltam én. A Gondolat Kiadó szerződést kötött velünk, de azzal a feltétellel, hogy nem 1945-ig, hanem egészen a mai napig írjuk meg a könyvtártörténetet. Hát ez is rám szakadt, úgyhogy ennek a könyvnek a kétharmadát én írom. Én írtam, pontosan szólva. Jelenleg a lektori vélemények alapján itt van a kézirat, átdolgoztam, ezt

is már teljesen befejeztem, úgyhogy a napokban be fogom adni a Gondolatnak, és remélem jövő évben megjelenik.⁶⁵

Természetesen most sokkal több idő jut a családra is: három fiam,⁶⁶ hét unokám van, nagyon-nagyon szeretik és szeretjük egymást, elég sokat foglalkozom velük. De a munkáról, az írásról nem mondtam le. Van egy régi mondás: „Dum spiro – spero”, azaz Amíg élek, addig remélek. Én ezt megváltoztattam, azt mondom: *Dum spiro – scribo*, vagyis *Amíg élek, addig írok*. Remélem, hogy ezek az írások egy kicsit előmozdítják a magyar könyvtárügyet.

*

Marót Miklós 1991-es nekrológiájában így emlékezett meg Vértesy Miklósról: „Élt egy szép, kerek, példamutató életet, boldog házasságban, sorstárs és szellemi társ feleségével, fiaival, unokáival, egész családjával. Tanult és tanított, szóban és írásban, rendet igyekezett tenni kölcsönzések dzsungelében, kéziratok és régi könyvek halmaiban, s ha érdekes-ségre bukkant, annak örömét minél előbb igyekezett írásaiban, cikkeiben másokkal is közölni.”⁶⁷

Az interjú jegyzeteihez felhasznált irodalom

Akadémiai kislexikon 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1989.

GERŐ Gyula (összeáll.): Magyar könyvtörténeti kronológia, 996–2007. 1–3. köt. Budapest, OSZK. 2009.

Magyar irodalmi lexikon 1–3. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1963–1965.

Magyar nagylexikon. 1–19. köt. Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó. 2003–2004.

Továbbá az ELTE Egyetemi Levéltár „16. Bér- és Munkaügyi Osztály” Vértesy Miklós személyi anyagából Varga Júlia szíves közlései.

Jegyzetek a teljes szöveghez

Az elektronikus dokumentumok letöltési ideje: 2017. június 12.

1. KOROMPAL Gáborné: Búcsú Vértesy Miklóstól (1907–1991) = Könyvtáros, 41. évf. 1991. 7. sz. 397–399. p.
2. Ma a Könyvtár- és Információtudományi Intézet szervezeti egysége: <http://lis.elte.hu>
3. Ezt megerősíti az 1987-ben nyomtatott Magyar könyvtártörténet című munkára történt utalás is: „Jelenleg a lektori

- vélemények alapján itt van a kézirat, átdolgoztam, ezt is már teljesen befejeztem, úgyhogy a napokban be fogom adni a Gondolatnak, és remélem jövő évben megjelenik.*
4. Riporterri névmegjelölés hiányában az interjú készítőjét és hangszalagról papírra rögzítőjét (a szövegek esetenkénti hiányossága, pontatlansága miatt szerkesztőről nem beszélhetünk) teljes bizonyossággal megállapítani nem lehetséges (a keletkezési körülményeket Borsa Gedeon sem tudta felidézni). A magnóról történt „személytelen” legépelés után a szövegek gondozására egy esetben sem került sor, ezért is nehéz a szerzőség megállapítása (elválik a riporter, a kérdezett, a gépelő és a szerkesztett formában évtizedek után közlő szerzők személye). Gerő Gyula – a Marót-beszélgetés kivételével – az interjú készítőjének egyértelműen Vértesy Miklóst tartja, ezt a kérdésfeltevések alapján Borsa Gedeon esetében mi is bizonyítottuk. A Voit-hagyatékra, mint lelőhelyre magyarázatként Gerő további megállapítását tartjuk lényegesnek kiemelni: „A nyolcvanas évek közepén Voit Krisztina a sajtó ötlete vagy mások ösztönzése alapján valamiféle oral history archívumot tervezett, természetesen a felvett szövegek közlésének szándékával is.”
 5. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Szép szellemi szolgálat ez” Marót Miklós (1928–2006) = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 2. sz. 231–244. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00308/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_02_231-244.pdf
 6. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: Borsa Gedeon, az ízig-vérig bibliográfus = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 3. sz. 362–376. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_362-376.pdf
 7. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „A Széchényi Könyvtár nemcsak kenyeret adott nekem évtizedekig, hanem hivatást is” Kozocsa Sándor (1904–1991). = Könyvtári Figyelő, 26. (62.) évf. 2016. 4. sz. 512–522. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00338/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_4_512-522.pdf
 8. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Könyvtárosnak való vagyok, ez érdekel engem” Walleshausen Gyula (1923–2010) = Könyvtári Figyelő, 27. (63.) évf. 2017. 1. sz. 68–83. p. <http://ki.oszk.hu/kf/2017/04/%E2%80%9Ekonyvtarosnak-valo-vagyok-ez-erdekel-engem%E2%80%9D>
 9. KISZL Péter – PATKÓSNÉ TÓTH Zsuzsanna: „Harmonikus egységbe olvad itt a józan gyakorlatiasság, az elmélet, a tudományos kutatás és a mások kutatásának a támogatása” Csapodi Csaba (1910–2004) és Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993). = Könyvtári Figyelő, 27. (63.) évf. 2017. 2. sz. 232–250. p.
 10. PÁLDY Róbert: Negyvenegy év, és ami utána következik. Beszélgetés Vértesy Miklóssal = Könyvtáros, 27. évf. 1977. 8. sz. 459–462. p. (Könyvtáros sorsok – könyvtáros pályák); KOROMPAI Gáborné: i. m. 1991. 397–399. p. és MARÓT Miklós: Búcsúztató a sírnál. = Könyvtáros, 41. évf. 1991. 7. sz. 399–400. p.
 11. MARÓT Miklós: i. m. 1991. 399. p. [Kiemelés a szerzőktől.]
 12. KOROMPAI Gáborné: i. m. 1991. 398. p.
 13. Vértesy Miklós különféle periodikákban megjelent tanulmányainak száma meghaladja a százat, így terjedelmi okokból azokra válogatva, az önterjű jegyzeteiben utalunk.
 14. A közlés Vértesy Gábor szíves hozzájárulásával történik, melyet ezúton köszönünk.
 15. VÉRTESI (Viklida) Arnold (1834–1911) író, újságíró. Ld.: VÉRTESY Miklós: A lapszerkesztő Vértesi Arnold (Egy fejezet a magyar sajtó 1861–1871 közti történetéből) = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 3. köt. 1966. Szerk. MÁTRAJ László – TÓTH András – VÉRTESY Miklós. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1966. 159–193. p. <http://hdl.handle.net/10831/8891> Vértesy Miklós lelkiismeretesen gondozta nagyapja munkásságát, pl.: VÉRTESI Arnold: A tengeri rák. Válogatott elbeszélések. 1858–1910. Vál., utószóval ell. és sajtó alá rend. VÉRTESY Miklós. Budapest, Szépirodalmi Kiadó. 1960. 428 p.
 16. VÉRTESY Jenő (1877–1916) irodalomtörténész, műfordító, a Nemzeti Múzeum könyvtári igazgató-őre, egyetemi magántanár.
 17. II. kerületi Érseki Katolikus Főgimnázium, Budapest, Keleti Károly u. 37. Ma: II. Rákóczi Ferenc Gimnázium. Bővebben: Az Érseki Katolikus Gimnázium története 1907–1948. Szemelvények Makra Zsigmond könyvéből <http://cox.fw.hu/erseki.htm>
 18. Névváltozatok: 1635–1769 Nagyszombati Jezsuita Egyetem, 1769–1784 Királyi Magyar Tudományegyetem, 1784–1873 Pesti Királyi Tudományegyetem, 1873–1921 Budapesti Tudományegyetem, 1921–1950 Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem, 1950– Eötvös Loránd Tudományegyetem. Forrás: <https://www.elte.hu/tortenet>
 19. HOMONNAI (Hlavacsek) Márton (1906–1969) vízilabdázó, újságíró, edző.
 20. „A világháború következményeként fejlődése megtorpant. 1922-ben megszüntették a tanszermúzeumot, a könyvtárat pedig a Vallás- és Közoktatási Minisztérium könyvtárával egyesítették. 1933-ig mint a Vallás és Közoktatási Minisztérium Országos Tanügyi és Pedagógiai Könyvtára működött. Azonban sem a személyi, sem pedig a tárgyi feltételek nem tették lehetővé fejlődését. Ezért a minisztériumi vezetés a könyvtár felszámolása mellett döntött. Állományát – mely közel 100 ezer kötetből és ezen felül mintegy 30 ezer isko-

lai értesítőtől állt – hazai könyvtárak (Széchényi Könyvtár, Egyetemi Könyvtár, vidéki egyetemi könyvtárak) és külföldi magyar intézetek között osztották szét, leválogatva belőle a minisztérium házi-könyvtára számára a tanügyigazgatási, kulturális anyagot, a lexikonokat és egyéb kézikönyveket, szótárakat, valamint az 1920 óta megjelent és kötelesepéldányban kapott tankönyveket (kb. 5-10 ezer kötet közötti mennyiséget).” Forrás: Az OPKM története http://www.opkm.hu/?lap=dok/dok&dok_id=5

21. „A kir. magyar Pázmány Péter Tudományegyetem rektora által a beiratáskor a mindenkor szabályok szerint szedett könyvtári díjakból az Egyetemi Könyvtári Alapba átutalandó összegek az Egyetemi Könyvtár javára fordítandók azzal a határozott rendeltetéssel, hogy azok az egyetemi oktatás szempontjait szolgáló, közelebbről évenként az Egyetemi Tanács által megállapítandó tudományos célokra fordításának.” Forrás: VÖRÖS Géza: Az Egyetemi Könyvtár és a Gyűjteményegyetem. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 10. köt. 2001. Szerk. SZÖGI László. Budapest, 2011. 345. p. <http://hdl.handle.net/10831/7980>
22. BAJZA József (1885–1938) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja
23. PASTEINER Iván (1887–1962) könyvtáros, 1926–1935 között az Egyetemi Könyvtár igazgatója, 1935–1945 között főigazgató.
24. Vértesy kapcsolódó tanulmánya: VÉRTESY Miklós: Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ. = Könyvtáros, 30. évf. 1980. 4. sz. 235–237. p.
25. „A magyarországi központi katalógus — Európa egyik legrégebbi ilyen intézménye — közel 60 éves múltat tekinthet vissza. A II. világháború elől vidékre menekített katalógus néhány éves megszakítással 1924-től működik, 1952 óta az Országos Széchényi Könyvtár keretében. 1945-ig 20 nagykönyvtár gyarapodását tartotta nyilván.” Forrás: KONDOR Imréné: Könyvek Központi Katalógusa. = Könyvtári Figyelő, 28. évf. 1982. 6. sz. 611. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00264/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1982_06_611-620.pdf
26. „Az 1922:XIX. tc.-nek megfelelően a Gyűjteményegyetem keretébe tartozó intézetek külföldi folyóiratok és könyvek beszerzésére irányuló csereakciójának irányítása érdekében a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1923. február 13-án kelt 394/1923. VKM. sz. rendeletével Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot szervezett. Feladata az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretébe tartozó, valamint a VKM fennhatósága alatt álló, vagy általa anyagilag támogatott közgyűjtemények külföldi könyvbeszerzési és csereügyeinek központi adminisztrációja, az 1886. évi brüsszeli egyezményhez való csatlakozás (1923. jan. 1.) következtében meginduló kiadványcsere lebonyolítása, a külföldi könyvforgalommal kapcsolatos kulturális ügyek, a könyvkivitel kulturális ellenőrzése, a közkönyvtárak 1920. január 1. után beszerzett külföldi könyv- és folyóiratanyagának bibliográfiai nyilvántartása és központi katalógusának (Központi Címjegyzék) elkészítése volt. Az Országos Bibliográfiai és Könyvforgalmi Központ önálló hivatalként kezdte működését az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében. 1934-ben, az 1934.VIII. tc. azonban Közgyűjtemények Országos Főfelügyelőségének a felügyelete és irányítása alá helyezte. 1945. december 8. után Országos Könyvtári Központ néven működött. Megszűntetését előbb a 11170/1945. (XII. 8.) M.E., majd a 3730/1947. (III. 23.) M.E. sz. rendelet mondta ki, mely feladatait az átszervezett Országos Könyvtári Központra ruházta át.” Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár K 738 Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, 1923–1938 (Fond) <https://lmyr.eleveltar.hu/mnlquery/detail.aspx?ID=3461> és „A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr ő nagyméltósága [...] dr. PASTEINER Ivánt [...] megbízta az Orsz. Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ igazgatói teendőinek ellátásával.” Forrás: Vegyes közlemények. Kinevezések az Országos Széchényi-Könyvtárban = Magyar Könyvszemle, 30. évf. 1923. 1–2. sz. 157. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00174/pdf/157-160.pdf>
27. Oszetzky Dénes, M. Buday Júlia és Mátrai László (későbbi főigazgató). Ld. Paisteiner Iván könyvtárigazgató Egyetemi Tanácsnak címzett, 1935. május 22-én kelt kinevezési javaslatát. ELTE Egyetemi Levéltár. 355/1935.
28. „A gazdasági válság nyomán lett igazán kézzelfoghatóvá az egyetemi túltermelés ténye. A diplomások tömeges méretű egzisztenciális veszélyeztetettsége különösen alkalmas lehetett a politikára fogékony réteg radikalizálására. Ez a veszély indította a kormányt egy eddig tőle szokatlan lépésre, hogy az állami szociálpolitika eszközének alkalmazásával vegye elejét a politikai mobilizációnak. Így alakult meg 1932 elején kormányrendelet nyomán az ÁDOB (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága), melynek feladatául szabták, hogy a 35 év alatti állástalan diplomásokat, a hivatalokban kisegítő munkaerőként alkalmazva őket, havi 80 pengős szellemi szükségmunkához segítse hozzá.” Forrás: KÖVÉR György – GYÁNYI Gábor: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, Osiris Kiadó. 2006. 280. p. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_520_magyarorszag_tarsadalomtortenete/ch02s05.html
29. GYÖRKE József (1906–1946) nyelvész, egyetemi tanár, könyvtáros, az MTA levelező tagja, az OSZK főigazgatója 1945-től haláláig, 1946-ig. Bővebben: TOLNAI Gábor: Györke József (1906–1946) = Magyar Könyvszemle, 70. évf. 1946. 1–4. sz. 1–4. p. <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00219/pdf/>

- MKSZ_EPA00021_1946_70_01_04_001-004.pdf
30. „Az országba járó külföldi könyvek és folyóiratok nyilvántartása — az országos központi katalógus alapításának évétől, 1923-tól kezdődően — hosszú évtizedekig (1952- től az OSZK keretén belül is) egy osztályra, egyetlen katalógusra hárult. A külföldi folyóiratok önálló központi nyilvántartását a 183/1960. MX. 24/MM sz. utasítás alapozta meg, a *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának (KFKK) szervezeti különválására azonban csak jóval később, 1970-ben került sor, ekkor szerveződött osztállyá.*” Forrás: SZILVÁSSY Zoltánné: *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (KFKK)*. = *Könyvtári Figyelő*, 28. évf. 1982. 6. sz. 622. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00264/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1982_06_621-632.pdf
31. ECKHARDT Sándor (1890–1969) irodalomtörténész, nyelvész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.
32. A négy testvér közül valószínűsíthetően WALDAPFEL József (1904–1968) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja és TRENCSENYI–WALDAPFEL Imre (1908–1970) klasszika-filológus, irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.
33. TURÓCZI-TROSTLER József (1888–1962) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja.
34. SZERB Antal (1901–1945) író.
35. NÉMETH László (1901–1975) író.
36. NÉMETH Lászlóné DÉMUSZ Ella (1905–1989).
37. Vértesy később is fontosnak tartotta az egyetemi könyvtárhálózat módszertani támogatását, ld.: PAJKOSSY György – TÓTH András – VÉRTESY Miklós (összeáll.): *Tájékoztató tanszéki könyvtárosok számára*. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1958. 78 p. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai; 3.)
38. Pl.: VÉRTESY Miklós: *Horváth Gergely ismeretlen XVI. századbeli magyar könyvei*. = *Magyar Könyvszemle*, 73. évf. 1957. 1. sz. 52-54. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00227/pdf/MKSZ_EPA00021_1957_73_01_047-054.pdf#page=6
VÉRTESY Miklós: *Az Egyetemi Könyvtár 1690. évi katalógusa*. = *Magyar Könyvszemle*, 73. évf. 1957. 4. sz. 368-372. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00230/pdf/MKSZ_EPA00021_1957_73_04_360-398.pdf#page=9 és VÉRTESY Miklós: *Jezsuita tiltakozó írás 1707-ből: ismeretlen RMK nyomtatvány*. = *Magyar Könyvszemle*, 74. évf. 1958. 3. sz. 262-263. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00233/pdf/MKSZ_EPA00021_1958_74_03_260-279.pdf#page=3
39. Az 1951 júniusában Könyvbarátként alapított, majd számos címváltozáson átesett, s a mai Könyv, Könyvtár, Könyvtáros elődjének tartott szakfolyóiratot is ismerteti: POGÁNY György: *A magyar könyvtári szakajtó vázlatos története*. 2. rész. = *Könyvtári Figyelő*, 7. évf. 1997. 1. sz. 13-25. p. <http://epa.oszk.hu/00100/00143/00021/pogany.html>
40. GERŐ Gyula (1925–) könyvtáros, 1954–1975 között a lap olvasószerkesztője, 1976–1985 között főszerkesztője. Kapcsolódó munkái: GERŐ Gyula: *A 30 éves Könyvtáros történetéből*. A szabadpolc-vitától a Könyvbarát-korszak végéig 1957–1960 = *Könyvtáros*, 31. évf. 1981. 7. sz. 393–399. p és GERŐ Gyula: *Tiszta profillal-tiszta lappal*. Jelentés a Könyvtáros utolsó négy évéről 1977–1980 = *Könyvtáros*, 31. évf. 1981. 7. sz. 403–404. p.
41. SZILÁGYI Sándor (1827–1899) történész, író, az MTA rendes tagja, 1878-tól 1899-ben bekövetkezett haláláig az Egyetemi Könyvtár igazgatója.
42. VÉRTESY Miklós: *Szilágyi Sándor (1827–1899)*. = *A Könyvtáros*, 6. évf. 1956. 8. sz. 573–575. p.
43. Pl.: VÉRTESY Miklós: *Az egyetemi könyvtár első panaszkönyve* = *Könyvtáros*, 8. évf. 1958. 5. sz. 349–350. p.; VÉRTESY Miklós: *Olvasótermi gondok a budapesti Egyetemi Könyvtárban* = *Könyvtáros*, 16. évf. 1966. 8. sz. 454–456. p.; VÉRTESY Miklós: *Százéves az Országgyűlési Könyvtár* = *Könyvtáros*, 18. évf. 1968. 2. sz. 68-70. p.; VÉRTESY Miklós: *Első nemzeti könyvtárunk: az Egyetemi Könyvtár szerepe a magyar könyvtárügy múltjában* = *Könyvtáros*, 19. évf. 1969. 5. sz. 269–271. p.; VÉRTESY Miklós: *Az első magyar könyvtárosnő* = *Könyvtáros*, 22. évf. 1972. 2. sz. 87. p. és VÉRTESY Miklós: *Bemutatjuk a Szépművészeti Múzeum könyvtárát* = *Könyvtáros*, 32. évf. 1982. 4. sz. 230–232. p.
44. Utolsó éveiben is több cikke jelent meg, pl.: VÉRTESY Miklós: *Könyvtárosok vagy ejtőernyősök? Az Egyetemi Könyvtár „káderpolitikája” 1945 és 1961 között*. = *Könyvtáros*, 40. évf. 1990. 4. sz. 233–235. p.; VÉRTESY Miklós: *A könyvtárosi pálya Magyarországon 1945 előtt*. = *Könyvtáros*, 41. évf. 1991. 1. sz. 43–47. p.; VÉRTESY Miklós: *A jóindulatú káderes, avagy egy pálya emlékfoszálányai* = *Könyvtáros*, 41. évf. 1991. 6. sz. 342–344. p.; VÉRTESY Miklós: *Az Eötvös Károly Megyei Könyvtár és az Állami Gorkij Könyvtár évkönyve* = *Könyvtáros*, 41. évf. 1991. 7. sz. 437–438. p. és VÉRTESY Miklós: *Az Akadémiai Könyvtár új kiadványai* = *Könyvtáros*, 41. évf. 1991. 8. sz. 497–499. p.
45. Pl.: VÉRTESY Miklós: *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének hatodik vándorgyűlése* = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 21. évf. 1974. 12. sz. 881–885. p. és VÉRTESY Miklós: *A műszaki könyvtárosok esztergomi összejövetele* = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 22. évf. 1975. 7–8. sz. 578–580. p.
46. Vértesy az interjúban nem tesz utalást a könyvtári szakajtón kívül megjelent írásaira, így a Budapest című folyóiratra (<http://apps.arcanum.hu/app/budapest>) sem, melyben éveken keresztül rendszeresen publikálta rövid – tudományos

- ismeretterjesztő célzatú – helyismereti közleményeit. Ízelítőként ld.: VÉRTESY Miklós: Lottózás a múlt században = Budapest, 9. évf. 1971. 3. sz. 36–37. p.; VÉRTESY Miklós: Az Üllői út. = Budapest, 13. évf. 1975. 9. sz. 14–17. p.; VÉRTESY Miklós: Egy fiatal könyvtáros a Horthy-korszakban = Budapest, 14. évf. 1976. 1. sz. 32–33. p.; VÉRTESY Miklós: A négyszáz éves Egyetemi Nyomda = Budapest, 15. évf. 1977. 12. sz. 30–33.p.; VÉRTESY Miklós: A Párisi Nagy Áruház = Budapest, 19. évf. 1981. 4. sz. 36–37. p. és VÉRTESY Miklós: A Kozocsa-múzeum = Budapest, 19. évf. 1981. 8. sz. 15–17. p. Széles körű érdeklődését jelzi továbbá: VÉRTESY Miklós: Koháry István latin kronogramjai = Filológiai Közöny, 19. évf. 1973. 1–2. sz. 184–185. p.; VÉRTESY Miklós: Három hittudományi kar vagy egy sem. Eötvös József törvényjavaslata a pesti egyetemről = Világosság, 16. évf. 1975. 11. sz. 687–690. p. és VÉRTESY Miklós: Nyelvroknaink-e a lappok? = Magyar Nyelv, 72. évf. 1976. 2. sz. 252. p. Nem csak folyóiratoknak dolgozott, készített diafilmet is (Hogyan lett a könyv közkinccs? Írta és összeáll. VÉRTESY Miklós, szerk. JÁK Sándor. Budapest, Magyar Diafilmgyártó Vállalat. 1963. 1 tek. 60 fekete-fehér kocka <http://diafilm.osaarchivum.org/public/?fs=1891>), de 1957. november 20-án kelt önéletrajzában azt is rögzíti, hogy „*a felszabadulás óta 70-80 hangjátékom és előadásom adta elő a rádió, jelenleg a magyar történetírás régi magyar mesterei című előadás-sorozatam folyik.*” Forrás: ELTE Egyetemi Levéltár.
47. Pl.: VÉRTESY Miklós: Titkos írás egy Corvinában két képpel = Magyar Könyvszemle, 77. évf. 1961. 2. sz. 167–169. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00244/pdf/MKSZ_EPA00021_1961_77_02_167-179.pdf VÉRTESY Miklós: Bernardino da Siena autográf kézirat az Egyetemi Könyvtárban = Magyar Könyvszemle, 80. évf. 1964. 3. sz. 239. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00256/pdf/MKSZ_EPA00021_1964_80_03_239-259.pdf VÉRTESY Miklós: Hungarika bibliográfiát! = Magyar Könyvszemle, 83. évf. 1967. 3. sz. 283–285. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00268/pdf/MKSZ_EPA00021_1967_83_03_283-296.pdf és VÉRTESY Miklós: Ballagi Aladár és az Egyetemi Könyvtár = Magyar Könyvszemle, 91. évf. 1975. 2. sz. 196–200. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00292/pdf/MKSZ_EPA00021_1975_91_02_164-200.pdf#page=35
48. Miklós VÉRTESY: Die Übersetzung fremdsprachiger Fachliteratur für Bibliothekare in Ungarn. = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 75. évf. 1961. 10. sz. 454–456. p. és Miklós VÉRTESY: Karl Maria Kertbeny (1824–1882). Ein deutsch-ungarischer Bibliograph und Förderer der deutsch-ungarischen Kulturbeziehungen = Zentralblatt für Bibliothekswesen, 76. évf. 1962. 4. sz. 161–167. p.
49. Pl.: A huszadik század külföldi írói. Szerk. KÖPECZI Béla – PÓK Lajos. A bibliográfiát és az írók névjegyzékét összeáll.
- VÉRTESY Miklós. Budapest, Gondolat Kiadó. 1968. 510 p. és VÉRTESY Miklós: Az Egyetemi Könyvtár bibliográfiája: kiegészítés évkönyvünk korábbi köteteiben megjelent bibliográfiához. = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. 6. köt. 1972. Szerk. MÁTRAI László – TÓTH András – VÉRTESY Miklós. Budapest, 1973. 87–90. p. <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/8955>
50. SZENTMIHÁLYI János (1908–1981) könyvtáros, bibliográfus, 1949-től 1961-ig az Egyetemi Könyvtár munkatársa, majd az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ osztályvezetője, 1953-tól az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének adjunktusa, később docense. Vértesy Szentmihályival készített interjúja: VÉRTESY Miklós: Szakom: a tájékoztatás, bibliográfia, dokumentáció. Beszélgetés Szentmihályi Jánossal = Könyvtáros, 28. évf. 1978. 1. sz. 19–22. p. (Könyvtáros sorsok – könyvtáros pályák)
51. SZENTMIHÁLYI János – VÉRTESY Miklós: Útmutató a tudományos munka magyar és nemzetközi irodalmához. Budapest, Gondolat Kiadó, 1963. 730 p.
52. A művet 295 Ft-ért árulták, miközben 1963-ban a bruttó átlagkereset 1702 Ft volt. Forrás: Gazdaságilag aktívak, bruttó átlagkereset, reálkereset (1960–) KSH STADAT. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html
53. „A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai” sorozatcímre keresve 39 találatot kapunk – köztük számos különnyomatot az EK munkatársainak folyóiratpublikációiból – az ELTE Egyetemi Könyvtári Szolgálat katalógusában 1958–1977 közötti megjelenési idővel. Vértesyhez kötődő munkák: PAJKOSSY György – TÓTH András – VÉRTESY Miklós (összeáll.): i. m. 1958.; VÉRTESY Miklós: Könyvtári kalauz. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1959. 12 p. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai; 8.) és VÉRTESY Miklós (közread. és bev.): Gábor Andor levelei Szekfű Gyulához. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1972. 80–99. p. Klny. Irodalomtörténeti közlemények, 76. évf. 1972. 1. sz. (A Budapesti Egyetemi Könyvtár kiadványai; 34.)
54. „Az Egyetemi Könyvtár évkönyveinek láncolata hosszú, rangos múltra tekint vissza. Az évkönyvek története szorosan összefügg az Egyetemi Könyvtár históriájával: mindig akkor került sor a sorozat indítására vagy megújítására, amikor az intézmény életének új szakaszához érkezett. 1962-ben jelent meg az első kötet. Szerkesztői Mátrai László főigazgató és a gyűjtemény két vezető munkatársa, Tóth András, valamint Vértesy Miklós, a magyar könyvtárügy meghatározó személyiségei voltak. (...) A sorozat lendületes kezdés után 1972-ben megszakadt. Az újraindulásra hosszú szünet után, 1997-ben Szögi László főigazgató kezdeményezése nyomán került sor.” Forrás: BELLA Katalin – KISZL Péter: Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei sorozat összevont XIV–XV. kötete = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 21. évf.

2012. 2. sz. 60. p. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00198/pdf/EPA01367_3K_2012_02.pdf Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei 1962–2007 közötti, 1-től 13-ig terjedő kötetei: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/konyvtaridok_egyetemikonyvtar_evkonyv Az 1962–2014 közötti tanulmányok (206 tétel): <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/79>
55. Géza SAJÓ – Erzsébet SOLTÉSZ (összeáll.); Csaba CSAPODI – Miklós VÉRTESY (közrem.): *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*. 1–2. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1970. 1444 p. <http://mek.oszk.hu/06100/06119>
56. Ld.: VÉRTESY Miklós: *Az Egyetemi Könyvtár ősnymtatvány-gyűjteményének története = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*. 2. köt. 1964. Szerk. MÁTRAI László – TÓTH András – VÉRTESY Miklós. Budapest, Tankönyvkiadó. 1964. 109–126. p. <http://hdl.handle.net/10831/8873>
57. „Az országos ősnymtatványkatalógust szerkesztő munkaközösség helyettes vezetője, az MTA Könyvtörténeti és Bibliográfiai Munkabizottságának megbízásából 1956 óta dolgozik a magyarországi ősnymtatványok katalógizálásán” – részlet Sötér István rektor és Pölöskei Ferenc ELTE MSZMP VB titkár 1965. április 2-án kelt javaslatából a Szocialista Kultúráért kitüntetésre. Forrás: ELTE Egyetemi Levéltár.
58. *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, Anton Hiersemann Verlag, 1925–
59. Az 1661-ben alapított intézmény 1992-től Staatsbibliothek zu Berlin néven működik: <http://staatsbibliothek-berlin.de/en/about-the-library/geschichte>
60. TÓTH András (1915–2003) történész, könyvtáros. Az Egyetemi Könyvtár, majd a Petőfi Irodalmi Múzeum osztályvezetője.
61. Az eddigiekben említettekén túl pl.: VÉRTESY Miklós: Szinyei József és Horváth Árpád. (Az Egyetemi Könyvtár története 1875–76-ban) = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*. 1. köt. 1962. Szerk. MÁTRAI László – TÓTH András – VÉRTESY Miklós. Budapest, Tankönyvkiadó. 1962. 97–104. p. <http://hdl.handle.net/10831/8841>; VÉRTESY Miklós: *Magyar nyelvű könyvek az Egyetemi Könyvtár régi állományában = Magyar Könyvszemle*, 82. évf. 1966. 1. sz. 66–70. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00262/pdf/MKSZ_EPA00021_1966_82_01_063-082.pdf VÉRTESY Miklós: *Folyóiratkörözés az Egyetemi Könyvtárban* 120 évvel ezelőtt = *Magyar Könyvszemle*, 84. évf. 1968. 3. sz. 270–271. p. http://epa.oszk.hu/00000/00021/00272/pdf/MKSZ_EPA00021_1968_84_03_00272.pdf VÉRTESY Miklós: *Az Egyetemi Könyvtár a Horthy-korszakban = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*. 5. köt. 1970. Szerk. MÁTRAI László – TÓTH András – VÉRTESY Miklós. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1971. 123–172. p. <http://hdl.handle.net/10831/8918> és VÉRTESY Miklós: *Táncsics interpellációja az Egyetemi Könyvtár érdekében = Könyvtáros*, 25. évf. 1975. 2. sz. 95. p.
62. TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *A Budapesti Egyetemi Könyvtár története (1561–1944)*. Szerk. KULCSÁR Péter – MARÓT Miklós. Budapest, Egyetemi Könyvtár. 1982. [1985!] 585 p.
63. „Az Egyetemen végzett négy évtizedes munkájáért köszönetemet fejezem ki.” – írja 1974. január 17-én kelt, a nyugdíjjogosultság 1974. július 31-i megszerzéséről szóló 73/1974. iktatószámú értesítésében Ádám György rektor. Vértesy Miklós 4K számú törzslapján szereplő beosztásai: „*Egyetemi Könyvtár, díjas gyakornok, 1933. december 1. – 1934. október 15.; Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ, napidíjas, 1934. október 16. – 1935. augusztus 29.; Egyetemi Könyvtár, ösztöndíjas gyakornok, 1935. augusztus 30. –; középiskolai helyettes tanár, 1937. július 1. –; I. osztályú könyvtári segédőr, 1942. január 1. –; egyetemi alkönyvtárnok, 1945. szeptember 1. –; osztályvezető könyvtáros, 1946. január 1. –; önálló tudományos kutató irányító munkakörben, 1951. január 1. –; tudományos intézeti osztályvezető, 1954. december 1. –*” Forrás: ELTE Egyetemi Levéltár.
64. VÉRTESY Miklós: *Könyv- és könyvtártörténet. Módszertani útmutató kezdő kutatók számára*. Közread. az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda. 1977. 55 p.
65. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: *Magyar könyvtártörténet*. Budapest, Gondolat Kiadó. 1987. 541 p. <http://mek.oszk.hu/03100/03159>
66. Miklós (1942), András (1951) és Gábor (1951), édesanyjuk Kocsis Ilona Mária, az Országos Műszaki Könyvtár egykori munkatársa. Forrás: ELTE Egyetemi Levéltár.
67. MARÓT Miklós: i. m. 1991. 400. p.

Nemzetközi körkép a webarchiválás gyakorlatáról

NÉMETH Márton

Bevezetés

A webarchiválás olyan dinamikusan fejlődő terület, mely számos vonatkozásban már a korábbiakban is felbukkant a Könyvtári Figyelő hasábjain, különösen a nemzetközi szakirodalom szemlézése kapcsán. (Például 2014-ben *Hegyközi Ilona* tekintette át a webarchiválással kapcsolatos nemzetközi trendeket.) Úgy éreztük, eljött az ideje egy újabb összegzésnek. Ennek különös hangsúlyt ad, hogy számos korábbi kezdeményezést követően, idén tavasztól megteremtődtek az alapjai az OSZK fejlesztési projektjén belül egy olyan kísérleti projekt elindításának, melyben felmérjük a webarchiváláshoz szükséges hardver és szoftver igényeket, valamint szakmai ismereteket. A fő cél, hogy jól megalapozott módon integrálni tudjuk e területet hosszú távon is az OSZK szolgáltatási tevékenységei közé.

Az OSZK Elektronikus Könyvtári Szolgáltatások Osztályán létrehoztunk egy Magyar Internet Archivum honlapot (<http://mekosztaly.oszk.hu/mia>), melyen tanulmányozhatók a webarchiválás különféle módszerei, alapfogalmai, meg a nemzetközi szakirodalom. Továbbá a projekttel kapcsolatos aktuális információkkal is szolgálunk és fel lehet iratkozni a webarchiválás szakmai kérdéseit tárgyaló levelezőlistára is.

Ennek a cikknek nem az a célja tehát, hogy a webarchiválási tevékenységek szakmai alapjait járja körül (amelyre a honlapot böngészve nyílik lehetőség), hanem, hogy áttekintést adjunk a webarchiválási szolgáltatásokat megalapozó nemzetközi jó gyakorlatokból.

Az Európai Unió belül már csak igen kevés tagállam maradt, amelyek még nem léptek ebbe az irányba. Az európai példák mellett a kísérleti projekt előkészítése közben érdemes volt felmérnünk a teljes összkép kedvéért néhány Európán kívüli ország szakmai gyakorlatát is. A következőkben rövid ízelítőt nyújtunk a 2017 tavaszán elvégzett szakirodalmi elemzés eredményeiből. Áttekintjük a webarchiválás néhány kiemelt nemzeti modelljét, amelyekből tanulságokat meríthetünk az itthoni gyakorlat kialakítása kapcsán.

Ki kell emelnünk a webarchiválás kapcsán a legtöbb általunk is használt szoftver fejlesztésében vezérszerepet játszó, s módszertani irányítóként is működő amerikai *Internet Archive* tevékenységét. Sokszínű együttműködést folytatnak az egyes nemzeti keretrendszerek képviselőivel. Az egyes nemzeti modellek tulajdonképpen arra válaszul jöttek létre, hogy a web fejlődése egyetlen szervezet számára már követetlenné vált archiválási szemszögből. A nemzeti szereplők, illetve az *Internet Archive* egymást kiegészítő tevékenységei adják meg a webarchiválási szolgáltatások teljességét. A nemzeti webarchiválási tevékenységeket pedig az IIPC nemzetközi konzorcium (*International Internet Preservation Consortium*, <http://netpreserve.org>) fogja közös keretbe. Hamarosan az OSZK is tagja lesz ennek a konzorciumnak. Ennek révén hatékony tudásmegosztási, kompetencia fejlesztési és szakmai együttműködési csatornák válnak elérhetővé számunkra is.

Előljáróban az egyes nemzeti modellek rövid ismertetése előtt érdemes leszögezni, hogy a nemzeti könyvtáraknak szinte minden vizsgált esetben központi szerepköre van a webarchiválási szolgáltatások szervezésében. E tevékenységek szervezeti keretei azonban rendkívül változatosak. A siker biztos garanciája a tartalomszolgáltatók és közgyűjtemények közötti széleskörű összefogás. A webarchiválás közös ügy, nem egyetlen intézmény felelősségi körébe tartozó szolgáltatási feladat. Az adott ország közigazgatási szerkezete, a közművelődési intézményi struktúra jellege alapvetően meghatározza a webarchiválási tevékenység szervezeti kereteit. Másrészt érdemes utalnunk arra is, hogy a webtechnológia robbanásszerű folyamatos fejlődésével egyre nagyobb kihívást jelent a különféle webes tartalomszolgáltatások archiválhatóságának biztosítása mind a tartalomszolgáltatók, mind az archiváló intézmények részére. A fejlődési trendeket figyelve megjelent egy olyan irány, hogy a tartalmakat egyre nehezebben begyűjteni képes aratórobotok helyett a böngészőprogramok működését

imitáló, a böngészőmotoron alapuló új szoftverek jelennek meg, ahol már a felhasználó képernyőjén látható tartalom rögzítése válik céllá. Ez részleges paradigmaváltást is hozhat a jövőben a webarchiválás területén, alapvetően átalakítva a továbbiakban ismertetett nemzeti modellek gyakorlati kereteit.

PANDORA: Az ausztrál webarchiválás modellje

Általános keretek, gyűjtőkör

Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár 1996-tól végez webarchiválási tevékenységet a PANDORA: Ausztrál Webarchívum keretei között (részletes összefoglaló a gyűjtőköri alapelvekről: <http://pandora.nla.gov.au/selectionguidelines.html>).

A webarchiválás keretei Ausztráliában némiképp sajátosan alakultak ki. A tartalmak válogatott archiválása nem egyetlen szervezet, hanem egy intézményi konzorcium keretei között zajlik. Ennek tagjai az egyes tagállamok állami könyvtárai, illetve számos tudományos könyvtár és archívum (ideértve az Ausztrál Háborús Archívumot, továbbá a filmarchívumot is). Egy nemzeti osztott rendszerbe tölti be mindegyik intézmény a saját szelektív módon leartott tartalmait. Az aratások gyűjtőköre a helyi igények szerint intézményi szinten kerül szabályozásra. Az egységes webarchiválási szabványkörnyezet kialakítása, a rendszer infrastruktúrájának működtetése, az együttműködési keretek kialakítása nemzeti könyvtári hatáskör.

A szelektív archiválási tevékenységek mellett 2005-től kezdve a teljes ausztrál domain leartására is sor kerül. Ezt a tevékenységet az Ausztrál Nemzeti Könyvtár megbízásából az *Internet Archive* végzi el.

A szelektív begyűjtés módszerei

A konzorcium a szelektív mentésekre összpontosít. Ennek keretei között inkább a tartalom begyűjtésének minőségére, a megfelelő tartalmi mélységű aratás biztosítására fókuszálnak a mennyiségi paraméterek helyett. A hivatalos kormányzati dokumentumok tagállamonként kerülnek leartásra, illetve beszolgáltatásra. Ezt az anyagot egészíti ki az ausztrál élet teljességéről számot adó szelektív aratások köre (konferenciák, oktatási anyagok, zenei élet webhelyei, vallási oldalak, a napilapok webhelyeinek egyedi webes tartalmai stb.). A kiadókkal történő egyeztetés során törekedni kell arra, hogy a már kereskedelmileg nem értékes szolgáltatásokhoz kapcsolódó weboldalak teljes köre szabadon elérhető legyen a

nagyközönség számára. Ugyancsak egyeztetések szükségesek a keresőmotorokkal nem leatható tartalmak begyűjtéséhez is. Az egyes webhelyeket leíró adatokat igyekeznek feldolgozni s beilleszteni az Ausztrál Nemzeti Bibliográfiába.

Összegzés

Összefoglalásként elmondható, hogy a webarchiválás keretét adó konzorciumi szervezeti forma, bár némiképp a később tárgyalandó britre emlékeztet, mégis egyedi jelenség. A British Library jóval erősebb koordináló szakmai szerepet tölt be, mint az Ausztrál Nemzeti Könyvtár. A brit nemzeti intézmény a konkrét webaratási tevékenységekből is jobban kiveszi a részét, különösen, hogy a teljes nemzeti webtér aratást az Internet Archive látja el az ausztrálok részére. A gyűjtőkori alapelvek világosan lehatároltak, egységes egészként kezelik a teljes gyűjtőkori tevékenységet, melynek szerves részeként jelenik meg a webarchiválás.

Webarchiválás Nagy-Britanniában

Általános keretek, gyűjtőkör

Nagy-Britanniában a szelektív webarchiválás (<http://webarchive.org.uk>) 2004-ban indult el a British Library gondozásában, tematikus gyűjtemények létrehozásával. A teljes .uk webteret 2013-tól kezdték el aratni, összhangban az akkor megjelent új köteleispéldány szabályozással. A webaratási tevékenység a következő intézmények egyenrangú együttműködésével zajlik: the National Library of Scotland, the National Library of Wales, Cambridge University Library, the Bodleian Library in Oxford, the Library of Trinity College Dublin. A webarchívumhoz csak az említett intézmények fizikai tereiben lehet zárt dedikált hálózaton keresztül hozzáférni a szerzői jogi rendelkezésekkel összhangban. Az intézmények összeállítanak egy szűkített mintát is, melyet nyilvánosan elérhetővé tesznek. Az egyes intézmények a törvényi keretek figyelembevételével saját maguk alakítják a webarchiválás gyűjtőkörét. Az általános szempontok az alábbiak: tudományos jelentőség, innovatív webtechnológiai megoldások bemutatása, a brit élet minél teljesebb körű bemutatása szociális, kulturális, politikai, vallási, tudományos és gazdasági szemszögből. Külön-

leges méltánylást igénylő esetekben kérvényezni lehet egy adott webhely anyagainak teljes törlését is a webarchívumból.

Írányelvek

Az archívum weboldalán javaslatokat lehet megfogalmazni a szolgáltatásba bevonni kívánt webhelyekről. A dinamikus tartalmak, a csak belső keresőmotor által elérhető tartalmak (linkek nélkül), illetve a Javascript menüszervezetek némelyike kimarad az aratásból. Így is egy hónap átlagában 28 TB adatmennyiség kerül learatásra a Web Curator szoftver segítségével. Audio és videoanyagok (pl. Youtube, flash video) nem esnek bele a webarchiválási projekt hatókörébe. Az egyszerűen leatható hangfájlok viszont rögzítésre kerülnek. A könyvtár technikai ajánlásokat is megfogalmaz a weblap üzemeltetők számára az aratás megkönnyítése végett. A .uk domain hatókörébe eső weblapokat általános szabály szerint félévente aratják le, de a fontos weblapok aratására egyéni mérlegelés szerint ennél sűrűbben is sor kerülhet. Nem gyűjtik be azokat a tartalmakat, amelyek jelszóval védettek, illetve azokat a tartalomelemeket sem, amelyeket a webhely robots.txt fájlja kizár a megtekintésből.

Összegzés

Nagy-Britanniában igen jól szervezett webarchiválási tevékenység zajlik, számos közgyűjteményi résztvevővel, illetve a tartalomszolgáltatók bevonásával. Az egységes alapelvek szerint hatékonyan működő regionális szervezetrendszer hatékonyan egészíti ki a British Library országos koordinációs tevékenysége. Vezető szerepet játszanak a szakmai területet érintő szoftveres fejlesztések előmozdításában is.

Netarkivet.dk – dán netarchívum

Általános keretek

Dániában a koppenhágai székhelyű Dán Királyi (Nemzeti) Könyvtár, illetve az Aarhusban található nemzeti könyvtári rangú Állami könyvtár partnerségén alapul a webarchiválás modellje*. Az internet archiválást érintő gyűjtőkori és szervezeti keretek a két könyvtár együttműködésével külön szabályzatban kerültek rögzítésre: http://netarkivet.dk/wp-content/uploads/2015/10/Politik_for_indsamling_af_materiale_til_Netarkivet.pdf

* A két intézményt éppen napjainkban integrálják közös szervezeti keretek közé.

Írányelvek

A szabályozás irányelvei háromévente áttekintésre kerülnek a megadott, később részletezett törvényi kereteken belül. Maga a konkrét webarchiválási tevékenység az aarhusi intézményre összpontosul.

A webarchiválással foglalkozó munkacsoportban mindkét intézmény képviselteti magát gyakorlati szakemberekkel (IT és könyvtári oldal egyaránt). A munkacsoport a két főigazgató alárendeltségébe tartozik, mindkét intézményben külön digitális kurátorok foglalkoznak a begyűjtött, illetve begyűjtésre kijelölt anyaggal, állománnyal.

A Kulturális Minisztérium a nagy médiavállalatok és kutatási szakemberek bevonásával működtet egy tanácsadói munkacsoportot az audiovizuális (nem szövegalapú) tartalmak archiválására. Ez a tevékenység tehát a netarkivet keretein belül, de eltérő szabályrendszerben, külön ajánlások alapján történik a privát szereplők aktív részvételével. A képi, illetve hangzóanyagok learatásához a szokásostól eltérő szoftverkönyvet is igénybe vehető (pl. ftp protokoll használata médiatartalmak aratására a műsorszolgáltató webhelyéről).

Törvényi rendelkezések a begyűjtésre vonatkozóan

A gyűjtőkori szabályozás törvényi úton került rögzítésre (<http://pligtaflivering.dk/loven/index.htm> 3. fejezet 8–12. paragrafusok), ebbe épülnek be a webarchiválásra vonatkozó kitételek is. A törvény hatálya kiterjed az összes elektronikus kommunikációs hálózaton nyilvánosan elérhető dán tartalomra. Nem tartoznak tehát a törvény hatálya alá az intraneten, zárt hálózatokon elérhető tartalmak. Az adott tartalomnak mindig a nyilvánosság felé szántnak kell lennie. Egy olyan szolgáltatás például, ahová bárki regisztrálhat nyilvánosan, a törvény hatálya alá esik, a meghívással működő vagy teljesen zárt regisztrációhoz kötődő tartalmak viszont nem.

A „dán” fogalmának meghatározása a következők szerint történik: 1. Dániában bejegyzett domainelemekhez kötődő tartalmak (tehát nemcsak a .dk, hanem az összes dán regisztrátor által bejegyzett domainelemekhez kötődő tartalom). 2. A nem dán bejegyzésű domainelemek közül azokra terjed ki, melyeknek dániai célközönsége van. 3. A Kulturális Minisztérium egyedileg is kijelölhet a webarchiválás keretébe tartozó tartalmakat (8. paragrafus).

A Dániában regisztrált domain név tulajdonosának törvény által megszabott kötelezettsége az archivál-

hatóság követelményeinek megteremtése. Amennyiben nem Dániában regisztrált domainről van szó, akkor a tartalmat publikáló személynek, szervezetnek kötelessége a tartalmat archiválhatóvá tenni, archiválható formátumot előállítani (például a másolásvédelemmel szolgáltatott anyagok rendelkezésre bocsátásával). Az eredeti szöveg az „archiválható kiadás” kifejezést használja (9. paragrafus).

Amennyiben szükséges, rendelkezésre kell bocsátani a tartalom archiválásához elengedhetetlen hozzáférési jogosultságokat, felhasználóneveket, jelszavakat az archiválást végző intézmény részére (ilyenek lehetnek pl. a személyre szabott tartalom eléréséhez szükséges felhasználónevek, jelszavak). Az adott intézmény köteles ezeket az adatokat bizalmasan kezelni, nem adhat hozzáférést azokhoz külső személyek számára (10. paragrafus).

A dániai illetőségű domain név regisztrátoroknak az általuk regisztrált domain nevek adatait, illetve a domain nevek tulajdonosaira vonatkozó információkat elektronikus formában el kell küldeni a webarchiválásért felelős intézmény számára (11. paragrafus). Így könnyedén ellenőrizhető a begyűjtendő tartalmak köre.

A beküldés gyakoriságának mértéke nincs törvényileg rögzítve. A gyakorlatban háromféle aratási stratégiát alakítottak ki, melyeket az adott honlapok jellegéhez igazítanak. A legfontosabb hírértékű, tudományos értékkel bíró tartalmakat akár naponta aratják (80 honlap szerepel ebben a körben). Az általános gyakorlat az évi négy aratás elvégzése valamennyi, a törvény hatálya alá tartozó honlapról (cross-cutting harvest). Adott aktuális témakörökhöz kapcsolódó szelektív begyűjtést is folytatnak. Kiválasztanak évente három eseményt, s begyűjtik a releváns weboldalak tartalmait külön az eseményekhez rendezve (forrás: <http://netarkivet.dk/til-webstedejere/pligtaflivering/>).

Fontos kitétel az aratás folyamata kapcsán, hogy minden webhelyről teljes aratás történik. A robotok nem respektálják a tartalomszolgáltató által robots.txt fájlban rögzített korlátozásokat, hanem mindent learatnak! Az utolsó paragrafus pedig azt rögzíti, hogy a webarchiválási kötelezettség teljesítésével (esetleges járulékos tartalom előállításával) kapcsolatban felmerülő költségeket a tevékenységet végző intézménynek kell fedeznie (12. paragrafus). (A fent említett tevékenységek általában a statikusan aratható tartalom előállításának plusz kötelezettségét foglalják magukban a beszállító által a webaratást végző intézmény számára.)

Hozzáférés

A szerzői jogi és a személyes adatokat védő rendelkezések figyelembevételével adhat hozzáférést a két dán nemzeti könyvtár a leartott tartalom egyes szeleteihez a kérelmezők számára. Általában kutatási, oktatási céllal kérvényezett igényeket elégítenek ki.

Összegzés

Dániában széles társadalmi egyeztetés előzte meg a kötelezpéldány törvény vonatkozó rendelkezéseinek megalkotását, mely igen kemény kitételeket tartalmaz. Ennek révén viszont a webarchiválási tevékenység hatékonyan ellátható, a technikai feltételek biztosítását a domain név tulajdonosára, illetve a tartalom előállítójára hárítva át! A könyvtárak a webarchiválás tevékenységi kereteit a tartalomszolgáltatókkal aktív partnerségben dolgozták ki, s a rendszeres felülvizsgálat is az érdekeltek párbeszédével zajlik. Így elérhető a szigorú törvényi rendelkezések betartatása is az érdekeltekkel.

Webarchiválás Csehországban

Törvényi háttér

A kötelezpéldány rendelkezések hazánkhoz hasonlóan Csehországban sem terjednek ki a webarchiválással kapcsolatos tevékenységekre. A webarchiválás feladatát nemzetközi példák alapján a nemzeti könyvtárra bízva modellezik kísérleti projekt keretében, ami 2001-ben indult el (<http://www.webarchiv.cz>). A cseh webarchiválási projekt alakulását az OSZK különféle szintjein már nagyon régóta figyelemmel kísérték korábban is az itthoni webarchiválási tevékenységek megalapozása érdekében.

Szolgáltatási keretek

A cseh webtérre és a cseh vonatkozású tartalmakra irányuló teljes domain aratásokat a .cz domainre koncentrálva a CZ. NIIC céggel való együttműködés keretében végzik. Ennek révén jelenleg mintegy 1 200 000 domain tartalmát aratják le (<http://www.webarchiv.cz/en/comprehensive-harvests> és <https://www.slideshare.net/webarchivCZ/esk-webov-archiv-68200875>), illetve különféle eseményekhez, témákhoz kapcsolódó tematikus, szelektív aratásokat is végeznek (például: <http://www.webarchiv.cz/en/topic-collections>). A webarchiválási projekt még további kiteljesedéséhez szükség lenne a finanszírozási feltételek rendezésére és a kötelezpéldány ren-

delkezések felülvizsgálatára is. Jogi feltételek akadályozzák a kiválasztott tartalmaknak a Cseh Nemzeti Bibliográfiához történő hozzáadását is. Nagy kihívást jelent a számukra, hogy a robots.txt fájlok tartalmának figyelmen kívül hagyásával rengeteg feleslegesnek bizonyuló adatmennyiség is leartásra kerül. A Cseh Nemzeti Könyvtár 5143 különféle tartalomszolgáltató partnerrel írt már alá megállapodást a webarchiválás biztosításáról. A széleskörű együttműködés biztosítása tehát itt is alapfeltétele a webarchiválási tevékenységek kiteljesedésének. A cseh webarchiválási projektről számos Slideshare prezentáció is rendelkezésre áll az alábbi címen: <https://www.slideshare.net/webarchivCZ>.

Hozzáférés

A jogtulajdonosokkal történt megállapodások alapján egy szűk adatkészlet elérhető nyilvánosan online (<http://www.webarchiv.cz/en/browse>), az egyéb szeletek csupán a nemzeti könyvtár épületében, zárt hálózaton. A szerzői jogi törvény az európai szerzői jogi rendelkezésekkel összhangban jelenleg kifejezetten tiltja a szerzői jog által védett leartott anyagok nyilvános szolgáltatását.

Webarchiválás Szlovákiában

Alapvető információk

Szlovákiában a pozsonyi székhelyű nemzeti könyvtári ranggal is bíró Egyetemi Könyvtár koordinálásával zajlik a webarchiválási tevékenység (<http://www.webdepozit.sk>). Az első tesztek még 2006-ra nyúlnak vissza, üzemszerűen pedig 2015-től archiválják a web szlovák szeletét. A webarchiválással három főállású munkatárs foglalkozik, de további három vezető beosztású munkatárs hatáskörét is érinti e terület. A szerver, illetve a technikai infrastruktúra terméktámogatását kiszervezték piaci alapon egy külső partnercég számára. A szolgáltatás megfelelő jogi kereteit is sikerül megteremteni, különös tekintettel a kötelezpéldány szabályozásra. A Szlovák Kulturális Minisztérium betervezte a kormány elé az új kötelezpéldány rendelet tervezetét, benne a webarchiválásra vonatkozó kitételekkel, ami jelenleg társadalmi egyeztetés alatt áll, s még az idén tervezik az elfogadását. Szorosan együttműködnek a cseh partnerekkel, havi szintű személyes szakmai konzultáció zajlik a szakemberek között. Széleskörű együttműködési hálózat kialakítására törekszenek a tudományos és közkönyvtárakkal, valamint a tartalomszolgáltatókkal is.

Gyűjtőkör, szolgáltatási keretek

Tematikus, eseményalapú és általános .sk domainre kiterjedő aratásokat egyaránt végeznek. A gyűjtőköri szabályozást évente felülvizsgálják. A nemzeti domain adiminisztrátor cégtől megkapják évente az aktuálisan bejegyzett .sk domainek listáját. Ezt saját maguk egészítik ki a nem. sk domain alatt lévő webhelyekkel. A 352 ezer bejegyzett szlovák domainből 279 ezret sikerült a 2017 februárjában lezajlott második általános aratás során begyűjteni. A robots.txt előírásait betartják, csupán az adott honlap tulajdonosával történt megállapodást követően hagyják azt figyelmen kívül. A szelektív archiválás keretében 550 intézményt kerestek meg együttműködést kérve, ezek közül idáig 111 intézménnyel sikerült szerződést kötni. A brit példához hasonlóan, a projekt honlapján itt is bárki javasolhat weblapokat archiválásra a megfelelő űrlap segítségével. A webarchívum egyes szeletei a pozsonyi intézményben dedikált munkaállomásokon érhetőek el. A nyilvános hozzáférés a tartalom jogtulajdonosának hozzájárulásával biztosítható. A learatott honlapokról, részben automatizált módon, begyűjtik a metaadatokat s MARC 21 formátumban tárolják, valamint hozzáférhetővé teszik a nyilvános szolgáltatási felületükön. Így, ha a teljes tartalom nem is érhető el, de képet lehet kapni a begyűjtött honlapok jellemzőiről. A metaadatok tárolását, visszakeresést, publikálását saját fejlesztésű keretprogram segíti. Különös jelentőségű a szlovák projekt számunkra azért is, mert a szlovákiai magyar webes tartalmak is a gyűjtőkörbe tartoznak. A HÍD-MOST párt honlapja például elérhető nyilvános szolgáltatás keretei között is.

Összegzés

A fiatal, ám dinamikusan fejlődő szlovák projekt infrastruktúrális hátterét és szervezetségét tekintve is feltétlen figyelemre méltó. Igyekszünk átvenni szakmai tapasztalataikat a magyar szolgáltatás kialakítása kapcsán, illetve megteremteni az együttműködési lehetőségeket is.

Webarchiválás Szlovéniában

Alapvető információk, gyűjtőkör

Az összefoglaló *Alenka Kavčič-Čolič*nak a Szlovén Nemzeti és Egyetemi könyvtár webarchiválásért felelős vezetőjének az IFLA 2017-es konferenciáján Wrocławban elhangzott előadásán alapul.

Szlovéniában a nemzeti és egyetemi könyvtár a fővárosban Ljubljánában végez webarchiválási feladatokat. 2005-ben kezdtek el a témával foglalkozni, tehát már több mint tíz éves tapasztalatokkal rendelkeznek a szelektív webarchiválás terén. A webarchiválásra is kiterjedő új digitális kötelezpéldány törvény 2006-ban született meg. 2007 tavaszától vált az Egyetemi és Nemzeti Könyvtár az IIPC tagjává. A teljes szlovén webtér (.si domain) aratását a megfelelő jogi és műszaki háttér megteremtését követően pedig 2014–2015-ben kezdték el. 2016-ban 1375 webhelyet, illetve 2897 weboldalt arattak le ennek keretében 4.2 TB terjedelemben. Idén 117 ezer URL-t tartalmazó lista aratását tervezik, amely tartalmazza például az összes államigazgatási aldomain nevet is pl. .gov.si. A teljes gyűjtés általános kritériumai a következők: szlovén szerző, szlovén nyelvű honlap, Szlovéniában bejegyzett honlap, illetve Szlovéniában publikált honlap. A szelektív gyűjtések specifikus kritériumainál az adott tartalom lehet önállóan publikált vagy nagyobb egység része, emellett kulturális, tudományos, illetve szellemi értékkel kell rendelkeznie. Ez a specifikus kritériumrendszer az általános aratásnál is részben érvényesül, erre hivatkozva zárják ki pl. az erotikus honlapok archiválását.

Szervezeti, szolgáltatási keretek

Összesen két főfoglalkozású munkatárs foglalkozik a webarchiválási feladatokkal. Ehhez képest különösen szép a tematikus gyűjteményeik magas száma, pl. az államigazgatási, gazdasági, egészségügyi, kulturális honlapok rendszeres aratása, az általános webarchiválás megszervezése. A Web Curator Tool keretrendszer mellé saját kiegészítőt fejlesztettek, amivel a twitteren megjelenő szlovén vonatkozású tartalmak egyes szeleteit is próbálják begyűjteni. A szelektív archiválás keretében 105 967 domaint archiválnak 25,2 TB terjedelemben. Az archívum a <http://arhiv.nuk.uni-lj.si/> címen érhető el.

Webarchiválás Észtországban

Alapvető információk, gyűjtőkör

Az észt Nemzeti Könyvtár webarchiválási projektjének (<http://veebiarhiiv.digar.ee/>) alapvető célkitűzése az észt kulturális örökség szempontjából fontos webes tartalmak archiválása (<http://www.nlib.ee/index.php?id=21581>). A nemzeti könyvtárról szóló törvény nevesíti kötelezettségként a nemzeti könyvtár számára a webarchiválási feladatokat (gyűjtés, feldolgozás,

szolgáltatás). A gyűjtőkör alapelemei a következők: észti nyelven megjelenő weblapok, Észtsorszáiban publikált weblapok, Észtsorszára vonatkozó információkat tartalmazó weblapok. A webarchiválás szabályozását a köteleespéldány törvény rendelkezései közé is beillesztették. A weben megjelenő publikációk is köteleespéldánynak minősülnek, melyeket le kell aratni és nyilvánosan közzé kell tenni. A tartalom tulajdonosának azonban lehetősége van intézkedni arról, hogy a tartalom csak zárt hálózatban a Nemzeti Könyvtár épületében legyen elérhető tekintettel a szerzői jogokra. 2017. január 1-jétől ez már alapértelmezetté így van, az archívum a kijelölt intézményekből érhető csupán el. A teljes törvény elérhető angolul is: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/514092016001/consolide>.

Szolgáltatási keretek

A pdf alapú kiadványok begyűjtése 2006-ban, a webaratás 2008-ban kezdődött el. Az archívum 2013 óta érhető el a felhasználók számára. 2010-től 2015-ig 56 millió URL-ről arattak le adatot mintegy 4,2 TB mennyiségben. A webarchiválást szelektív aratásokkal kezdték el, ám mivel a releváns tartalomnak csak kis mennyiségét tudták így begyűjteni, 2015–16-ban lebonyolították az észti.ee domain első webes aratását. Egy adott webhelyről maximum 300 MB adatot arattak le, hogy kezelni tudják az aratási folyamatot. Összesen 4 TB tömörítetlen adatot arattak le így módon. Az új köteleespéldány törvény szerint amennyiben a könyvtár nem tudja learatni a gyűjtőkörbe eső tartalmat, akkor a tartalom tulajdonosa kötelezett arra, hogy eljuttassa azt a Nemzeti Könyvtár számára. A beszállítás költségeit a tartalom tulajdonosának kell állnia! Őt könyvtárat jelölték ki országosan a köteleespéldányok elérésére az adott intézményeken belül (beleértve a webarchívumot is, zárt dedikált hálózatban).

Szervezeti keretek

Az Észti Nemzeti Könyvtárban három főállású munkatárs foglalkozik webarchiválási feladatokkal, ketten az archiválásért felelős szakemberek, illetve az alkalmazások kezeléséért felelős adminisztrátor. Az ő munkájukat egy olyan munkacsoport segíti, mely tíz kutatási és kulturális örökség kezelésével foglalkozó

intézmény 24 munkatársát tömöríti. A munkacsoport tanácsokat ad a learatandó anyag kiválasztására, hozzáférhetővé tételére az aratás számára, emellett képviseli a kutatói szféra webarchiváláshoz kötődő érdekeit is. 2011-ben stratégiai dokumentumban fogalmazta meg a munkacsoport a webarchiválásra vonatkozó gyűjtőköri alapelveket. 2012-től az Észti Nemzeti Könyvtár tagjává vált az IIPC-nek is.

Összegzés

Az észti köteleespéldány szabályozás megítélésünk szerint európai szinten is példaértékűen sikerült. Az Észti Nemzeti Könyvtár megfelelő szervezeti kereteket és erőforrásokat is képes garantálni a webarchiválási tevékenység biztosításához, miközben kialakítottak olyan közgyűjteményeket is magukban foglaló szélesebb körű együttműködési hálózatot is, ami a tartalmak begyűjtésének hatékonyságát növeli meg.

Webarchiválás Hollandiában

A holland webarchiválási modell számos különleges tulajdonsággal bír. Ezekről első kézből értesülhettünk az OSZK-ba látogató magyar származású *Kees Teszelszkytől**, aki a Holland Nemzeti Könyvtár webarchiválással foglalkozó csapatának tagja. Kifejtette nekünk, hogy Hollandiában történeti okokból nem alakult ki a hagyományos papíralapú dokumentumokra sem a köteleespéldány rendszer, a kiadók önként juttatják el kiadványaikat a Holland Nemzeti Könyvtár részére. Ebből kifolyólag nincs webes köteleespéldány szabályozás sem. Ennek hiányában viszont kifejezetten tiltott törvényileg az általános célú aratás a holland domainről. A Holland Nemzeti Könyvtár csak egy a sok közgyűjtemény közül, amelyek szelektív webaratást végeznek, bár egyfajta koordinációs funkciót tölt be a gyűjtőkörök egyeztetésénél, illetve szoftverfejlesztési együttműködésekben is részt vesz nemzetközi partnerekkel. A holland domain volt az egyik első, amely kialakult Európában, s ma is nagyon jelentős tartalmi gazdagsággal bír. Igyekeznek különféle eseményekhez, témakörökhöz kötődő aratással minél több szelétét begyűjteni ennek a webes térnek. Sok év helyben járás után e terület most kiemelt figyelmet élvez a

* Az OSZK webarchiválással foglalkozó workshopján az előadó részletesen ismertette a belga és a holland szakmai tevékenységek kereteit. A prezentáció és a videofelvétel linkje is elérhető az alábbi címen: http://mekosztaly.oszk.hu/mia/404_workshop.html

digitális könyvtári fejlesztések között, ami pozitív fejleményeket sejtet a jövőre nézve.

Webarchiválás Ausztriában

Ausztriában a webarchiválási tevékenységet az Osztrák Nemzeti Könyvtár Digitális Könyvtári Osztálya szervezi. A tevékenység kereteit a médiatörvény szabályozza (https://www.ris.bka.gv.at/Dokument.wxe?Abfrage=Erw&Dokumentnummer=ERV_1981_314). A jogszabály évente négy általános aratást engedélyez a szelektív, illetve eseményalapú aratások mellett. A gyűjtőkör az osztrák webteret, illetve az ausztriai vonatkozású tartalmakat foglalja magában. Az osztrák webtér kiterjed a .at fő domain mellett az újonnan bejegyzett .wien és .tyrol új domain névtartományokra is. Mintegy 1,3 millió webhelyre terjed ki a webtér jelenleg, az osztrák webarchívum pedig mintegy 1,7 millió webhelyről őriz adatokat, a tárolt tartalom mennyisége mintegy 100 TB terjedelmű. A begyűjtött tartalom az Osztrák Nemzeti Könyvtárban két dedikált terminálon tekinthető meg, illetve négy másik intézményben is lehetőség van a tartalmak elérésére zárt dedikált hálózatban. Nyilvánosan kereshető a webarchívumban lévő webhelyek listája saját fejlesztésű keresőfelület révén (<https://webarchiv.onb.ac.at>). Ezen a felületen új tartalmat is lehet ajánlani archiválás céljából. A találati halmazt el lehet menteni, majd a könyvtárba betérve megtekinteni az adott webhelyeket. Sajnos a törvényi kereteket a technikai feltételek, illetve a munkaerő hiánya miatt nem tudják teljeskörűen kihasználni. A Nemzeti Könyvtárban két főállású munkatárs foglalkozik webarchiválási feladatokkal, ketten félállásban segítik a munkájukat. A tárhelynek meglehetősen szűkében vannak. Az általános aratás kapcsán szigorú méretkorlátokat kell alkalmazniuk az egyes webhelyekre vonatkozóan. Egy általános aratás során nem gyűjthetnek be 6TB-nál nagyobb adatmennyiséget, két évente kerül sor erre 2009 óta,

melynek időtartama mintegy fél évet vesz igénybe. A szelektív webarattással 2008 óta évente mintegy 2 TB adat begyűjtésére van mód. Széleskörűen, számos kategóriában gyűjtenek webhelyeket, emellett pedig például a legutóbbi választások kapcsán is eseményalapú gyűjtést is folytattak. A Dán Nemzeti Könyvtár által fejlesztett Netarchive Suite programcsomagot használják, melyet könnyít az a tény, hogy a webarattáshoz nem kell engedélyt kérniük, s a robots.txt szabályait sem kell figyelembe venniük. Így Dániához hasonlóan itt sincs szükség az engedélykére adminisztrálására. Az osztrák webarchívum is tagja az IIPC-nek, a nemzetközi együttműködésben való aktív részvétel lényegesen megkönnyítette a webarchiválási tevékenység technikai, illetve szakmai megalapozását is.

Konklúzió

A nemzetközi körképet áttekintve megállapíthatjuk, hogy a jogi, szabályozási kereteket, illetve a webarchiválási tevékenységek szervezeti kereteit tekintve rendkívül vegyes az összkép. Az adott ország állami berendezkedése, a szakmai attitűdök, a pénzügyi háttér, az együttműködés kultúrájának erőssége erősen befolyásolja a webarchiválási feladatok szervezését. Kritikus elemet jelent a megfelelő jogi szabályozási keretek megléte. A kötelezpéldány szabályozásba itthon is bele kellene foglalni a webarchiválási tevékenységet. Az ésszt mintából sokat lehetne meríteni e téren. Pozitívumot jelent a jövőre nézve, hogy a magyar kísérleti projekt szakmai kereteinek kialakításakor számos jó példát lehet találni a szomszédságból is. A 2017. évi IFLA konferencián külön szekcióülés foglalkozott a webarchiválás aktuális kihívásaival. Reményeink szerint ez a rövid összefoglaló ráirányítja a figyelmet a webarchiválás nemzetközi dimenziójára, s elősegíti, hogy a külföldi tapasztalatok jelentős szeletét az itthoni körülmények között is sikerrel hasznosíthassuk.

LIBER Journées – LIBER napok könyvtárvezetőknek

GAÁLNÉ KALYDY Dóra

A világban több szakmai szervezet is aktívan működik, igyekezik a könyvtárak és könyvtárosok érdekeit képviselni, a könyvtáros szakmán belüli változásokat, trendeket bemutatni és választ adni a jövő kihívásaira. A LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche)¹ az Európai Tanács támogatásával 1971-ben alakult azzal a céllal, hogy hangot adjon az egyetemi, a nemzeti és a kutató szakkönyvtárak tevékenységének és feladatainak a nemzetközi könyvtáros szintéren. A 2009 óta alapítványként működő szervezet mára több mint 400 könyvtárat tömörít; hazánk-ból tagja a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, az ELTE Egyetemi Könyvtár, Országgyűlési Könyvtár, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár és az MTA Könyvtár és Információs Központ. Tevékenysége nem csak a tudományos szakkönyvtárak képviseletében merül ki, számos európai uniós projekt aktív szereplője (jelenleg: OpenMinTeD, AARC, EUDAT, HuMetricsHSS, OpenAIRE, FutureTDM, FOSTER, EOSCPilot). Munkáját stratégiai célkitűzésekben határozza meg, mely gyorsan változó szakmai világunkban a magyar tudományos és szakkönyvtárak gyakorlatában is zsinórmértékül szolgálhat. A 2013–2017-es stratégia három kulcsterületének

egyike a könyvtárak megerősítése a változó tudományos világban, mely magában foglalja a jelenlegi és a jövő könyvtárvezetőinek továbbképzését. Két programot² dolgozott ki a Vezető- és Munkaerő-fejlesztő Bizottság (Working Group on Leadership and Workforce Development), az egyik program olyan középvezetőknek szól, akik rövid időn belül vezető pozícióba kerülnek (Leadership Seminar), a másik program pedig kifejezetten felsővezetőknek tartott többnapos szeminárium (Journées for Library Directors). 2017. május 17–19. között került megrendezésre a második LIBER Journées könyvtárvezetői workshop, melyre sikeresen pályáztam, és főigazgató-helyettesként részt vehettem. A három nap témáit, megállapításait és az ezekhez kapcsolódó magyarországi helyzetet szeretném bemutatni a hazai szakembereknek. Úgy gondolom, hogy a megvitatott témák egyértelműen jelzik, paradigmaváltáson megy keresztül szakmánk, amelyhez alkalmazkodnunk kell, hogy a felvetődött kérdésekre a legjobb válaszokat dolgozhassuk ki.

A szemináriumot Párizsban a *Sciences Po Egyetemen* rendezték. Az intézmény és a színhelyválasztás akár jelzés értékű is lehet. A „Sciences Po”

Franciaország legjobb felsőoktatási intézménye, az úgynevezett *Nagy Iskolák* (les Grandes Écoles) egyike, neve *Institut d'études politiques de Paris*, vagyis Párizsi Politikai Tanulmányok Intézete. A könyvtárügy egy jelentős tekintéllyel bíró intézmény falai közé került. A szervezőbizottság neves szakemberekből állt: *John Tuck* (Chair of the LIBER Leadership and Workforce Working Group, Director of Library Services, Royal Holloway, University of London), *François Cavalier* (Director of Sciences Po Library) és *Andreas Brandtner* (LIBER Journées 2017 Programme coordinator, Director of Mainz University Library), a Journées levezető elnöke pedig *Norbert Lossau* (Vice-President of Georg-August-Universität Göttingen) volt.

A szemináriumon húsz résztvevő volt, 4 fő Nagy Britanniából, 3 fő az Amerikai Egyesült Államokból, 2 fő Dániából és egy-egy fő Ausztriából, Belgiumból, Észtországból, Franciaországból, Görögországból, Hollandiából, Kanadából, Magyarországról, Németországból, Svédországból és Szlovákiából.

A továbbképzés tematikáját az *átalakulás/paradigmaváltás* (transformation) határozta meg.

A háromnapos szeminárium első előadója *Alain Beretz* volt, aki a francia Oktatási és Kutatási Minisztériumban a Kutatási és Innovációs részleg főigazgatója, korábban pedig a Strasbourgi Egyetem elnökeként végezte munkáját. Előadásában kiemelte, hogy az Open Science nem csak kifejezés: gyakorlati szempontból hatalmas előrelépést jelent, megváltoztatja a munkafolyamatainkat, a tudományos kommunikációt és általánosságban a könyvtárakat. Azáltal, hogy a kutatás adatvezérelté vált, új stratégiára van szükség. A könyvtárak szempontjából ez elsősorban azt jelenti, hogy a könyvtárosoknak új feladatai lesznek, melyekből kiemelkedően fontos a tanácsadás. Az új feladatokhoz és struktúrához a könyvtárápületeknek is alkalmazkodni kell; nemcsak a könyvtár fizikai terei változnak meg, hanem a virtuális könyvtár is.

Rengeteg pénzt költünk tudományos publikációkra, az összegek pedig minden évben emelkednek, kérdés, hogy ez a folyamat hol áll meg? Fenntartható modellt kell kialakítani, amely a résztvevő feleknek (egyetemeknek, kutatóknak, könyvtáraknak és a kiadóknak) is megfelelőek. Jelenleg a szakma egyik legnagyobb feladata, hogy minél hamarabb megvalósítható megoldással álljon elő. Az Open Science (OA) anyagi támogatás nélkül csupán vágyálom marad, a kiadók meg fogják szerezni maguknak az adatokat is, ahogy a publikálást is megszerezték. Abban az eset-

ben nyerhetjük meg a csatát a kiadókkal szemben, ha az Unió Open Science mottója alapján („*olyan nyíltan amennyire csak lehet, és annyira zártan amennyire szükséges*”) és a FAIR (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable – Fellelhető, Hozzáférhető, Együttműködő, Újrahasználható) alapelvek szerint dolgozzuk ki az Open Science modellt. Már nemcsak Open Accessről beszélünk, hanem Open Science-ről, melybe beletartozik az Open Access is.³

Az MTA Könyvtár és Információs Központban 2015. október végén rendezett PASTEUR4OA regionális konferencián szinte ugyanezeket a megállapításokat tette *Lovász László*, az MTA elnöke.⁴ A Magyar Tudományos Akadémiának 2012 óta van Open Access határozata, melyet 24/2016. (VII. 15.) számú elnöki határozattal módosítottak,⁵ azonban országos szinten is szükség lenne OA politikára, melyre az IKSZ Tudományos és Szakkönyvtári Tagozatának 2017. áprilisi állásfoglalása is felhívta az ágazati irányítás figyelmét (lásd lentebb). Fontos számunkra, hogy a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal, annak elnöke, *Pálincás József* is elkötelezett ebben az ügyben, így az államigazgatás és az Akadémia egy lehetséges együttműködése során talán komoly lépések várhatóak. Fontos, hogy ezek a lépések ne a könyvtárak nélkül valósuljanak meg.

Az előadást követő hozzászólások során felvetődött, hogy a könyvtári szakemberek előtt álló új feladatok a legkülönbözőbb szakterületekhez kötődnek, ezért érdemes olyan kutatókat foglalkoztatni, akik az adott szakterületen önállóan, kellő mélységben el tudnak igazodni, illetve legyen olyan könyvtáros, aki maga is kutató. Hazánkban az életpályamodell kapcsán kerül folyamatosan szóba, hogy a szakkönyvtárakban, egyetemi könyvtárakban elengedhetetlen azoknak a kollégáknak a munkája és szakértelme, akik az adott szakterületet kellő mélységben ismerik, azonban a nem könyvtáros végzettségük besorolása egyes intézményekben nem megoldható.

Bruno Patini (újságíró, oktató, Arte France TV, Sciences Po) előadásával arra hívta fel a figyelmet, hogy a médiafogyasztási szokások merőben megváltoztak. A média már nem képes a tartalmakat felügyelni, a platform kontrollálja a tartalmat. A legújabb kutatások szerint az emberek legfőbb információforrásának a különböző platformok és a Facebook tekinthető. A fiatalok 80%-a az FB-ről tájékozódik, televíziót csak a 60+ generáció néz. Minél sikeresebb egy hír, annál több bevételt jelent, sajnos a legtöbb pénzt az álhírek generálják, ez pedig már nem a propagandáról szól, hanem csakis a pénzről.

Patini *post-propaganda* érának hívja a kort, amelyben élünk, jellemzőjének azt tekinti, hogy minden a szórakoztatóiparhoz kötődik, a hírek, a kultúra és az oktatás is. Már csak az adat számít, és az adat használata, tárolása véleménye szerint politikai kérdés.

Az előadást követő vitában felmerült, hogy a könyvtárak miképpen tudnak létezni a fent leírt közegben. A megoldás az együttműködésben keresendő. Kutatóintézetek, egyetemek és ezek könyvtárai dolgozzanak együtt, gyűjtsék és tárolják közösen az adatokat. Határozott elvek szerint kell eldönteni, mely adatok legyenek nyílt hozzáférésűek, melyek zártak. Sajnálatos módon a könyvtárak legfőbb feladata, egyben lehetősége ezen a téren fel sem vetődött, nevezetesen az adatok validálása, vagyis hitelesítése, többféle szövegkörnyezetben való értékelése. Önmagában az adatok pontosítása, vagyis a hiteles adatok közlése akár hatalmi tényezővé teheti a könyvtárakat, ahogy erről *A könyvtárak jövőjéről – reflexiók egy előzetes kutatási jelentés kapcsán*⁶ című írásban olvashatunk.

A továbbképzés tematikájának összeállításában szervesen részt vettek a jelentkezők is. A workshopot megelőző hónapban a szervezők felkérésére élénk levelezés indult; mindenki megfogalmazta azokat a témákat, amelyek a legjobban foglalkoztatják. Ennek alapján öt területet határoztunk meg, melyet az első nap végén moderátor segítségével vitattunk meg:

- vezetői képességek, kompetenciák és szakmai képzések/továbbképzések,
- könyvtárápületek és a digitális könyvtárak fejlesztése a jövő kihívásai alapján,
- könyvtárak mint speciális intézmények vagy mint szolgáltatási központok,
- könyvtárak a helyi/regionális és a globális digitális szolgáltatások között,
- könyvtárak tradíció és innováció között.

A csoportos megbeszélés egyik legizgalmasabb kérdése a képzés volt. Érdekes volt hallgatni, hogy más európai, sőt amerikai kollégáink is úgy vélekednek, hogy a könyvtárosképzésből kikerült munkatársak felkészültsége nincs összhangban a könyvtárakban szükséges kompetenciákkal, pedig a jövő könyvtárának kulcskérdése maga a könyvtáros. Éppen ezért együttműködést kell kezdeményezni a képzőhelyekkel, hogy nagyobb rálátásuk legyen a gyakorlatra. A közösen kidolgozott képzési tervnek rugalmasnak, a változásokhoz könnyen alkalmazkodónak kell lennie, ugyanakkor egyensúlyt kell tartania a hagyomány, annak értékei és az újítás szükségessége közt, ami sokszor a legnehezebb feladat.

A képzés megújításának kérdése már évekkkel ezelőtt

felvetődött hazánkban is; a 2013-as egeri vándorgyűlésen *Sörény Edina*⁷ vezető tanácsos, az Emberi Erőforrások Minisztériuma Közgyűjteményi Főosztálya könyvtári osztályának képviselője vázolta a stratégia lehetséges prioritásait, melyben hangsúlyos részt kapott a felsőfokú képzés reformja, és elkezdődött az erről való közös gondolkodás is.⁸ Sajnos, mint tudjuk, a stratégia végül nem lett nyilvános, és jelenleg sincs országos könyvtári stratégiánk.

Az amerikai résztvevők véleménye szerint a könyvtárvezetőknek egyre inkább üzleti jellegű (stratégiai, kommunikációs és marketing) felkészültségre és készségekre van szükségük, melyeket csak menedzsment-képzéseken lehet elsajátítani. Ugyan többen megfogalmaztuk, hogy könyvtárszakmai tudás és tapasztalat nélkül nehéz egy könyvtárat vezetni, hiszen a szakmai döntéseket, még ha remek tanácsadók is dolgoznak a vezető körül, megalapozottan kell meghozni. Ehhez képest figyelnünk kell azokra a véleményekre is, amelyek azt hangsúlyozzák, hogy minden felsőfokú képzésben szükséges egy diszciplináris – mindegy milyen – magas szintű ismeretkör elsajátítása. Minden menedzsment, szervezés vagy éppen könyvtáros tudás *csak ez után* kezdődik, és ezt *is* meg kell tanulni.

Egyhangú állásfoglalás szólt az új könyvtárápületek és új belsőépítészeti megoldások mellett. A XXI. század könyvtárának olyannak kell lenni, mint egy élő digitális központnak (digital hub); a jövő tudománya online zajlik, a könyvtáraknak erre fel kell készülni. A hagyományos költségvetést át kell alakítani, több pénzt kell költeni a virtuális könyvtárra és a digitális dokumentumokkal foglalkozó munkatársak bérezésére.

Többen megfogalmazták, hogy a hagyomány ne álljon az innováció útjába, továbbra is elsődleges feladatunk az információhoz való hozzáférés biztosítása, de bizonyos dolgokat újra kell gondolni: ilyen például a tudományelemzés módszertana, a hagyományokon alapuló scientometria ugyanis gátolja a fejlődést. A „hagyományos” könyvtári szolgáltatások kapcsán az Open University Library vezetője arról számolt be, hogy náluk már csak elektronikus dokumentumok vannak. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az Open University minden kurzusa távoktatás formájában zajlik, de a könyvek nélküli könyvtár egyáltalán nem általános jelenség. Ha csak érintőlegesen, de szó volt kulturális örökségünk megóvásáról, feldolgozásáról, láthatóvá tételéről. Ebbe beletartozik a szabványos feldolgozás, elektronikus katalógusainkba való felvétel (Európa más országában sem

teljes még a gyűjtemények elektronikus katalógusban való feldolgozottsága) és digitalizálása is. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a digitális bölcsészet éppen azokra a forrásokra épül, melyek nemcsak nemzeti, hanem közös európai kulturális örökségünk alapját adják. Véleményem szerint az innovációt nem állíthatjuk szembe a hagyománnyal, mert mindenképpen egymást kiegészítve és támogatva lehet hathatós az általuk elért eredmény.

Az elhangzott vélemények igen különbözőek voltak. Úgy gondolom, bár hasonló kérdések érdeklik szakmánk képviselőit, a megoldások nem minden esetben lehetnek egyetemlegesek. Bizonyos területeken célra vezető, ha együttműködésben, azonos elvek alapján dolgozunk, azonban vannak területek, ahol – mások példáját szem előtt tartva – magunknak kell ráatalálni a „sárga útra”.

Wolfram Hortsmann (főigazgató, Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen) előadása szorosan kapcsolódott az előző esti beszélgetéshez. A Göttingeni Egyetemi Könyvtár példáján keresztül mutatta be, hogy a digitális átalakulás milyen változásokkal jár együtt. Az informatikai fejlődéssel egyre gyorsabb adatátvitelre van lehetőség, az adatok növekedésével az adatok intenzív kutatása is elindult, az eszközök bővülése pedig egyre inkább az open science-t támogatja. A Göttingeni Egyetemi Könyvtárban a digitális átalakulás humán erőforrás-változtatásokat és fejlesztést is jelent. A nyugdíjba vonulók helyét új munkakörök kialakítására használják. 2017-ben öt új munkakört létesítettek: egy jogi elemzőt, három adatelemzőt és egy folyamatelemzőt vettek fel. A könyvtár oktatási programot indított munkatársai részére: minden dolgozó évente legalább egyszer részt vesz továbbképzésen vagy egy konferencián. Külön költségvetést különítenek el erre a célra, ezen kívül együttműködnek más egyetemi könyvtárral, közösen szerveznek kiscsoportos *job shadowing* (munkahelyi tapasztalatcsere) jellegű továbbképzést.

Az MTA Könyvtár és Információs Központban (MTA KIK) kidolgozott (HUNMARC-ról MARC21 szabványra való) átállás is hasonló együttműködés keretében jött létre. Számos alkalommal konzultáltak kollégáink a Szegedi Egyetem Klebelsberg Könyvtár és az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársaival, hogy megosszák és megvitassák tapasztalataikat a WorldCat-hez való csatlakozással járó adattisztításról és a MARC21 szabvány alkalmazásáról, melyért itt is szeretném kifejezni az MTA KIK köszönetét. Az eredmény egy közösen használható MARC21 honlap⁹ lett, melyről minden kolléga szabadon letöltheti a

táblázatokat és a szabályzatot. A közös gondolkodás, a könyvtárak közötti együttműködés nagyszerű példája ez, melyet mindenképpen szeretnénk a jövőben is folytatni, kiterjesztve más részterületekre.

A holland nemzeti könyvtár főigazgató-helyettese, *Marc Van den Berg* a Koninklijke Bibliotheek jelenlegi (2015–2018) stratégiájának megvalósításáról számolt be, melyben egy nemzeti digitális könyvtárat vizionálnak. Az adott időszakban kiépítik a Közkönyvtárak Nemzeti Digitális Infrastruktúráját. A program jelentős fejlesztéseket tett lehetővé a nemzeti könyvtár számára, melynek éves költségvetése 90 millió euró (kb. 28 milliárd forint) – itt kell megjegyezni összehasonlításképpen, hogy az Országos Széchényi Könyvtár két éves (2016–2018) Országos Könyvtári Rendszer projektje 9,8 milliárd forintot kapott, nagyjából hasonló célkitűzésekkel –, a dolgozók létszáma pedig 400 fő. A projekt része a Digitális Örökség Hálózat is, mely három alappillére épül: látható szolgáltatás, használható kapcsolat, fenntartható tartalom. A 2016-os hatástanulmányok kimutatták, hogy a befektetett források megtérülnek: 3 millió e-könyvet kölcsönöztek egy év alatt, 16 millió alkalommal használták a digitális szolgáltatásokat, és a lakosság 18%-a használja a digitális tartalmakat.

A British Library (BL) főigazgatója, *Caroline Braizer* hét, szakmánkat meghatározó változást különített el, amelyek befolyásolják és átalakítják a mindennapi munkát. A tudományos publikáció és kommunikáció lényegesen megváltozott az utóbbi időben, erről egyre többet hallunk, olvasunk, sőt az itthoni egyetemi és szakkönyvtárak is érzik ezt a változást. Braizer ezzel kapcsolatban felvetette az állománygyarapítási szokások megváltoztatását, javasolja a könyvtári hálózatokon belüli közös gyűjteményszervezést, mely nemcsak a kurrens, hanem a retrospektív állományra is vonatkozik, ezzel raktározási helyet nyer minden együttműködő fél.

A második sarkalatos változás a British Library szemszögéből a *born digital* (digitálisan keletkező) információ gyűjtése; a webarchiválás, kutatási adatok, szoftverek archiválása új kihívások elé állítja a brit nemzeti könyvtárat is. (Hazánkban a webarchiválás még nem valósult meg, az OSZK-ban, a régebbi, MEK-es kísérletek tapasztalatára alapozva, most dolgozzák ki a webarchiválás hazánkban is alkalmazható módszertanát és a jelenleg futó projekt biztosítja az ehhez szükséges tárolási kapacitást.) A tömeges digitalizálás égető lenne a digitális bölcsészet érdekében, de eddig csak nagyon kis részét digitalizálták az analóg dokumentumoknak. Állami

támogatást keveset kapnak, igyekeznek összetett finanszírozást biztosítani, mely sokszor kereskedelmi alkut jelent. Országos és nemzetközi digitalizálási együttműködést sürgetett az általa meghatározott változás harmadik pontjában.

A digitális szolgáltatások fejlesztése több kérdést is felvetett a BL szakemberei számára: elsősorban azt, hogyan kezeljék a könyvtárosok a különböző tudományterületek digitális információit, ha nem szakemberei az adott területnek; hogyan tudják egyszerre támogatni az online és a helyben lévő kutatókat; hogyan tudnának a leghatékonyabban együttműködni a kutatók anyaintézményeivel?

A szakmai készségek és kompetenciák átalakulása újabb változást befolyásoló tényezőként kihívást jelent Nagy-Britanniában is. Egyre több továbbképzésre van szükség, mert a hangsúly az alapkészségekről áttevődött a digitális objektumkezelésre, adatmegjelenítésre, adattisztításra, *crowdsourcing*ra (közösségi munkavégzésre). A kulcskérdés nem az, hogy tudjuk-e fejleszteni a képességeket, hanem az, hogy anyagilag megengedhetjük-e hogy szinte mindennel foglalkozzunk (pl.: metaadat elemzés és menedzsment, digitális megőrzés, kutatási adat és szoftver menedzsment, big data).

Braizer igazgatónő kifejtette, a könyvtárak közötti kapcsolat és együttműködés kardinális kérdés a digitális átalakulás kapcsán. A szorosabb együttműködésből minden résztvevő csak nyerne, nagyobb hatékonysággal és jobb minőségben lehetne működtetni az intézményi repozitóriumokat is. Országos és nemzetközi szinten is lobbizni kell a digitális kötelempedányok egységesített jogi kereteiért, a szerzői jog kivételekért, közös licenc és hozzáférési jogokért.

A British Library vezetője által bemutatott, változást befolyásoló, indukáló és meghatározó tényezők körében utoljára beszélt a big datáról. Nagy kérdés, hogy maga az adat hová fogja vezetni a könyvtárakat. Mivel gyűjteményeink adathalmazok, a jövőt pedig az adat határozza meg, fontosnak tartja ezért, hogy stratégiai szinten foglalkozzunk a kérdéssel: a könyvtárak kihagyhatatlanok az adatvezérelt (data driven) kutatásokból.

Peter E. Sidorko (főigazgató, The University of Hong Kong Libraries) arról beszélt, hogy a könyvtárvezetők hogyan tudják irányítani a folyamatban lévő változásokat, miként tudják hatékonyan vezetni intézményüket. Sidorko a „jó” könyvtárvezető titkát

a tudatosságban látja. Az a jó vezető, aki megalapozott tervei alapján tudatosan vezeti az intézményt. Hosszabb távú stratégián alapuló operatív tervekre van szükség, melyek folyamatos felülvizsgálatával jutunk előre. A jövő könyvtárának alappillére az együttműködés.

Sarah Thomas jelenleg a Harvard Library alelnöke, előzőleg pedig Oxfordban a Bodleian Libraries vezetője volt. Oxfordban a Weston Libraryben és a Harvard Cabot Science Libraryban is az volt a feladata, hogy az adott könyvtári teret a XXI. századi kihívásoknak és elvárásoknak megfelelően alakítsa át. Mind a két esetben alapelv volt számára, hogy a könyvtár vonzó, nyitott hely legyen, ne csak egy rakás könyvet jelentsen, hanem a közösség életének szerves részévé váljon. A fogadóter átalakításával kezdte, barátságos hívogató jelleget adott a helynek (térnek). Csoportos tanulószobákat alakított ki, az előzőleg csak könyvtárhasználók által látogatható tereket részben megnyitotta az érdeklődők számára. Oxfordban az épületben kávézót, kiállítótermet, előadótermet és ajándéküzletet hoztak létre. Az épület átalakításával párhuzamosan a könyvtár szervezetét és a raktári rendet is átalakította. Szabaddolcra a statisztikák szerint leginkább használt könyvek, folyóiratok kerültek.

Egy-egy ilyen nemzetközi kitekintés fontos mérföldkő, példa lehet számunkra is. Mindez azt bizonyítja, hogy problémáink azonosak, ugyanazon a megoldásra váró kérdéseken töprengünk, mint a világ más országaiban, még ha intézményi költségvetéseink szerényebbek is. A szemináriumon a legtöbbször elhangzott kifejezés az együttműködés volt. Az MTA Könyvtár és Információs Központ vezetősége a megújulás lehetőségét ugyancsak az azonos könyvtár típusok együttműködésében, a feladatok megosztásában látja. Az MTA KIK főigazgatója 2016. november 8-án összefogásra hívta a nemzeti könyvtár, az országos szakkönyvtárak és az egyetemi könyvtárak vezetőit. Az összejövétel célja az volt, hogy megvitassuk, hogyan valósítható meg egy új generációs könyvtári platformra való átállás Magyarországon. Az eszmecsere eredménye közös szándéknyilatkozat¹⁰ aláírása és ágazati vezetőkhöz való eljuttatása lett. A közös gondolkodás és cselekvés igénye hozta létre az IKSZ Tudományos és Szakkönyvtári Tagozat három napos mátraházi workshopját is 2017. április 26–28. között (NKA támogatással), mely közös állásfoglalás megfogalmazásával zárult¹¹ huszonöt könyvtárvezető és a Magyar Orvosi Könyvtárak Szövetsége (MOKSZ)

alíráásával. Az *Állásfoglalás*ban megfogalmazott pontok sok esetben megegyeztek a nemzetközi előadók gondolataival: elsősorban együttműködést javasol az Országos Széchényi Könyvtár törvényben előírt feladatainak megvalósításában, továbbá a tudományos kommunikáció elősegítése érdekében a nyílt hozzáférés tekintetében jogszabály megjelenését szorgalmazza. A képzés, továbbképzés Magyarországon is sarkalatos pont, melyet a könyvtárakban felmerülő igényekhez kell igazítani, a képzési programokat a könyvtárakkal közösen kell kidolgozni. Hazai igény még az ágazati irányítás megerősítése és az életpályamodell véglegesítése.

A tudományos és szakkönyvtárak már nem a változások előtt állnak, hanem a jelenleg zajló folyamat részei. A kérdés az, tudjuk-e tartani a tempót, képesek vagyunk-e az átalakulásra, vagy lemaradunk?

Jegyzetek

1. <http://libereurope.eu/> (letöltés: 2017. július 21.)
2. <https://libereurope.eu/strategy/strategic-direction-2-lead-in-changing-scholarship/wg-leadership-workforce-development/> (letöltés: 2017. július 21.)
3. <https://www.fosteropenscience.eu/foster-taxonomy/openscience-definition> (letöltés: 2017. július 21.)
4. BILICSI Erika – DÉR Ádám – LENCSES Ákos: Az Open Access támogatásának közép-európai gyakorlata: Nemzetközi konferencia az MTA Könyvtár és Információs Központban = Könyv Könyvtár Könyvtáros, 26. évf. 2017. 2. sz. p. 20–28. http://real.mtak.hu/34102/1/pasteur4oa_konferencia_budapest.pdf (letöltés: 2017. július 21.)
5. http://openaccess.mtak.hu/dokumentumok/mta_hatarozat_oa_2016.pdf (letöltés: 2017. július 21.)
6. NAGY Gyula – MOLNÁR Sándor – KOKAS Károly: A könyvtárak jövőjéről – reflexiók egy előzetes kutatási jelentés kapcsán = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 64. évf. 2017. 2. sz. 64–82. p. <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/901/956> (letöltés: 2017. 07. 21.)
7. http://mke.info.hu/konyvtarvilag/files/2013/08/A-k%C3%B6nyvt%C3%A1r-strat%C3%A9gia-c%C3%A9ljai-2014-2020_Soreny-Edina.pdf (letöltés: 2017. július 21.)
8. BODA István – TÓTH Erzsébet: Az informatikus könyvtáros képzés lehetőségei a formálódó országos könyvtári stratégia tükrében = Debreceni Szemle, 22. évf. 2014. 2. sz. 137–149. p. http://szemle.unideb.hu/wordpress/wp-content/uploads/bsk-pdf-manager/543_2014-12-13.PDF (letöltés: 2017. július 21.)
9. <http://marc21.mtak.hu/> (letöltés: 2017. július 21.)
10. http://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_1_5_szandeknyilatkozat (letöltés: 2017. július 21.)
11. <http://konyvtar.ksh.hu/iksz/> (letöltés: 2017. augusztus 14.)

Beérkezett 2017. augusztus 7.

Digitális Bölcsészet — új folyóirat indult

Budapesti és szegedi digitális bölcsészek OJS típusú OA licenc szerint működő lapot hoztak létre. A szerkesztőség és a szerkesztőbizottság már felállt. A lap felelős szerkesztője Maróthy Szilvia, a szerkesztőség tagjai: Almási Zsolt, Bartók Zsófia Ágnes, Bátor Anna, Fodor János, Kiss Margit, Kokas Károly, Labádi Gergely, Parádi Andrea, Péter Róbert. Az évente megjelenő folyóirat nyitott: nyílt hozzáférésű és tartalmi – a CC-BY-NC-SA licencnek megfelelően – szabadon felhasználhatók. Nyitott a különféle tudomány- és szakterületek felé, és egyaránt befogadó a hazai és külföldi műhelyek tevékenysége iránt. „A folyóiratot azzal a céllal hoztuk létre, hogy lehetőséget teremtsen a magyarországi számítógépes bölcsészeti kutatások eredményeinek közzétételére. Feladatunknak tekintjük a digitális bölcsészeti adatforrások, szolgáltatások és a vonatkozó szakirodalom kritikai ismertetését, valamint a szakterülettel kapcsolatos tudományos hírek közlését...” – olvashatjuk a szerkesztőségi felhívásban. További információ: <http://ojs.elte.hu/index.php/digitalisbolcseszett/information>

Forrás: Katalist, 2017. október 4. Kokas Károly tájékoztatása alapján

Új utakon az RDA – rövid jelentés a European RDA Interest Group 2017-es éves találkozásjáról

DANCS Szabolcs

A European RDA Interest Group (EURIG) az RDA-val kapcsolatos közös európai szakmai érdekek érvényesítésére jött létre. A jelenlegi és jövőbeli felhasználók együttműködésének és tapasztalatcseréjének fórumaként az új angol-amerikai katalógizálási szabályzat európai elterjedését kívánja előmozdítani szoros együttműködésben az RDA fejlesztőivel.¹ A szervezet éves találkozásának ez évben Firenze adott helyszínt. Az előadásokból hamar kiderült, hogy a szabályzat történetében újabb jelentős mérföldkőhöz jutottunk, és ez nagyban érintheti az RDA implementálására vonatkozó aktuális törekvéseket.

Az RDA mint a katalógizálás nemzetközi szabályzata? Egy újból feltett kérdés

Korábbi írásomban² részletesebben ismerttettem azt a francia álláspontot, amely szerint a Resource Description and Access (RDA) az FRBR-modell egyik, de nem egyedüli értelmezéseként fogható fel, és a katalógizálás nemzetközi szabályzatának kialakítását, gondozását továbbra is az ISBD-t fejlesztő közösségre, az IFLA-ra kellene bízni. Némiképp más

nézőpontba helyezte a kérdést a firenzei találkozó egyik felvezető előadása, amelyben *Mauro Guerrini* professzor arról beszélt, hogy az 1960-as évek végén még relevánsnak mutakozó érvelés szerint a Párizsi Alapelvekkel szembe megy egy nemzetközi katalógizálási szabályzat létrehozásának gondolata. A professzor szerint ugyanakkor a bibliográfiai adatok kezelésének folyamatai az új technológiai környezetben egyre inkább standardizálódnak, ahogy az automatizálás mértéke is növekszik, ezért mind a gyakorlati, mind a gazdasági megfontolások a nemzetközi szabványok kölcsönös adaptálása mellett szólnak. A szemléletváltást, amely 2003-tól vált nyilvánvalóvá az IFLA berkeiben, a tárgyban rendezett öt regionális találkozó címe tette igazán explicitté, az IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code (IFLA Szakértői Találkozók egy Nemzetközi Katalógizálási Szabályzatról). Guerrini előadása mellett egyebekből is érződött, hogy a konferencia-résztevők nem túlzottan azonosulnak a francia állásponttal, „így például nem egyszer hivatkoztak prezentációkban az RDA-ra, mint nemzetközi szabályzatra”. Mindenesetre a szabályzat nemzetközivé válását erősíti a felhasználói kör fokozatos bővülése.

Ahogy a EURIG elnökének, *Alan Danskin*nek a beszámolójából kiderült, ma már a – 2016-ban, Rigában alakult – szervezetben 26 európai ország képviselteti magát, melyhez a legutóbbi év során egy litván konzorcium, valamint két nemzeti könyvtár (az észt és az izraeli) csatlakozott. Izland 2016-ban implementálta az RDA-t, Lettország ugyanebben az évben kezdte el az átültetést. Szlovákiában 2017-re tervezik az átállás elindítását, Norvégiában pedig jelenleg zajlik a szabályzat fordítása. Ahogy arra *Renate Behrens*, a Német Nemzeti Könyvtár munkatársa, az RDA igazgatótanácsának (RDA Steering Committee) tagja is rámutatott, az RDA felhasználók köre igencsak heterogén képet mutat: eltérő katalogizálási hagyományok, változó szervezeti struktúrák és munkafolyamat-szabályozások jellemzik. Sokrétű a közösség a leírandó információforrás-típusok szempontjából is. Ehhez mérten külön munkacsoportok foglalkoznak a régi könyvek, a zenei vagy levéltári dokumentumok, kéziratok, képek feldolgozásának szabályozásával. Az RDA tehát próbál minden szempontból univerzális lenni.

Jön a könyvtári referenciamodell!

Az RDA irányító testülete már 2016 novemberében bejelentette,³ hogy a „funkcionális követelmény”-dokumentumcsalád (FRBR, FRAD, FRSAD) helyett a jövőben az előbbieket integráló, magas szintű fogalmi modellre, a *Library Reference Modelre* (LRM) alapozzák a szabályzat fejlesztését. Jóllehet az LRM elfogadás előtt áll és sorsáról az IFLA éves kongresszusán döntenek 2017 augusztusában, már elkezdődött az RDA-nak a modellben foglaltakkal való megfeleltetése, átstrukturálása.⁴ A projekt, amely magában foglalja az RDA elektronikus publikálását szolgáló eszköz (RDA Toolkit) korszerűsítését, „átdíjazolását”, a tervek szerint 2018 áprilisában ér véget. Mindez komoly, intenzív munkát igényel a fordítói közösségek részéről is, hiszen addigra az egyes változatokat is a modellhez szükséges igazítani. Az LRM megjelenése az ISBD kapcsán is vet fel kérdéseket, amelyeket az IFLA-n belül az ISBD Review Group igyekszik megválaszolni.

A modellel magával egyébként, illetve azzal, hogy mit jelent az RDA összhangba hozása az LRM-mel, a konferencián két előadás is foglalkozott, mindkettőt *Gordon Dunsire*, az RSC elnöke jegyezte. Ahelyett, hogy ismertetnénk ezek tartalmát, felhívjuk a figyelmet *Dudás Anikó* írására,⁵ amelyből képet formálhatunk arról, mennyiben jelent eltérő megközelítést az

új modell az előzőekhez képest. Az LRM magyarítása egyébiránt már folyamatban van, tervezzük a KF-ben való megjelentetését. Hasonlóképpen: készülünk egy írással az RDA és az LRM „alakuló viszonyáról”, elsősorban az említett *Gordon Dunsire* írásaira/előadásaira alapozva.

A MARC-on keresztül az RDA-hoz

A konferencia egyik fontos üzenete volt – így több előadótól is elhangzott –, hogy „a MARC nem halt meg”, vagy „Még sokáig együtt fogunk élni a MARC-kal”. Ezeket az állításokat az RDA implementálásával, illetve a MARC 21 fejlesztésével kapcsolatos prezentációk töltötték fel többek között tartalommal. A *Casalini* cég központjában tartott műhelyfoglalkozáson élesben is láthattuk, hogyan folyik MARC-környezetben RDA-alapokon a könyvek katalogizálása. Vendéglátóink a folyamat minden pontján végigkísértek, bepillantást engedve a besorolási és bibliográfiai rekordok, az egyes entitások közötti kapcsolatok létrehozásába az @cult által fejlesztett OliSuite újgenerációs IKR katalogizáló moduljában (WeCat), amely lehetővé teszi az adatok RDA szerinti strukturálását. A javasolt implementálás során az FRBR-i értelemben vett *mű, kifejezési forma*, illetve a 2. és 3. csoport entitásai besorolási rekordot, míg a *megjelenési forma* bibliográfiai rekordot alkotnak.⁵ A konferencia előadásai a következő linken érhetők el: <http://www.casalini.it/eurig2017/>

Jegyzetek

1. A szervezet céljairól bővebben az együttműködési megállapodásában olvashatunk: http://www.slainte.org.uk/eurig/docs/EURIG_cooperation_agreement_2011.pdf (Megtekintve: 2017. augusztus 11.)
2. DANCS Szabolcs: Az RDA mint a katalogizálás új nemzetközi szabályzata? = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 26. évf. 2017. 5. sz. 9–17. p.
3. <http://www.rdatoolkit.org/node/115> (intve: 2017. augusztus 11.)
4. Az ún. RDA Toolkit Restructure and Redesign (3R) projektről bővebben: <http://www.rdatoolkit.org/3Rproject/> (Megtekintve: 2017. augusztus 11.)
5. Lásd az RDA adatbázis szintű átültetésének forgatókönyveit, különösen a 2. forgatókönyvet: <http://www.rda-jsc.org/archivedsite/docs/5editor2rev.pdf> (Megtekintve: 2017. augusztus 11.)

Beérkezett 2017. augusztus 11.

Nem lenyelni – rágni!

Z. Karvalics László Szó-kalauzáról

Az elmélet és gyakorlat viszonyának kapcsán már itthon is olvashattunk arról, amit a nemzetközi trendek is mutatnak, nevezetesen hogy a könyvtár- és információtudományi szakirodalom egyre kisebb részét képviselik a gyakorló könyvtárosok által írt cikkek, ráadásul a tudományos és a gyakorlati írások témáinak sokszor kevés köze van egymáshoz. Éppen ezért a kutatóknak meg kell érteniük, milyen fontos a gyakorlati kérdésekkel is foglalkozni. A másik oldalon viszont, a gyakorlatban dolgozó szakembereknek fel kell ismerniük, mennyire fontos a kutatás és az elmélet a gyakorlat számára.¹

Ebben a kontextusban talán érthető, hogy Z. Karvalics László könyve kapcsán miért juthat eszünkbe Gábor Andor *Dollárpapa* című írásának és Gertler Viktor abból készült filmjének közismert mondata, *Nem lenyelni – rágni!* A filmben elhangzó mondat a rágógumira vonatkozik. Az elmélet azonban nem rágógumi, mégis érdemes megszívlelni, hogy sem kidobni, sem lenyelni nem szabad, hanem – átvitt értelemben legalábbis – rágni kell, pontosabban rágódni rajta, vagyis szükséges foglalkozni vele. Márpedig – ahogy azt a bevezetőből is megtudhatjuk – ez a könyv egyetlen szó, az *információ* körül forog, ugyanis – tetszik, vagy nem tetszik – korunk talán legismertebb szaváról van szó, amely hihetetlenül gyakran használt fogalmat (fogalmakat) fed le. Az információhoz kötődően szinte naponta bukkanhatunk új kifejezésekre és szóbokrokra, hiszen az információ szerves része világunknak, méghozzá úgy, hogy hálózatot alkot a hétköznapoktól kezdve a politikán és a jogon át egészen a tudományig.

egymásutánja mások számára is ezt az élményt kínálja majd. Ezért a szerző használati utasításként azt javasolja, hogy első lépésként izlelgessünk egy-egy, címszóként szereplő kifejezést, majd – ha még nem találkoztunk velük – próbáljuk kitalálni a jelentésüket anélkül, hogy a róluk szóló szócikkhez lapoznánk.

Mindazonáltal érdemes a szempontokban gazdag és részletes bevezető más megállapításaival is megismerkednünk. Megtudhatjuk például, hogy az Informatorium sokban hasonlít egy értelmező szótárra, ugyanakkor sokszor terminológiai szótárként szolgál. Egyúttal azt is nyújtja, amit a kétnyelvű szótárak tudnak, vagyis párosítja a magyar és a nemzetköziséget is képviselő angol szavakat. Kicsit olyan is, mint egy lexikon, de nem célja, hogy minden szó szerepeljen benne annak érdekében, hogy minden területet lefedjen. Mindez együtt új minőséget jelent, miközben mégsem több mint egy szó-kalauz, amely kiegészíti azokat a szógyűjteményeket és szómagyarázatokat, amelyek e terület teljes szókincsét hivatottak megmutatni.

Ha magunktól nem vennénk észre, Z. Karvalics László felhívja a figyelmünket, hogy az információ valamely jelentésében egyre több diszciplína alapkategóriájává válik, ami azzal is jár, hogy egymással versengő meghatározásainak száma meghaladja az ezret, nem szólva a származtatott kifejezésekről. Mindez teret enged ingadozó, néha esetleges és következtelen és még gyakrabban egyéni értelmezéseknek. A jelentések tisztázásának tehát egyaránt van tétje hétköznapijainkban (információs környezetünkben), valamint számos szak- és tudományterületen.

A bevezetőből megismerhetjük a címszavak kiválogatásának szempontjait is. Az előbbi kapcsán például nagy örömmel fedeztem fel, hogy van 'Információkeresés' és 'Információvisszakeresés' címszó is. (Azt az ellentmondást, hogy az utóbbi címszóként egybe van írva, miközben többször előkerül az *információ-visszakeresés* formában is, éppen a könyvben használt helyesírással kapcsolatos magyarázat oldja fel.) Még inkább örvendetes, hogy az Információkeresés meghatározásában azt olvashatjuk, hogy annak része egy kutatási terv létrehozása és a kutatás lefolytatása. Az angol *research* szó ugyanis jelenti a (tudományos) kutatást és azt is, amikor „információ után kutatunk”.

Összesen 250 szócikket kapunk, melyekhez rendelkezésre áll azok 28 kategóriájának mutatója is. Egy-egy szócikk úgy épül fel, hogy címe a vonatkozó magyar kifejezés, amely mellett megtaláljuk az angol eredetit

is. Nem kerültek külön címszóba az azonos gyökerű kifejezések variációi (például információmunka – információmunkás, információtudomány – információtudós).

A definíciók természetét, tehát azt, hogy a szerző a pontosságra törekedett és a kifejezés minden lényeges attribútumára igyekezett kitérni, jól mutatja az alábbi példa:

**Információs hadviselés –
information warfare**

Információs hadviselés ~ a
hadviselés új formája, amelyben az információs rendszerek elleni támadások és az információs eszközök katonai célú felhasználása a hadviselés szerves részévé válik.

A szócikk „fejlécében” mindig szerepelnek (ha vannak) olyan kifejezések, amelyek megegyező vagy közel azonos jelentésben használatosak. Ezek olykor nem tartalmazzák az információ szót, máskor egyszerűen az 'adat' vagy a 'kommunikáció' is állhat az információ helyett. Ezt mutatja *Az Információkeresés – information seeking* címszó:

Ugyanilyen vagy alig eltérő jelentésben használt kifejezések:

információs táplálékszerzés
információ-visszakeresés

Ellentéte: info-fóbia

Tágabb fogalomcsaládjához tartozó kifejezések: gépi keresés,

keresőmotorok, szemantikus Web

Milyen kategória? A könyvtár- és dokumentációtudomány szakszavából általános információtudományi kifejezéssé alakult az idők során.

A szó a nyelvi rendszerben

rendkívül gyakori, hétköznapi és szakmai értelemben egyaránt.

Itt azt is látjuk, hogy megtörtént az adott kifejezés besorolása aszerint, hogy hétköznapiak tekinthetjük-e, van-e szakmai tartalma, vagy tudományos terminus-e.

A szócikkek kifejtő részében az adott kifejezés egyéb jellemzőiről kapunk képet, megtudva pontos tartalmát, megismerve használati rétegeit, jelentésváltozásait, alternatív előfordulásait. Ha történetének fontosságot tulajdonít a szerző, akkor azt viszonylag

nagy terjedelemben taglalja. Természetesen nem hiányozhatnak a szakirodalmi hivatkozások, amelyek az *Értékelés és ajánlás* fejezetet előzik meg. Ez utóbbi illusztrálására ismét nézzük meg az *Információkeresés* címszót:

A kifejezés tökéletesen a „helyén van”, letisztult és egyértelmű a használata.

Tegyük viszont hozzá, hogy (például) az *Infokommunikáció* címszónál ez az értékelés 22 sornyi szöveget jelent, míg az *Információkinyerés* esetében csak hat soros, tehát itt sem panaszkodhatunk a „változatosság” hiányára. Gyorsan hozzáteszem, hogy valójában arról van szó, hogy egy-egy szó több szempontból is érdekes lehet. Ami pedig érdekes vagy éppen pongyola megfogalmazása okán tűnik fel, arról többet is kell (lehet) írni.

Természetesen mindenki fog találni olyat is, amivel nem feltétlenül ért egyet. E sorok írójának például szemet szűrt, hogy az *Information overload* kifejezés sorsa ugyancsak ellentmondásos; meghatározása kitűnő, s az is dicséretes, hogy itt találjuk az *Információszenyezés* kifejezést, amely amúgy önálló címszóként is megjelenik. Ehhez csak annyit kell hozzátennünk, hogy az ilyen esetekben érdemes volna tovább gondolni és tovább építeni ezeknek a kapcsolatoknak a hálózatát, ami már a szó-kalauz jelenlegi formájában (állapotában) is megvan, hiszen van például *Információs fáradtság – Information fatigue* szócikk is.

Nem tetszik viszont, hogy az *Information overload* fordításaként az *Információs túltelítődés* szókapcsolatot kapjuk. Igaz, hogy a címszónak a nyelvi rendszerben elfoglalt helye kapcsán előkerül, hogy magyarra sokféleképpen, így túlterhelésnek is fordítható, de az *Ugyanilyen vagy alig eltérő jelentésben használt kifejezések* c. fejezetben nincs ott az *Információs túlterhelés*, miközben a sokkal parciálisabb jelentésű *Információs elhízás* ott van. Ennél a szócikknél problematikus még az is, hogy az *Információ-elkerülés* és az *Információs diéta* kifejezések szerepelnek az ellentétek között, mivel ezek a kifejezések inkább az információs túlterhelés szimptomáinak enyhítésére szolgáló – egyébként alapvetően inadekvát – taktikák megnevezésére szolgálnak. Természetesen tudnunk kell, hogy egy szakszó elfogadásának és megszilárdulásának nem a „helyesség” a feltétele, hanem az, hogy az adott szakmai közösség elfogadja-e. Így lett az *Open access* előbb a tudományos publikációk-

hoz való szabad, majd nyílt hozzáférés. Ha pedig az információ szót tartalmazó terminusok környékén keresgélünk, akkor ott van az *Information literacy* fordításaként az Információs műveltség, amely az *Információs írástudás* szókapcsolatot váltotta fel. Ez még akkor is igaz, ha az Informatoriumban ezeknek a fogalmaknak másféle megközelítését találjuk, ami persze megint csak vitára ingerelhet. Az a tény, hogy néhány dologban nem értünk egyet, máris – remélhetőleg hasznos és termékeny – vitának ágyazhat meg annak tudatában, hogy ez a Szó-kalauz sem kivétel: bármely szótár egy többé vagy kevésbé mozgó célpontról készít pillanatfelvételt, tehát változtatható, javítható, sőt fejlesztendő. Erre irányuló szándékát ki is nyilvánítja a szerző. Amíg azonban a Szó-kalauz jelenlegi formájában áll rendelkezésünkre, addig csak csatlakozni tudok Z. Karvalics Lászlóhoz: Jó böngészést kívánok!

Koltay Tibor

Jegyzetek

1. BAWDEN, D.: LIS research and practice; still opponents? Bejegyzés a *The Occasional Informationist* blogon: 2015. március 6. <http://theoccasionalinformationist.com/2015/03/06/lis-research-and-practice-still-opponents/> – Idézi Koltay Tibor: Szabálytalan esszé a könyvtárosságról = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 24. évf. 2015. 10. sz. 14-17. p. – ARDANUY, J. – URBANO, C. The academic-practitioner gap in Spanish library and information science: An analysis of authorship and collaboration in two leading national publications = *Journal of Librarianship and Information Science*. Megjelenés előtt. (Preprint formájában olvasható: http://bd.ub.edu/grups/iviu/sites/bd.ub.edu.grups.iviu/files/ArduyUrbano2016_JoLIS_InPress.pdf).
2. Z. KARVALICS László: Információs kultúra. Információs műveltség – egy fogalomcsalád értelme, terjedelme, tipológiája és története = *Információs társadalom*, 12. évf. 2012.. 1. sz., 7-43. p.
3. POPPER, K.: Test es elme. Az interakció védelmében. Ford.: Káldy Zsuzsa, Budapest: Typotex, 2009.
4. BAWDEN, D. – ROBINSON, L.: Introduction to information science. London: Facet, 2012, 49-50.
5. BUCKLAND, M.: Information as thing = *Journal of the American Society for Information Science*, Vol. 42. 1991. no. 5. 351-360.
6. Zsilka János vallomása pályájáról. http://alknyelv.elte.hu/Zsilka_palyakep.pdf

BÉRES Judit
 „Azért olvasok, hogy éljek” : az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig. – Pécs : Kronosz Kiadó, 2017. – 292 p. ; ill. – 23 cm
 – ISBN 978-615-5497-95-7

Könyv a biblioterápiáról

Évekkel ezelőtt az egyik klinikai pszichológus azzal a kéréssel fordult könyvtárunkhoz, hogy keressünk a készülőben lévő párterápiás pályázatának bibliográfiájához úgynevezett *self help*, vagyis önségítő könyveket, munkafüzeteket és egyéb kiadványokat. Az addiktológus szakember, több kognitív viselkedésterápiára épülő szakkönyv, terapeuta kézikönyv és munkafüzet szerzője örömmel nyugtázta a hosszú listát, illetve kérésére a saját állományunkból a polcon felsorakoztatott műveket. Szó szót követett, arról kezdtünk beszélgetni, hogy ki mit olvasott utoljára. Nem szakirodalmat, hanem csak úgy. *Én mindig olvasok, ha valami kihoz a sodromból* – jelentette ki. – *Egy jó könyv képes teljesen elterelni a figyelmet*. A társalgás további fordulatait ezúttal mellőzném. A könyvtáros olvasó számára nyilvánvaló, hogy a beszélgetés a biblioterápia lehetséges módszereinek hasonlításában folytatódott. A biblioterápia külföldi és hazai fejleményeit követők pedig talán azt is tudják, hogy a beszélgetés ihletésére könyvtárunk pályázott és nyert egy addiktológiai biblioterápiás gyűjtemény létrehozására az Amerikai Könyvtár Szövetség által finanszírozott Carnegie-Whitney pályázaton. Amerikai környezetben mind a pályázati csomag, mind a kollekció összeállításában jelentős segítséget nyújtott az addig ismeretes magyar tapasztalat és a publikált szakirodalom is. Eme pályázat szakirodalmi áttekintésének írójaként örömmel írom le a következőt: Béres Judit könyve külföldi nézőpontból is értékes és hiánypótló mű.

Béres Judit a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Kultúra-, Könyvtár- és Társadalomtudományi Intézetének adjunktusa és az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa. A mini életrajz azt illusztrálja, hogy a szerző azon szerencsések közé tartozik, akinek munkájában sikerült ötvöznie érdeklődési körének két legfontosabb összetevőjét, az irodalomtudományt és a pszichológiát. Mint tudósnak és egyetemi oktatónak fő kutatási területe a személyközpontú irodalomterápia és a non-formális olvasásfejlesztés. Mindezek mellett Béres Judit a szakmai szervezetekben is jelentős szerepet tölt be: a Magyar Olvasástársaság vezetőségi tagja, továbbá a Magyar Irodalomterápiás Társaság, valamint a Pécsi és Baranyai Könyvtárosok Egyesületének tagja. A kötet szempontjából talán a legfontosabb életrajzi elem az, hogy az ő nevéhez fűződik a pécsi biblioterápiás képzés megalapítása. Ennek jelentősége talán csak határainkon túlról érzékelhető igazán: az ilyen típusú, akkreditált, posztgraduális képzés meglehetősen ritka szerzte a világon.

A nemzetközi szakmai életben is elismert Béres Judit eddigi tevékenysége alapján az olvasó nagy várakozással tekinthet közel háromezres oldalas kötet elé, amely a Kronosz Kiadónál 2017-ben „Azért olvasok, hogy éljek” – Az olvasásnépszerűsítéstől az irodalomterápiáig címmel jelent meg. A könyv Béres Judit eddigi kutatási eredményeinek pillanatfelvétele, sok hasznos és értékes példával illusztrálva. A szerkezetileg hol lazábban, hol strukturáltan kapcsolódó fejezetek lényegében három nagy témát ölelnek fel. Az olvasásnépszerűsítés és olvasásfejlesztés lehetséges módjait ismertető első nagy fejezet után a kritikai gondolko-

dás fejlesztésének az olvasás és írás felhasználásával megvalósítható lehetőségeit járja körül a szerző. A kötet legnagyobb része azonban közvetve és közvetlenül a biblioterápiáról szól.

A könyv egyik fontos üzenetét az első fejezet sugallja, és ez az olvasásnak a mindennapokban betöltött szerepéhez kötődik. Az olvasásnépszerűsítést és az olvasásfejlesztést szolgáló programok, beleértve a olvasóközpontú olvasásfejlesztést is, nemcsak arra szolgálnak, hogy az embereket ráébresszék az olvasás örömeire, vagy, hogy a könyvtárak statisztikáját javítsák. Ennél sokkal többre hivatottak ezek a kezdeményezések, derül ki világosan a kötetből, szakmai alapokra építve. Nemzetközi példákkal szemlélítve Béres Judit rámutat a közkönyvtárak társadalmi szerepvállalásának erősödésére és az élethosszig tartó tanulásban betöltött szerepére. Ezért is jelentős a legfiatalabb korosztályokat célzó programok hangsúlyozása, amelyek már iskoláskor előtt az olvasás irányába terelhetik a gyermekeket a család és a környezet segítségével. A szerző a gyermekkönyvek bővülő piacának példájával illusztrálja a szakszerű útmutatás szerepét, de szélesebb értelmezésben a szakma felelősségét és a könyvtáros szerepét is hangsúlyozza. Az olvasmányos fejezet gazdag gyűjteménye a nemzetközi jó gyakorlatoknak, de nem maradnak ki az úttörő hazai kezdeményezések és sikerek sem.

A kritikai gondolkodás fejlesztéséről szóló fejezet aktualitását nem kell hangsúlyoznunk napjainkban. A kamuhírek és egyéb össznépi butítások idején a sorok között még olvasni képes idősebb generáció tagjaként sokan hiányoljuk az olvasói hozzáállás állandóan kételkedő, az első és hátsó szándéokra rákérdező, kritikai elemeit. Az olvasás és írás lehetőségei a kritikai gondolkodás fejlesztésében szinte határtalanok, mutat rá Béres Judit szakirodalmi-elméleti összefoglalója. Az ezt követően ismertett, a kritikai gondolkodás fejlesztését célzó ígéretes hazai mintaprogramok reményt és esélyt nyújtanak arra, hogy ismét felnőjön egy generáció, amelynek tagjai képesek lesznek állandóan rákérdezni az információ, közlés, állítás vagy érvelés értékére és jelentőségére az adott szövegösszefüggésben. Egy esetleges újabb kritikai gondolkodás fejlesztését célzó projekt szempontjából igen értékesek a részletes programismertető moduljai, amelyekben szerepel a tanulási célkitűzés, a program során elsajátítandó kompetenciák – értékelési módszerekkel és feladatokkal együtt. A kötet egyik legelgondolkodtatóbb és gyakorlati szempontból is leghasznosabb része a mintaprogramok tapasztalatra épülő tudnivalói és tanácsai a téma feldolgozásához, az értékeléshez és önértékeléshez, sok-sok példával (a szépirodalom és film területéről). A feladatok mód-

szertani változatossága nemcsak a program változatos környezetben történő megvalósításának lehetőségeit vetíti elénk, hanem az eszköztár gazdagítására és a módszer továbbgondolására is inspirál.

A kötetet összetartó kapocs, a biblioterápia fogalmának tisztázásához tudni illik, hogy a terápiás célú olvasás meghatározása, gyakorlata és módszerei szerteágazó értelmezéseken alapulnak. A biblioterápiát különböző módon értelmezve a szakirodalom nagy eltéréseket mutat szerzőnként és nemzetenként is. Béres Judit az Egyesült Királyság mai gyakorlatát tekinti át a különbségek szemléltetésére (144–145 oldal). A szerző értelmezésében „*a biblioterápia egy alapvetően pszichoterápiás technikákkal dolgozó, interaktív, reflektív, verbalitásra épülő segítő munka, amely során az olvasás és az írás személyes élménye, valamint maga a minőségi segítő kapcsolat és a benne születő interperszonális folyamatok és mély találkozások támogatják az egyént a változásban*” (156. oldal). Itt kell megjegyeznünk, hogy a kötetben a szerző nyelvileg többször is rendkívül leleményesen oldja meg a magyar nyelvben még nem elterjedt vagy kevésbé ismert fogalmak magyarítását, meghagyva az angol eredetit a könnyebb tájékozódás kedvéért. Megfontolandó az a javaslat is, hogy egy gyakori félreértés elkerülése érdekében a biblioterápia kifejezést érdemes az irodalomterápia kifejezéssel helyettesíteni, nehogy az olvasók azt gondolják, hogy a Bibliáról van szó.

A felhasználásra szánt szövegek esetében Béres Judit az irodalom szó jelentésének a lehető legtágabb értelmezését javasolja: biblioterápiás foglalkozásokon nemcsak szépirodalmi művek használhatók, hanem szinte bármilyen írott, nyomtatott vagy kimondott szó és szöveg. Szöveggént vagy történetként kezelhetőnek tekinti a filmet, fotót, álmot és dalt is. Ugyancsak hasznosak a résztvevők által létrehozott kreatív és expresszív íráskok is. Az előfeltétel, illetve a közös vonás az, hogy a szövegek alkalmasak legyenek „*arra, hogy a közös értelmezésen és párbeszéd, reflexiókon keresztül katalizálják az önismereti munkát, segítsenek rálátni életünk összefüggéseire és támogassák a személyes élmények mozgósítását, a problémáink átdolgozását*” (114. oldal). A szakirodalomra hivatkozva és saját tapasztalatai birtokában a szerző az olvasás és írás személyiséget gazdagító alkalmazása céljából kiindulópontként az olvasmányokhoz való személyes kapcsolódás sokféle lehetőségét hangsúlyozza.

Egy multidiszciplináris területen, mint amilyen a biblioterápia, óriási vállalkozás naprakészen lépést tartani a nemzetközi szakirodalommal és a vonatkozó gyakorlati alkalmazásokkal, kezdeményezésekkel.

Béres Judit könyvében az elméleti részek a hazai és nemzetközi szakirodalom alapos ismeretéről tanúskodnak, aminek ékes bizonyítéka a kötet végén található gazdag bibliográfia. Az irodalmi áttekintések szakszerűen és közérthetően foglalják össze a hazai közönség számára az olvasás népszerűsítésének, az olvasásfejlesztésnek és a biblioterápiának a külföldi és hazai szaklapokban és kötetekben publikált eredményeit. Az angolszász szakirodalom elemző ismertetését hazai alkalmazások és értelmezések gazdagítják. A külföldön már működő és a hazai gyakorlatba is potenciálisan beültethető programok tolmácsolása révén a szerző lényegében a translációs medicina módszereivel él, és annak mintájára hidat teremt a kutatások és az alkalmazások között.

A kötet igazi gyöngyszemei azonban azok a Magyarországon sikeresen működő projektek, amelyeket a szerző álmodott, tervezett és valósított meg. A mintaalizések közül soknak Pécs adott otthont, ami a projektvezető szerző kötődése mellett egyben annak is szép példája, hogy egy közösség a helyi érdekeket és igényeket figyelembe véve, de rugalmasan képes helyet adni új kezdeményezéseknek. A változatos helyszínek között a hagyományos könyvtári környezet és a projektekhez kapcsolódó oktatómunka színterei a Pécsi Egyetem mellett a helyi középiskolák, anyaothton vagy a büntetés-végrehajtási intézet. Megemlítendő, hogy a *Könyvtári Figyelő* élen járt a programokról szóló tanulmányok publikálásában, amikor 2013 és 2015 között lehetőséget nyújtott a szerző fiatalokú fogvatartottakkal, hátrányos helyzetű középiskolásokkal és babavárókkal, illetve nőknek tartott biblioterápiás foglalkozásainak ismertetésére.

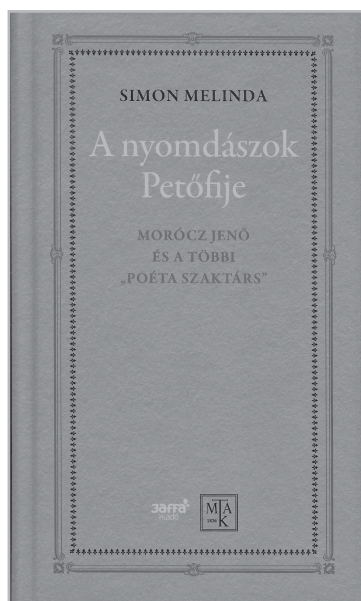
Különös figyelmet érdemel az „élő könyvtár” elnevezésű, személyes kontaktusra épülő multikulturális program hazai megvalósításának bemutatása. A dán ifjúságsegítő szakmából eredő, úgynevezett érzékenyítő módszer az emberi méltóságra épülő esélyegyenlőséget helyezi középpontba közkönyvtár jellegű keretben és kölcsönzési szabályokkal. A program az olvasás metaforáját tapasztalati alapú tanulásként alkalmazva empátiára, autonóm és kritikai gondolkodásra ösztönözve ér el felvilágosító hatást. A kölcsönözhető könyvek lényegében másságot képviselő egyének, akik a félórás kölcsönzési idő alatt szinte párbeszédet folytatnak az olvasóval, lehetőséget teremtve a kapcsolatra a legkülönbözőbb emberek és csoportok között. Tanulságos és élvezetes, ahogy a szerző beszámol a nemzetközi módszertani tréningeken szerzett tapasztalatai alapján rendezett élő könyvtárról, amelyet Pécs város középiskolásai számára szervezett a helyi civil szervezetekkel kö-

zösen. Jóllehet a város nem teljesen bizonyult nyitottnak, hiszen a muszlim élő könyvet kicenzúrázta, az esemény mégis az amerikai angolban használatos közhellyel *win-win-win* helyzetként könyvelhető el, és hosszú távú előnyökkel szolgált mind a diákok, mind a civil szervezetek, sőt a tanárok számára is. A kötet végén található rendkívül értékes *Mellékletek* részben a fenti eseményekről készült fotók és rövidfilmek mellett találhatunk példákat „élő” könyvtári katalóguscédulákra és értékelő kérdőívekre is, és ugyanitt találhatunk ajánlott olvasmányokat téma szerint, illetve korcsoportoknak ajánlva.

Be kell ismernem, hogy Béres Judit biblioterápiáról szóló kötete nehéz helyzet elé állított. Az olvasott tanulmányok és példák alapján minden bizonnyal itt az ideje, hogy újabb párbeszédet folytassak a korábban említett klinikai pszichológus kollégával, akinek a *self help* könyveket gyűjtöttük. A kötetből tanultakkal felvértezve jobban el fogom tudni magyarázni, hogy jóllehet a magányos olvasás lehet jótékony hatású mentálhigiénés szempontból, de az olvasmányélményével magára maradt olvasónak kevesebb a lehetősége az olvasmány által mozgósított élmények elmélyült feldolgozására. Kollégánk azon gyanúja, miszerint az önségítő könyvek megjelenését nagymértékben inkább kommersziális érdekek motiválják, talán nem is áll olyan nagyon távol a valóságtól. Egy másik hasznos útravaló számomra az Amerikában népszerű olvasókörekre és olvasóklubokra vonatkozik. Az efféle, a közkönyvtárakban és magánkezdeményezésű csoportokban folytatott munka a biblioterápia egy informálisabb változatát képviseli; nem terápiás keretben szervezve, hiszen terápiás céllal rendezendő foglalkozások sokkal erősebb korlátozások alá esnek, mint Magyarországon. Viszont e könyvközpontú beszélgetések könyvtáros vezetői biztosan sokat tanulhatnak Béres Judit tapasztalataiból.

Végezetül álljon itt a kötetnek egy a könyvtárakon túlmutató óriási pozitívuma: Béres Judit könyve amellet tanúskodik, hogy az elefántcsonttorony kívül is jelentőséggel bíró kutatómunkához és a tudományos eredményeken, vagyis evidencián alapuló sikeres programok megvalósításához elengedhetetlen az elmélet és gyakorlat állandó összefonódása. Béres Judit munkássága a kettő tudatos ötvözését tükrözi, és példaként állhat a jövő könyvtárosai és pszichológusai számára. A könyvnek mindenképpen ott lenne a helye a polcon, az önségítő könyvek mellett.

Hajnal Ward Judit

SIMON Melinda

A nyomdászok Petőfije : Morócz Jenő és a többi „poéta szaktárs” / Simon Melinda ; [közread. az] MTA Könyvtár és Információs Központ – Budapest : Kossuth : MTA Kvt. és Inf. Közp. : Jaffa, 2016. – 110 p. ; 17 cm
ISBN 978-615-5609-81-7

A nyomdászok Petőfije

Novák László (1873–1942), a hazai nyomdász szakírók emblematikus képviselője az általa írt terjedelmes, hétkötetes *A nyomdászat története* című összegzés 6. tomusában (Budapest : Világosság ny., 1929) a XIX. század végén működő nagyipari nyomdászokról az alábbiakat írta (37. p.): „Magyarországon régebben főképpen kétféle irányban sercegtek ki a nyomdászemberi ambíciók: a színművészet és a szépirodalom irányában. Volt egy idő, amikor minden ifjú nyomdász színész akart lenni; de elkövetkezett az irodalmi ambíciók erősebb ragyogásának az ideje is.” Hogy a színeszet a korábbi századokban is kedvelt önkifejezési formája lett volna a tipográfusoknak, az bizonytalan, a tágan felfogott irodalom valamely műfajának művelése azonban végigkísérte a nyomdászmeszterek sok évszázados működését. Bizonyos értelemben ez természetes jelenség volt, hiszen a XVIII. század végéig, vagyis a könyvnyomtatás kézművesipari korszakában – ha kétségtelenül csökkenő mértékben is – az officinák mesterei közül nagyon sokan magasabb iskolai, sokszor egyetemi végzettséggel rendelkeztek és számosan, főleg a reneszánsz idején működő tudós nyomdászok szellemi alkotások szerzőjeként is beírták nevüket az irodalom- és tudománytörténetbe. A nagyipari könyvnyomtatás megjelenésétől kezdve kétségtelenül eltűnőben volt a sokoldalúan képzett értelmiségi, író és tudós tipográfusok típusa, de a nagyüzemekben dolgozó szedők, gépmesterek, korrektorok a munkásságon belül kitűntek képzettségükkel, műveltségükkel. Nem véletlenül vettek részt számarányaiknál nagyobb arányban a korabeli érdekérvényesítő szervezetekben, illetve a munkásmozgalomban. Kétségtelenül figyelemreméltó – és jó érdekérvényesítő képességüket jelzi –, hogy az első hazai kollektív szerződést, vagyis bérmegállapodást 1848-ban a nyomdászok kötötték. A szervezeti élet egyik fontos kísérő jelensége volt a nyomdászok között az öntevékeny művelődési egyesületek nagy száma és magas színvonala. Mindezen formák egyike az általuk működtetett könyvtár volt, a korabeli szakszervezeti tékák közül a legigényesebben összeállított gyűjtemény, melynek állományfejlesztésére a XX. század elején, 1907-ben a szaktársak 4000 koronát fordítottak; akkor, amikor az összes budapesti népkönyvtár összesen 10 000 koronát költött könyvszerzésre – állapította meg Szabó Ervin nevezetes „Emlékirat”-ában. A XIX. század végén, a XX. század elején alakult ki a nyomdászok között az a szokás, hogy neves szaktársaikat jeles évfordulóik alkalmából ünnepélyesen köszöntötték és gyakran nyomtatott kiadvánnyal is megtisztelték őket. Ezek a kis kötetek fontos forrásai a nyomdatörténetnek, hiszen közlik az ünnepelt életútját és az egyéb publikált írások a korabeli nyomdászéletmód és különféle nyomdászszakások alaposabb megismerését teszik lehetővé. Az egyik legnagyobb hagyományú megmozdulás a napjainkban is megtartott János-ünnepély, a Gutenbergre emlékező programsorozat nyaranta. A különböző ünnepségek elmaradhatatlan tartozéka volt a munkásdalárda fellépése, illetve egy-egy verselgető szaktárs által írt alkalmi költemény előadása. A poetaként is számon tartott

nyomdászok közül kerültek ki a Novák László által emlegetett irodalmárkodó tipográfusok. A „boldog békeidők” amatőr költőinek egy része viszonylag széles ismertségre tett szert, voltak, akiknek művei önálló kötetben jelentek meg és nemcsak nyomdászlapokban közölték írásaikat. A kortársak a „rég” századforduló időszakában számon tartották *Kapy Gábort, Jándy Imrét, Tatay Gyulát, Tanay Ödönt*, a legismertebb azonban *Morócz Jenő* volt, akit a kortársak a „magyarországi könyvnyomdászok Petőfije” fölöttébb megtisztelő jelzővel ruháztak fel. Róla és a többi verselgető tipográfusról szól *Simon Melinda* új munkája, *A nyomdászok Petőfije* című, illetve *Morócz Jenő és a többi „poéta szaktárs”* alcímű tetszetős, a témához illő gondos nyomdai előállítású élvezetes és szórakoztató tomos. A kis kötet jellemzésére használt szórakoztató jelző korántsem arra utal, hogy valamiféle csacska és kedves, de lényegében fölösleges munkát publikált Simon Melinda. Arra utal a meghatározás, hogy vonzó, élvezetes stílusban írta meg a tanulmányt, amely egy eddig figyelmen kívül hagyott forrásanyagot mutat be. Az általa felkutatott és közreadott költemények szervesen illeszkednek kutatási területébe, a magyar nyomdászat múltjának feltárásába. A tetszetős kötet ezúttal egy más metszetből vizsgálja a nyomdaipar történetét, munkája a „rég” századforduló időszaka nyomdászéletmódjának és -mentalitásának mélyebb megismerését teszi lehetővé a gyakorlatilag ismeretlen forrásanyag feltárásával és ebben az értelemben nagyon is „komoly” munka született.

Simon Melinda nem az összes verselgető nyomdászt mutatja be, csak azokat, akik a szűken vett nyomdaiparhoz kapcsolódó költeményt publikáltak. A tanulságos kötet első része a tanulmány, amelyben a szerző vázolja a költők munkásságát, a terjedelmesebb második rész viszont antológia, a felkutatott költemények szövegközlése. Simon Melinda a korabeli nyomdászlapokból és különféle alkalmi kiadványokból gyűjtötte össze anyagát, a legkorábbi 1844-ből származik, a legújabb 1945-ből. A közölt versek túlnyomó többsége a XX. század első évtizedében keletkezett, a két világháború közötti korszakban már egyre inkább eltűnően volt a tipográfusok világából az alkalmi verselgetés szokása.

A kis kötetben közölt költeményeket természetesen nem lehet irodalmi mércével mérni. Alkalmi versek ezek, vagy jeles nyomdászmaster köszöntésére íródtak, vagy pedig a könyvnyomtatás méltatását, dicséretét fejezik ki. Közös jellemzője azonban a verseknek a nyomdaipar és a nyomdászok őszinte tisztelete. A poéták olyan mesterségnek vagy inkább művészetnek látják a tipográfiát, amely megváltoz-

tatta a világot, jobba, bölcsébbé tette az emberiséget és ebből adódóan a nyomdászok minden elismerést megérdemelnek. A XIX. század végi – ma már sokszor naívnak tartott – általános haladásfelfogás tükröződik az egyes művekben. Állandóan visszatérő gondolat a versekben, hogy a tudás terjedése oszlatja a világban a sötétséget, elősegíti az egyenlőséget és a szabadságot és ezeknek a nemes céloknak tevékeny harcosai a múltban és a jelenben a tipográfusok. A szöveggyűjteményben közölt költemények egy nagy múltú mesterség identitásának gyökereit világítják meg.

A versekben tükrözött elvek a klasszikus szociáldemokrácia alapértékei, így a hit a haladásban, az összetartozás és a szolidaritás fontosságának hangsúlyozása, a permanens harc a jobb, emberibb életért, a tisztas munka magasztalása, a munkásember apoteózisa. A szöveggyűjteményben Morócz Jenő összesen húsz költeménnyel szerepel (24–56. p.) Versben köszöntötte a Népszavát 1895-ben abból az alkalomból, hogy napilapként jelent meg, több versét ajánlotta a Typographia dalkörnek huszonöt éves fennállása apropóján. De költeményben adózott Gutenberg emlékének és jó néhány szaktársa kerek jubileuma alkalmából írt verses köszöntőt. Az ő alkalmi költeményével avatták fel 1907-ben a nyomdászok házát, a Gutenberg Otthont.

A kötet 57–98. lapján a többi poéta szaktárs költeményei kaptak helyet. Akad német nyelvű vers is, hiszen a hazai nyomdaipar és könyvszakma képviselői között nagyon sokan német anyanyelvűek voltak. A közölt negyvenegy verset harminchárom személy írta, két költemény szerzője ismeretlen. A túlnyomó többsége magyar nyelvű, de tizenkét költemény németül íródott – bizonyítva a régi nyomdászok között általánosnak mondható nyelvtudást, amely persze részben a valcolásnak, vagyis a nyomdászok külföldi vándorlásának, tapasztalatszerzésének volt köszönhető. A XX. század elején a nyomdai munkások között már megjelentek a nők is, hogy időnként ők is írtak verset, bizonyítja a szöveggyűjteményben helyet kapott négy poétanő költeménye.

Érdemes lenne a kutatást folytatni és azokat az író nyomdászokat is számba venni, akik nem csak a tipográfia világával foglalkoztak műveikben. *Kner Izidor* (1860–1935), a gyomai műhely alapítója számos széprózai kötetet publikált, mellette *Morvay Zoltán* (1875–1945) debreceni, majd marosvásárhelyi nyomdász volt a századelő neves írója, ő egyébként 1909-ben terjedelmes kötetben tette közzé valcolásának tapasztalatait, a könyv akár új kiadást is megérdemelne.

Pogány György

Könyvtár- és információ- tudomány

Kutatás

202/2017

ÁLVAREZ-BORNSTEIN, Belén – MONTESI, Michela: La comunicación entre investigadores en Twitter : una etnografía virtual en el ámbito de las ciencias de la documentación. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 39. (2016) 4.

Res. angol nyelven

Kutatók közötti kommunikáció a Twitteren. Virtuális etnográfiai kutatás könyvtár- és információtudományi környezetben

Információtechnológia; Kommunikáció; Könyvtártudományi kutatás; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk a Twitteren folyó tudományos kommunikációt vizsgálja. Célja, hogy megismerje és leírja azokat a tevékenységtípusokat, amelyek ezen a platformon zajlanak, azonosítva a közzelt információk típusait is. A vizsgált minta olyan, a könyvtár- és információtudomány területén működő kutatókból állt, akik 2009 és 2013 között legalább három alkalommal publikáltak az *El Profesional de la Información* című folyóiratban, és jelen vannak a Twitteren. A módszer kvalitatív, virtuális etnográfiai volt részvétel nélküli megfigyelés révén. A főbb következtetések szerint a kutatók a Twitteret alapvetően informális tudományos kommunikációra használják, valamint arra, hogy ismeretebbé tegyék szakmai tevékenységüket, terjesszék saját maguk (és közvetlen munkatársaik) tudományos publikációit annak érdekében, hogy nagyobb láthatóságot és hatást biztosítsanak azoknak.

(Autoref.)

Lásd még 211

Folyóirat
FIGYELŐ

KÜLFÖLDI

203/2017

AL, Umut – SOYDAL, Irem: Publication lag and early view effects in information science journals. – Bibliogr. In: *Aslib journal of information management*. – 69. (2017) 2., p. 118-130.

A publikálás késedelme és az előzetes publikálás a könyvtár- és információtudományi folyóiratok körében

Bibliometria; Elektronikus folyóirat; Folyóirat -könyvtári; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományos folyóiratcikkek publikálásának folyamata (a kéziratok benyújtása, lektorálása, a szerzők és a szerkesztők közötti kommunikáció) ma már gyakran online rendszerek segítségével történik. Ezen kívül több folyóirat olyan rendszereket is használ, amelyek felgyorsítják a megjelentetést, elsősorban úgy, hogy a cikkek különböző elnevezésekkel (például „early view,” „articles in press”), de évfolyam és füzetszám megjelölése nélkül kerülnek (előzetes, online) publikálásra. Ennek számos előnye (például a korai láthatóság) mellett az a hátlütője, hogy az előzetes és a végleges közlés között idő telhet el, ami nehezíti a cikkek hatásának vizsgálatát.

A *Journal of Librarianship and Information Science* cikkei például átlagosan 323 (minimum 8, maximum 604) napot várnak arra, hogy évfolyam és füzetszám megjelölésével kerüljenek (végleges) publikálásra. Megvizsgálták, hogy könyvtár- és információtudományi folyóiratok cikkeire mennyire jellemző az előzetes publikálás. Az eredmények azt mutatják, hogy 2015-ben 82 folyóirat 440 füzetében 3779 cikk jelent meg. A folyóiratok 57%-ának megjelenése negyedéves. A vizsgált folyóiratok közül 34 (41,5%) él a korai publikálás lehetőségével, de további 9 folyóirat is közölt cikket évfolyam és füzetszám megjelölése nélkül, tehát a folyóiratok több mint fele nyújtja szerzői és olvasói számára a cikkek korai megtekintésének lehetőségét. Az is megállapítást nyert, hogy az előzetes, online publikálással élő folyóiratok impakt faktora és frissességi mutatója (*immediacy index*) szignifikánsan magasabb a hagyományos publikálási modellt követő társainál.

(Koltay Tibor)

204/2017

KOLLE, Shankar Reddy: Global research on information literacy : a bibliometric analysis from 2005 to 2014. – Bibliogr. In: *The electronic library*. – 35. (2017) 2., p. 283-298.

Az információs műveltség 2005 és 2014 között publikált irodalmának bibliometriai elemzése

Bibliometria; Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Információs műveltség

Az információs műveltség fogalmát 1974-ben definiálták először (Zurkowski, 1974), a meghatározás lényegében azóta változatlan: képesség arra, hogy az ember hatékonyan és a kellő időben azonosítsa, felkutassa, értékelje és felhasználja a megfelelő információt. A terület mindenkit érint, de jelenleg a felsőoktatással összefüggésben került az érdeklődés homlokterébe. Jelen tanulmány szerzője arra vállalkozott, hogy az információs műveltség kutatási trendjeit térképezze fel egy évtizednyi, jelesül a 2005 és 2014 közötti szakirodalom vonatkozásában. Bibliometriai elemzéséhez a Web of Science adatbázisában lévő, *information literacy*, *media literacy*, illetve *digital literacy* kulcsszavakat tartalmazó szócikkeket használta fel. Az így megalkotott minta 1503 szócikket tartalmaz, amelyet a szerző az egy-, illetve többszerzős cikkek megfelelő szétválasztásával statisztikai adatelemzésnek vetett alá. Nem meglepő módon először is az állapítható meg, hogy a publikációk 91,1 %-a angol nyelvű. Másodszor, a témában született szócikkek évről évre növekvő mennyiségét nyugtázhatjuk (2005: 66 cikk; 2014: 210 cikk). Az egyes cikkek hivatkozottsága fordított irányú: minél régebbi publikációról van szó, annál többen hivatkoztak már rá (míg a 2005-ös cikkek átlagos hivatkozottsága 13,68 db, a 2014-eseké 0,44 db). Az idő múlásával az információs műveltséget érintő kutatások elmélyülését jelzi a használt lábjegyzetek számának növekedése (2005-ben átlagosan 32,53, 2014-ben 40,74 db.). Ha a minta tudományterületenkénti megoszlását vizsgáljuk, a következő eredményt kapjuk: a könyvtár- és információtudomány területén született az információs műveltségről írt publikációk közel fele (49,9 %), ezt követi az oktatáskutatás (21,8%), majd a számítástechnika (11,8 %), végül a kommunikáció (10,8 %).

Az elemzés közli a 12 legproduktívabb szerző, a 11 legproduktívabb intézmény és a 10 legproduktívabb ország listáját is (személyként M. Pinto, in-

tézményként a University of Granada, országment pedig az USA publikált a legtöbbet a vizsgált időszakban). A 10 legproduktívabb folyóirat mindegyike könyvtár- és információtudományi, a legtöbb információs műveltséget tárgyaló cikket a *Journal of Academic Librarianship* tartalmazta (97-et, a minta 6,5 %-át), a legtöbbet hivatkozott cikkeket a *Journal of Documentation* (11,81-es átlagos cikkenkénti hivatkozásszámmal), a legnagyobb impakt faktorú lap pedig a *College & Research Libraries* volt (IF2014 = 1,206). A legtöbbet hivatkozott cikk az egész mintában Metzger 2007-es írása volt összesen 156 rá való hivatkozással (címfordítása: *Hitelesség a weben: az online információ értékelésének modelljei és a jövőbeli kutatás irányai*).

Végezetül a szerző számba veszi a mintában használt leggyakoribb kulcsszavakat is, ezek közül az *information literacy* (információs műveltség), a *media literacy* (médiaműveltség) és a *digital literacy* (digitális műveltség) a dobogósok, de 50-nél gyakrabban fordult elő a *digital divide* (digitális szakadék), a *higher education* (felsőoktatás) és a *critical thinking* (kritikai gondolkodás) is.

Összegezve az eddigieket, jelen vizsgálat is igazolja, hogy az információs műveltség a könyvtár- és információtudományon belül, illetve más, kapcsolódó tudományterületeken egyre intenzívebben kutatott téma, amelynek lehetséges új irányát felsőoktatási kontextusban való vizsgálata jelenti.

(Szabó Piroska)

205/2017

MARTÍN-MARTÍN, Alberto [et al.]: A two-sided academic landscape : snapshot of highly-cited documents in Google Scholar (1950-2013). – Bibliogr. In: *Revista española de documentación científica*. – 39. (2016) 4.

Res. spanyol nyelven

A tudományosság kétarcú lát képe: pillanatfelvétel a gyakran hivatkozott dokumentumokról a Google Scholarban (1950–2013)

Adatbázis; Gépi információkeresési rendszer; Hivatkozás

Abból kiindulva, hogy a Google Scholar kiterjedése lényegesen nagyobb, mint a hagyományos bibliográfiai adatbázisoké, más és részletesebb kép nyerhető a gyakran hivatkozott dokumentumokról. Ennek érdekében 1950 és 2013 között évente kigyűjtötték

a keresőgépben az 1000 legtöbbet idézettebb dokumentumot. Az így kapott minta 64 ezer dokumentumból állt. Az elért eredmények alapján megállapítható volt, hogy a Google Scholar – mivel több dokumentumtípust, földrajzi területet és nyelvet ölel fel – eredeti és megbízható képet ad a legbefolyásosabb tudományos publikációkról. Nemcsak az alap kutatások dokumentumait veszi figyelembe, hanem a gyakorlati szakemberekét is. Ez tükröződik abban, hogy a legmagasabban hivatkozott „top” egy százalék 64%-a könyv, lényegi dokumentumtípus a humán és társadalomtudományokban (az új ismeretek hordozójaként is) és a kísérleti tudományokban (mint a tudományos ismeretek megszilárdításának és terjesztésének eszköze). A Google Scholarral dolgozva hibák is adódnak (főleg a duplumok felismerése és a hivatkozások elhelyezése tekintetében), azonban ezek a kutatás eredményeit nem befolyásolták. Ugyanakkor a keresőgép forrásai széles körének köszönhetően az „akadémiai” tájképnek nemcsak a tudományos, hanem az oktatási (disszertációk, tankönyvek) és a gyakorlati, szakmai (munkanyagok, műszaki jelentések, szabadalmak) oldalát is felöleli. A tanulmány néhány megállapítása:

- A gyakran hivatkozott dokumentumok 40%-a nyújt szabad hozzáférést a teljes szöveghez, ezek legtöbbje oktatási intézményből (főként egyetemektől) vagy más nonprofit szervezettől származik.
- A Google Scholar a minta dokumentumai 83,17%-ának egynél több verzióját észlelte.
- A verziók száma és az idézettség közötti átlagos korreláció alacsony, kivéve a nagyszámú (100-nál több) verzió esetén, ott a hivatkozások száma is magas.
- A tipikus gyakran hivatkozott dokumentum folyóiratcikk (72,3%-a az azonosítható típusú dokumentumoknak), illetve könyv (a legfelső hivatkozásszámmú egy százalék 64%-a), angol nyelvű (az összes dokumentum 92,5%-a) és 86%-uk online elérhető pdf formátumban.

(Mohor Jenő)

206/2017

THELWALL, Mike: Why do papers have many Mendeley readers but few Scopus-indexed citations and vice versa?. – Bibliogr. In: *Journal of librarianship and information science*. – 49. (2017) 2., p. 144-151.

Miért van a tudományos cikkeknek sok olvasója a

Mendeley-n, de kevés Scopus által indexelt hivatkozása, és fordítva?

Bibliometria; Hivatkozás; Hivatkozásmutató; Tudományos kutatás

A tudományos cikkek idézettségi mutatóit széles körben használják tudományos hatásuk mérésére. Ezek kiegészítésére közösségi oldalakról származtatott alternatív mutatószámokat vezettek be, hogy pótolják az idézettségi mutatók némely hiányosságát. A legígéretesebb ilyen indikátor a tudományos cikkeknek a Mendeley nevű közösségi hivatkozásmegosztó oldalon mért olvasottsága. Noha a mendeley-s olvasottsági mutatók úgy tűnik, hogy erős és pozitív összefüggésben vannak a tudományos területen mért idézettséggel, az idézettség–olvasottság korrelációban tapasztalt anomáliák okainak jobb megértésére van szükség, mielőtt a mendeley-s olvasottsági mutatókat elkezdhetnénk megalapozott tudományos teljesítményindikátorként használni. Erre reflektálva jelen cikk a magas idézettségű és alacsony Mendeley-olvasottságú cikkekre (és vice versa) épített elemzéssel veszi számba az anomáliákat. Az eredmények azt mutatják, hogy a különbségeknek részben technikai, részben jogos okai vannak; ez utóbbira példák az olyan közösségek, amelyek használják a kutatásokat, de nem idézik azokat Scopus által indexelt publikációkban, vagy nem használják a Mendeley-t. Az eredmények azt is sugallják, hogy a két mutatószám (idézettség, olvasottság) közül az alacsonyabb hajlamos alábecsülni az adott cikk hatását, ezért célszerű stratégia a kombinált tudományos hatásmérésre a két érték közül a magasabbat választani.

(Autoref.)

207/2017

TOMASZEWSKI, Robert – MacDONALD, Karen I.: A study of citations to Wikipedia in scholarly publications. – *Bibliogr. In: Science & technology libraries.* – 35. (2016) 3., p. 246-261.

A Wikipédiára való hivatkozások tudományos kiadványokban

Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Felmérés; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A Wikipédia mint hiteles tudományos információforrás használatáról folyó vita lendületes és ellentmondásos. A tanulmány a Web of Science adatbázist és

Cited Reference (Hivatkozások), valamint Analyze Results (Eredmények elemzése) eszközt használta, hogy felismerje és megvizsgálja a Wikipédia-hivatkozások használatát a tudományos, lektorált publikációkban a 2002-től 2015-ig terjedő időszakban. Az eredmények szerint a lektorált folyóiratokban a Wikipédia-hivatkozások száma 2002 óta folyamatosan nő. Ha a Wikipédia nem mértékadó forrás, feltételezhető, hogy nyílt hozzáférésű folyóiratokban hivatkoznak rá gyakran, amelyek időnként kevésbé szigorúak a publikálási szabályokkal kapcsolatban. A Wikipédiát feltehetően kevésbé jó hírű intézmények vagy fejlődő országok tudósai használhatják, ahol a megbízható információforrások elérése korlátozott lehet. A tanulmány ezeket a feltételezéseket vizsgálja, és bemutatja azokat a tudomány- és kutatási területeket és folyóirat típusokat, amelyek a Wikipédiát megbízható információforrásként elfogadják, növelve ezáltal hitelességét. A kutatás célja, hogy felszítsa a vitát a témáról, így hozzájárul a tudományos kommunikáció javításához.

(Autoref.)

208/2017

WILLIAMS, Ann E.: Altmetrics : an overview and evaluation. – *Bibliogr. In: Online information review.* – 41. (2017) 3., p. 311-317.

Altmetrics: áttekintés és értékelés

Bibliometria; Hivatkozás; Tudománymetria; Web

Az altmetrics (alternatív scholarly impact metrics, alternatív tudományos hatásmérés) a hagyományos bibliometriát kiegészítő megközelítés, amely arról ad képet, milyen „karriert” fut be egy adott cikk a web 2.0 különböző felületein (Facebook, Twitter, Wikipédia, Reddit, Mendeley, blogok, közösségi linkmegosztók stb.). Ugyan a tudományos diskurzus túlnyomórészt még mindig a szakmai folyóiratok (online) hasábjain zajlik, a 2010-es évekre felmerült az igény, hogy a hivatkozásindexeken és az impakt faktorokon túl tekintve a kutatások szélesebb körű és valós idejű hatását is megismerjük. Az altmetrics amellet, hogy más területekről nyeri az adatait, mint a hagyományos tudománymetria, jóval gyorsabban tudja követni egy cikk online utóéletét, hiszen jellemzően gyorsan születő, nem lektorált tartalmakat vagy éppen lájkokat vesz számba. Tipológiai felosztása a használat funkcióját követi, eszerint a felhasználó

ló különböző módokon és mélységben reagálhat az adott cikkekre (megtekintés, elmentés linkmegosztó oldalakon, megvitatás egy fórumon, ajánlás/megosztás, idézés).

Az adatok összegyűjtésére és kiértékelésére az *altmetrics.org*-ról letölthető különböző alkalmazások (pl. ImpactStory, ReaderMeter, Crowdometer), illetve a kereskedelmi profilú, nagyobb kiadókkal partnerséget ápoló *altmetric.com* szolgálnak. Ez utóbbival foglalkozik részletesebben a szerző is, bemutatva az oldal működését és az elérhető funkciókat. Az *altmetric.com* célja a tudományos információ terjedésének és kifejtett hatásának megragadása, fő jellegzetessége pedig a közösségi hivatkozottsághoz rendelt pontszám egy fánk alakú diagramban megjelenítve, amelynek színes cikkelyei egy-egy online platformot jelképeznek. Az oldalon lehetőség van a hivatkozások korcsoport és földrajzi hely szerinti lebontására, illetve a különféle típusú említések közötti böngészésre is. Fontos szempont a különböző cikkek azonos módon kiszámított hivatkozottságának, népszerűségének összehasonlíthatósága is.

A szerző a cikk második felében az *altmetrics* mellett, illetve ellen sorakoztat fel érveket. A legfontosabb pozitívum a sebesség, a web 2.0-s információterjedés gyorsaságához való alkalmazkodás. Emellett olyan nem publikált tartalmak is bevonhatók a vizsgálati körbe, mint a preprintek és a róluk folyó viták, vagy akár a prezentációk. Negatívumként róható fel, hogy az *altmetrics* nem tudja pótolni a hagyományos tudományometriát, csak kiegészíteni ké-

pes azt. Azzal, hogy a szélesebb közönségtől kapott figyelmet és a népszerűséget állítja a középpontba, eltorzíthatja a tudományos eredmények értékelését. Hitelességét aláassa az is, hogy bárki megkérheti az ismerőseit, hogy lájkolja és ossza meg a cikkét a Facebookon, ami magasabb pontszámot eredményez. Eddig mindenestre nem sikerült összefüggést kimutatni a hagyományos hivatkozásindexek és az *altmetrics*-számok között, hiszen bizonyos témák populárisabbak, ennél fogva eleve nagyobb közfigyelem övezheti őket. Az *altmetrics* korlátai közé sorolható az is, hogy csak az angol nyelvű webtérből gyűjt adatokat, illetve, hogy ezek 95%-át csupán 5 forrásból veszi, jelesül a Facebookról, a Twitterről, a Mendeley-ről, a CiteULike-ről és blogokról. Végül, de nem utolsósorban az *altmetrics* nem definiált és összemérhető hivatkozásokat vesz számba – nincs arról közmegegyezés, mekkora egy tweet vagy egy blogposzt egymáshoz képesti súlya, jelentése vagy jelentősége. Ezeket ráadásul bármikor módosíthatják vagy törölhetik, így az *altmetrics*-nek dinamikus adatokkal kell dolgoznia, ami a tudományos megbízhatóságát csökkenti.

Az *altmetrics* nemcsak alternatív hivatkozásmérési módszer, de az utóbbi években maga is kutatási területté vált, hiszen még számos kérdést kell jobban megértenünk az elméleti hátterével, illetve használatának módjával és terjedésével kapcsolatban. A fent említett kritikák pedig az *altmetrics* jövőbeli fejlesztésének szabhatnak irányt.

(Szabó Pirokska)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Nemzetközi könyvtárügy

209/2017

AYRIS, Paul: The importance of European collaborations to support Open Science and digital library development
In: LIBER quarterly. – 26. (2017) 4., p. 244-259.

Az európai együttműködés fontossága a nyílt tudomány és a digitális könyvtári fejlesztések támogatásában

Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog; Tudományos kutatás

A cikk a nyugdíjazás előtt álló Pat Manson pályáját és az európai könyvtárügyért végzett munkásságát mutatja, majd ennek kapcsán felvázolja, hogy 2016-ban hol tartunk, mik a legfontosabb kihívások, amelyekkel az európai könyvtáraknak és kutatóintézeteknek szembe kell nézniük.

Pat Manson az 1990-es évek eleje óta dolgozik az Európai Bizottságban információ- és kommuniká-

ciótechnológiai területen, az európai oktatás és kutatás, a kulturális örökségvédelem, a könyvtárközi együttműködés és a könyvtári digitalizálás előmozdításáért. Jelenleg a Tartalmak, Technológiák és Kommunikációs Hálózatok Főigazgatóságán a kirekesztéssel, készségekkel és ifjúságvédelemmel foglalkozó osztály vezetője, és a Bizottság tanulással és e-hozzáférhetőséggel kapcsolatos információtechnológiai fejlesztési projektjeiért felel. Fáradhatatlanul támogatja a kutatással kapcsolatos keretfejlesztési programokat, ahogy az Európai Digitális Könyvtár projektjét is.

A szerző három területet emel ki, amelyek a cikk megírásának pillanatában a leginkább aktuálisak az európai tudományos könyvtárak számára. Az első a nyílt tudomány (open science) vagy Tudomány 2.0, amely magában foglalja a publikációkhoz való nyílt hozzáférést (open access), a kutatási adatok nyílt kezelését és közzétételét, a kutatási értékeléseket, a civil tudományt (citizen science) és a lektorálás új modelljeit. Az Európai Bizottság 2014-ben közvélemény-kutatást végzett az európai kutatóintézetek körében, amelyben arra kérdeztek rá, mennyiben látják szükségesnek a fent felsorolt részterületeken a fejlesztést, illetve az európai szintű beavatkozást. A felmérés fő tanulása, hogy a megkérdezettek egyrészt az open access kérdését tartják a legégetőbbnek, másrészt szükségesnek látják a kutatási infrastruktúrák EU-s forrásokból történő fejlesztését.

A második nagy témakör, amellyel a cikk foglalkozik, az európai szintű copyright-reform ügye, ezen belül is a szöveg- és adatbányászat kérdése. Ehhez ugyanis először másolatot kell készíteni az adott szövegről, hogy lefuttathassák rajta az elemzéseket. Jelenleg az európai szerzői jogi törvények ezt nem teszik lehetővé, a gyakorlatban jellemzően külön licencszerződéseket kell kötni az ilyen tevékenységhez, ami nagyban korlátozza és lassítja az alapkutatásokat. A tudás hozzáférhetőségét célul kitűző, számos kutatóintézet által aláírt Hágai Nyilatkozat kimondja, hogy az adatokra nem vonatkozhat szerzői jogi oltalom. Jelenleg az Európai Bizottság egy új szerzői jogi törvényjavaslaton dolgozik, de az adatbányászatra vonatkozó kivétel még nem nyert végleges jogi formát.

A cikk végül az open access kérdését járja körül. A helyzet jelenleg sajnos az, hogy a kiadók az előfizetések és a szerzői publikálási díjak (Article Processing Charges) révén kétszer is sarcolják a kutatóintézeteket – erre mindenképpen megoldást kell találni, vagy a szerzői publikálási díjak levonásával az előfizetési díjából, vagy az előfizetési díjak eltörlésével és tel-

jes átállással az open access arany útjára. (Az előbbit indítványozza az Európai Kutatóegyetemek Ligájának *Vége a karácsonynak* című 2015-ös kiáltványa, az utóbbit pedig a Max Planck Kutatóintézet *Fehér lap* című, szintén 2015-ben közzétett javaslata, amely állami vagy alapítványi szereplőket is bevonna a finanszírozásba.) Akárhogy is, még tisztázásra vár, ki fizesse a számlát – illetve az, hogy a kiadók lenyelik-e a jelen helyzethez viszonyított óhatatlan bevételekiesést. Itt tartunk most; az érdekvéonyesítéshez és a részletek kidolgozásához még további összehangolt fellépésre van szükség.

Pat Manson sokat tett azért, hogy a könyvtárak hangja felhatalosszon az Európai Bizottsáig, és hogy a kutatás és az örökségvédelem európai szintű szereplőivé váljanak. Most már csak azon kell dolgoznunk, hogy a könyvtárak egymással együttműködve új infrastruktúrákat és szolgáltatásokat fejleszthessenek, és ennek révén élen járjanak a 21. századi nyílt tudomány támogatásában.

(Szabó Piroska)

210/2017

COUSINS, Jill: Creating a Renaissance for the library in the digital era In: LIBER quarterly. – 26. (2017) 4., p. 260-272.

A könyvtárak reneszánsza a digitális korban

Digitalizálás; Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Megőrzés; Portál

A digitális könyvtárak, az Európai Könyvtár és az Europeana megteremtése során kiemelkedő jelentőségű személyiség volt Pat Manson, aki az Európai Bizottságnál szerepet vállalt a könyvtárak, múzeumok, levéltárak és audiovizuális gyűjtemények modernizálásában, az intézmények együttműködésének elősegítésében és a projektekhez szükséges források megteremtésében.

Az első kezdeményezés, a GABRIEL projekt (1996) még európai uniós finanszírozás nélkül indult el a nemzeti könyvtárak kezdeményezésére azzal a céllal, hogy a CENL (az Európai Nemzeti Könyvtárak Igazgatóinak Konferenciája) tagjainak rendelkezésére álljon egy közös webszerver, amely egyetlen közös hozzáférési pontot biztosít az európai nemzeti könyvtárak online szolgáltatásaihoz.

A következő logikus lépés a keresőmotor megteremtése volt, amelyhez már pénzügyi forrásokra

volt szükség. 2005-ben Finnország, Németország, Olaszország (Róma és Firenze), Hollandia, Portugália, Szlovénia, Svájc és az Egyesült Királyság nemzeti könyvtárainak együttműködésében indult el a www.theeuropeanlibrary.org (TEL) portál. A TEL egyik fő célja a könnyű használhatóság megteremtése volt, amely azt is jelenti, hogy minden művelet a böngészőben zajlik. Mindez egy egyszerűen implementálható, teljes mértékben skálázható rendszert eredményez, amelyben a használó irányít valamennyi műveletet, a keresőfelület beállításaitól kezdve egészen odáig, hogy mely gyűjteményekben folyjon a keresés. Az együttműködésen alapuló rendszer integrált hozzáférést kínált Európa legnagyobb gyűjteményeihez.

2005 és 2007 között a TEL-ME-MOR projekt célja az volt, hogy az Európai Unióhoz frissen csatlakozott 10 új tagállam nemzeti könyvtárait is kibővítsék a közös keresőfelülettel. 2008 elejére 9 új nemzeti könyvtár csatlakozott a szolgáltatáshoz.

2005. április 28-án Jacques Chirac kezdeményezésére 6 államfő (köztük az akkori magyar miniszterelnök) levelet írt az Európai Bizottság elnökének, José Manuel Barroso-nak, amelyben egy közös európai digitális könyvtár ötletét vetették fel. Az Európai Bizottság erre válaszként elfogadta az „i2010 Digital Libraries” stratégiát, amelyben kidolgozták az Europeana vízióját. A vízió három kulcsterületet jelölt ki:

1. az analóg gyűjtemények digitalizálása az intenzív használat elősegítése érdekében;
2. online hozzáférés, amellyel a használók, kutatók és vállalkozások számára teremtünk lehetőségeket;
3. megőrzés, hogy a jövő generációi is hozzáférjenek a digitális tartalmakhoz.

2006-ban felállítottak egy magas szintű szakértői csoportot, és kiadtak egy ajánlást a kulturális tartalmak digitalizálásáról, hozzáférhetővé tételéről és megőrzéséről.

2007-ben az eContentPlus program keretében kezdtek el fejleszteni az Europeana prototípusát, amelyet 2008 novemberében mutattak be. Az Europeana fenntarthatóságához szükséges a tagállamok részéről pénzügyi támogatás, valamint az, hogy a kulturális intézményeik által digitalizált állományait hozzáférhetővé tegyék a közös európai portálon is.

Pat Manson egyik utolsó nagy tette volt a Bölcsék Tanácsának kezdeményezése és elindítása, amelynek keretében Elisabeth Niggemann, Jacques De Decker, valamint Maurice Lévy közzétette a kulturális örökség megőrzése és az Europeana szempontjából leg-

nagyobb hatású dokumentumát, Új Reneszánsz címmel. Az Europeana kutatási és fejlesztési projektek eredményeinek sokaságára és egy erős tematikus hálózatra épült, amelyhez sok szereplő konszenzusára volt szükség, és amelynek megteremtésében Pat Mansonnak nagy a szerepe.

(Tóth Máté)

211/2017

THANOS, Costantino – CASAROSA, Vittore: The key role of the DELOS Network of Excellence in establishing Digital Libraries as a research field in Europe In: LIBER quarterly. – 26. (2017) 4., p. 296-307.

A DELOS hálózat szerepe a digitális könyvtárakkal foglalkozó kutatási terület megteremtésében

Együttműködés -nemzetközi; Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Könyvtártudományi kutatás

Az 1990-es évek közepéig a digitális könyvtárak nem tartoztak a gyakori kutatási témák közé. Számos Európai Unió által finanszírozott kezdeményezés és projekt eredményeként jött létre a DELOS hálózat, amely kulcsszerepet játszott e kutatási terület megteremtésében.

Az első lépés a DELOS Digitális Könyvtári munkacsoport megalkotása volt, amelynek fő célja a kutatási területtel kapcsolatosan a tudatosság növelése, kutatások végzése, a témában érdekelt szereplők közötti együttműködések kialakítása, valamint futó nemzetközi projektekkal való kapcsolatok megteremtése volt. 2000 és 2003 között az Európai Unió FP5 keretprogramja finanszírozásával a munkacsoport tematikus hálózattá fejlődött olyan célkitűzésekkel, mint a digitális könyvtári kutatói közösség megalakítása; kutatóknak, gyakorló szakembereknek tapasztalateserére alkalmas fórumok létrehozása; a területhez kapcsolódó szabványosítási tevékenységekkel való kooperáció kialakítása; digitális könyvtári technológiák alkalmazásának elősegítése; nemzetközi együttműködések fejlesztése. Az utolsó lépés az FP6 keretprogramon belül a szakértői hálózat kialakítása volt 2004 és 2008 között azzal a küldetéssel, hogy a futó digitális könyvtári kutatási projekteket integrálja és koordinálja.

Az első években a DELOS elsősorban arra fókuszált, hogy megnevezze azokat a fő témákat, amelyek a kutatási terület gyors fejlődését segíthetik elő. Ennek érdekében számos olyan tevékenységet folytatott,

amelyek a gondolatok, ötletek cseréjét, az együttműködéseket támogatták.

A DELOS által szervezett 5 brainstorming workshopnak az volt a célja, hogy a világ minden tájáról érkező kiemelkedő kutatók együtt határozzák meg a kutatások jövőbeli irányait. Egy ilyen workshopon, 2001-ben merült fel először egy közös európai digitális könyvtár, a későbbi Europeana gondolata is. A tematikus workshopok célközönségét az európai kutatók jelentették, akik ezeken a rendezvényeken bemutathatták tevékenységüket és eredményeiket, illetve kicserélhették egymással gondolataikat. A DELOS összesen 10 ilyen alkalmat rendezett szerte Európában, valamennyit egy-egy jól körülhatárolható téma köré szervezve.

A DELOS egyik fő eredménye az amerikai NSF-fel (National Science Foundation = Országos Kutatási Alap) való együttműködés. Ennek keretében 5 közös munkacsoport alakult szellemi tulajdon és gazdaság, interoperabilitás, források megteremtése, metaadatok, illetve többnyelvűség témákban.

Az eredmények szétszórását segítették elő a nyári egyetemek, amelyek alkalmat adtak a kutatói hálózat bővítésére. A nyári egyetemek alapvetően két fő kérdésre koncentráltak, a digitális anyagok megőrzésére, valamint a multimédia tartalomra. Ezt egészítette ki egy csereprogram, amelynek keretében a kutatócsoportok tagjai 1–3 hónapos időszakot tölthettek egymásnál, közös kutatásokon dolgozva. 1997-ben indult az ECDL konferencia, amely rövid időn belül a kutatói közösség fő fórumává nőtte ki magát.

A DELOS legfőbb érdeme, hogy jelentősen hozzájárult a digitális könyvtárakkal foglalkozó kutatói közösség megteremtéséhez és számos kapcsolódó spin-off kezdeményezéshez. Mindez nem jöhetett volna létre európai uniós finanszírozás nélkül.

(Tóth Máté)

Nemzeti könyvtárügy

2012/2017

RICHTER, Vít: Koncepcie rozvoje knihoven v České republice na léta 2017 až 2020 In: Čtenář. – 69. (2017) 1., p. 3-6.

A Cseh Köztársaság könyvtárfejlesztési koncepciója a 2017 és 2020 közötti időszakra

Könyvtárügy; Középtávú terv

A cseh kormány 2016 decemberében fogadta el az előző időszak koncepciójára építve az új könyvtári stratégiát. A minisztérium a Könyvtári Tanáccsal, a nemzeti könyvtárral és a könyvtáros szakmai szervezetekkel közösen alakította ki a négy évre szóló koncepciót.

Vízió 2020-ra

Közösségi könyvtárainkat úgy alakítjuk, hogy azok szolgáltatási kínálata, információforrásai, a művelődés, a kultúra és a személyes fejlődés nyitott tereivé váljanak.

Közösség

A könyvtárak együttműködő hálózatot alkotnak, nemcsak egymás között működnek együtt, hanem szinergiára törekednek a kulturális, oktatási és más intézményekkel, a civil kezdeményezésekkel és a közigazgatási szervekkel. Használóikat a könyvtár partnereiként és közreműködőiként kezelik. Azokat is figyelembe veszik, akik a könyvtárat nem használják, de adófizetőként támogatják.

Források

A könyvtárak hozzáférést biztosítanak a kulturális örökséghez, a művelődéshez és szórakozáshoz a szöveges, képi vagy hangzó dokumentumokon keresztül. Ezek közé nemcsak a hagyományos, fizikai hordozón megjelenő művek tartoznak, hanem egyre fontosabb a digitális hálón keresztül elérhető dokumentumok minőségi szolgáltatása is.

Tér

A könyvtárak olyan nyilvános terek, amelyek nyelvre, vallásra, hátrányos helyzetre való tekintet és kivétel nélkül mindenki számára elérhetőek. Nyitottak és biztonságosak, megfelelnek a használók szükségleteinek, elvárásainak, költséghatékonyak. A könyvtárak nemcsak a fizikai, hanem a virtuális térben is könnyen hozzáférhetőek (reszponzív honlap, közösségi hálók, applikációk).

Fejlődés

A könyvtárak megtestesítik a múltat, őrzik az értékeket, merítenek a hagyományokból, élményeket nyújtanak, új inspirációkat kínálnak, támogatják az alkotást, a munkát és a tanulást. Használóik személyes fejlődésének fontos partnerei. Nem döntenek helyettük, de lehetőségeket, összefüggéseket és új

szemléletet kínálnak. Óvják a véleménynyilvánítás szabadságát. Hozzájárulnak a szolidaritáshoz, a közösségek fejlődéséhez. Őrzik a múlt emlékét a ma élők számára éppúgy, mint a jelen emlékét a jövő számára.

Prioritások

Az új koncepció nyolc kulcsfontosságú területet tartalmaz, amely további prioritásokra, és feladatokra épül.

1. Könyvtárak a virtuális környezetben; 2. A könyvtárak nyitott művelődési, kulturális, közösségi és kreatív központok; 3. Könyvtári gyűjtemények és információforrások építése; 4. A hagyományos dokumentumok őrzése; 5. Könyvtárépítészet, az infokommunikációs infrastruktúra támogatása a könyvtárakban; 6. A nyilvános könyvtárak és információszolgáltatások értékelő rendszere; 7. Könyvtárosképzés; 8. A könyvtárak mint tudományos-kutatási intézmények.

A nyilvános könyvtárak szempontjából alapvető fontosságú a 2. prioritási terület, amely világszintű trend is. A cseh könyvtárakban erősíteni kell a nem formális képzés szerepét, az állampolgárok képzését, az információs és digitális írástudás fejlesztését. Támogatni kell a hátrányokkal küzdőket, a kisebbségeket, nemzetiségeket, a társadalmi kirekesztettséggel élőket. Cél, hogy a kisebb településeken élők esélyei kiegyenlítődjenek a városokban élőkével.

A digitális szolgáltatások terén hangsúlyos a könyvtárak központi portálja, a szerzői jogi törvény megújítása és kollektív licencek biztosítása a digitális dokumentumokhoz.

A könyvgyűjtemény bővítésében fontos a nyelvtanulást segítő idegen nyelvű irodalom, amely a nemzetiségeket is támogatja.

A technikai felszereltség, a terek fontos feltételei a szolgáltatásoknak. Az 5000 lakos fölötti településen az 1000 lakosra jutó 60 m²-t a könyvtárak 90%-a nem éri el. A könyvtárak egyharmadában a gyermekek számára biztosított tér kevés. A könyvtárak többsége rendelkezik alapvető információs technológiával, de hiányzanak a digitális írástudást fejlesztő eszközök és lehetőségek. A számítógépek életkora a könyvtárak 39%-ában több mint hét év.

A könyvtárakat közpénzekből támogatják, ezért költséghatékonyaságuk, értékelésük, *benchmarking*jük folyamatos feladat.

A könyvtárakról élő hagyományos képet marketing-eszközökkel, népszerűsítéssel, a digitális szolgáltatások megismertetésével lehet megváltoztatni.

Fontos a könyvtárosok képzése, az alkalmazottak 50%-ának nincs könyvtáros szakképzése, a pálya elnőiesedett (88%) és elöregedett, a bérezés 25%-kal alacsonyabb a nemzeti átlagnál.

A koncepció minden prioritás és feladat esetén tartalmazza a teljesítésért felelősöket, többségében a nemzeti könyvtárat, a regionális vagy szakkönyvtárakat. A koncepcióban az előző ciklus értékelése is megtalálható.

(Prókai Margit)

Lásd még 225

Együttműködés

Lásd 209, 210, 211

Jogi szabályozás

213/2017

GADD, Elizaabeth: UK university policy approaches towards the copyright ownership of scholarly works and the future of open access. – Bibliogr. In: *Aslib journal of information management*. – 69. (2017) 1., p. 95-114.

Az egyesült királyságbeli egyetemek álláspontja a tudományos publikációk szerzői tulajdonjogáról és a nyílt hozzáférés jövője

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Felmérés; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog

Az úgynevezett folyóiratválság, azaz az előfizetési díjak rohamos növekedése hívta elő az ezredforduló után a nyílt hozzáférés (open access) zöld útját. Az arany úttal szemben, ami szerzői publikálási díjak ellenében teszi nyílttá a hozzáférést, a zöld út a publikációk másolatának intézményi repozitóriumokban történő archiválását jelenti. Mindez azonban nem feltétlenül lehetséges, hogyha a szerző a publikálás feltételeként a jogokat átruházza a kiadóra – ezért a publikációk szerzői tulajdonjogának kérdése kulcsfontosságú az egész open access mozgalom szempontjából.

A cikk a 2003-as RoMEO projekt után újra felteszi a kérdést, hogyan vélekednek a brit egyetemek ku-

tatóik publikációinak szerzői tulajdonjogáról. Már a 2003-as projekt is arra a következtetésre jutott, hogy az egyetemeknek és a kutatóknak a szerzői tulajdonjogot meg kellene osztaniuk egymással (kihagyva a kiadókat a képletből), és így a publikációkat a saját feltételeik szerint nyíltan hozzáférhetővé tehetnék. Ám még mindig alapvetés, hogy a cikk a szerző szellemi tulajdona, noha szólnak emellett jogi érvek, hogy mivel a kutató intézményi alkalmazásban áll, ezért az általa írottak bér munkának tekinthetők, a szerzői tulajdonjog pedig a munkaadó intézményt illeti. De a kutatók ezt az okfejtést a szellemi szabadságra hivatkozva elutasítják, és a publikálás fejében a copyright végül a kiadónál köt ki. Az egyetemek és a kutatók közötti ellentétek tehát gátolják a nyílt hozzáférés ügyének előremozdítását, emiatt a kezdeményezést a finanszírozó szereplők és a kiadók vették át, az open access zöld útján licencszerződések és embargók kaotikus palettáját létrehozva és az arany út felé terelve a tudományos diskurzust, ahol egyaránt hasznot húznak az előfizetési és a szerzői publikálási díjakból.

Az elmúlt másfél évtizedben az egyetemek nyílt hozzáféréssel kapcsolatos állásfoglalásokat adtak ki, amelyekben szorgalmazták az open access zöld útját, ám ezek nem hoztak fordulatot a szerzői tulajdonjoggal kapcsolatban. Megfontolandó az egyesült államokbeli megoldás, az úgynevezett Harvard-modell, amely repozitóriumi archiválásra szólítja fel a szerzőket, és nem kizárólagos licencet vindikál az egyetemnek a szerzői jogok gyakorlására a publikációk nem kereskedelmi célú felhasználásának tekintetében, ám ezt esetről esetre a szerző indoklás nélkül megvétózhatja. A modell kritikussai szerint ezért szinte ugyanott vagyunk, ahol eddig, és a kiadók diktálta feltételek miatt továbbra is jellemzőek az embargós publikációk.

A cikk a szakirodalom és az előzmények ismertetése után 81 brit felsőoktatási intézmény copyrighttal kapcsolatos állásfoglalását elemzi, az egyetemek típusa és az állásfoglalás időpontja szerinti bontásban. Ugyan a többség implicite kinyilvánítja az egyetem alkalmazottai szellemi tulajdonával kapcsolatos jogait a brit szerzői jogi törvényre hivatkozva, de a valóságban a szerzői tulajdonjog gyakorlása a szerzőtől az intézményig tartó spektrumon helyezhető el. A vizsgált 81 közül 56 esetben a szerző, 5 esetben az egyetem a végső joggyakorló, a köztes esetekben pedig közösen gyakorolják a szerzői jogot. Összesen 22 esetben az egyetem élni kíván a jogával a publikációk oktatási és kutatási célú újrahazsnosítására, legtöbbször

azonban a szerzőre hárítja e jog érvényesítését a kiadóval szemben.

A cikk végkövetkeztetése, hogy a kutatóknak és az egyetemeknek fel kellene ismerniük, hogy egy oldalon állnak, hiszen azon jogokat, amelyeket a szerzők védeni kívánnak (a szöveg szerzőségét, integritását) az egyetemek garantálják, ahogy mindkét félnek közös érdeke a szövegek nyílt hozzáférhetővé tétele is. Ezért a jövőben a kutatóknak és az egyetemeknek a szerzői tulajdonjogot közösen kellene gyakorolniuk, és közösen kellene képviselniük érdekeiket a kiadókkal szemben. Bár nincs arra garancia, hogy egy ilyen felállás biztosítaná a nyílt hozzáférés jövőjét, mindenképpen pozíciója módosítására készítetné a tudományos publikációk piacának többi szereplőjét.

(Szabó Piroska)

214/2017

SIMS, Nancy: Rights, ethics, accuracy, and open licenses in online collections : what's "ours" isn't really ours. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 78. (2017) 2., p. 79-82.

Szerzői jog, etika, hitelesség és nyílt licenck az online gyűjteményekben

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

A Minnesota Egyetem szerzői jogi kérdésekkel foglalkozó könyvtárosa a gyűjtemények digitalizálásával és elérhetővé tételével kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. A gyűjtemény kincseihez való online hozzáférés biztosítása korlátozott értékű, ha a látogatók nem tudják, mit kezdhetnek ezekkel a kincsekkel. Ezért törekednek a könyvtárak ezen információk közlésére, vagyis leírják a digitalizált mű jogi státuszát. (Sok időbe és munkába telik a jogállás megállapítása; még egyetlen mű esetében is intenzív kutatást igényelhet annak kiderítése, van-e jogtulajdonos, és hogy ki az.)

A jogok szabványosítása előtt egyesek nyílt licencket kezdtek használni, gyakran jó szándékkal, de zavaros módon. (Pl. nem jogszerű, ha nem jogtulajdonos alkalmaz nyílt licencket egy műre.) A szerző néhány eseten keresztül mutatja be az online gyűjtemények nyílt licenckkel kapcsolatos gondjait.

Nyílt licenck és a közkinckhez tartozó dokumentumok: (1) Közkinck dokumentum „nyílt licenckelése” a megosztás ösztönzésére. Egyes könyvtárak megpróbálták a Creative Commons (CC) licencket al-

kalmazni a közkincshez tartozó anyagok szkennelt másolataira, hogy ösztönözzék a többszöri használatot. Mivel e műveknek nincs jogtulajdonosa, senki nem alkalmazhatja a CC-licencet. (2) *Közkincshez tartozó dokumentumok „nyílt licencelésé” a tulajdon érvényesítéséhez.* Volt már javaslat, hogy az intézmények alkalmazzák a CC-licencet ezeknél a műveknél a korrekt tulajdon érdekében. A legtöbb tároló intézmény reménykedik, hitelesek a gyűjteményéről készített másolatai, de a *Creative Commons Attribution* licenc kiterjesztése egy közkincshez tartozó műre azt sugallja (helytelenül), hogy jogunkban áll megtagadni a mű használatának engedélyezését, és jogunk van arra, hogy a felhasználás feltételeként megköveteljük a tulajdon közlését. (Ehhez nincs jogunk, így a CC-licenc erre nem alkalmas, s család dolog így használni.) A megfelelő módja annak, hogy megkönnyítsük a tulajdon jogaink félremagyarázása nélkül, ha hitelesítő nyilatkozatot adunk ki. (3) *Nyílt licenc a vegyes jogokkal kapcsolatos bizonytalanságok csökkentése érdekében.* Egyes szervezetek a CC-licencet a digitális gyűjtemények különleges típusaiban használják, ahol a jogállások bonyolultak. (Pl. a szobrok fotói esetében a fotós is szerzői joggal rendelkezhet, noha a szobor közkincs.)

Más a helyzet a *jogvédett művek* esetében. Szerencsés a könyvtár, ha ő a jogtulajdonos (megkapta vagy a jogtulajdonos átruházta a jogokat). Ebben az esetben a CC-licenc (vagy más nyílt licenc) további engedély vagy jóváhagyás nélkül is megadható. (1) *Nem a megszokott megfogalmazással írt engedélyünk van.* A törvényes felhatalmazás megfogalmazása a döntő. Az 1960-as évekből származó olyan tág megfogalmazás, mint a „közzététel joga”, ma is érvényes lehet az online terjesztésre, de ha a „nyomtatási jogot” biztosítja, akkor ez az online terjesztés engedélyezését kevésbé jelentheti. Mindkét esetben kérdés, elegendő-e egy ilyen engedély az anyag digitalizálásához, s elegendő-e mások általi használathoz (CC-licencként). (2) *Csak egy-két lehetséges jogtulajdonos engedélye van meg.* Gyakori eset, ha egy intézmény joga csak egyetlen jogtulajdonos érdekeit védi, pedig több is létezik. (Pl. mikor a magnóval felvett interjúkat tekintették át nyílt licenccel való nyilvánosságra hozatal céljából a Minnesota Egyetemen, s a könyvtár úgy vélte, nála vannak az interjúalanyok jogai.) (3) *Nyílt licenckel és az állandó kivételek.* Néha a könyvtár úgy véli, hogy a törvény biztosította mentesség (méltányos használat esetén) jogalap a digitalizáláshoz. Amennyiben csak a mentesség egyikére támaszkodik,

nincs joga az engedélyt megadni. (Ez egyes olvasók számára felesleges szigorznak tűnhet.)

Igaz, hogy a könyvtárnak kell a szerzői jogot védelmeznie, de nem jó, ha kétes nyílt licencket ad ki. Ha olyan műhöz ad engedélyt, melynek nem jogtulajdonosa, aláássa a kulturális szervezetek által megosztott adatok megbízhatóságát és a nyílt tartalmak engedélyezésének érvényességét. Remélhetőleg a könyvtári közösség nagyobb megértést tanúsít a leírt nyílt licenckel problémáival szemben, és a pontosabb nyilatkozatok kidolgozásával szabványok segítik majd a digitalizálás támogatóit abban, hogy a maguk szabályzatait is ezekhez igazítsák.

(Murányi Lajos)

Könyvtárosi hivatás

Lásd 220, 259

Oktatás és továbbképzés

215/2017

HOLLÁ, Eva: E- learningový portál Slovenskej národnej knižnice In: Knižnica. – 17. (2016) 4., p. 42-47.

Res. angol nyelven

A Szlovák Nemzeti Könyvtár e-learning portálja

Nemzeti könyvtár; Portál; Szoftver; Távoktatás; Továbbképzés

2015-ben a Szlovák Nemzeti Könyvtár (továbbiakban SZNK) akkreditált képzési programot indított *Könyvtári ismeretek a tudástársadalomért* elnevezéssel, mely e-learning módszerrel valósul meg, a Moodle alkalmazásával. A képzések jövője egyszerű és bonyolult is egyszerre. A trendek a munkaerő-piaci változásokhoz, az érdeklődőkhöz, a digitális technológiákhoz, környezethez igazodnak. A 20. és 21. század fordulóján a távoktatásban új fogalomként jelent meg az e-learning. Az SZNK mint képzőintézmény ezekre az igényekre reagálva létrehozta e-learning portálját, ahol akkreditált képzési programját teszi elérhetővé. A képzés a könyvtári munka iránt érdeklődő használók és a könyvtáros végzettséggel nem rendelkező alkalmazottak számára egyaránt hasznos.

A képzés kombinált formában, kontaktórákkal és távoktatással együtt valósul meg.

E-learning alatt a modern információs technológiákkal megvalósuló, elektronikus képzést értjük, melynek során az ismeretek elsajátítása elektronikus médiaeszközök, internet és számítógép alkalmazásával történik. Kapcsolódik a távoktatás fogalmához, hiszen a tanulók nincsenek fizikailag jelen, hanem elektronikus úton kommunikálnak egymással (e-mail, chat, videobeszélgetés). Az e-learning része az e-kurzus, melyhez elektronikus képzési környezet (VLS = Virtual Learning Environment) és tanulási rendszer szükséges (LMS = Learning Management System). A világon a legelterjedtebb LMS a szabadon hozzáférhető Moodle szoftver (Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment), mely objektumorientált moduláris képzési környezetet biztosít, mára mobil verziója is ismert. Az elektronikus tanulási környezet ritmusa teljesen más, mint a kontakt tanulásé. A tanuló saját maga szervezi meg az ismeretek elsajátításának folyamatát, nincs más kényszerítő eszköz, mint a tanulás befejezése.

Az SZNK e-learning portáljának kialakítása 2014-ben a stratégia kialakításával kezdődött. A Moodle választását számos előnye indokolta. 2015-ben vált elérhetővé a portál az önálló, egyszerű felületű <http://elearning.snk.sk> címen, a könyvtár logójával. Használatához Mozilla Firefox vagy Google Chrome javasolt, mert a Moodle ezekre van optimalizálva. A szöveges anyagokhoz az Adobe Acrobat Reader szükséges. A tanuláshoz az érdeklődőknek be kell jelentkezniük, a vendégként való használat korlátozott hozzáférést biztosít az anyagokhoz, nem engedi tesztelők kitöltését. Az azonosítóval és jelszóval belépő regisztrált használók kapcsolódhatnak be a képzési programba.

A kurzus három modulra oszlik: bevezető általános könyvtári ismeretekre, közkönyvtári és egyetemi könyvtári ismeretekre, minden modulban három tematikus résszel. Az anyagok fejezetekben és alfejezetekben html és pdf formátumban elérhetők. A 2016-os új szerzői jogi törvény életbelépésével a tananyagok biztonsága is megoldott. A tanulás aszinkron kommunikációval valósul meg, a gyakori kérdésekre fórum keretében válaszolnak, a tanulók igény esetén újabb vitatémákat kezdeményeznek. A tananyag elsajátítását tesztelők ellenőrzik, ezek ütemezése a naptárban megtalálható. Minden modulban záró teszt fejezi be a számonkérést. A modulokban a záróvizsga személyes jelenléttel valósul meg. Naptári évenként mentik a Moodle-ban található adatokat, ez évente kb.

25 tanulót jelent, az archivált adatok a továbbiakban is elérhetők maradnak. A tanulók értékelése kétféle módon, folyamatosan és záró, összegző értékeléssel, mennyiségi és minőségi módszerekkel történik. A minőségbiztosítást a résztvevők által kitöltött elégedettség-mérési kérdőívvel végzik.

A jövőben várhatóan növekszik az e-learning szerepe a tanulási módszerek között. 2015-ben az akkreditált képzési programot az SZNK e-learning portálján a 25 jelentkezőből 24 teljesítette. Az elégedettség-mérések pozitív visszajelzéseket igazoltak. Az ötéves akkreditáció alatt a képzést folyamatosan hirdetik. A portál nemcsak a könyvtárosok, hanem a társadalom más rétegei körében is népszerű. Az új technológiáknak köszönhetően az érdeklődők gyorsan és költséghatékonyan juthatnak a szükséges ismeretekhez.

(Prókai Margit)

216/2017

WILLIAMS, Beth Filar – FOLKMAN, Michelle: Librarians as makers. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 57. (2017) 1-4., p. 17-35.

A könyvtárosok mint alkotók

Információtechnológia; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv; Tapasztalatcsere; Továbbképzés

A könyvtártudományban új trend a könyvtári terekben lehetséges kézműveskedés, alkotómunka. Az Amerikai Könyvtáregyesületnek (ALA) a könyvtárak jövőjével foglalkozó részlege (Center for the Future of Libraries) azért jött létre, hogy a könyvtárakat és közönségüket forrásokkal és információval támogassa. Az egyik trend az *Alkotó mozgalom* (Maker Movement), amely a művészeket, alkotókat a visszatérésre, a könyvtárakat a mozgalom támogatására hívja fel. A könyvtári környezet megújítása nem új jelenség, ahhoz, hogy a könyvtár releváns tudjon maradni, a vezetőknek újra kell gondolniuk a könyvtári kultúrát, az új munkakörnyezetben a sikeres működéshez szükséges ismereteket. 2015-ben a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesülete (ACRL) 3D, Alkotóterek és Technológiai Szolgáltatások Szekciója megmutatta, hogy az egyetemi könyvtáraknak lehetőségük van hálózati csomópontok (hubok) létesítésére, ahol a diákok kísérletezhetnek, használhatják az új technológiákat. A kreatív, rugalmas tanulóterekhez és a könyvtárhasz-

nálók (diákok) irányításához viszont a könyvtárosok továbbképzése szükséges.

A könyvtárosképző intézményekben egyelőre kevés helyen folyik felkészítés az új környezetben végzendő munkára; a cikk esettanulmány az Észak-Karolinai Egyetem Greensborói Könyvtára (UNCG) *Feltörekvő technológiák* kurzusáról. A könyvtárnak a 2014/2015-ös tanévben indított projektjét az egész államra kiterjesztették: workshopokat, webináriumot és egyéb rendezvényeket tartottak, amelyek előtt és után tesztelték, hogyan változott az alkotók/alkotások megítélése. A projektirányító team kezdetben kéthetente találkozott a befektetőkkel és a tanmenet koordinátorával, majd bevonták a földrajzi és az antropológiai kart, a pedagógiai iskolát és a könyvtár-tudományi kart.

Eredmények:

- Online források: az első a *Make Toolkit* online forrás fejlesztése volt, amely a témába vágó információkat, linkeket (oktatóanyagokhoz, a helyi alkotóterek listájához stb.) tartalmazott.
- eHUB-ok. A cél az eredmények integrálása volt a UNCG könyvtári tanmenetébe. A könyvtártudományi karon nő a csak online kommunikáló hallgatók (online-only student) száma, az eHUB-ok jelentik az utat a meglévő és jövőbeni olvasókhöz. Az államban 4 helyen tartottak a könyvtárosoknak eHUB-ra épülő tréningeket a 3D-s megjelenítésről és kapcsolódási módokról.
- Online workshopok. Nyolc alkalommal mindenki számára elérhető 10–30 perces prezentációkat és webináriumokat tettek fel a YouTube-ra; a felvételek továbbra is elérhetők a UNCG honlapján.
- AcadeMAKE konferencia. 2014 februárjában az egyetem campusán tartott rendezvényen bemutatták az eddigi eredményeket. A fénypont az ingyenes játéklehetőség (az eszközök kipróbálása) volt a SELF Design Studióban.
- Prezentáció a campuson és a tananyag integrálása. A team egyes tudományokra összpontosító prezentációjában a földrajz szakosoknak bemutatták a 3D nyomtató használatát csövek, az antropológusoknak pedig a történeti műtárgyak nyomtatásához. A cél itt is az alkotóterekben folyó tanulási koncepció integrálása volt a tanmenetbe.
- Értékelés. A felmérések egyrészt a workshopok hatékonyságát vizsgálták, másrészt a résztvevők elvárásait az alkotással és az alkotóterekkel szem-

ben. A workshopot megelőző kérdőívben (87 válasz) a részvétel célját mérték fel, az utólagosan (17 válasz) a Likert skála szerinti értékelés volt a feladat.

- Tanulások. A projekt írásakor a cél a könyvtáros hallgatók támogatása volt, valójában azonban a rendezvényeken a könyvtárosok voltak többségben. Legsikeresebbek azok a workshopok voltak, ahol a résztvevők személyesen oszthatták meg ötleteiket és észrevételeiket. Az online események rövid felvételei sok emberhez jutnak el, a projekt után még évek múlva is. A projekt befejeztével a team feloszlott, a felméréseket 2 év után nem lehet megismételni.

2014-ben a Fehér Házban rendezték az első Alkotói vásárt (Maker Faire), ahol Obama elnök hangsúlyozta a „Csináld magad” (DIY = do it yourself) erejét az amerikai ipar, az innováció és a munkaerőhelyzet számára.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Konferenciák

217/2017

ROY, Lorie [et al.]: The European Conference on Information Literacy: : an international research-practice nexus. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries news. – 78. (2017) 3., p. 131-134.

Európai Információs Műveltségi Konferencia: a gyakorlat és elmélet nemzetközi kapcsolata

Információs műveltség; Konferencia -nemzetközi

Az információs műveltség nemzetközi jelenlétét jelzi, hogy számos konferencia kizárólagos tárgya. Igaz ez az IFLA Információs Műveltségi Szekciójának konferenciájára, de a skandináv országok NordINFOLIT, vagy a brit CILIP LILAC konferencia esetében is. Az European Conference on Information Literacy (Európai Információs Műveltségi Konferencia, ECIL) rövidebb múltra tekinthet vissza, mint ezek, de élvezzi az UNESCO és az IFLA támogatását. Kezdeményezői és mindmáig fő szervezői Serap Kurbanoglu az ankarai Hacettepe Egyetemről és Sonja Špiranec a Zágrábi Egyetemről. Az első ECIL konferenciára 2013-ban került sor Isztambulban. Az ezt követő konferenciák Dubrovnikban (2014), Tallinnban (2015) és Prágában

(2016) kerültek megrendezésre. Az ECIL 2017. évi helyszíne Saint-Malo városa volt Franciaországban (2017. szeptember 18-21.)

A konferenciasorozatnak újabban az információs műveltség legkülönböző elméleti és gyakorlati kérdései mellett évente van egy-egy kiemelt témája is. Ez 2015-ben a zöld társadalom volt, 2016-ban a befogadó társadalom, 2017-ben pedig a munkahelyi információs műveltség. Az ECIL plenáris előadói között ott volt – többek között – Paul Zurkowski, akít az információs műveltség (information literacy)

fogalma megalkotójának tartunk, de megemlíthetjük Christine Bruce, David Bawden, Michael Eisenberg, Sonja Livingstone vagy Tara Brabazon nevét is. Az ECIL 2016-ra 240 előadás-javaslat 75%-át fogadta el a Programbizottság. Az ECIL résztvevői Európa, Afrika, Észak- és Dél-Amerika, valamint Ázsia mintegy 60 országából érkeznek. Világkonferenciáról van tehát szó, amely azonban meg kívánja őrizni eredeti elnevezését.

(Koltay Tibor)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

218/2017

BONNEL, Sylvie: Actualisation de la charte documentaire de la BnF : la politique d'enrichissement des collections. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2016) 9., p. 32-41.

A Francia Nemzeti Könyvtár gyűjtőköri szabályzatának aktualizálása

Állományalakítás; Gyűjtőköri kódex; Használó; Nemzeti könyvtár

A Francia Nemzeti Könyvtár 2015-ben megjelentette 200 oldalas kódexe jóval több, mint gyűjtőköri szabályzat. Az utóbbi évszázad, az egyes gyűjtemények fejlődésének összefoglalója és panorámája éppúgy, mint a középtávú fejlesztési elképzelések kézikönyve. Mindez az elmúlt évszázad munkájában gyökerezik, hiszen a beszerzési politika mindig akkor változott nagyot, amikor a könyvtár újabb és újabb tudományos, szakmai lépcsőfokra hágott a nemzeti könyvtárrá válás útján.

A 2005-ig kialakult és lefektetett kötelezpéldány-beszolgáltatáson alapuló enciklopédizmus, a frankofonizmus, a francia nemzet hangsúlya, a külvilágra való nyitottság és az időszakosság, időállóság mint beszerzési jellemzők napjainkra kiegészültek a modern könyvtári igénnyel és felfogással. Közülük a nemzeti könyvtár szempontjából a legfontosabbak közé tartozik az a cél, hogy a felhasználók legszé-

lesebb körének elvárásait sikerüljön maradéktalanul kielégíteni a különféle, egymást kiegészítő dokumentumtípusokkal úgy, hogy közben a lehető legnagyobb mértékben folyjon tovább az állomány digitalizálása. Az utóbbi időben az olvasói összetétel nagyon nagyot változott. Az olvasó- és kutatótermek látogatottsága jelentősen csökkent. Ennek nyilvánvaló oka az egyetemi könyvtárak fejlődése és a Gallica, valamint számos digitalizált gyűjtemény és kutatói adatbázis webes megjelenése, otthonról történő használatának lehetősége.

A felhasználók átlagéletkora 33 év, ami érthető, hiszen az olvasók több mint fele francia és nagyszámú külföldi egyetemista. Ennek az olvasói rétegnek a kedvét keresve a nemzeti könyvtár két nagy épületkomplexumát nagymértékben átalakították. A François Mitterrand Könyvtár megőrizte a kultúrával kapcsolatos enciklopédikus jellegét, ám a gimnazistákat megcélözva jelentősen kiegészült a francia nyelvvel kapcsolatos sajtó-, média- és elektronikus dokumentumokkal, valamint négy nagy, interdiszciplináris tudományterületeket magában foglaló központtal, amelyek lehetővé teszik napjaink tudományossága kérdéseinek tanulmányozását. A Richelieu-épület tartarozása és felújítása még mindig folyik. Ez a szárny ad helyet továbbra is mindenféle történeti és művészettörténeti, képzőművészeti terület kutatásának. 2005 és 2015 között a költségvetés nagyjából kiegyenlített volt. Az utóbbi időben számottevően csökkentették éppúgy, mint a személyi állományt, ezért óriási jelentőségűvé vált a mecénások szerepe. Nekik köszönhető a kulturális örökség körébe tartozó dokumentumok nagy részének megléte. Ez a legújabb

kézikönyv a nemzeti kulturális örökség alaptípusát, a személyi, területi, nyelvi gallikát, a külföldi irodalom francia vonatkozású műveit tekinti fő gyűjtőkori pillérnek, miközben nagy hangsúlyt fektet a meglévő gyűjtemények folytonosságának fenntartására és továbbfejlesztésére. Ez egészül ki bizonyos mennyiségű nem szokványos, valami miatt mégis érdeklődésre számot tartó vagy kíváncsiságot ébresztő dokumentummal, így színesítve az amúgy is gazdag állományt. A meg nem álló modernizálás, új szemléletű könyvtár jegyében mindenféle, napjainkban divatos technikát, módszert alkalmaznak. Tematikus weboldalak, kiállítások, különféle adathordozókra tölthető digitalizált dokumentumok és dokumentumtípusok mind jelen vannak a „transzparencia” és a „mindent a közösségért” elv jegyében.

E gyűjtőkori kódex 20 tematikus és nyolc különféle dokumentumtípust bemutató strukturált táblában, akadémikusi szellemben, a történetiségből kiindulva szemléleti mindazon állományegységek, dokumentumtípusok közötti összefüggéseket, amelyek a ma francia nemzeti könyvtárának gyűjtőkörrel kapcsolatos álláspontját képviselik. Ezzel mintegy középtávú tervüket is előre vetítik: továbbra is tudatosan, a szakmai elvek feladása nélkül törekedni a felhasználók elégedettségének elérésére, nem elfeledkezve a nemzeti könyvtár alapfeladatairól. Ehhez nagy segítséget jelenthet, ha kiaknázzák a „konnektívizmusban” rejlő közösségi erőt, osztott katalogizálást, intézményközi és egyetemi projektkapcsolatokat, e most megjelent kódexet pedig munkaeszközként használják a napi gyakorlatban.

(Pajor Enikő)

219/2017

NIGGEMANN, Elisabeth: 10 Jahre Gesetz über die Deutsche Nationalbibliothek In: Dialog mit Bibliotheken. – 29. (2017) 1., p. 4-10.

Tízéves a Német Nemzeti Könyvtárról szóló törvény

Állománygyarapítás; Elektronikus publikáció; Jogszabály -könyvtárügyi; Középtávú terv; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

Több mint tíz éve, 2006. június 29-én lépett életbe a Német Nemzeti Könyvtárról (DNB) szóló törvény. Lényegbevágó eredménye, hogy gyűjtését a hálózati kiadványokra is kiterjesztette. 1912-es alapítása óta a DNB egyre jobban hozzájárult a nemzeti emlékezet

megőrzéséhez. A világháló létrejöttével tudományos művek és művészeti alkotások, napilapok, zenék, filmek, a kulturális örökség egész spektruma magától értetődően a világhálón is elérhető – vagy csak ott létezik. A DNB főigazgatójának cikke a törvény megszületése óta eltelt tíz év rövid mérlegét igyekszik megvonni négy területen.

1. *A hálózati kiadványok gyűjtése* nem 2006-ban kezdődött: már 1998-tól kezdve bekerültek az állományba a felsőoktatási záródolgozatok (Online-Dissertationen) és egyes német kiadók önkéntesen beszolgáltattott kiadványai. 2007 és 2011 között 28 új álláshellyel is bővült a terület. Tíz év alatt csak a felsőoktatási záródolgozatok, az e-könyvek és -tanulmányok gyűjtése megfelelő, a többi téren jócskán van teendő (e-folyóiratok, zeneművek stb.). Bizonyos elektronikus formákról eleve lemondtak (fórumok, blogok, közösségi média), de minőségi különbségeket nem vesznek figyelembe. Viszont a webarchiválás terén már vannak tapasztalatok. 2012 októberétől több mint 1200 weboldalt gyűjtöttek be, emellett bizonyos eseményeket is gyűjtöttek (az első világháború 100. évfordulója, Richard Wagner centenáriuma, a fal leomlásának 25. évfordulója). Megtörtént a .de domén aratása is 2014-ben.
2. *A hálózati kiadványok feltárása, megtalálása és rendelkezésre bocsátása* is fontos terület volt: a kiadványok növekedése az előrejelzéseket háromszorosan haladta meg, a tervezett állományadatok hatszorosa a valóság. Komoly felkészültséget kívánt a beérkező anyag adminisztrálása, fogadása és feldolgozása, a megfelelő munkamenet kidolgozása, az automatizálás. Olyan keresőre is szükség volt, amely rugalmas, követi a változásokat és kielégíti a különböző használók igényeit.
3. A szerző részletesen foglalkozik a *hálózati kiadványok archiválásával*, melynek elvein és szervezetén 2002 óta dolgozott a DNB, elsősorban a hosszú távú archiválás megvalósítása érdekében, és részletesen beszámol az elért eredményekről és együttműködésekéről.
4. *A szerzői jogi szempontok* a nemzeti könyvtár esetében nagyon fontosak, egyben speciálisak; a hosszú távú megőrzés érdekében sokszor változtatni kell a kiadványon (migrálás stb.), és a hozzáférés érdekében egyéb – látszólag jogsértő – lépések is szükségesek. (A jogvédett kiadványok csak a könyvtár épületében érhetők el természetesen.) A szerző végkövetkeztetése szerint a DNB sokat fejlődött és sok tapasztalatot szerzett, de a fejlődésnek

koránt sincs vége: itt utal a rövid és hosszú távú célokra, melyeket a *Stratégiai fő irányok 2013–2016* és a *Stratégiai fő irányok 2017–2020* c. munkáikban, továbbá a *Német Nemzeti Könyvtár 2025, stratégiai iránytű* c. kiadványukban fogalmaztak meg.

(Murányi Lajos)

Lásd még 215, 235

Felsőoktatási könyvtárak

220/2017

ALLEN, Lee E.: The role of the academic Library Information Specialist (LIS) in teaching and learning in the 21st century. – Bibliogr. In: Information discovery and delivery. – 45. (2017) 1., p. 1-9.

A felsőoktatási könyvtári tájékoztatói szakember szerepe az oktatásban és a tanulásban a 21. században

Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás

A szakirodalmi szemle három kérdésre kereste a választ.

1. Hogyan alakult át a felsőoktatási könyvtárak jellege és szerepe az oktatás és kutatás támogatásában? – A „könyvtár mint hely” koncepció megkívánja, hogy a könyvtárak átalakítsák a fizikai és virtuális, online tereiket annak érdekében, hogy azok megfeleljenek a digitális bennszülöttek igényeinek és felkészültségének. A könyvtári tájékoztatói szakembereknek is alaposan ismerniük kell és magabiztosan kell használniuk az állandóan változó új technológiákat, ehhez meg kell kapniuk a megfelelő képzést. Újszerű szolgáltatásokat tudnak indítani (pl. csevegés, podcastok, webináriumok stb.); és az információkeresők (diákok, oktatók, kutatók, civil érdeklődők) számára olyan információkat tudnak szolgáltatni, amelyek bárhol, bármikor elérhetőek.
2. Hogyan hatottak az információs és kommunikációs technológiák, a mobiltechnológiák és az e-tanulás a felsőoktatási könyvtári tájékoztatói szakemberekre? – A felsőoktatási könyvtári tájékoztatói szakemberek az utóbbi 10–15 évben aktívan részt vettek az oktatás és tanulás átalakulásában, tanúi voltak az IKT, a mobiltechnológiák és az e-tanulás térhódításának. Gyakran „beépített” könyvtáros-

ként rendelkezésre álltak egyes kurzusok alkalmával, és oktatták a tudományos kutatást segítő technológiai megoldások alkalmazását. A jövőben elképzelhető, hogy sor kerül a könyvtárosképzés technikai támogatására, a könyvtári e-források mobilbarát interfészeinek kifejlesztésére, az interaktív e-tanulási modulok térnyerésére. A felsőoktatási könyvtári tájékoztató szakemberek szerepe a következő: a hozzáférést segítik, konzultánsként működnek, oktatják a tartalom- és információszolgáltatási rendszerek tudnivalóit. A használókkal a közösségi média könyvtári terei révén tartják a kapcsolatot.

3. Hogyan hatnak az információs és kommunikációs technológiák az oktatásra és tanulásra a fejlődő országokban? – A felsőoktatási könyvtári tájékoztatói szakemberek sajátos helyzetükből adódóan képesek arra, hogy értékeljék az IKT, a mobiltechnológiák és az e-tanulás hatásait az oktatásra. A fejlődő országokban arra kell törekedniük, hogy segítsenek abban, hogy a hallgatók és a kutatók elérhessék azokat az információkat, amelyek tudományos törekvésekhez szükségesek. A könyvtárosoknak megfelelő képzettséggel, sokféle készséggel kell rendelkezniük, hogy biztosítsák a hatékony hozzáférést a digitális gyűjteményekhez és az e-tanulási kurzusokhoz a hallgatók és kutatók számára.

(Hegyközi Ilona)

221/2017

ÁLVAREZ-MUÑOZ, Patricio – HERNÁNDEZ-DOMÍNGUEZ, Carmen: Análisis longitudinal del Sistema Bibliotecario ecuatoriano. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 39. (2016) 4.

Res. angol nyelven

Ecuador egyetemi könyvtári rendszere

Egyetemi könyvtár; Felsőoktatási intézmény

A világ legjobb egyetemeinek sikere nagymértékben könyvtári rendszerük fejlettségén alapul. Ezek a rendszerek dinamikusak és versenyképesnek kell lenniük az ismeretszerzés támogatása érdekében. Ecuador nem mentes ettől a dinamizmustól, és felsőoktatási rendszere átfogó fejlesztésének közepén jár. A cikk az egyetemi könyvtári rendszer jelenlegi helyzetét elemzi a létező 54-ből kiválasztott 25 egyetemet vizsgálva. Figyelembe vettek adminisztratív, technológiai, gazdasági és szolgáltatási változókat; a legfontosabb-

nak a hallgatónkénti dokumentumok számát és az adatbázis-hozzáférésre fordított összeget tekintették. Vizsgálták még, hogy a könyvtárak milyen módon szerzik be a tudományos információs adatbázisokat, a jelenlegi kínálatot és a kormányzati befektetéseket az adatbázisok elérésének biztosítására.

(Autoref.)

222/2017

LEE, Rebekah J.: Campus-library collaboration with makerspaces In: Public services quarterly. – 13. (2017) 2., p. 108-116.

A campus és a könyvtár együttműködése az alkotóterekkel

Berendezés; Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felsőoktatási intézmény

Az alkotó- vagy közös tanulást lehetővé tévő tér bármi lehet egy kis képernyős tanulószobától egy megfelelően felszerelt egész emeletig. Az oktatói kar ezt a teret akár tantermi projektekhez, akár oktatási módszerei bővítéséhez használhatja. Az új technológia megváltoztatja a diákok tanulási módszereit, ezért a tantermet is újra kell tervezni. Hagyományos előadások helyett a diákok közös brainstorming ülésen vehetnek részt, míg a tantermekben a valós világ megismerését és a jobb megértést lehet támogatni. Ha az egyetemi könyvtárak követik a trendet és megragadják a kreatív munkahelyek ötletét, ismertségük a campuson nőni fog. Az új ötleteket általában egy előrelátó kis csoport pártolja, az alkotóterek esetében azonban még kutatások szükségesekek.

Az egyetemi könyvtárakban az alkotótér kialakítása általában egy 3D-s nyomtató installálásával, a kódoláshoz és programozáshoz szükséges kisebb helyek biztosításával kezdődik. Sok diák először a könyvtárhoz fordul műszaki segítségért, ezért az alkotótér a könyvtári terek természetes megnagyobbítása lesz; helyet ad a tanulásnak, a diákok akár a tanulmányaikon kívüli, személyes terveikhez is használhatják. Mivel több tudományágat kiszolgál, lehetővé teszi a karok közötti kommunikációt, több kart érintő tréningek tartását, ugyanakkor semleges tér az oktatók és a diákok számára.

Kihívások: költségek, maga a tér és annak elválasztása, irányítása, a könyvtárosok képzése az új lehetőségek használatához. Az alkotótér kezdetben valószínűleg csak néhány órát lesz nyitva, népszerűségének

növekedésével azonban több képzett munkatársra lesz szükség. Területi feszültség is lehet az oktatói kar és a könyvtár között. A campus politikája és a bürokrácia késleltetheti a közös munkamódszerekre történő átállást és az oktatástechnika megújítását. Az átállás egyik tere lehet a könyvtár, mivel ott a diákok vizsga előtt kipróbálhatnak valamit, az oktatóknak pedig lehetőséget ad a technológia változtatására és kiigazítására.

A diákok és az oktatók visszacsatolása és értékelése sok adattal segíti a közös tér meghatározását, mondanivalójukat azonban a könyvtárosoknak és az adminisztrációnak meg kell értenie. A nyitott alkotóterek támogatják a könyvtári szolgáltatások ismertségét, sok esetben azonban a könyvtárosoknak küzdeniük kell a szolgáltatások támogatásáért. Ez ronthatja a campus és a könyvtár együttműködését, ugyanakkor az új szolgáltatások és a különleges rendezvények növelik a forgalmát.

Az alkotóterek kialakításáról egyelőre csak közvetett eredmények vannak. Az elsőéves hallgatóknak még nehéz a kritikai gondolkodás, mivel eddig főleg tesztekhez és memorizáláshoz szoktak. Az y-generációnak idő kell az elvont gondolkodási képesség fejlesztésére, különben elsőévesként a tanulás megpróbáltatás lesz számára, és sok időt kell fordítania a feladatok megértésére. A kreatív és független gondolkodási képesség egy metaforikus ugrópont, ami átsegíti a diákokat az akadályokon; a feladat az oktatókra vár, a sikerhez megfelelő környezet szükséges. Az alkotótér új szintet jelent az interaktív tanulásban. A szerző sok évig egy Montessori iskolában volt könyvtáros, ahol látta a tanulók eredményeit több érzékszervre ható (multi-sensorial) tanulási környezetben. Egyetemi könyvtárosként naponta látja az elvont gondolkodás hiányát és a több érzékszervre ható tanulási környezet szükségességét a felsőoktatásban. Minden diáknak meg kell tapasztalnia az alkotás lehetőségét, szerencsés esetben az alkotótér éppen ezt szolgálja.

A könyvtáron belüli és kívüli alkotótereket még meg kell ismerni. Ezek nem feltétlenül szükségesek, de alkalmazkodási képességük alapján helyük van a campuson. A könnyen változtathatóság a könyvtárosok jövőbeni oktatásához és tréningjeihez is szükséges. A következő könyvtáros-generáció ismeri az új trendeket, érti, hogy a jövőjét biztosító új ötletekkel szemben rugalmasnak és nyitottnak kell lennie.

(Viszocsekné Péteri Éva)

223/2017

LI, Haipeng: Built to succeed : sustainable learning environment at UC Merced Library In: Library management. – 38. (2017) 2/3., p. 175-180.

Sikeres, fenntartható tanulási környezet – egyetemi könyvtári esettanulmány

Berendezés; Egyetemi könyvtár; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai; Környezetvédelem -könyvtárban

A fenntartható tanulási környezet biztosítása szerepel az IFLA és az ALA célkitűzéseiben és különböző fórumain. Amerikában a University of California, Merced (UC Merced) elsőként fogott bele, hogy zöld campusként működjön, azaz fenntartható gazdasági, társadalmi és környezeti megoldásokat hozzon létre a jövő generációk érdekét is szem előtt tartva. Az UC Merced különböző kurzusain is napirenden tartja a fenntartható fejlődés kérdéseit. Épületeinek mindegyike elnyerte a nemzetközi LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) minősítést.

Az UC Merced könyvtára megfelel a fenntarthatóság követelményeinek, a következők miatt: víztakarékos megoldásokat alkalmaz, hűtése, fűtése és szellőztetése mentes a káros anyagoktól, belső világítása automatikusan szabályozott, újrahasznosított anyagokból épült, kiváló levegőminőség és energiatakarékosság jellemzi. Maga az épület három részből áll: a hagyományos gyűjteményekben természetes fény adja a megvilágítást, de gondoskodtak a szükséges árnyékolásról is; van egy sokcélú nyitott tér sok ülőhellyel; továbbá egy társas összejövetelekre és csoportmunkára szolgáló tér.

A könyvtár az aktív és konstruktív tanulást támogatja, miközben fenntartható tanulási környezetként kíván működni. Rugalmas, nyitott terek és bútorzat jellemzik, amelyek segítik a hallgatók tanulási és kutatási tevékenységét. A hallgatók lehetőséget kapnak arra, hogy kialakítsák saját tereiket, ahol a szokástól eltérően étkezhetnek, ihatnak és telefonálhatnak is. Az egyetem növekszik, és vele együtt a könyvtár is növekedni fog, továbbra is betartva a fenntarthatóság követelményeit.

(Hegyközi Ilona)

224/2017

NEUHAUSEN, Hubertus: „Treiben wir oder werden wir getrieben” – Wissenschaftliche Bibliotheken im Wandel. –

Bibliogr. lábjegyzetben In: ABI-Technik. – 36. (2016) 4., p. 238-251.

Res. angol nyelven

„Mi üzünk vagy bennünket üznek?” Átalakuló tudományos könyvtárak

Felsőoktatási intézmény; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Működési feltételek; Szolgáltatások

A szerző az *Internet a könyvtárakban* (InetBib) 2016-os konferenciájának címét választotta tanulmánya címeül, és azokat a másfél évtized alatt végbement változásokat tekinti át, melyek a tudományos könyvtárak működésének feltételeit alapvetően megváltoztatták.

Először a „technikai környezet” változásait veszi sorra: kitér a mobil internet, a felhőalapú számítástechnika kérdéseire, ismerteti a Google 2004-ben indult *Book Library Project*-jét és a 2008-ban alapított *HathiTrust* tevékenységét, majd az elektronikus könyvek és a nyílt hozzáférés kérdéseit boncolgatja; fontos szerepet tulajdonít a tudományos könyvtárak katalógusainak, bár a Google mintha háttérbe szorította volna ezeket.

Másodikként az „intézményi környezet” változásait és a költségszerkezeteket ismerteti, ezután pedig azokkal a *következményekkel* foglalkozik, melyek a tudományos könyvtárakat érintik.

A 20. században az állománygyarapítás volt a könyvtárak fő tevékenysége, hatalmas gyűjtemények jöttek létre, melyek egy része minden könyvtárban megtalálható; mára ezek nagy része elérhető az interneten is számos nyílt hozzáféréssű anyaggal együtt. Ma már az e-média gyarapítására fordítják a költségvetés javát, a beszerzést is központosítják konzorciumok révén. A kölcsönzési forgalom és a személyzet is csökkent. Egyrészt a tömeges digitalizálás, nyílt hozzáférés és a felhőalapú könyvtári rendszerek, másrészt a nyomtatott irodalom beszerzése költségességének belátása ahhoz vezet, hogy a saját intézményre támaszkodni sem nem gazdaságos, sem nem felelősségteljes: szükséges globális kereső- és feltáró rendszereket (WorldCat, Google) használni, illetve a saját intézmény használói számára mind a fent leírt digitális gazdagságot, mind a nyomtatott anyagok sokrétűségét maradéktalanul rendelkezésre kell bocsátani. Emellett a felsőoktatási könyvtáraknak csökkentett állomány-koncepciót kell kidolgozniuk – több intézményt is magába foglaló együttműködéssel kiegészítve, és a nem használt anyagot selejtezni, illetve

kooperatív tároló raktárakban elhelyezni. Az Egyesült Államokban (ReCAR) és Európa néhány országában több jó példát látni ezekre (ilyen az Egyesült Királyságban az RLUK).

E fejlődés másik következménye, hogy az állomány-építésre koncentrálásról a használatra és a hozzáférés biztosítására kell átállniuk a tudományos könyvtáraknak, ha jövőképesek akarnak maradni. Fennáll annak a veszélye, hogy a tudományos könyvtár érdektelené válik az egyetem számára.

A tanulmány befejező része a tudományos könyvtárak szolgáltatóként való működését vizsgálja. A hagyományos könyvtári értékek – az állomány és a tér – továbbra is fontosak, de új dimenziókkal bővülnek: egyrészt az értékes különgyűjtemények online hozzáférhető tételével, az alig használt anyagok raktározásával és közösségi tanulóhelyek kialakításával, továbbá felhasználóbarát szolgáltatásokkal.

(Murányi Lajos)

Lásd még 229, 230, 231, 232, 242, 249

Közművelődési könyvtárak

225/2017

ROTH-BERNSTEIN-WIESNER, Armi: Schatten über dem Vorzeigeland : das skandinavische Bibliothekswesen gilt als vorbildlich, doch Kosteneinsparungen und Bibliotheksschliessungen setzen auch den finnischen Berufsstand unter Druck In: BuB. – 69. (2017) 6., p. 345-349.

Res. angol és francia nyelven

Árnyak a finn könyvtárügy felett: takarékosági intézkedések és könyvtárbezárások Finnországban

Jogszabály -könyvtárügyi; Közművelődési könyvtár; Megszűnés -könyvtáré; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Finnországnak régóta van könyvtári törvénye; bőkezűen támogatta a falvakat, hároméves előkészítés után 1929-ben lépett hatályba. Addigra a legszegényebb falvakban is létesült könyvtár. Míg ezeket a könyvtárakat maximum 90 százalékban finanszírozták, a nagyobb városoknak saját erőből kellett megtenniük ezt. A szokásos nyitva tartási idő a vasárnapi mise utánra, illetve vasárnap délutánra esett. (A következő törvény 1998-ban lépett életbe.) A 2015-ben hatalomra került finn jobboldali kormány e paradi-

csomi könyvtári állapotot akarta felszámolni, csökkentette a kulturális kiadásokat. A finn települések az államtól kapnak forrásokat a kötelező feladatokra, de maguk döntenek el, mire fordítják. A könyvtárak és fiókok száma csökkent az elmúlt években, de a kölcsönzések és könyvtárlátogatások száma nőtt.

A szerző sokáig azt hitte, hogy az addigi jó helyzet a finn könyvtári törvénynek volt köszönhető. Csak amikor – miután több évig volt a szakmában – jobban megismerte a finn könyvtárosok mindennapjait, jött rá, hogy a német és finn könyvtárosok gondjai nagyon hasonlóak. A finnek, bár tovább tanulják a szakmát, harmadával kevesebbet keresnek, mint a németek; egyre több a pedagógiai képzettségű a könyvtárakban, s a megfelelő bevándorlók kiválasztásával és képzésével oldják meg a menekültek gyorsabb integrálásának a segítségét.

Közben hosszabbak lettek a nyitvatartási idők az igények miatt és az automatizálásnak köszönhetően. A gazdasági válságok nem jártak könyvtárak bezárásával, csak kevesebb pénzzel. A fejlődés a 80-as évekig dinamikus volt. A finn törvény hosszú ideig a dolgozók szabadidejének tartalmas eltöltését célozta meg, nem foglalkozott a minőségi irodalom közvetítésével, mint Németország. A finnek viszont új dolgokat találtak ki (a book talker, a könyvet elmesélő és az „Egyszerű nyelven” mozgalom). Új, de nagyon népszerű a „dolgok könyvtára” is, azaz szerszámok kölcsönzésének a lehetősége. Sokszor kérdezik a szerzőtől, melyik országban jobbak a könyvtárak. Az alapellátásban a finnek jobbak, a csúcsintézmények hasonlóak, véli.

Az új finn közkönyvtári törvény (2017) szerencsére nem igazolta az előzetes félelmeket (<http://www.finlex.fi/fi/laki/kaannokset/2016/en20161492.pdf>). Néhány apróbb újítás mellett először határozta meg a közkönyvtárak feladatait (a hagyományosak mellett a társadalmi és kulturális párbeszéd fejlesztése, a lakosság szolgálata stb.). Csak a digitális képzés maradt ki belőle, ami pedig nagyon fontos lenne, de természetesen a könyvtárosok feladata. A Helsinki Városi Könyvtár vezetője, *Tuula Haavisto* tevékenyen részt vett a települések szövetségében azokon a megbeszéléseken, ahol a kulturális feladatok (felnőttoktatás, kulturális kínálat, könyvtári szolgáltatások) fontossága mellett állt ki. Az tény, hogy a könyvtáraknak érdemei jelentősek az olvasásfejlesztésben (így a PISA-teszt eredményeiben is) és a menekültek beilleszkedésének segítésében, de ezt tudatosítani kell a döntéshozókban is. Sajnos, mindig harcolni kell a forrásokért, de a könyvtáraknak meg kell határozniuk

helyüket a társadalomban, és meg kell védeniük az intézményt is. Haavisto optimista kollégáit illetően, mert mindig innovatívan reagálnak a változásokra, és sokszor előre gondolkodnak; ezért becsülik meg őket, és számít a véleményük a környezetükben.

(Murányi Lajos)

Lásd még 237, 246

Tudományos és szakkönyvtárak

226/2017

ALTENHÖNER, Reinhard: Die Staatsbibliothek zu Berlin in der digitalen Welt : Standortbestimmung und Perspektiven In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 64. (2017) 2., p. 61-70.

Res. angol nyelven

A Berlińi Állami Könyvtár a digitális világban: helyzetkép és távlatok

Általános tudományos könyvtár; Digitalizálás; Középtávú terv; Megőrzés; Munkaszervezés

A főigazgató állandó helyettese, egyben a központi részleg vezetője cikkében leszögezi, hogy a *Berlińi Állami Könyvtár* (Staatsbibliothek zu Berlin, SBzB) intézmények hálózatának egyik eleme, melyek a szakterületi ismeretek összességét adják. Változnak az idők, és a könyvtárak információ-monopóliumának vége. A cikk inkább program- és történeti jellemű. Hogy milyen szerepet fog játszani az intézmény a digitális világban, csak óvatosan lehet megfogalmazni.

A Berlińi Állami Könyvtárat 1661-ben alapították, tehát 350 év nyomtatott és kéziratos dokumentumait őrző tudományos könyvtár. (Jelentős különgyűjteményei vannak, de a humán és társadalomtudományok terén is komoly nemzetközi anyaggal rendelkezik.)

A digitális világ a könyvtárakban is jelen van már, de a könyvtárnak anyagával is minél jobban jelen kell lennie a világhálón. Kiemeli, milyen fontos a világhálón való jelenlét, hálózati gyűjtés, részvétel (digitális átalakulás) és a párbeszéd használóikkal.

Újra kell fogalmazni a Berlińi Állami Könyvtár és a digitális világ viszonyát. Ebbe beletartozik az elektronikus lehetőségek kihasználása a szolgáltatásokban,

a hozzáférés biztosítása, a párbeszéd és az együttműködés a tudomány és kutatás szereplőivel.

A Berlińi Állami Könyvtár 2015-ben többéves előkészítés után jelentette meg 2015–2020-ra szóló stratégiáját (http://staatsbibliothek-berlin.de/fileadmin/user_upload/zentrale_Seiten/ueber_uns/pdf/sbb_strategie_2020.pdf), melynek központjában a digitalizálás és az állomány digitális prezentációja áll. Sok múlik azonban a szervezeten is; 2016-ben jött lére e feladatok összehangolására a *Digitális könyvtár* irányító bizottság széles hatáskörrel (kínálatok, folyamatok/eljárások). A bizottság koordinál, tervez, és meghatározza a fontossági sorrendet. A tagok részlegvezetők és szakértő munkatársak; a témacsoportok: digitalizálás, a digitális kínálat bemutatása, IT-infrastruktúra, archiválás, adatmenedzsment és metaadatok, digitális bölcsészet, statisztika – értékelés – kontrollig, jogi kérdések.

A következő évek fontos szakmai pontjai az egyes részlegek terveiben az alábbi tevékenységek (csak néhányat kiemelve): a kompetenciairoda felállítás, a tájékoztató funkciók átalakítása, a folyamatlemzési képesség bővítése, a sikeres közösségimédia-tevékenységek bővítése stb. A külső partnerekkel való együttműködés, projektekben való részvétel is fontos része az állami könyvtár munkájának. Nem az új technikai vívmányok alkalmazása, hanem az intézmény fokozatos átalakítása és a képzett, motivált munkatársak a lényegesek!

(Murányi Lajos)

Lásd még 243

Gyermek- és ifjúsági könyvtárak

227/2017

LÜSCHOW, Andreas – SAFADI, Samira: Checkpoints, Strassensperren und politische Unsicherheit : mobile Büchereien im Nahen Osten In: BuB. – 69. (2017) 6., p. 334-337.

Res. angol és francia nyelven

Ellenőrző pontok, útlezárások és politikai bizonytalanság. Mozgókönyvtárak a Közel-Keleten

Gyermekkönyvtár; Idegen nyelvű irodalom; Mozgókönyvtár; Rendezvény

A *BuB Forum Bibliothek und Information* című folyóirat 2013. évi 5. számában már beszámolt arról a bibliobusz-projektről, amely a német-francia közös kulturális központ nevéhez fűződik (ld. a 254/2013. sz. referátumot a KF 2013/4. számában). Most az aktuális fejleményekről esik szó.

Ramallahban 2010 óta üzemel a palesztin bibliobusz, amely azokat az iskolákat keresi fel, ahol német és francia nyelvtanítás folyik. Könyvek, DVD-k és CD-k kölcsönzése mellett különböző rendezvényeket is szerveznek (játékok, rejtvényfejtés, barkácsolás). A bibliobusz az utóbbi 7 évben összesen 63 200 kilométert tett meg. A palesztin lakosság megkedvelte ezt a szolgáltatást. 2017 májusában összesen 3720 beiratkozott olvasót tartottak nyilván. Működtetése során számos nehézség adódik: útlezárások, átjutás az ellenőrző pontokon, politikailag instabil helyzetek. Nagy problémát jelent a projektben részt vevők számára a vízum beszerzése is.

Egy újabb német-francia közös projekt a Ciné-Kino, a *könyvtármozi*. A filmvetítéseket játékos vita követi, amelynek végén a feltett kérdéseket videóra veszik,

és a későbbiekben megválaszolják. A tapasztalatokat idén bemutatják a frankfurti könyvvásáron, ahol Franciaország lesz a díszvendég. A projekt emellett három egyéb célt is szolgál: a gyermekek és fiatalok bevonását, a könyvtárosok együttműködését és szakmai képzését a palesztin területeken, továbbá a projektről szóló híradásokat a német és francia médiában.

A ramallahi bibliobusz sikere Észak-Afrikában más Goethe Intézeteket is hasonló projektekre ösztönzött. Gázában 2010 óta a nyári szünetben közlekedik a mozgókönyvtár, 2016-ban pedig saját, folyamatos gyermekkönyvtári szolgáltatást indítottak. Egyiptomban a Nílus-deltában a kairói Goethe Intézet bibliobusza arab gyermek- és ifjúsági könyveket szállít. Libanonban a célközönséget az iskolai oktatásban nem részesülő, kiskorú szíriai és palesztin menekültek jelentik. 2017 tavaszától a bibliobusz a menekülttáborokat és az informális oktatási központokat keresi fel, azokba viszi el a könyveket, játékokat, ott szervez interaktív felolvasásokat.

A projektek kezdeményezői és koordinátorai 2017-ben Berlinben találkoznak tapasztalatcserére.

(Hegyközi Ilona)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

228/2017

DEMPSEY, Lorcan: Library collections in the life of the user : two directions In: LIBER quarterly. – 26. (2017) 4., p. 338-359.

A könyvtári gyűjtemények a használók életében: két irányzat

Állomány; Hozzáférhetőség; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

A hálózati és digitális környezetben végzett kutatás az utóbbi időben sokféle változást idéz elő a felsőoktatási és tudományos könyvtárakban, átalakítja a gyűjteményeket és szolgáltatásokat. Míg korábban azt vizsgálták, hogyan hat a használó a könyvtár életére (a cél ekkor a használható gyűjtemények épí-

tése volt), most a hangsúly átkerült arra, hogyan hat a könyvtár a használó életére (a könyvtár ugyanis egyre jobban bekapcsolódik a használók kutatási és tanulási tevékenységébe).

Összegezve két irányzat figyelhető meg: az egyikben az dominál, hogy a digitális környezetben folyamatban van a kutatás átszervezése, és a könyvtár egyre jelentősebb szerepet kap az egyetem kutatási, oktatási és egyéb outputjának létrehozásában, kezelésében és megosztásában (ezt nevezik *kifelé nyitó* könyvtárnak, angolul: inside-out library); a másikban a könyvtárnak az a szerepe, hogy segítse a hozzáférést a használók kutatási és tanulási igényei szerint szervezett, sokféle, összehangolt helyi, külső és együttműködéses forráshoz (ez a *hozzáférést segítő* gyűjtemény, angolul: facilitated collection).

A kifelé nyitó könyvtárak tevékenységét az adott könyvtár nagysága és küldetése határozza meg. A kutatóintézetek és szakkönyvtárak feladatuknak tekintik, hogy megosszák erőforrásaikat a világgal. Az

oktatást támogató és a diákok sikerességére összpontosító intézmények erre érhetően kevesebb energiát szánnak. A kifelé nyitó könyvtár kialakulóban lévő szolgáltatásai a következőket ölelik fel: kutatási adatok és információk szervezése, kutatói profilok kezelése, kutatási mérések, digitális tudományos tevékenység és tartalom-előállítás, áttérés a nyílt hozzáférésű publikálásra, intézményi repozitóriumok működtetése.

A hozzáférést segítő gyűjtemények tevékenységének a következő kérdések vannak a középpontjában: az igénybe vett külső gyűjtemények körének bővülése, a rugalmasabb licencelt tartalom és a megfelelő időben (just in time) rendelkezésre álló források, a használói igények alapján beszerzett tartalom (demand driven acquisition), a hálózati szinten közösen épített gyűjtemény.

Az OCLC vezető munkatársának esszézerű fejtegetésében (amely végig visszatekint a hagyományos könyvtári szolgáltatásokra és tevékenységekre) említett, most kialakulóban lévő tevékenységek és a velük kapcsolatos problémák mindegyike számos szervezeti-szervezési kérdést vet fel, amelyek közvetlenül befolyásolják az egyes könyvtárak életét, a felsőoktatási intézmények struktúráját és az együttműködési vállalkozásokat egyaránt.

(Hegyközi Ilona)

229/2017

HUNT, Stuart: Collection development in UK university libraries. – Bibliogr. In: Collection building. – 36. (2017) 1., p. 29-34.

Gyűjteményfejlesztés a brit egyetemi könyvtárakban

Állománygyarapítás; Együttműködés -belföldi; Felsőoktatási könyvtár

A brit egyetemeken a könyvtári gyűjtemények fejlesztése mindig is az egyik legfontosabb feladat volt. Megállapítható, hogy a gyűjteményfejlesztéssel foglalkozó alapidokumentumokat nem mindig frissítették, ma is javarészt a nyomtatott dokumentumok beszerzését tárgyalják, és nem veszik figyelembe azokat a tartalmakat, amelyek nincsenek az adott könyvtár birtokában, illetve amelyeket nem az adott könyvtár kezel.

A felsőoktatási könyvtárakban a gyűjtemények fejlesztése hagyományosan az oktatókkal szorosan együttműködő szakreferensek feladata volt. Mára

– mivel a döntésekhez a különböző adatok könnyen kezelhető formában rendelkezésre állnak – a szakreferensek vonatkozó feladatai jelentősen leszűkültek, szerepük lecsökkent a döntéshozatalban.

A könyvtári gyűjtemény fogalma ma már jóval szélesebb a könyvtárban elérhető, illetve a könyvtár révén hozzáférhető tartalomnál. A kérdéskör terminológiájában új fogalmak merülnek fel: a gyűjteményfejlesztést és a gyűjteményszervezést felváltja a tartalomstratégia. Egyelőre még kevés intézmény rendelkezik tartalomstratégiával, de a változás elkezdődött. A hagyományos szemlélet talán megmarad a különgyűjtemények és az archívumok esetében, a digitális könyvtárban viszont a könyvtáros feladata a tartalomhoz való hozzáférés biztosítása, miközben esetenként harmadik fél által kezelt/szolgáltatott, kereskedelmi forgalomban beszerezhető tartalomról van szó. A tartalomstratégia átfogó fogalom, amely magában foglalja a gyűjteményfejlesztési és gyűjteményszervezési, valamint a tájékoztatási és eligazítási politikát. Független a dokumentumok formátumától és a szolgáltatás módjától. Holisztikus szemlélettel tekint a tartalomra, annak egész életciklusában. Arra összpontosít, hogy lehetővé váljon a külső tartalomhoz és az intézményen belül létrehozott tartalomhoz való hozzáférés.

A brit egyetemek mint tartalom-előállítók közvetlenül befolyásolják a tartalomfejlesztést, miközben könyvtáraik támogatják az anyaintézmény oktatási és kutatási céljait. A könyvtárak gondozzák és szolgáltatják a nyílt hozzáférésű tartalmakat, a kutatási adatokat, a helyben létrehozott nyílt oktatási forrásokat és az intézményi kiadók termékeit. A tartalom-előállítás tehát egyre közelebb kerül a könyvtárakhoz, a könyvtárak partneri szerepet töltenek be.

A brit felsőoktatási könyvtárak számára nem fenn tartható az a megoldás, hogy a hagyományos gyűjteményfejlesztési gyakorlatot folytassák. A kép sokszínűbb lett: a tartalom beszerzésére több modell, módszer és eszköz kínálkozik, az egyes tudományágak jellegétől is függően. Egyértelműen előtérbe került az igények kielégítése (például új terek felszabadítása a hallgatói létszám növekedése és a megváltozott tanulási szokások miatt), és az elégedettség elérése érdekében egyre gyakrabban használnak automatikus eszközöket és adatokon alapuló új módszereket. A szerző úgy ítéli meg, hogy a használók által kezdeményezett beszerzések (PDA) gyakorlatát a brit felsőoktatási könyvtárak nem alkalmazzák széles körben. Ami a bizonyítékokon alapuló beszerzésekkel illeti, azok aránya növekszik: a vásárlási döntést

a használatra alapozzák, és meghagyják a könyvtár kezében.

A végzősök körében évente készül hallgatói felmérésnek egy kérdése foglalkozik azzal, hogy a könyvtári erőforrások mennyire felelnek meg az oktatás igényeinek. A válaszok azt sugallják, hogy a tartalomfejlesztés során a könyvtár helyett a hallgatók igényeinek kell érvényesülniük. A kötelező olvasmányok jegyzékeinek kezelésére és automatikus beszerzésére online megoldások születtek. A korábbi szakterületenkénti elosztás helyett ezek az igények érvényesülnek, és a kutatás igényeire is tekintettel kell lenni.

A gyűjteményszervezés eszközeit és megközelítési módjait a tartalom- és a gyűjteményfejlesztés is használni tudja. Ez különösen akkor célszerű, amikor a tartalmat több campus vagy egy konzorcium hasznosítja. A UK Research Reserve, az időszakos kiadványok megosztott országos gyűjteménye kezdetben állami támogatást kapott, ma már önfenntartásra törekszik. Szeretnék az együttműködést kiterjeszteni a monográfiákra. A valódi, megosztott országos tudományos-kutatási gyűjtemény létrehozása még sok időbe telik. Jelenleg inkább valószínű, hogy a hatékony regionális együttműködés kerül előtérbe. A gyűjtemények értékelése terén is vannak fejlemények: a Leedsi Egyetemi Könyvtár 2013-ban adta közre a gyűjtemények kategorizálására és értékelésére szolgáló rendszerét, amely nagy érdeklődést váltott ki a tudományos könyvtárak körében.

(Hegyközi Ilona)

230/2017

McALLISTER, Alex D. – SCHERLEN, Allan: Weeding with wisdom : tuning deselection of print monographs in book-reliant discipline. – Bibliogr. In: Collection management. – 42. (2017) 2., p. 76-91.

Állományapasztás – okosan. A nyomtatott monográfiák törlése a könyvigényes tudományterületeken

Állományalakítás; Állományapasztás; Egyetemi könyvtár

A felsőoktatási könyvtárak legtöbbje igyekszik apasztani nyomtatott gyűjteményét az e-könyvek térhódítása és a fizikai teret igénylő új szolgáltatások, funkciók következtében. Az apasztás sokszor konfliktusokkal jár a könyvtárak és az oktatók között. Nem elegendőek ugyanis a mennyiségi irányszámok, hanem a folyamatot „finomra kell hangolni”, minde-

nekelőtt a könyvigényes tudományterületek sajátos, főként a kutatással kapcsolatos követelményei miatt. A felsőoktatási könyvtárosoknak olyan törlési folyamatokat célszerű kialakítaniuk, amelyek az egyes tudományágakhoz illeszkednek, és a használók szakértelmét is tekintetbe veszik.

A szerzők könyvtárának (Appalachian State University, Boone, N.C.) tapasztalatai ezt erősítik meg. Egy átépítés és új szolgáltatások bevezetése miatt apasztották az állományt. Eredetileg arra gondoltak, hogy minden, 1995 előtt a katalógusba került és nem forgalmazott könyv törlését megfontolják. Az integrált könyvtári rendszer 90 ezer ilyen címet adott ki. Ebből a gyűjteménnyel foglalkozó könyvtárosok mintegy 20 ezer cím megtartását javasolták. A fennmaradó 70 ezer kötetet egy év alatt szándékoztak kivonni a gyűjteményből, természetesen nem nyílt mód az egyes címek alapos vizsgálatára. Az oktatók számára egy minimális adatokat tartalmazó jegyzéket is készítettek a törlendő címekről. Ezzel kapcsolatban 215-en nyilvánítottak véleményt. A tényleges kivonás előtt magukat a köteteket is közszemlére tették. A megtartani javasoltakat vagy visszahelyezték a raktárba, vagy a tanszéki könyvtárakba kerültek.

A tapasztalatokat összegezve megállapították, hogy a kivonás ellenzői főként a humán és kapcsolódó társadalomtudományi tanszékekről kerültek ki, amelyek könyvigényes tudományterületeket képviselnek. Elhatározták, hogy ezután az állományból való kivonásnál az egyes tudományterületek speciális igényeihez fogják igazítani a törlési kritériumokat. Tekintetbe veszik, hogy a humán és a kapcsolódó társadalomtudományok területén igény van a régebbi, kevésbé forgalmazott könyvekre, és maga a kivonási folyamat is hosszadalmasabb és munkaigényesebb. Az oktatókkal való együttműködés elkerülhetetlen. A gyűjteményből való kivonás során természetesen kombinálhatók is a szigorúbb mennyiségi megkötések és a tudományterületek sajátosságaihoz kötődő minőségi kritériumok, amelyek érvényesítése elengedhetetlenné teszi a munkatársak aktív közreműködését. A folyamat modellezése még további kutatást igényel.

(Hegyközi Ilona)

231/2017

McHALE, Christopher [et al.]: Weeding without walking : a mediated approach to list-based deselection. – Bibliogr. In: Collection management. – 42. (2017) 2., p. 92-108.

Állománykivonás járkálás nélkül: lista alapján történő apasztás egy felsőoktatási könyvtárban

Állományalakítás; Állományapasztás; Felsőoktatási könyvtár; Munkaszervezés

Az állományapasztás a felsőoktatási könyvtárakban bonyolult folyamat, amely vitákra ad alkalmat. E viták ellenére az apasztást sok könyvtárban a helyigénnyel kapcsolatban kell kezelni. A cikk a La Guardia Főiskola könyvtárában folyó holisztikus apasztási projektet mutatja be. A projektesapat által mérlegelt számos nézőpontot tekint át, és értékeli őket a kutatás, gyakorlat és a viták szempontjából. Arra a következtetésre jut, hogy a selejtezés során egyensúlyt kell teremteni az objektív célok és a szakmai megítélés között. Az ennek nyomán létrejött munkafolyamat interaktív táblázatot alkalmaz bizonyos, a könyv sorsának eldöntésével kapcsolatos kutatási munkálatok automatizálására, ami lehetővé teszi a könyvtárosok számára olyan szubjektív selejtezési gyakorlat alkalmazását, amelyhez nincs szükség a polcok közötti járkálásra.

(Autoref.)

232/2017

SAARTI, Jarmo – LAITINEN, Markku Antero – VATTU-LAINEN, Pentti: Effects of the digitization to the printed collection policies : the digital knowledge economy and the Finnish academic libraries In: Library management. – 38. (2017) 2/3., p. 167-174.

A digitalizálás hatása a nyomtatott gyűjteményekre vonatkozó szabályokra: a digitális tudásgazdaság és a finn felsőoktatási könyvtárak

Állományalakítás; Felsőoktatási könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Tároló könyvtár

A tanulmány azt vizsgálja, hogy a finn felsőoktatási könyvtárak milyen trendet követnek állományszervezési szabályzataikban, s főleg azt, hogy a digitális tudásgazdaság ezekre milyen hatással volt. A hivatalos felsőoktatási statisztikai adatok alapján dolgoztak, ezt elemezték, hogy kiderüljön, melyek a fő irányok a könyvtárak gyűjteményszervezésében, szolgáltatásaiban és az olvasók körében. Végül szó esik a költséghatékonyságról is, vagyis miképp csoportosították át forrásait az egyetemi könyvtárak a gazdasági recesszió során.

Az új finn felsőoktatási törvény 2010-ben lépett hatályba. Önállóbbak lettek az egyetemek gazdaságilag is, de a gazdasági visszaesés miatt csökkenő vagy stagnáló költségvetéssel is szembe kellett nézniük. A legmagasabb költséggel a bérek, az épület terei és a dokumentumok járnak. Valójában az e-dokumentumok árai nőttek a legjobban, a 2006-os 13,3 millióról 2015-ban már 25 millió euróra, míg a nyomtatott dokumentumok költségei az adott időben 9-ről 3,6 millióra csökkentek. A bérekre fordított költségek viszont alig nőttek, 44-ről 48 millióra.

A költségvetési megszorítások hatnak az állomány alakulására és a gyarapításra is, főleg ami a növekvő elektronikus tartalmakat illeti. A raktározási költségek csökkentek a *nemzeti tároló könyvtár* révén (www.varastokirjasto.fi/en), melyet az állam tart fenn. Az elmúlt 25 év alatt az egyetemi könyvtárak 90 ezer polcfolyóméter könyvet és folyóiratot adtak át tárolásra, ami legalább 25 ezer m² – és jelentős pénzügyi – megtakarítást jelent. Érdekes, hogy közben nem csökkent a nyomtatott dokumentumok használata, míg a könyvtári látogatások száma igen, viszont drámaian nőtt az elektronikus formátumok forgalma.

A cikk következtetéseiben arra jutott, hogy a finn felsőoktatási könyvtárak az új helyzetre új stratégiát dolgoztak ki. A tároló könyvtár 1989. évi létrejöttével nem csökkent a nyomtatott anyag használata, de a felszabadult tereket egyre inkább tanulásközpontú célokra lehetett használni. A takarékosági intézkedések nem érintették a szolgáltatásokat. A jövőben az állományépítés szabályozása és a könyvtári terekkel való gazdálkodás lesz a legnehezebb feladat. Mind az elektronikus, mind a nyomtatott anyagot kezelniük kell, és úgy kell takarékoskodniuk, hogy az e-dokumentumok költségei évről évre folyamatosan nőnek. Mindez a könyvtáraktól elvárt nyílt tudomány iránti szolgáltatásokkal együtt még jobban hangsúlyozza, hogy megfelelő stratégiai menedzsmentre van szükség.

(Murányi Lajos)

Lásd még 218, 219, 244, 248

Állományvédelem

233/2017

DE VRIES, Denise – SWALWELL, Melanie: Creating disc

images of born digital content : a case study comparing success rates of institutional versus private collections. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 21. (2016) 2., p. 129-140.

Digitálisan létrejött tartalmak adatmentése: összehasonlító esettanulmány az intézményi és magángyűjtemények sikerességi arányáról

Megőrzés; Optikai lemez; Raktározás; Szoftver

Bár a könyvtárak CD-gyűjteményeiket klimatizált körülmények között tárolják, jelentős mennyiségű digitális örökség magánkézben van. Ebben a tanulmányban a szerzők összehasonlítják a Dél-Ausztrália Állami Könyvtárában őrzött, digitálisan létrejött (born digital) gyűjtemények (disc imaging eljárással történő) adatmentésének eredményeit egy magángyűjteményével, hogy felmérjék a hosszú távú raktározás körülményeinek hatását. Mindkét gyűjtemény hibaaránya aggodalomra ad okot, a magángyűjtemények eredményei pedig riasztóak.

(Autoref.)

234/2017

DREWES, Jeanne: At-riks audiovisual materials : tips and resources for rehousing and reformattin old media In: American libraries. – 48. (2017) 3/4., p. 54-59.

Veszélyeztetett hangzó anyagok megmentése: tippek és források régi anyagok digitalizálásához

Audiovizuális anyag; Digitalizálás; Megőrzés

A könyvtárak régóta gyűjtenek hangzó és videoanyagokat, de ezek veszélyben vannak. Számos adat mehet veszendőbe, ha a hordozó tönkremegy, és nem sikerül tartós digitális hordozóra menteni. Könyvtárak és más kulturális intézmények ennek érdekében tettek már lépéseket: az Association of Library Collections and Technical Services (ALCTS) Megőrzés és Újraformattálás Szekciója akcióprogramot tartott 2016. június 24-én az ALA konferenciáján. A projekt részeként könyvtári önkéntesek dolgoztak az Orange megyei Regionális Történeti Központban Orlandóban (Florida) a filmgyűjtemény átdobozolásán és archiválásán. *Whitney Broadway* fotótáras vezette a csoport munkáját. A Mozgóképtár Egyesület (AMIA) egyik tagja, *Siobhan Hagan* is részt vett ezekben a munkálatokban. 2017-ben ismét lesz akcióprogram Chicagóban, az ALA következő konferenciáján.

Az audiovizuális anyagok megőrzésének igénye egyre több oktatást és érdekvédelemet tesz szükségessé. A washingtoni székhelyű *Council on Library and Information Resources* (CLIR) alapítványi támogatást kapott, hogy segítse ezt a területet. A program, melyben a *Northeast Document Conservation Center* (NEDCC) együtt vesznek részt, a veszélyeztetett és tudományos értékű anyagok digitalizálását finanszírozza, és ennek érdekében négy pályázatot írnak ki 2017 januárja és 2018 szeptembere között 2,3 millió dollár összegben.

A szerző ezután azokat a teendőket veszi sorra, melyeket egy projekt során el kell végezni. Az első, hogy *tudjuk, milyen gyűjteményeink vannak*. Több eszköz is kínálkozik, mely segít az audiovizuális gyűjtemény feltárásában: a Kaliforniai Állami Egyetem Kalifornia Megőrzési Programja (<https://calpreservation.org/>) kidolgozott egy igényfelmérő eszközt, a CALIPR-t, mely szabadon elérhető a könyvtárak számára; a *Preservation Self-Assessment Program*, melyet az Illinois Állam Urbana-Champaign Egyetemének könyvtára dolgozott ki, a gyűjteményszervezőknek segít ebben a munkában.

A második lépés *a legfontosabb teendők és célok meghatározása*. Szükség van-e az anyag digitalizálására? Nem megoldás-e az átcsomagolás vagy a jobb tárolás? Némelyik anyag veszélyeztetettebb, mint a többi? Elegendő a saját forrás vagy nem? Van-e elég tapasztalat a munkához, vagy érdemesebb közös projektekbe bekapcsolódní?

A harmadik lépés *a célok alapján akcióterv kimunkálása*. Sok információ található a témáról a világhálón, de érdemes megbízható forrásokra támaszkodni. A Kongresszusi Könyvtár (LC) tudnivalókat kínál ezen anyagok gondozása, kezelése, tárolása témájában, az LC Packard Campus ad helyet a *Nemzeti Audiovizuális Konzerváló Központnak* (NAVCC), mely szakértője a megőrzésnek és tárolásnak, emellett könyvtárosoknak és levéltárosoknak hagyatékmegőrzési szolgáltatásokat nyújt. Segítségével az LC több közös megőrző programot dolgozott ki könyvtárakkal, egyetemekkel stb. A *Szövetségi Ügynökségek Digitalizálási Útmutató Kezdeményezése* (FADGI) 2007-ben indult a terület fenntartható gyakorlatának a gondozására, eredményeit megosztja a széles nyilvánossággal. A *Nemzeti Archivumok* is közöl tudnivalókat az audiovizuális dokumentumok megőrzéséről (beszámolók, tapasztalatok, szabványok, útmutatók, hírek és képzési programok). A *Connecting to Collection Care* (Csatlakozás a Gyűjteménygondozáshoz) online közössége is közöl ezekről ismer-

teket, míg a New York University mesterfokozatot kínál a mozgóképek megőrzés témájában (Tisch School of Arts).

Hogy a könyvtárvezetésre is jó benyomást tegyünk, idejekorán jeleznünk kell, hogy van érzékünk azon speciális eszközökhöz, melyeket projektünk megkíván. Ekkor néhány előzetes kérdést sem árt tisztázni:

- A jobb környezet lelassítja-e az anyag romlását, míg előteremtjük a forrásokat a digitalizálásra. (Ideális a 16 °C, ellenőrzött páratartalom, jó légcseré és tompított fény.)
- Vannak-e működő lejátszó eszközeink? Ha nincsenek, külső cég vagy partner kell hozzá.
- Felismerjük-e a romlás jegyeit? Mind az amerikai Nemzeti Filmmegőrzési Alap (NFPF), mind az AMIA használható ismeretek közül a témában, míg az *Association for Recorded Sound Collections* honlapja (arsc-audio.org) a hangzó anyagokra jó.

(Murányi Lajos)

235/2017

FERNAU, Michael – NIGGEMANN, Elisabeth – SCHWENS, Ute: Bibliothek ohne Bücher? : Digitale Nutzung schützt Paperausgaben In: Dialog mit Bibliotheken. – 29. (2017) 1., p. 15-17.

Könyvtár könyvek nélkül? A digitális használat kíméli a papíralapú kiadványokat

Állomány használata; Állományvédelem; Elektronikus dokumentum; Kölcsönzés; Nemzeti könyvtár

A Német Nemzeti Könyvtár (DNB) megőrző könyvtár és nemzeti bibliográfiai központ, az információs infrastruktúra technikai központja, a tanulás és a kutatás helye, valamint jelentős kultúráközvetítő is egyszerre. Állománya 30 millió egységből áll, amely az év 297 napján áll rendelkezésére a napi 700 olvasónak, akik évi 460 ezer tételt kérnek ki – köztük több mint 200 ezer digitálist. Mivel a DNB az 1913 óta Németországban kiadott, külföldön németül megjelent, illetve német vonatkozású kiadványokat gyűjti, különösen nagy a felelőssége a kulturális örökség e részének megőrzésében, de ugyanakkor hasznos és vonzó könyvtár is akar lenni. A nyomtatott állomány védelme érdekében hozott intézkedések azonban nem várt érzelmi reakciót váltottak ki 2016 végén, 2017 elején a német sajtóban.

Miről is van szó? A könyvek és folyóiratok egyre inkább nyomtatott és elektronikus formában is megjelennek, és 2006 óta a DNB is részesül belőlük: minden papíralapú kiadványból két, az elektronikusból egy példányt kap, ennek nyomán 2016 novemberében úgy döntött, hogy könyvkérés esetén inkább az elektronikus formátumot szolgáltatja.

2016-ban a DNB 15 millió könyvvel és 1,2 millió e-könyvvel rendelkezett – utóbbiakból 300 ezernek nyomtatott változata is van, a teljes állomány 2%-a. Míg az e-könyvek használata problémamentes, a nyomtatott könyvek elhasználódnak. (Tíz olvasás után a kötés sérül, 18 fokon való tárolást igényel stb.) Az eredeti elképzelést, hogy a nyomtatott változat iránti igényt meg kell indokolni, már decemberben feladták. (A rendelést személyesen vagy elektronikus levélben kell leadni.) A könyvtár érvei érthetőek és logikusak: a digitális változat azonnal rendelkezésre áll, könnyebb is keresni benne.

A DNB 2016 novemberében kérdőíves felmérést végzett, hogy pontosabb képet kapjon a használók kívánságairól. Az első reakciók óta figyelembe veszi az olvasók szabadságát és döntéseit. 2017 áprilisától megint kérni lehet a katalógusból a nyomtatott dokumentumokat, de megpróbálja tudatosítani olvasóiban, mivel járulhatnak hozzá ők is az állományvédelemhez.

A DNB állományában most már kereken 3,5 millió digitális tétel van, melyek tizedének van csak fizikai megfelelője. A könyvtár számít arra, hogy ez az arány hamarosan nőni fog – elsősorban a tudományos folyóiratok terén. Az említett intézkedésekkel az DNB arra készül – és erre olvasóit is felkészíti –, hogyan kell bánni ezzel a fejleménnyel.

(Murányi Lajos)

236/2017

OSTRÁKOVÁ, Natalie – ŠÍR, Filip: Zvukové dokumenty ve fondech paměťových institucí v kontextu dlouhodobého uchování v ČR : přípravná studie NK ČR k možnosti dlouhodobého uložení digitalizovaných dat. – Bibliogr. In: Knihovna. – 28. (2017) 1., p. 5-19.

Res. angol nyelven

Hangzó dokumentumok és hosszú távú megőrzésük a Cseh Köztársaság közgyűjteményeiben. A cseh nemzeti könyvtár megvalósíthatósági tanulmánya a digitalizált állomány hosszú távú megőrzésének lehetőségeiről

Digitalizálás; Formátum -gépi; Hangfelvétel; Közgyűjtemény; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A Cseh Köztársaságban az elmúlt időszakban nagy figyelem irányult a nyomtatott anyagok digitalizálására és a digitalizált dokumentumok hosszú távú megőrzésére. Most egy más, eddig elhanyagolt – a kulturális örökség értékes részét képező – dokumentumtípusra, a hangzó anyagokra kerül sor. A brnói Morva Területi Könyvtárral együttműködve a Cseh Köztársaság Nemzeti Könyvtára az elmúlt évben elkezdett a hangzó dokumentumok hosszú távú megőrzésével foglalkozni. Áttekintették a kérdés helyzetét a világ más részein, elemezték a nemzetközi szervezetek (ARSC, IASA, LOC stb.) szabványait és ajánlásait, valamint megvizsgálták kiválasztott külföldi intézmények – könyvtárak, levéltárak, intézményi repozitóriumok – gyakorlatát. Tesztelték az audiodokumentumok fájlformátumainak kezelésére szolgáló szoftvereszközöket is. A kapott adatok alapján kiválasztották a hangzó dokumentumok megőrzését és elérését biztosító fájlformátumokat, a leírásukhoz és azonosításukhoz, validálásukhoz és jellemzésükhöz szükséges metaadat-rendszerekkel együtt.

(Autoref.)

Lásd még 219

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

237/2017

JUNG, Meike: Alice im Bibliothekskunstland : vom ausgestzten Zeichnungen, Kopfkribbeln und einer Biblioskopin : zur Kunst in der Stadtbibliothek Stuttgart In: BuB. – 69. (2017) 6., p. 306-311.

Res. angol és francia nyelven

Képzőművészet a Stuttgarti Városi Könyvtárban

Képgyűjtemény; Városi könyvtár

„A Stuttgarti Városi Könyvtár arra törekszik, hogy a művészetek és kultúra számára dinamikus helyszínt biztosítson” – így hangzik a könyvtár egyik alapelve. A képzőművészet, zene, irodalom és az előadóművészetek mind-mind helyet kapnak benne kiállítások, koncertek, felolvasóestek, előadások és fesztiválok

formájában, valamint kevésbé megszokott módokon is. A könyvtár akadálymentes megközelíthetősége révén a látogatók kísérleti és hagyományos, innovatív és példaértékű rendezvényeken vehetnek részt, amelyek részben a más kulturális intézményekkel való együttműködésnek köszönhetően válnak lehetővé. Stuttgartban az artotéka, azaz a képzőművészeti alkotásokat kölcsönző könyvtár létrehozásának ötlete egészen 1973-ig nyúlik vissza. A kezdeti vásárlások és beruházások után 211 művészeti alkotással 1976 márciusában nyílt meg. Ma a gyűjtemény számos helyi és külföldi művész mintegy 2700 eredeti alkotását tartalmazza. Az 1990-es években a Capital című német magazin tesztelte a németországi artotékákat, és a stuttgartit a kölni és a berlini képgyűjteménnyel együtt zászlóshajóként értékelte a gyűjtemény minősége és a művészek státusza tekintetében. A stuttgarti artotéka jelentősen hozzájárul a művészek támogatásához, nem csupán pénzügyileg a vásárlások révén, hanem lehetőséget biztosítva a fiatal feltörekvő művészek számára a kulturális életben való bemutatkozásra. 2011 óta a képkönyvtárra soha nem látott figyelem irányul. A könyvtárépület legfelső szintjén, közvetlenül a galéria szomszédságában található, hatalmas üvegfalain keresztül felkelti a látogatók kíváncsiságát.

A művészeti alkotások leírásai megtalálhatók a könyvtár katalógusában, de a képek másolatait – szerző jogi okokból – nem teheték be. A helyszínen azonban rendelkezésre áll egy digitális kép- és dia-katalógus.

(Autoref.)

Raktározás

Lásd 232

Feldolgozó munka

238/2017

ADDICA, Kerry: Descriptive metadata : an analysis of British Pathé Newsreel Collections from World War Two. – Bibliogr. In: Libri. – 67. (2017) 2., p. 141-148.

A British Pathé második világháborús filmarchívumának vizsgálata a leíró metaadatok szempontjából

A British Pathé a létező legkiválóbb filmhíradó-archívumnak tartják: olyan páratlan történelmi és kulturális jelentőségű kincsestárról beszélünk, amely 85 ezer, összesen 3 500 órányi terjedelmű rövidfilmet tartalmaz – a jórészt szemcsés fekete-fehér (későbbi anyagok esetében: színes) felvételek fontos eseményeket, híres személyiségeket örökítenek meg, és tudósítanak a korabeli divatról, utazásról, sportról és kultúráról. Az archívumon belül különösen erős az első és a második világháborút lefedő gyűjtemény. 2002-ben megkezdődött a filmnegatívok magas felbontású digitális fájlakká konvertálása és feltöltésük egy számítógépes adatbázisba. Az archívum működtetésére és a kereshetőség biztosítására egy digitálisforrás-kezelő rendszert (digital asset management system) használtak. A filmnegatívok digitális fájlakká történő konverziója során fellépő egyik kezdeti probléma a részletes információk hiánya volt. Ezt orvosolhatja egy jobb leíró metaadat-rendszer alkalmazása: a világosabb, egyszerűbb kulcsszavak az oldalt felhasználóbarátabbá és könnyebben hozzáférhetővé tehetik. A British Pathé weboldalának egyik második világháborús részgyűjteményét, jelesen a „D-nap: 70. évfordulás gyűjtemény” filmhíradóit a jelenlegi leíró metaadatok statisztikai elemzése céljából összehasonlítva, csoportosítva és kategorizálva kirajzolódik a weboldal felhasználóbarát mivoltát illető összkép. Gráfok, diagramok és állóképek használatával következtetést vonhatunk le arra vonatkozóan, hogy a jelenlegi kulcsszavak megfelelőek-e, vagy módosításukra van szükség.

(Autoref.)

239/2017

BEYENE, Wondwossen Mulualem: Metadata and universal access in digital library environments. – Bibliogr. In: Library hi tech. – 35. (2017) 2., p. 210-221.

Metaadatok és egyetemes hozzáférhetőség digitális könyvtári környezetben

Elektronikus könyvtár; Gépi dokumentumleírás; Hátrányos helyzetű olvasó; Hozzáférhetőség

Az egyetemes vagy inkluzív dizájn célkitűzése, hogy a tartalmakat és szolgáltatásokat minden használó számára hozzáférhetővé és használhatóvá tegye fogyatékoságtól, nemtől vagy nyelvtől függetlenül. Az

olyan útmutatók vagy szabványok, mint a W3C/WAI (World Wide Web's Web Accessibility Initiative, Web Akadálymentesítési Kezdeményezés) vagy a WCAG 2.0 (Web Content Accessibility Guidelines, Web Akadálymentesítési Útmutató) a technológiai specifikációk részletezésével iránymutatásul szolgálnak a fejlesztésekhez, de önmagukban nem bizonyultak elegendőnek a hozzáférhetőség problémájának megoldásához. A könyvtárak esetében sem elég például akadálymentes honlapot és online keresőfelületet létrehozni, ha magukhoz a forrásokhoz sem lehet akadálymentesen hozzáférni vagy nincs elegendő információ a források akadálymentes „olvashatóságáról”. A szerző emellett érvel, hogy ha a leírás során hozzáférhetőségi metaadatokkal is ellátjuk a dokumentumokat, azzal mind a keresőmotorok, mind a használói keresések számára megkönnyítjük a megfelelő források megtalálását. Mindez továbbfejleszhető személyre szabott használói profilok megalkotásával, illetve speciális alkalmazások automatikus futtatásával (pl. kontrasztos és nagybetűs megjelenítésre váltás, felolvasás, feliratozás).

A hozzáférhetőségi metaadatok ellenállnak a metaadatok bevett felosztásának: tekinthetjük őket a leíró, a technikai vagy az adminisztratív metaadatszoport részének is. Magukat a hozzáférhetőségi metaadatok a 2014-ben a schema.org által elfogadott felosztás négy szempont szerint osztályozza, ezek a tulajdonság, a kockázat, az API-kompatibilitás és a kontroll. Az első szerint a dokumentumnak lehetnek olyan tulajdonságai, amelyek elősegítik az akadálymentes hozzáférést (pl. feliratozás); a második olyan vonásokat vesz számba, amelyek bizonyos használók számára nemkívánatosak (pl. rohamot kiváltó fény- és hanghatások); a harmadik a szoftveres kompatibilitást regisztrálja (pl. Java-kompatibilitás), a negyedik pedig az irányítás lehetséges módjait (pl. hangvezérlés). A könyvtári dokumentumleírásokban, így a Dublin Core-ban mindig is szerepeltek a „használó” vagy a „formátum” mezőben információk speciális használói csoportoknak szánt dokumentumokról – ám a schema.org metaadatkészletét beépítve ténylegesen akadálymentessé tehetjük a digitális könyvtári környezetet. Ezt a lépést már több elektronikus könyvtár megtette, például az *Internet Archive Open Library*, a *HathiTrust Digital Library* vagy a *Learning Registry*. A *Bookshare*, az olvasási nehézségekkel küzdőknek szánt elektronikus könyvtár az egész gyűjteményét ellátta hozzáférhetőségi metaadatokkal, a PBS Learning Media pedig hozzáférhetőségi tulajdonságokra szűrhető keresőfelületet és hozzáférhe-

tőségi preferenciákat megadó használói profilokat is létrehozott. Ide kapcsolódóan fontos leszögezni, hogy olyan keresőeszközöket érdemes fejlesztenünk, amelyek nekik „előírt” források helyett választási és döntési lehetőséget adnak a használóknak.

A metaadatolás kapcsán óhatatlanul felmerül a kérdés, ki végezze el a feladatot. A szakirodalomban többen már számba vették az automatikusan generált metaadatok előnyeit és korlátait. Természetesen ideális esetben a tartalom-előállítók együttműködésére is számíthatunk, de a használói oldalról érkező, crowdsourcing alapú megoldásokat sem szabad figyelmen kívül hagyni. Azzal pedig számolnunk kell, hogy a tömeges digitalizálási projektek korában az annotálás végül a könyvtárosokra vagy a digitális tartalommenedzserekre hárul.

A hozzáférhetőségi metaadatok alkalmazása jelenleg gyerekipőben járó kezdeményezés, amelynek elterjedésével, továbbfejlesztésével a szemantikus web, a kapcsolt adatok és a fogyatékkal élőknek tervezett felhőalapú alkalmazások által nyújtott lehetőségeket jobban ki tudnánk használni annak érdekében, hogy minden használó eljusson a számára akadálymentesen hozzáférhető források minél szélesebb köréhez. Ehhez a jövőben felhasználói visszajelzéseken alapuló további kutatásokra van szükség.

(Szabó Piroska)

240/2017

SPITERI, Louise F. – PECOSKIE, Jen: In the readers' own words : how user content in the catalog can enhance readers' advisory services. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 56. (2016) 2., p. 91-95.

Az olvasó saját szavaival: hogyan segíti a katalógusban a használói tartalom az olvasmányajánlást

Felmérés; Használó; Közművelődési könyvtár; Kulcsszó; Online katalógus; Szépirodalom; Tárgyszó

Az olvasmányajánlás olyan olvasószolgálati szolgáltatás, amely segít a használóknak megtalálni a nekik megfelelő szépirodalmat. Tekintetbe kell venni azonban azt, hogy az olvasók egy része különböző okokból nem szívesen konzultál ilyen témában könyvtárossal, inkább máshonnan tájékozódik. Az olyan felületek, mint az *Amazon*, a *LibraryThing* vagy a *Goodreads* már régóta arra buzdítják a használókat, hogy írjanak értékeléseket, és lássák el címkékkel a műveket; ennek mintájára sok könyvtár az OPAC-jába közössé-

gi keresőalkalmazásokat integrált (BiblioCommons, SirsiDynix, Encore), amelyek használói tartalommal egészítik ki a bibliográfiai rekordokat. A szerzők jelen kutatásukhoz azt a hipotézist vették alapul, hogy ezek a címkék és értékelések újabb lehetőségeket és hozzáférési pontokat jelenthetnek a használóknak, hogy az érdeklődési körüknek megfelelő irodalmat keressenek, a könyvtárosoknak pedig lehetővé teszik, hogy az online közösség részévé válva jobban meg tudják ismerni a használói igényeket, és ennek megfelelő olvasmánylistákat állíthassanak össze, ami akár az új beszerzési döntésekben is szerepet játszhat.

Az Egyesült Államokban a könyvtárak általában a Library of Congress tárgyszavait használják, ezek azonban a szépirodalom esetén nem orientálják az olvasót, hiszen az objektivitásra és értéksemlegesre való törekvés miatt csak a műfajról, legfeljebb a témáról adnak információt, a mű érzelmi-hangulati sajátosságairól, stílusáról nem mondanak semmit. A szerzők utalnak arra, hogy a szakirodalomban már többen rámutattak a szépirodalmi művek tartalmi feltárásának hiányosságára, a használói értékelések bevonásában látva a kiutat.

Hipotézisük alátámasztására a szerzők a közösségi keresőalkalmazásokat használó kanadai közkönyvtárak mintájában (N = 43) vizsgálták a 22 kiválasztott mű rekordjához kapcsolódó 4541 címkét, 3501 LC tárgyszót és 631 olvasói értékelést. A kutatás első lépcsőjében arra keresték a választ, hogy milyen kategóriákat használnak a könyvtárosok és a használók a szépirodalmi művek leírására, jellemzésére. Az ún. megalapozott elmélet módszertanát használva két kutató egymástól függetlenül elemezte a használói tartalmakat és a tárgyszavakat, végül egy harmadik kollégájuk is elvégezte ugyanezt a munkát, véglegessítve és össze is fésülve is a kapott kategóriákat. Az eredmény igazolta a hipotézist: míg a könyvtári tárgyszavak a műfaj felől írják le a műveket, a használói metaadatok a mű témája, tónusa vagy az olvasóra gyakorolt érzelmi hatás felől teszik meg ugyanezt. A kutatás második lépcsőjében hasonló módszertan alapján az olvasói értékeléseket vizsgálták meg közelebbről, megalkotva a művekkel kapcsolatban felmerülő érzelmek, hangulatok és asszociációk osztályozását. Az e mintából kapott 44-féle érzelem, 141-féle hangulat és 31-féle asszociáció megmutatja, milyen sokszínű az olvasó értékelések világa a könyvtári tárgyszókészletekhez képest.

A kutatás megerősítette a hipotézist, hogy a használói tartalmak a katalógusrekordok „csontvázát” hozzáadott értékkel és gazdag árnyalatokkal egészí-

tik ki, mindez pedig segít abban, hogy eligazodjunk a szépirodalmi művek között, hiszen valójában az alapján választunk olvasnivalót, milyen stílus, hangulat vagy érzésvilág áll hozzánk közel, illetve hogy milyen hasonló könyveket olvastunk azelőtt, amik tetszettek.

A fenti kutatásban leszűrt kategóriák hatékonyabbá tehetik az olvasmányajánlás folyamatát, akár a katalógusok közösségi keresőalkalmazásaiba épülő potenciális szűrőként, akár az olvasószolgálati könyvtáros által készített ajánlásokon, olvasmánylistákon keresztül, így a megfelelő könyvet a megfelelő időben adhatjuk a használó kezébe.

(Szabó Piroska)

Katalógusok

Lásd 240

Információkeresés

241/2017

GILLITZER, Berthold: Vom Recherchesystem zum inferentiellen Service – ein Paradigmenwechsel? : Yewno, ein semantischer Discovery Service im Pilotversuch an der Bayerischen Staatsbibliothek In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 64. (2017) 2., p. 71-78.

Res. angol nyelven

A Yewno nevű szemantikus discovery szolgáltatás kísérleti stádiumban a Bajor Állami Könyvtárban

Általános tudományos könyvtár; Elektronikus dokumentum; Gépi dokumentumleírás; Gépi információkeresési rendszer

A digitális átalakulás következtében növekszik a bonyolult összekapcsolt információk jelentősége. A könyvtári szolgáltatások nagyrészt még mindig figyelmen kívül hagyják ezt a struktúrát azáltal, hogy a könyvekben és folyóiratokban lévő hosszabb szövegekre koncentrálnak. A Yewno nevű szemantikus discovery szolgáltatás, amely mesterséges intelligencia és automatikus tanulási módszerek felhasználásával az elektronikus dokumentumok automatikus és részletes katalogizálását teszi lehetővé, új megközelítési lehetőséget nyújt. A használó számára az infor-

máció grafikusan jelenik meg a releváns fogalmak és ezek tartalmi összefüggései hálójában. Ezenkívül tematikus kapcsolatok között lehet navigálni a szövegben egy adott pont megtalálásáig. A Bajor Állami Könyvtár ezt az új keresési technológiát három hónapon át béta teszt formájában bocsátja a használók rendelkezésére annak érdekében, hogy első benyomásokat szerezzen az új technológia lehetséges alkalmazási területeiről és továbbfejlesztési lehetőségeiről. Az ilyen jellegű fejlesztések még kezdeti stádiumban vannak, de fontos építőelemei lehetnek a könyvtárak digitális kultúrába való mélyebb bevonásának.

(Autoref.)

Lásd még 250

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

242/2017

CÔTÉ, Maryvon – KOCHKINA, Svetlana – MAWHINNEY, Tara: Do you want to chat? : Reevaluating organization of virtual reference service at an academic library. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 56. (2016) 1., p. 36-46.

A virtuális tájékoztató szolgálat újraértékelése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Kommunikáció -használókkal; Online üzemmód; Referenz; Szolgáltatások használata

A virtuális referenz szolgáltatások létrejötte óta számottevő fejlődésen mentek keresztül, és jelenleg sokféle könyvtári környezetben a könyvtári szolgáltatások jelentős hányadát teszik ki. Jelen cikk tárgya egy kutatásintenzív egyetemi könyvtárban lefolytatott vizsgálat, amely az évtizedes múltra visszatekintő virtuális referenz szolgáltatás elemzésére és értékelésére vállalkozott. A kutatás fő célja az volt, hogy átfogó és teljes körű képet nyújtson a jelenlegi helyzetről, beleértve a szolgáltatás mindennapi biztosítását, használatát és megszervezését. A kutatásban részt vevő könyvtárosok egy gyakorlatba ültethető, hatékony és rugalmas módszert dolgoztak ki a virtuális referenz szolgáltatások felmérésére és értékelésére. A kialakított módszer, amely vegyíti a kvalitatív és kvantitatív elemeket, bármilyen könyv-

tári környezetben felhasználható a szolgáltatás hasonló értékelésére.

(Autoref.)

243/2017

SVIRŰKOVA, V. G.: Innovaciã v organizacii spravocno-bibliograficeskogo obsluživaniã v naučnoj biblioteke In: Vestnik BAE. – (2016) 2., p. 25-27.

Innováció a tudományos könyvtárak tájékoztató munkájának megszervezésében

Akadémiai könyvtár; Ésszerűsítés; Munkaszervezés; Országos szakkönyvtár -műszaki; Tájékoztató munka

A könyvtári munkamenet (mechanizmus) átalakítása bonyolult, de szükséges folyamat, a tájékoztatás az innovációkat igénylő feladatok egyike. Az innováció az ötletek megvalósításának szervezett, több lépcsőből álló folyamata; a könyvtárban csak akkor működik, ha a szolgáltatásban, a forrásokban, a technológiában stb. valóban hatékony változásokat hoz, az újítások időszerűek, a használók igényeinek és a könyvtár lehetőségeinek tanulmányozására épülnek. A gyakorlatban a könyvtárak az innovációkat technológiai, társadalmi, szervezési téren és a termékek/ szolgáltatások területén valósítják meg.

Az innovációk nem a semmiből születnek, különböző tényezők, helyzetek elemzése alapján alakulnak ki. Példaként szolgálhat, amikor Oroszországban 2009-ben a tudomány megreformálásakor kormányrendelet írta elő a tudományos intézmények és munkatársaik, a felsőoktatási intézmények tudományos tevékenységet folytató professzorai és oktatói számára bizonyos mennyiségű bibliometriai adat szolgáltatását, miközben a legtöbb intézményben nem voltak meg a források, a munkamódszerek stb. Az Oroszországi Tudományos Akadémia Szibériai Részlegének Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtára (GPNTB SO RAN) tájékoztató szolgálatának munkatársai felismerve a helyzetet, és elemezve a lehetőségeket kidolgozták a *Publikációs aktivitás értékelése* szolgáltatást. Indítása óta több mint 600 ezer kérés érkezett, 2016. január végére naponta több mint 10 ezer; a leggyakrabban használt fejezetek: *Információ a szolgáltatásról, Források, Számítási módszerek*. Ugyancsak újdonság az információs szolgáltatások elérhetővé tétele mobiltelefonról.

A prioritások meghatározásakor a társadalmi tényezőket is figyelembe kell venni. Oroszországban

meredeken nő az információs-jogi kultúra növelése iránti igény, sok helyen hiányoznak a jogi ismeretek. A hivatalos jogi dokumentumok terjesztési rendszere az állami szervekre, hivatalokra, szervezetekre korlátozódik, az emberekhez az információt elsősorban a tömegtájékoztatási eszközök, a jogi tanácsadók és szervezetek, valamint a könyvtárak juttatják el. A könyvtári rendszerben szükségessé vált koncepció kidolgozása a jogi dokumentumok hivatalos szövegeinek terjesztéséhez. A GPNTB SO RAN-ban hagyományos és elektronikus hordozón lévő, mennyiségében és összetételében egyedülálló jogi állomány van. Mivel sok esetben a könyvtáros nem jogi szakember, új szolgáltatásként, a Novoszibirszki Egyetem jogi karával együttműködve indították a *Jogi klinikát*. Az együttműködés mindkét fél számára hasznos: a könyvtárosok segítséget kapnak jogi kérdések megoldásában, a hallgatók pedig megismerkednek a bibliográfiai keresés módszereivel, a forrásokkal stb.

A szervezési innovációkat az elektronikus hordozón lévő bibliográfiai termékek megjelenése és használata tette szükségessé: a könyvtárosnak (a GPNTB SO RAN-ban a bibliográfusnak) meg kell ismernie a forrásokat, a használatukhoz szükséges virtuóz módszereket; ezekhez új módszertani eljárásokat kell kidolgozni. A GPNTB SO RAN-ban az elektronikus források megismerésére és használatuk elsajátítására bevezetett új módszer több lépcsőből áll: a forrás megismerése, útmutató anyagok kidolgozása, a használat önálló elsajátítása éves terv szerint, vizsga tesztfeladatok alapján.

Az innovációkat nem a divat diktálja, a használói igényeket és a könyvtár lehetőségeit elemezve döntenek róluk. A GPNTB SO RAN-ban néhány innováció annyira alapvetőnek bizonyult, hogy bevezetésük újabb fejlesztéseket von maga után.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 245, 251, 261

Kölcsönzés

244/2017

POISSENOT, Claude: Les collections à l'épreuve des emprunteurs. – Bibliogr. lãbjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – (2016) 9., p. 80-95.

Gyűjtemények és kölcsönzők

Állomány használata; Felmérés; Igény; Kölcsönzés

A Nancyban folyó könyvtárosképzés során egy hallgatói projekt keretén belül megvizsgálták azt a kérdést, hogy mit tesznek az olvasók azokkal a könyvekkel, gyűjteményekkel, amelyeket a könyvtárosok ajánlanak nekik. Vagy: érdemes-e olyan dokumentumot beszerezni egy kétes minőségű sikerkönyv ellenében, amely magas intellektuális értékű, de elképzelhető, hogy nem fogják kikölcsönözni?

A vizsgálati alkalom szinte magát kínálta, mert számos könyvtárat megsemmisítettek vagy átszerveztek. Ennek nyomán különleges, elfelejtett gyűjteményekről törölték le a port a szó átvitt és valós értelmében egyaránt. Ugyanakkor ennek kapcsán újra kellett gondolni az átalakítandó állományok minőségi, gazdaságossági, tárgyi és személyi feltételeit is. A felmérés alapját több mint ötven intézmény könyvtári integrált rendszereiben meglévő több mint egymilliónyi olvasó kölcsönzési forgalmának statisztikai adatai adták. A vizsgált dokumentumokhoz a 2000–2013. dec. 31-i példányadatokat vették alapul. Erre a több mint egy évtizednyi időre azért volt szükség, hogy elég idő legyen az olvasóknak az állomány legszélesebb körű használatára. Ennek köszönhetően el is mondható, hogy a könyvek 74%-a megfordult az olvasók kezében.

A még kézbe nem vett dokumentumokat a 2000-től 2015. dec. 31-ig tartó időszakban vizsgálták. Ezt a 45 intézmény állományából összegyűjtött 13,7%-nyi soha nem használt anyagot nevezték el „holt anyagnak”, amelynek beszerzése számottevő költségbe került, kivonás után tehát érdemes újra megpróbálkozni az eladásukkal. Megdöbbentő, hogy mennyire egyetlen a holt anyag megléte. Három könyvtárban nem érte el a 1,5%-ot, a könyvtárak egyharmadában 5% alatt maradt, másik harmadában túllépte a 17%-ot, de volt olyan eset is, ahol az 50%-ot is meghaladta. Típus szempontjából az újságok, folyóiratok csoportja a legnagyobb. Érdekes, hogy az általában szeretett és keresett képregények egy része is ide sorolható. A vizsgálódás kiderítette, hogy az érdektelen témájúak iránt egyáltalán nincs kereslet, a kínálat pedig túl bővös. Így érthető, hogy itt is van holt anyag.

A legkisebb százaléku, használaton kívüli dokumentumtípus a CD-DVD kategória (5,1%, 6,9%). A gyerekeknek szánt irodalom keresettebb, mint a serdülőké. Ez utóbbi egyértelmű, hiszen e korban meredeken visszaesik az olvasás iránti kedv. Az viszont ismét elgondolkodtató, hogy a felnőtteknek szánt dokumentumok 15%-át ebben a vizsgált 15 évben egyszer

sem vette kezébe egyetlen olvasó sem. Továbbá: tizből négyet az utóbbi két évben egyszer sem kerestek. Vagyis elmondható, hogy a vizsgált anyagok több mint 50%-a a halódás stádiumában van!

42 könyvtár „élő anyagának” tekintetében az egyes dokumentumok középarányára vetítve egy dokumentum legalább egyszer, maximálisan négyszer volt kikölcsönözve. Úgy tűnik, hogy az állomány attraktivitása és nagysága, az átlag egy főre jutó könyvanyag (minimum: kettőnél kevesebb, maximum: háromnál több) nagyobb száma jótékonyan befolyásolja az állomány gyakoribb forgását. Üres polcok nem csábítják az olvasót. De az sem, ha sok ismeretlen, agyonhasznált, avult anyag keveredik új könyvekkel. Ez utóbbiak elvesznek a régiék árnyékában. A kölcsönzésben a DVD-k viszik a pálmát a maguk négy kölcsönzési forgásával, a könyvek kihasználtsága közepesnek mondható.

E felmérés a könyveket és az egyéb dokumentumokat mint kölcsönzési eszközöket vizsgálta, eltekintve az egyes intézmények beszerzési politikájától. Az olvasó és a dokumentum kapcsolatát tartotta szem előtt, mert az olvasó nemcsak a „lábával” szavaz, hanem kivitt, kölcsönzött dokumentumaival is. Ha a gyűjtemény több mint 40%-át nem kölcsönözték ki 2014–2015 folyamán, akkor e dokumentumok nyilvánvalóan nem rendelkeznek eléggé érdekesítő címmel, vagy az olvasók látóterén kívül eső könyvtári polcokon vannak elhelyezve. A könyvtári selejtezés ezért elsőrendűen fontos. A személyzet feladata ezt megtenni, nem kell megvárni, hogy az olvasók maguk végezzék el azzal, hogy figyelemre sem méltatják a könyveket. Ugyancsak az ő feladatuk a körültekintő beszerzés, hiszen minden könyvtár csökkenő költségvetéssel dolgozik. Nem mindegy tehát, hogy a megvásárolt dokumentumot idővel a holt vagy az élő állományba sorolja-e az olvasói figyelem.

(Pajor Enikő)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

245/2017

MARRALL, Rebecca M.: Assistance animals in the library : how one academic library developed best practices. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 56. (2016) 1., p. 8-13.

Segítő állatok a könyvtárban: jó gyakorlat kialakítása egy egyetemi könyvtárban

Beteg olvasó; Egyetemi könyvtár; Olvasószolgálat; Szabályzat -könyvtári

A könyvtárosok könyvtártípusától függetlenül gyakran bizonytalanok, amikor az olvasó egy állat kíséretében jön a könyvtárba. Igyekeznek elkerülni az ilyen helyzeteket, pedig az ismeretek, az idő, a szervezeti fejlesztések és a megfelelő jogi háttér birtokában ki lehet dolgozni a legjobb gyakorlatot rögzítő protokollokat.

Az utóbbi két évtizedben jelentősen nőtt a fogyatékkal élő egyetemi hallgatók száma, köztük az olyanoké, akik segítő állatot visznek magukkal. Az USA jogszabályai szerint a segítő állatok (nem házi kedvencek) típusai:

- általában egyedileg, adott feladatra képzett kutyák, esetleg kis termetű lovak (service animals);
- terápiás állatok, általában nem csak fogyatékkal élőknek.

A szakirodalomban több cikk foglalkozik a segítő állatokkal olyan esetekben, mint a mozgáskorlátozottak segítése vagy az autizmussal élőkre gyakorolt jótékony hatás; könyvtári eset egyikben sincs. A könyvtári szakirodalomban található néhány cikk elsősorban a terápiás állatok jelenlétével foglalkozik. Ezeket az állatokat akkor lehet sikeresen beengedni, ha megismerik az új környezetet, a viselkedést, és gazdájuk tud velük is foglalkozni; mások hasznosnak találják a terápiás állatok jelenlétét. Az állatok jelenléte a könyvtári terekben sok új kérdést vet fel, amelyek megválaszolásához szabályzatok és gyakorlat, ismeretek, a munkatársak ideje, tréningje (annak humán és pénzügyi forrásai), szervezeti fejlesztések, megfelelő jogi környezet és állandóság szükséges.

2014 májusában a Western Washington University Library munkatársai a kérdésekre egy workshopon keresték a megoldást. A Bellinghamben működő egyetemi könyvtár két épületből áll, állománya meghaladja az 1 millió kötetet, a hallgatók száma pedig a 15 ezret. A város állatbarát, a könyvtárba jönnek olvasók állatokkal. A könyvtárosok valójában zavarban vannak, és frusztráltak amiatt, hogyan tudják megkülönböztetni a segítő állatot a kedvenctől. A probléma megoldására a fogyatékkal élőket kiszolgáló könyvtáros egy informális workshopot szervezett a következő célokkal:

- általános fogalmak és meghatározások bevezetése egy későbbi szójegyzék összeállításához;

- a fogyatékkal élőkre Washington Államban alkalmazott jogszabályok áttekintése a jobb megértés érdekében,

- egyes esetekre forgatókönyvek összeállítása, a legjobb gyakorlatok megvitatása következetes normák kifejlesztéséhez.

A workshop előkészítésekor tisztázni kellett: támogatja-e az egyetem szabályzata az állatok jelenlétét a campuson; a különböző szolgáltatási pontokon mit kell tudniuk a könyvtárosoknak az állatokról; mely pontokon lehetnek állatok (kölcsonzés vs. kutatószoba). A legjobb gyakorlatokat tartalmazó összeállítás a könyvtár minden dolgozójának pdf-ben hozzáférhető és saját gépre letölthető lett. Ezt követően a gyakorlatban felmerült problémák ismeretében módosították a dokumentumot. Az alábbiakat kell tudatosítani:

- *A legjobb gyakorlatok és a jogi tanácsadás* – az egyetemi és a közkönyvtáraknak;
- *Könyvtárosok vagyunk – és nem orvosok/jogászok* annak eldöntésekor, az olvasónak szüksége van-e segítő állatra;
- *Nincs hivatalos politika? Járj közbe!* – ha az intézménynek nincs ilyen dokumentuma, írják meg a könyvtárosok;
- *Legyen partnered a könyvtár vezetésében;*
- *Intézeti vs. szervezeti politika* – az egyetemi könyvtár általában a campus egyik szervezete, a közkönyvtár valamely közigazgatási hatósághoz tartozik;
- *Az alkalmatlanság konfliktuskezelése* – a könyvtáros allergiás, fóbias az állatokra; a könyvtárnak erre is fel kell készülnie, megoldania a zökkenőmentes szolgáltatást.

Fontos a gyakorlat felülvizsgálata: a könyvtárak szolgáltatók, mindenkinek helyet kell biztosítaniuk, beleértve a fogyatékkal élőket is. Ha a könyvtárosok tudják, hogyan kell kiszolgálniuk őket, a könyvtár kellemes környezet lesz az állatokkal érkezők számára.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 239

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Üzleti tájékoztatás

246/2017

ALVAREZ, Barbara A.: Embedded with business : taking your library into the business world In: American libraries. – 48. (2017) 1/2., p. 44-48.

Hogyan épülhet be a könyvtár az üzleti vállalkozásba?

Könyvtárosi hivatás; Közművelődési könyvtár; Tájékoztatás -közgazdasági

A szerző közkönyvtárosoknak szóló könyve (*Embedded business librarianship for the public librarian*, ALA Editions, 2016.) keresztmetszetét adja a cikkben. Az üzleti vállalkozásokat segítő, beépített könyvtáros jóval többet nyújt annál, mint hogy pusztán propagálja a könyvtár szolgáltatásait. Szinte részévé válik az üzleti közösségnek: részt vesz különböző megbeszéléseken, bizottságok munkájában abból a célból, hogy megismerje és megértse az általa kiszolgált közösség tevékenységét.

A beépített üzleti könyvtárosi munka, bármilyen fúcsán hangzik is, fontos feladata a közkönyvtáraknak. Az USA-ban több millió kisvállalkozás működik; 2012-ben a használók 36%-a vette igénybe a könyvtárat álláskereső során, és egy felmérés szerint a 16 évesnél idősebbek 52%-a tartja fontosnak, hogy a könyvtárak törődjenek a helyi vállalkozásokkal és vállalkozókkal. Az üzleti közösség tehát igényli a könyvtári szolgáltatásokat (lehetnek üzleti szemináriumok a könyvtárban, a nekik szánt programokat népszerűsítheti a közösségi média, forrásokat és technológiai lehetőségeket kínálhat). Ezek népszerűsítésén túl energiát kell fordítani arra, hogy értelmes

kapcsolatrendszer épüljön ki és működjön a könyvtár és az üzleti vállalkozások között, sőt e kapcsolatrendszernek be kell kerülnie a közkönyvtár legfontosabb funkciói közé. A könyvtár és az üzleti vállalkozások mint használók egymást kölcsönösen támogatják, egymásért lobbiznak.

Az üzleti vállalkozásokat segítő, beépített könyvtár arra törekszik, hogy használóinak egyenrangú partnere legyen. A két fél együttműködésével sikeresen meg lehet oldani az üzleti vállalkozásokban felmerülő problémákat. Az üzleti vállalkozói közösség tagjai sokszor más minőségükben (önkormányzat, iskola-szék stb.) már kapcsolatban vannak a könyvtárral.

A beépített könyvtárosnak célszerű konzultálnia terveiről az intézmény vezetésével, el kell nyernie támogatásukat. Tevékenységének eredményei nem mindig látványosak, nem feltétlenül számszerűsíthetők, és általában csak egy idő múlva mutatkoznak meg. Az üzleti tájékoztatáshoz nem kell feltétlenül szakembernek lenni, elegendő, ha a beépített könyvtáros érdeklődő és kíváncsi. Folyamatos tanulásal kívülállóból az új fejleményeket, trendeket és eseményeket ismerő, tájékozott segítővé válhat, aki aktív szerepet tud vállalni az üzleti közösség programjaiban és projektjeiben. Mindezt fokozatosan, kisebb lépésekben is el tudja érni.

(Hegyközi Ilona)

Kutatás és termelés információellátása

Lásd 228

Vezetés, irányítás

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

247/2017

HUBER, John: The fifth paradox : library management's toughest challenge In: Public library quarterly. – 35. (2016) 4., p. 282-290.

Az ötödik paradoxon: a könyvtármenedzsment legnagyobb kihívása

Gépesítési kérdések -általában; Hatékonyság; Könyvtárkép; Könyvtárosi hivatás; Munkaszervezés; Referenz

A cikk szerzője 15 éve foglalkozik tanácsadással a könyvtármenedzsment területén. Ez idő alatt a Lean szemlélet alkalmazásával sikerült a hatékonyságot drasztikusan növelni a munkafolyamatok racionalizálásán, a költségek csökkentésén és a szolgáltatások színvonalának emelésén keresztül. A problémamegoldás azonban sajnos nem elég; lépten-nyomon olyan ellentmondások merülnek fel, amelyek alapjaiban érintik a szakma jövőjét. Jelen cikkben a szerző sorra veszi ezeket a paradoxonokat és javaslatot tesz egy, az ellentmondások között egyensúlyozó vezetési stratégiára, amely sosem téveszti szem elől a könyvtárak valódi célját: azt, hogy a közösség jólétének és egészségének fejlesztésén dolgozzanak.

Az első paradoxon az automatizálás és a használó–könyvtáros interakció között feszül: ha a munkafolyamatokat automatizáljuk, akkor eljutunk a teljesen arctalan önkiszolgáló könyvtárig, ahol nincs szükség könyvtárosokra, ezzel pedig elveszítjük a könyvtár eszmeiségének lényegét. Ha viszont elutasítjuk az automatizálást, a szervezet felduzzadtsága előbb-utóbb fenntartói megszorításokhoz vezet. Ha pedig csak a használókkal való interakcióra koncentrálunk, óhatatlanul kiüresedett közösségi centrummá válunk.

A második paradoxon a referenz könyvtárosok által végzett munka és a munkakörhöz elvárt kompetenciák között áll fenn. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a referenz könyvtárosok munkaköre jelenleg szinte felesleges, a tőlük kért segítség (pl. felhasználói fiók kezelés) alapszintű informatikai készségekkel

megadható. Ha viszont racionalizálás keretében elbocsátjuk őket, speciális szaktudásuk kárba vész.

A harmadik paradoxon abban áll, hogy a fenntartók nem ismerik fel a könyvtárak értékét, a könyvtárosok pedig nem ismerik fel értékeik reklámozásának, tudatosításának jelentőségét. Ha a fenntartók nem tartják elég fontosnak a könyvtárakat, azok az elvadások, leépítések és a feleslegesség ördögi körébe kerülhetnek. Erre az éves látogatottsági és kölcsönzési statisztikák nem adnak megoldást; folyamatosan sugárzott üzenetre és dollárra fordítható értékelésekre van szükség.

A negyedik paradoxon röviden annak mérlegelése, hogy a könyvtárak a könyvesbolt modellt kövessék, vagy közösségi centrummá váljanak: könyvtároló és -elosztó helyként vagy közösségi inkubátorházként gondoljanak-e rájuk.

Végezetül az ötödik paradoxon nem más, mint az előző négy összefüggéseinek a felismerése. Ha egy paradoxont még tudunk is menedzselni, azt tapasztalhatjuk, hogy a következmények a többit is érintik, ezért mindegyik paradoxont egyszerre kell kezelnünk és egyensúlyban tartanunk. A szerző segítségével ehhez saját, társszerzővel írt művét adja meg (*The Purpose Based Library: Finding Your Path to Survival, Success and Growth*, Huber and Potter, 2015), amelyben Maslow nyomán kidolgozzák a szükségletek hierarchiáját, illetve mérési módszereket nyújtanak arra, mennyiben sikerült a közösségnek a könyvtár segítségével feljebb kapaszkodnia ezen a piramison. Emellett a szerző saját transzformációs módszertanát ajánlja mint a paradoxonok kezelésének kulcsát: Egyszerűsíteni – Automatizálni – Integrálni – Újra-tervezni. Így az automatizálással feleslegessé váló munkaerő megtartható és új célokra, új feladatokra vethető be a közösség jólétének és egészségének fejlesztése, illetve az új típusú mérőszámok kiszámítása és a fenntartó felé való kommunikálása érdekében. Egyensúlyt kell találni a közösségi célok és a könyvesbolt modell között is, például a főbejárat mellé helyezett önkéntes pulttal vagy a közösségi átalakulást tárgyaló dokumentumok gyűjteményével.

Ha a stratégiai tervünket a szerző által kidolgozott módszerek segítségével alkotjuk meg, proaktívan egyensúlyozhatunk a paradoxonok között, és meg-

találhatjuk a kiutat az útvesztőből egy egészséges és sikeres közösség felé, amelynek a könyvtár áll a középpontjában.

(Szabó Piroska)

Pénzügyi és gazdasági kérdések

248/2017

LIU, Lewis G. – GEE, Harold: Determining whether commercial publishers overcharge libraries for scholarly journals in the fields of science, technology, and medicine, with a semilogarithmic econometric model. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 87. (2017) 2., p. 150-172.

Túlszámlázzák-e a könyvtárak számára a tudományos, műszaki és orvosi szakfolyóiratokat a kereskedelmi kiadók? Elemzés félogaritmikus ökonometriai modellel

Felmérés; Folyóiratárak; Folyóirat-előfizetés; Folyóirat-kiadás

A kutatók és a gyakorló könyvtárosok számára évtizedek óta komoly aggodalomra ad okot az a kérdés, hogy túlszámlázzák-e a könyvtáraknak a tudományos folyóiratok előfizetéseit a kereskedelmi kiadók. A probléma újabb keletű kutatása nem hozott egyetértést a szakirodalomban, ellenkezőleg, még több vitát szült. Jelen tanulmány a tudományos, műszaki és orvosi terület elemzésével kapcsolódik be a diszkurzusba. Ami még fontosabb: a szerzők megfelelő kutatási módszereket alkalmaztak, úgymint hatékony ökonometriai modellt, nagyméretű mintát és szakterület szerinti regresszióanalízist. A tanulmány meggyőzően bizonyítja, hogy a kereskedelmi kiadók valóban nagy árréssel fiztetik túl a könyvtárakat. A kutatóknak és a könyvtárosoknak sürgősen túl kell lépniük a vitán, és kutatási erőfeszítéseiket a tudományos kommunikáció javításának nyíltabb és innovatívabb módjaira kell összpontosítaniuk.

(Autoref.)

Lásd még 225

Marketing, közönségkapcsolatok

249/2017

HARRISON, Amanda [et al.]: Social media use in academic libraries : a phenomenological study. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 43. (2017) 3., p. 248-256.

A közösségi média használata felsőoktatási könyvtárakban. Egy vizsgálat eredményei

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használatokkal; Marketing

A felsőoktatási könyvtárak a közösségi médiát marketingcélokra, a legkülönbözőbb használói csoportok elérésére használják. A cikkben ismertetett USA-beli vizsgálat a következő kérdésekre kereste a választ: (1.) Milyen témák merülnek fel két közép-nyugati állam hat egyetemi könyvtárában a közösségi média segítségével végzett marketing során; és (2.) Van-e eltérések a témák között a könyvtárak státusza szerint (az ARL-hez tartozó, könyvtári MLS és más master fokozatot biztosító intézmények). A vizsgálat eredményei kb. 64 ezer könyvtárhasználóról adnak képet. A könyvtárakat a hallgatói létszám szerint sorolták csoportokba: 1. típus – 8550 hallgató, 2. típus – 39 800 hallgató, 3. típus – 15 800 hallgató.

A szolgáltatások között messze a legnépszerűbb volt a Facebook, amelyet mindegyik intézmény használt. Ezt követte a Twitter (4), majd a Youtube, Instagram, Pinterest (1-2). Összesen 387, a közösségi médiában közzétett posztot elemeztek. A közlemények témáit tekintve a következő három átfogó témakör bizonyult lényegesnek: a közösségi kapcsolatok létrehozása (24,7%), a hívogató környezet (40,6%) és a tartalomszolgáltatás (34,6%). Mindhárom típusú könyvtárra jellemző volt, hogy inkább eseményekről posztoltak, mint a gyűjteményekről, szolgáltatásokról vagy kiállításokról.

A közösségi média tehát marketingeszközként használatos. Az egyes intézményeknek ezzel kapcsolatban saját, egyéni stratégiát érdemes megfogalmazniuk. Célszerű, ha a közösségi médiával egy erre kijelölt munkatárs foglalkozik, aki rendszeresen tudósítja a nagyközönséget. Fontos, hogy a könyvtárnak legyen az intézmény egészétől elkülönülő képviselője a közösségi médiában. A könyvtár weboldaláról feltétlenül vezessen el link a közösségi médiához. Gondos-

kodni kell arról, hogy a könyvtár frissen és aktívan képviseltesse magát a közösségi médiában.

Az adott alkalommal a felsőoktatási könyvtárak szereplését a közösségi médiában mennyiségi módsze-

rekkel és kis mintán vizsgálták. A hasonló méréseknek még nincs kialakult módszertanuk.

(Hegyközi Ilona)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

250/2017

PEKALA, Shayna: Privacy and user experience in 21st century library discovery. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 37. (2017) 2., p. 48-58.

A személyes adatok védelme és a használói élmény a 21. századi információkeresés során

Adatvédelem; Gépi információkeresés; Gépi információkeresési rendszer; Használó; Könyvtáresetika

Az utóbbi évtizedben a könyvtárak az új technológiák révén hatékony információkeresési eszközöket adtak a használók kezébe. Ezek az új technológiák új etikai dilemmákat is hoztak magukkal. A weben, jellegéből adódóan, a könyvtárak ugyanis egyre kevésbé képesek biztosítani a használók személyes adatainak védelmét. Az adatgazdaságban újfajta online megfigyelési lehetőségek születtek, amelyekkel külső felek össze tudják gyűjteni és meg tudják osztani a használók adatait. A webes keresőmotorok következtében a könyvtárak kezéből kikerül tehát az ellenőrzés az adatok felhasználása felett. Jogi és etikai kötelességük a használók adatainak védelme, ugyanakkor eleget kell tenniük a használók egyre újabb igényeinek is. Ellentmondásos helyzetbe kerülnek: miközben igyekeznek a használók számára az elvárt keresési élményt nyújtani, aközben gondoskodniuk kell a használók adatainak védelméről is.

A nyílt weben megtalálható használati adatok összegyűjtése és megosztása aggasztja a könyvtárakat, mert szakmai etikájukba szervesen beletartozik a személyes adatok védelme és a szellemi szabadság.

2017 márciusától az USA-ban jogszabály tiltja, hogy a felhasználók engedélye nélkül különböző érdeklődő szervezeteknek (hirdetőknak, adatbrókereknek vagy kormányzati szerveknek) eladják a használók

webes böngészéssel kapcsolatos és egyéb adatait. Ugyanezek az adatok ugyanakkor a használói élmény fokozására is felhasználhatók a különböző termékek tervezése során.

A jövőbeli keresőrendszerek ma még nincsenek felkészülve arra, hogy „elfedjék” a használók viselkedését. Feltétlenül szükség lenne olyan beépített funkciókra, amelyek megvédenék a használók személyes adatait, ugyanakkor lehetővé tennék a használati adatok etikus felhasználását a használói élmény fokozása céljából. Ha sikerülne olyan keresőrendszereket létrehozni, amelyek teljességgel mentesek lennének a személyes adatoktól, az említett érdeklődők jelenleg akkor is képesek lennének hozzáférni az adatokhoz másfajta eszközökkel (a sütiknek és az ujjlenyomatoknak köszönhetően). A személyes adatok védelmét a könyvtárak tehát nem tudják azonnal és teljességgel ellenőrizni. Törekedniük kell viszont arra, hogy minél jobban csökkentsek a kockázatokat.

Ha a rendszerek kiküszöbölnék a személyes és a használati adatokat, egydimenziós és steril szolgáltatások jönnének létre. A közösségi háló és az üzleti világ által támasztott elvárások miatt ugyanakkor a könyvtáraknak dinamikus és személyre szabott szolgáltatásokat kell nyújtaniuk. Adatvédelmi lehetőségeik egyre inkább külső szervezetektől függenek, amelyeknek nem ugyanazok az etikai kötelességeik, mint a könyvtáraknak. Megoldásként szóba jöhet a keresőrendszerek rangsorolása vagy minősítése. Az egészségügyi vagy fogyasztói jelentések mintájára meg kéne határozni és elő kellene írni a keresőrendszerek adatvédelmi és biztonsági szabványait.

A használói élmény fokozásával kapcsolatos kutatásokban, tesztelésekben könyvtárosok is részt vesznek. Ma már vannak olyan könyvtárosi munkacsoportok, teamek és részlegek, amelyek ezen a területen működnek. Fontos, hogy az új technológiákhoz kapcsolódóan az adatgyűjtés és -megosztás kérdései és dilemmái bekerüljenek a könyvtárosképzési és továbbképzési tantervekbe. Egy-egy online kutatás

alkalmával a könyvtárosnak, amikor a használóval kommunikál, ki kell térnie a lehetséges adatvédelmi és biztonsági kockázatokra, és megfelelő képzéssel kell szolgálnia a felhasználó számára, hogy helyes döntéseket hozzon arról, milyen keresőeszközöket vesz igénybe.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 240

Használat- és igényvizsgálat

251/2017

CHOI, Erik – SHAH, Chirag: Asking for more than an answer : what do askers expect in online Q&A services?. – Bibliogr. 51 tétel In: Journal of information science. – 43. (2017) 3., p. 424-435.

Amikor több kell, mint egy válasz: mit várnak a kérdezők az online kérdezz-felelek szolgáltatásokról?

Felmérés; Használó; Igény; Közérdekű tájékoztatás; Online információkeresés

A kérdezz-felelek szolgáltatások lehetővé teszik, hogy a felhasználó információigényét természetes nyelvi kérdés formájában fogalmazza meg, és választ keressen rá a többi felhasználótól. Annak ellenére, hogy a közelmúltban az online kérdezz-felelek különböző aspektusaival foglalkozó kutatások száma nőtt, még mindig keveset tudunk arról, hogy a kérdés mögötti szituációs kontextus hogyan befolyásolja az értékítéleteket. Jelen kutatás azáltal, hogy a kérdés mögötti felhasználói várakozásokra fókuszál, annak megértését célozza, hogyan értékeli az emberek az információt. A probléma vizsgálatához a szerzők egyes módszertanú elemzést használtak, egymást követően alkalmazva internetes kérdőívet, naplókat és interjúkat. Összesen 226 online kérdezz-felelek használó vett részt a vizsgálatban, amely rávilágított, hogy a kérdezők elsődleges elvárásai a gyors válaszok, a további vagy alternatív információk, illetve a pontos és teljes körű információk voltak. Az eredmények segíthetnek meghatározni, miért és hogyan keresnek információt a használók online kérdezz-felelek szolgáltatásokon keresztül, továbbá hozzájárulhatnak az információ relevanciáját és kielégítő mivoltát a felhasználói várakozások tükrében

optimalizáló, átfogóbb, személyre szabott megoldások kifejlesztéséhez.

(Autoref.)

252/2017

HRČKOVÁ, Andrea – LAURENČÍK, Jakub: Zázitok používateľ'a pri v orientácii v priestoroch knižnice In: Knižnica. – 17. (2016) 4., p. 11-14.

Res. angol nyelven

Használói élmény a könyvtár tereiben való tájékozódás során

Egyetemi könyvtár; Eligazító jelzés; Felmérés; Használó

A használói élmény (UX = User eXperience) többféle jelentést takaró fogalom, mely tágabb értelemben kiterjed mindenféle könyvtári (szolgáltatásokkal, termékekkel kapcsolatos) használói élményre. Jelen kísérleti projekt a könyvtári terekbe belépő, azzal kommunikáló használó élményével foglalkozik. A használók a könyvtár tereit határozott célokkal keresik föl, az azokban való tájékozódásuk sokrétű kognitív feladat.

A digitális környezetben sem új ez a feladat, érinti a használók információigényeit, de érinti az érzelmi, szociális, esetenként kulturális szükségleteit, elvárásait is. A térismeret, a gyors és kényelmes tájékozódás bármilyen épület külső és belső tereiben fontos szempont. Ennek eszközei a könyvtárban az eligazító táblák, tájékoztató pontok, amelyeket az épület legforgalmasabb részén kell elhelyezni. A térinformációk közzétételére léteznek segítő, informatív eszközök: ilyen a jelzések különböző színekkel való megkülönböztetése, piktogramok és szöveges ismeretők alkalmazása. Az egyértelműsítés miatt ezeket az eszközöket célszerű kombinálni egymással. Az intézményi dizájnnal összhangban készülnek, annak közvetítésében is szerepük van.

A leggyakoribb hibák lehetnek: a túl kicsi betűméretek, távolról nehezen olvasható betűtípusok, a szöveg színe és a háttér közötti nem megfelelő kontraszt, az alapanyag, hordozófelület helytelen kiválasztása, a rossz installáció. A kísérleti projektben egy olyan egyetemi könyvtár használóit kérdezték meg két fázisban, ahol nem alkalmaztak információs táblát a felmérés előtt. A válaszadók között voltak korábbi, rendszeres használók, olyanok, akik már jártak a könyvtárban, de nem veszik igénybe a szolgáltatásokat és a könyvtárat nem ismerő, új hallgatók is. A

felmérésben a kognitív séta módszerét alkalmazták, melynek során adott feladat végrehajtásában érintették a kontakt pontokat, a problematikus pontokat és az interaktív helyeket, egy konkrét használói igény mentén haladva (pl. meg kellett keresniük egy folyóiratot, egy könyvet, adatbázisban egy publikációt szerző és cím szerint). Kiegészítő kérdésekkel győződtek meg arról, hogy a megoldásban az eligazító információk mennyire segítettek a használókat. Az eredmények további kutatások igényét is jelzik, a legfontosabb tapasztalatok ahhoz is hasznosíthatók. A válaszadók közül csupán egy használta a könyvtári jelzetet a könyv megkereséséhez. A használók keverték az olyan szakmai terminusokat, mint olvasóterem, tanulóterem, könyvtár. Az információforrások tematikus osztályozása nem okozott gondot. A tájékozódást segítették a feliratok, ám a válaszadók néha szorongásos és önértékeléssel kapcsolatos negatív érzelmeket fejeztek ki, ha nem találtak valamit meg elég gyorsan. A használók negatívan reagáltak a bejáratnál található túl sok információra, főként ha a szövegben felkiáltójelek és tiltások szerepeltek. A kutatás második fázisában információkat helyeztek el a kritikus pontokon, nem egyértelmű helyeken, majd az első fázishoz hasonló feladatokkal végezték el a felmérést. Jelentős javulást tapasztaltak a feladatokhoz szükséges idővel való gazdálkodásban, a teljesen új, könyvtárban még nem járt hallgatók esetében is. A második kutatási fázisban feleannyi idő alatt oldották meg a feladatokat az új hallgatók, mint az elsőben. Nehezebben kezelték, ismerték föl a használók azokat az információkat, amelyek nem szemmagasságban voltak elhelyezve (a kijáratnál vagy a pulton).

A kognitív séta során bebizonyosodott, hogy a használók könnyen felismerik a gyenge és erős jeleket a könyvtári terek jelöléseiben. Vannak pontok, ahol a használók gyakrabban megállnak, hosszabban időznek, tanácstalanok a könyvtári szakkifejezések tekintetében. A kísérlet célja volt az is, hogy erősítse az önálló és intuitív mozgást a könyvtári terekben az új használók esetében. A könnyebb használói tájékozódás a könyvtárost is mentesíti a fölösleges instrukciók, magyarázatok alól, több ideje marad ezáltal a szakmai munkára. A jelzéseken kívül a könyvtárosok további térképek elhelyezését javasolták a használók tájékozódásának segítésére.

(Prókai Margit)

253/2017

YOON, JungWon – CHUNG, EunKyung: International students' information needs and seeking behaviours throughout the settlement stages. – Bibliogr. In: Libri. – 67. (2017) 2., p. 119-128.

Külföldi hallgatók információigényei és információkeresési szokásai a beilleszkedés során

Felmérés; Használói szokások; Igény; Információkeresés

A külföldi hallgatók számára, akiknek be kell illeszkedniük új környezetükbe, a mindennapi életben használt információ rendkívül fontos szerepet játszik. E tanulmány célja, hogy feltárja a külföldi hallgatók információigényeit és információkeresési szokásait a campuson belül és a mindennapi életben, a beilleszkedési folyamat szakaszai során. Kérdőíves felmérést végeztek, amely a külföldi hallgatók kritikus helyzetekben mutatott információs viselkedéséről érdeklődött a beilleszkedési folyamat három szakaszában. A megérkezés előtt és közvetlenül utána a külföldi hallgatók információigénye a mindennapi életükkel és kevésbé az egyetemi vagy campusbeli élettel volt kapcsolatos, és az egyesült államokbeli rokonok/barátok és az internet volt a fő információforrásuk. Amint letelepedtek és elkezdtek beilleszkedni, információigényük és információforrásaik megváltoztak: a közösségi média használata jelentősen megnőtt. A megérkezés előtti időszakban információigényük széles körű volt, és az internet segítségével ennek csak kis részét tudták kielégíteni. A fokozatos beilleszkedés során azonban információigényük speciálisabb lett, és egyre magabiztosabbak lettek a keresésnél. A külföldi hallgatókat – egyetemi sikerességük támogatása érdekében – célszerű lenne a mindennapi élethez szükséges információkkal ellátni, ami segíthetné őket a letelepedésben és beilleszkedésben a számukra új országban.

(Autoref.)

Lásd még 244, 249

Használók képzése

254/2017

ADLEROVÁ, Iva: Informační a publikační gramotnost mladých vědců – začínajících autorů. – Bibliogr. lábjegyzetben In: ILib. – 19. (2016) 4., p. 19-23.

Res. angol nyelven

A fiatal tudósok mint kezdő szerzők információs és publikációs írástudása

Használók képzése; Információs műveltség; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké

A végzős felsőoktatási hallgatóknak nemcsak saját területük ismereteit kell folyamatosan bővíteniük, de munkájukhoz elengedhetetlen a szélesebb összefüggések megismerése. A leendő sikeres kutatók számára rendkívül fontos, hogy felsőfokú tanulmányaik során megfelelő információs és publikációs írástudásra tegyenek szert, melyben elsődleges partnereik az egyetemi könyvtárak.

A fiatal kutatókra (doktoranduszokra) jellemző, hogy az információkeresésben minimális gyakorlati tapasztalattal, a feldolgozásban kevés rutinnal rendelkeznek, folyamatosan alakítják személyes szakmai igényeiket és erkölcsi normáikat. Közben alkalmazkodniuk kell a tudományos elvárásokhoz, a munkahelyi, tudományági és társadalmi környezethez.

Az értékelési rendszerek nemzetközi, nemzeti, tudományágankénti és intézményi szinteken is eltérőek lehetnek. A mennyiségi elvárások arra ösztönzik a kutatókat, hogy bármi áron publikáljanak. Az elmúlt években megváltozott a publikálás módszere, egyre inkább a nyílt hozzáférést várják el a kutatóktól, melynek két módja (zöld és arany út) vált ismertté. A hagyományos, kiadón keresztül történő publikálás is megváltozott, anyagi forrásai az előfizetőkről egyre inkább a szerzők felé irányulnak (a hibrid modellben az előfizető és a szerző is fizet). Ennek eredményeként a fizetős publikálás mennyisége drasztikusan megnőtt (a 2011-es 53 ezerrel 2014-re 420 ezerre). A nyereségre törő kiadók nem a publikációk minőségével, hanem az elérhető legnagyobb haszonnal foglalkoznak. A fiatal kutatók főleg a fejlődő országokban vesznek meg így a publikációs lehetőséget. A kezdő kutatók nehezen tájékozódnak a nyílt hozzáférésű és a hagyományos publikálás módszerei között.

A tudományág sajátosságai is befolyásolják a publikálást: az elméleti tudományágak hozzáállása a ku-

tatási eredmények megosztásához és közzétételéhez más, mint az alkalmazott kutatásokat folytatóké. Az iparral együttműködő kutatási eredményeket sokkal tömörebben és kevésbé teszik hozzáférhetővé, mint más tudományágakban.

A fiatal kutatók tudományos és publikációs etikáját ezek a hatások is befolyásolják, sokszor nehéz helyzetbe hozzák. A hivatkozások megfelelőségét korszerű technológia, plágiumkereső módszerek támogatják (ld. iThenticate). Gondot okozhat a másodlagos forrásközlés, az érvénytelen hivatkozás, a saját publikáció duplikálása, a már közölt szöveg parafrázisa, a társszerzők nem megfelelő közlése, idegen szöveg másolása. A szerzői etika kérdésében a kiadók és recenzíók készítői is szigorú szabályokat követnek.

A fiatal kutatók munkáját megkönnyíthetik az egyetemi könyvtárak, melyek elsődleges feladata a kutatás információs támogatása, amit a digitalizálásnak és az új technológiáknak köszönhetően gyorsan képesek teljesíteni.

A fiatal kutatók tudományos és publikációs tevékenységéről készült kérdőíves kutatás 15 nyílt kérdésből állt. Már az első hét kérdésből körvonalazódtak azok a problémák, amelyek a fiatal kutatókat foglalkoztatják. A kitöltők többsége műszaki doktorandusz hallgató volt, kisebb része a természet-, az orvos- és a humán tudományok területét képviselte, nemzetközi együttműködésben öt EU-s hallgató vett részt. A válaszadók mindegyike folytatott publikációs tevékenységet. Az információforrások közt említették a Scopus, WoS, ScienceDirect, PubMed, Google Scholar és egyéb speciális adatbázisokat, a könyvtárakat, a ResearchGate-et, konferenciákat. A publikációs tevékenységben, a hely kiválasztásában a többség konzultál közvetlen kutatótársaival, kollégáival. A fizetős publikálással kapcsolatban megegyeztek a vélemények a nem megfelelő minőség tekintetében. A válaszadók ugyan ismerték a Creative Commons licenc (CC) fogalmát, de nem voltak tisztában annak alkalmazásával a tudományos publikálásban. A kutatás igazolta, hogy a fiatal kutatók körében a szerzői jog és a licenckérdés a legkevésbé ismert téma. Korunkban a tudományos publikálás folyamatosan változik, ami sokszor a neves kutatókat is próbára teszi. A fiatal kutatóknak számos nehézséggel kell megküzdeniük e tevékenység során, intenzívebb támogatást igényelnének a szerzői jog, a licenckérdés és a publikációs etika kérdéseiben.

(Prókai Margit)

255/2017

COHN, Peter – MALINOWKSI, Christine: How our unit expanded to support users of common campus tool sets In: *Computers in libraries.* – 37. (2017) 3., p. 26-29.

A campus közös eszközcsovejait használók támogatásának kibővítése

Használók képzése; Hivatkozás; Információtechnológia; Kutató -mint olvasó; Szoftver

A Massachusetts Institute of Technology (MIT, USA) sok egyetemi könyvtárhoz hasonlóan támogatja a hivatkozáskezelő eszközök (*Zotero, Mendeley, EndNote*) használatát. A kutatók egyre jobban igénylik a cikkek közös írásához, annotálásához és megosztásához, a digitális fájlkezeléshez szükséges eszközöket. A cikk a MIT könyvtáraiban a személyes tartalomkezelésre (personal content management, PCM) szervezett team fejlődését mutatja be. A MIT-ben öt iskola, mintegy ezer oktató és több mint 11 ezer hallgató van. A könyvtárakban vannak témafelelősök, akik tudományágak szerint segítik a kutatókat főleg a több tudományágat érintő területeken. A PCM team az adat- és speciális szolgáltató osztályhoz tartozik, tagjai a témafelelősök és olyan területek szakértői, mint a földrajzi információs rendszerek, a használói élmény és az adatkezelés.

Kezdetek (2001): néhány, az EndNote-ot ismerő könyvtáros kurzusokat ajánlott a januári időszakban, amikor általában a workshopokat tartják. A sikeren felbuzdulva más időben is hirdettek workshopokat az EndNote, majd újabb rendszerek használatáról. 2005-ben indult a RefWorks az egész campusra érvényes előfizetéssel, miközben a *Paperst* és a *Zoterót* már többen is használták. A szervezettebb támogatás érdekében a 2010-ben alakult ún. hivatkozás-segítő csoportban (cite help team) kezdetben öt fő dolgozott. A team először útmutatókat készített a hivatkozáskezelő eszközökhöz, majd a folyamatok és a szakértői munka formalizálásával, újabb támogatható eszközök megismerésével foglalkozott. A hivatkozási eszközök számával nőtt az érdeklődés az újabb és újabb eszközök iránt. A valóban megismerésre vagy támogatásra érdemes rendszerek kiválasztásához a team egy kritériumsort állított össze. A kritériumok alapján a RefWorks maradt az általános licencelt eszköz, az EndNote néhány fontos csoport eszköze, bekerült az ingyenes Zotero és Mendeley.

Változások éve (2013): mivel egyre többen használták a *Zoterót* és a *Mendeleyt*, a *Mendeley* került intézeti

szintre, 2014 végével lemondták a RefWorks-öt. A Mendeley mellett szólt, hogy a hivatkozáskezelést a szövegszerkesztővel integrálva közös munkát tesz lehetővé. Ekkor már a könyvtár egyre többet foglalkozott a személyes digitális archiválással, az átalakult team, a PCM feladata volt az együttműködés és a személyes fájlkezelő eszközök támogatása, amihez felvette a kapcsolatot az intézet archívumával és a digitális levéltár speciális gyűjteményeivel. A támogatás többértelmű fogalom lett: segítség a hibakeresésben az EndNote, a Zotero és a Mendeley használóinak, ezekről rendszeres workshopok tartása; új rendszerek megismerése (például Papers), amelyekről nem voltak rendezvények. A támogatás nem kötődött szorosan az intézeti licenchez, a PCM-nek kellett meghatározni, mit támogat, és merre nyit.

2015-től a MIT adja az ORCID kutatói azonosítót, a kapcsolati pont a PCM lett. A team szolgáltatásait 3 szinten határozta meg:

- 1. szint: teljesen támogatott eszközök: intézeti szintű licence van (Mendeley), vagy jelentős a felhasználók száma (Zotero) – a támogatás konzultációt, workshopokat és webes útmutatókat jelent.
- 2. szint: félig támogatott eszközök: a MIT-ből kevesen használják, vagy a PCM team úgy ítélte meg, hogy speciális igényekhez szükséges (pl. Papers az annotációk exportálásához) – a team ismeri ezeket és segíti a problémamegoldást.
- 3. szint: feltárando eszközök: szükségesek lehetnek, de nincsenek a 2. szinten (Overleaf, Authorea) – ezeket a PCM megvizsgálja és kísérleti szinten használja, ezután kerülhetnek az 1. szintre (ilyen volt a Mendeley).

A szintek meghatározása után felül kell vizsgálni a válogatási kritériumokat, beleértve a közös munkához szükséges jellemzőket. 2017-ben az Overleaf kísérleti használata javasolt, ezután a válogatási kritériumok hosszabb időre meghatározhatók. A tervekben szerepel még a szolgáltatások ismertetése a könyvtáron belül és kívül.

(Viszocsekné Péteri Éva)

256/2017

HOFFMAN, Nadine [et al.]: Teaching research skills through embedded librarianship. – Bibliogr. In: Reference services review. – 45. (2017) 2., p. 211-226.

A kutatási készségek oktatása és a kihelyezett könyvtárosság

Egyetemi hallgató; Egyetemi oktató; Használók képzése -felsőoktatásban; Információs műveltség; Könyvtárosi hivatás

A tudományos kutatással összefüggő íráskészségeket a legtöbb egyetemi kurzus nem tartalmazza explicit módon, pedig ezekre az órákon és azokon kívül is egyre nagyobb szüksége van a hallgatóknak. A kanadai Calgary Egyetemen – a szokásos egy alkalomra szorító oktatás helyett – négy egymást követő héten oktatta a hallgatókat egy együttműködésre épülő, a szaktárgyat tanító oktatóból, könyvtárosból és tudományos írást tanító oktatóból álló kihelyezett team. Újratervezték az elsőéves hallgatók kurzusát, amely a szakirodalmi hivatkozás szerepét, a plágium elkerülésének szükségességét és módjait, az irodalomkutatást, az információforrások elérését és értékelését mutatja be a hallgatóknak, valamint annotált bibliográfiák készítését gyakoroltatja velük. Ez a kutatásalapú tanulásra/tanításra alapozott (inquiry-based) kurzus egyaránt alkalmaz formatív és szummatív értékelést, amelyben – a szokásostól eltérő módon – a könyvtáros is részt vesz. Fontos eszköze a tükrözött (fordított) osztályterem módszere, amely arra épül, hogy a hallgatók még az órák előtt önállóan ismerik meg a tananyag egy részét, gyakran videó formájában, majd ezt mélyítik el valamelyik oktatójuk segítségével.

(Koltay Tibor)

257/2017

SCHAUB, Gayle [et al.]: The language of information literacy : do students understand?. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 78. (2017) 3., p. 283-296.

Értik-e a hallgatók az információs műveltség nyelvét?

Egyetemi hallgató; Felmérés; Információs műveltség; Könyvtártudományi szakirodalom; Terminológia

A Grand Valley Állami Egyetem (Michigan) alapképzéses hallgatóinak körében végzett online fel-

mérés 773 válaszának elemzése azt mutatja, hogy a kérdőíven szereplő 14, az információs műveltséghez köthető szó és kifejezés közül a legtöbben a *szakirodalmi hivatkozás* (citation, 87,11%) és a *bibliográfia* (bibliography, 86,64%) szót ismerik. Mindkettő gyakran előfordul az órákon és a használóképzésben. Emellett már középiskolás korukban is találkozhattak velük a hallgatók.

A *kulcsszó* (keyword, 84,75%), a *teljes szöveg* (full text, 82,44%) a *referátum* (abstract, 79,22%) és az *adatbázis* (database, 72,51%) ismerete annak köszönhető, hogy az információkereséshez kötődnek, így a használóképzésnek is tárgyai. Esetükben leginkább célirányos, gyakorlati tevékenységekről van szó, amit az is mutat, hogy a hallgatók fogalmi ismeretei gyengébbek ezen a téren, például az adatbázist definiálni már sokan nem tudják.

A *lektorálás, szakértői bírálat* (peer review, 63,03%) esetében bizonytalanság volt megfigyelhető, amihez az is hozzájárult, hogy a több száz megvizsgált tantárgyleírásban számos eltérő megfogalmazás található ezzel a fogalommal kapcsolatban, így előfordult a *válogatott cikkek* vagy a *referált folyóirat* kifejezés is.

Az 50%-ot kissé meghaladó sávba esik a *folyóirat* (journal, 54,38%), a *katalógus* (catalog, 52,41%), a *nyílt hozzáférés* (open access, 51,44%) és a *tárgyszó* (subject heading, 50,85%). Ezeket gyakran használják a szaktárgyak oktatói, viszont fogalmi természetük folytán sok hallgató nem érti őket vagy jegyzi meg értelmüket. A tárgyszavakat az órákon sokszor *deskriptornak* nevezik, vagy valamiképpen körülírják őket, ráadásul a Google használatkor nem is kerülnek szóba. A *journal* szó nem csak folyóiratot, hanem (a tanulók által, tanulási célból vezetett [A ref.]) naplót is jelent, amelyet ráadásul az amerikai középiskolákban gyakran használnak is. Ez zavarja a hallgatókat, ahogyan az is, amikor a *folyóirat* szó helyett az *időszaki kiadvány* kifejezéssel találkozhatnak. Ezen kívül a digitális folyóiratcikk gyakran hasonló formát ölthet, mint a magazinok cikkei. A *nyílt hozzáférés* pedig nemrég került be a könyvtári és az egyetemi szókincsbe.

Ötven százalék alatti ismertséget mutatott a tudományos (scholarly, 41,12%), az (információ)forrás (source, 37,48%) és az állomány (stacks, 22,25%). (A *scholarly* szó és a vele alkotott kifejezések a magyarra történő fordításkor is okoznak gondot [A ref.]

(Koltay Tibor)

Lásd még 204, 217

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 214, 233, 234, 238

Információ- és kommunikációs technológia

258/2017

KONEČNÝ, Maroš: Mobilné zariadenia a knižnice. – Bibliogr. In: ITlib. – 20. (2017) 1., p. 5-10.

Res. angol nyelven

Mobil eszközök és a könyvtárak

Honlap; *Információtechnológia; Könyvtárpropaganda; Mobilkommunikáció*

2015-ig a felmérések szerint a világon 1,9 milliárd ember használt mobil eszközöket, az asztali számítógépek használata nem érte el az 1,6 milliárdot, sokan azonban mindkét típust alkalmazták. Szlovákiában 2016-ban már 2,3 millióan használták az internetet mobil eszközükről.

A könyvtárak követhetik, milyen eszközökkel látogatják weboldalaikat, és optimalizálhatják a használókkal való kommunikációjukat. Ebben segít a Google Analytics, mely szerint pl. a Zsolnai Egyetem 2016. decemberi adataiban a 87 610 weboldallátogatónak a 9,9%-a (minden 10. használó) mobil eszközt használt. A könyvtárak számára fontos, hogy optimalizálják az információközvetítést. Az asztali gépek képernyőjének átlómérete 35 cm vagy több, a tableteké 17–25 cm közötti, a mobiloké 9–15 cm közötti. Ezért előfordulhat, hogy az asztali számítógépre optimalizált könyvtári weboldal a mobil eszközön kaotikusan jelenik meg. A Google szerint a használók 61%-a nem tér vissza az ilyen weboldalakra. A könyvtár ezért két megoldás közül választhat,

a weboldalát rezponzív dizájnnal látja el (ilyen pl. a kassai Jan Bocatius Könyvtár honlapja), vagy mobil applikációt alkalmaz.

A mobil applikációk olyan szoftveralkalmazások, amelyek online digitális platformokról installálhatók (pl. Google Play, App Store stb.). Sokféle lehetőséget kínálnak a könyvtáraknak az információik érdekes és hatékony megjelenítéséhez, ilyen pl. a virtuális könyvtárlátogatás, navigálás a könyvtár tereiben, QR-kódok olvasása, olvasói adatok megtekintése, online katalógus és online kölcsönzés, események jelzése, a könyvtár szolgáltatásainak értékelése.

A szlovák könyvtárak többsége nem vagy kismértékben használ mobil alkalmazásokat. A gyakran használt alkalmazások közé tartozik az SSKK – a Szlovák Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesületének applikációja, mely az eperjesi járásban lévő könyvtárakat népszerűsíti azzal, hogy a könyvtárakban virtuális sétát tehetünk, szöveges információ és élőbeszéd kíséretében. A SMARTkatalog2 – mobil applikáció segítségével a csatlakozott cseh és szlovák könyvtárak használói elérik a Clavius rendszeren keresztül az online katalógust, a könyvtárak újdonságait, az olvasói fiókokban az előjegyzés és hosszabbítás lehetőségét. A szlovák könyvtárakban a 2012-es állapothoz képest fejlődés tapasztalható, de a cseh szomszédok applikációk tekintetében jobban állnak. A „Könyvtár” nevű applikáció a Prágai Városi Könyvtár használói számára lehetővé teszi a kölcsönzések kezelését, személyre szabott kínálatot nyújt a könyvtári kulturális programokból és egyéb akciókból, információkat közöl a fiókokról. A Nemzeti Műszaki Könyvtár applikációja a katalógus információi mellett a könyvtári egységek elérhetőségét is jelzi, az olvasói adatok, tartozások és a kedvenc dokumentumok kezelését is lehetővé teszi.

A külföldi könyvtárak közt az új-zélandi Auckland Egyetem Könyvtára a használók számára biztosítja az online katalógus elérését, a felsőoktatási cikkekhez való hozzáférést, a tartozások követését, a könyvtárosokhoz való navigálást, a tanulóterekben lévő számítógépek foglalását, a könyvtár által használt blogokhoz és közösségi hálókhoz való hozzáférést.

Ezek az applikációk a könyvtár honlapjáról közvetlenül lehúzhatóak, így nem kell azokat aktualizálni.

A nyilvános könyvtárak közül a Chicagói Városi Könyvtár applikációja főként a könyvtári gyűjtemény bemutatását szolgálja. Már a főmenüben elérhetőek az e-könyvek, az újdonságok és a bestsellerek, ezeket a használók egyenként értékelhetik. Az olvasói tartozások követését, a kölcsönzések menedzselését, a könyvtárhoz és fiókjaihoz való navigálást is lehetővé teszi az applikáció.

A könyvtárak kihívásként és lehetőségként kezelik a mobil applikációkat, a használók elérése érdekében. A mobil applikációk használatának trendje erősödik, kényelmi szolgáltatásaik egyre népszerűbbek.

(Prókai Margit)

259/2017

MACELI, Monica – BURKE, John J.: Technology skills in the workplace : information professionals' current use and future aspirations. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 36. (2016) 4., p. 35-62.

Technológiai készségek a munkahelyen: mit használnak az információs szakemberek, és mi várható a jövőben?

Felmérés; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás

A technológia az információs szakemberek mindennapjainak kikerülhetetlen részévé vált. A cikk olyan könyvtárosok körében végzett kutatásról számol be, amely három fontos kérdésre kereste a választ: 1. Milyen informatikai tudással rendelkeznek ma a könyvtárosok? 2. Mit szeretnének még megtanulni? 3. A jelenlegi tudás és a tanulni vágyott képességek területén milyen különbségek mutatkoznak a kezdő és a tapasztalt könyvtárosok között?

Amerikai kutatók 2015 februárja és márciusa között kérdőíves vizsgálatot végeztek, amelynek során 30 könyvtárközpontú elektronikus vitacsoport tagjait keresték meg. A mintába különböző könyvtártípusokban, különböző pozíciókban dolgozó munkatársak kerültek. Összesen 2216 válasz érkezett, főleg az USA-ból és Kanadából, többségük (54,4%) egyetemi könyvtáros mester fokozatú vagy doktori végzettséggel rendelkezik. A résztvevők 63,4%-a foglalkozik tájékoztatással, 58,5%-a vezetéssel, 56,9%-a pedig a gyűjtemény fejlesztésével, de a számítógépes munkák is előkelő helyet foglalnak el a listán. A válaszadók átlagosan hat olyan feladatkört jelöltek meg, amelyben dolgozniuk kell, vagyis nem kimondottan

egy terület szakértői, hanem a könyvtári munka széles palettájára rálátnak.

A válaszok alapján könyvtárak technológiai fejlődésének legnagyobb gátjaként a munkatársak a pénzügyi források hiányát látják (80,7%), a munkaerőhiány a második leggyakoribb ok (62,4%), a munkatársak kompetenciahiánya pedig a harmadik (48,5%). A könyvtárakban jelenleg alkalmazott technológiai elemek a válaszadók szerint gyakorisági sorrendben a következők: e-mail, szövegszerkesztés, internetes böngészők, könyvtári katalógusok felhasználói felülete és a könyvtári adatbázisok, ezeket közel 2000 alkalommal jelölték meg. A gyakorisági lista végén olyan lehetőségek állnak, mint a virtuális valóság, a kiterjesztett valóság, a 3D nyomtatás, a Linux operációs rendszer és a makerspace technológiák.

A kutatók a mélyebb elemzésre az R nevű statisztikai programot alkalmazták, amellyel szövegbányászatot is végeztek. A válaszok alapján öt olyan klasztert hoztak létre, amelyek a gyakran együtt alkalmazott technológiai elemeken alapulnak, így kirajzolódik egy kép arról, hogy bizonyos könyvtárak a kommunikációs és oktatóeszközökre, míg mások különböző eszközökre és szoftverekre, vagy webes és multimédiás tartalmak előállítására, irodai alkalmazásokra és az információ megosztására, valamint az informatikai háttér biztosítására és az e-könyvek szolgáltatására helyezik a hangsúlyt. A kutatók kiválasztottak három átfogó technológiai feladatot (szerver-üzemeltetés, könyvtári weboldal készítése és üzemeltetése, a technológia használatának tanítása), megvizsgálták, mely tevékenységek kapcsolódnak ezekhez a válaszok alapján, és azokat a köztük lévő kapcsolattal megkísérelték vizuálisan ábrázolni.

Arra a kérdésre, milyen technológiai kompetenciát sajátítana még el, hogy jobban végezhesse a munkáját, a többség (közel 20%) a programozást válaszolta. Említésre került a HTML, a Python, a CSS, a JavaScript, a Ruby és az SQL is. A válaszok mögött többféle motiváció áll: bizonyos könyvtárosok szeretnének sokkal önállóbbak lenni, és nem az informatikusokra támaszkodni, amikor akadályba ütköznek, míg mások az informatikusokkal való kommunikáció javítására való lehetőséget látják a programozási nyelvek megtanulásában, a válaszadók egy része pedig szeretne új eszközöket és új szolgáltatásokat létrehozni a könyvtár és az olvasók számára.

A résztvevők közül 877 tíz évnél kevesebb ideje dolgozik könyvtárban. Az ő válaszaikat is összehasonlították a „veterán” könyvtárosokéval. A tapasztaltabb könyvtárosok gyakrabban használják az IKR könyvtárosi

felületét, mint az újak, akik azonban valamennyivel gyakrabban használnak felhőalapú szolgáltatásokat, és tanítanak másokat technológiai ismeretekre. Nem találtak a kutatók különbséget a különböző munkatapasztalattal rendelkező csoportok között a leggyakrab-

ban használt technológiai elemek rangsorában, illetve az elsajátítani kívánt kompetenciákban sem.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 202, 255

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Könyvtárépítés, -berendezés

260/2017

FOBEROVÁ, Libuše: Cesty k moderní architektuře knihoven In: Čtenář. – 69. (2017) 2., p. 43-47.

Utak a modern könyvtárépítészet felé

Könyvtárépület

Az építészek a könyvtárat térnek tekintik, a könyvtárosok szolgáltatásnak, az olvasó pedig egyszerre szeretné mindkettőt élvezni. 1989-ig Csehországban alig építettek könyvtárakat, azóta nagymértékű építésekbe és felújításokba kezdtek.

Az építészet tükrözi a történelmet, reagál az ízlésváltozásokra, a politikai helyzetre. A modern építészeti megoldásokon gyakran vitatkozunk, nagy vita kísérte a cseh nemzeti könyvtár épületének tervét, melyet a társadalmi visszhang miatt végül nem építettek meg (2007–2008). Azóta jelentősen javult a könyvtárosok kommunikációja az építészekkel.

A külföldi könyvtárépítészetben a belsőépítészeti megoldások a turistákat is vonzzák. A Seattle-i Városi Könyvtár 12 emeletes épülete öt fő részből áll, amelyben a „könyvspiral” szint a legfontosabb, ahol a szabad válogatás megvalósul. A felső szintekről rálátás nyílik a lentiekre és a városra. Több mint 30 olvasóterem, öltöző, kávézó, videotéka és automatikus raktári rendszer is található az épületben.

Minden ország sajátos viszonyt alakít könyvtáraival, könyvtárépületeivel. Franciaországban a könyvtárak a tudás fellegvárjai, az államhatalom autoritásának szimbólumai. Építészetükre az eredetiség jellemző, az önálló könyvtárépületek a város szimbólumai, melyre a lakosok büszkék. A francia építészek úgy tekintenek a könyvtárakra, mint az ún. harmadik leg-

kedveltebb helyre: otthon – munkahely – könyvtár (mint a találkozások helyszíne).

A német építészek reális térként kezelik a könyvtárakat. Arra keresik a választ, hogy mit kínálnak ma a könyvtárak, ezért nemcsak az építészet, hanem a belső terek, környezet kialakítása is fontos, nagy figyelmet szentelnek a belépő, információs övezetre, a könyvtárban való tartózkodásra és munkára.

London délkeleti részén található a 2000-ben épült Peckham Library nyitott épülete, amely a kaleidoszkóp színes mozaikjaira emlékeztet, új korszakot nyitva a könyvtárépítészetben, ahol az emberek fontosabbá váltak, mint a könyvek.

A külföldi példák között említhető még a delfti közkönyvtár hipermarket stílusa, Szingapúr modern könyvtára, a lengyel médiatékák és sorolhatnánk... A cseh építészek szerint a könyvtár élő organizmus, tervezésekor három utat kell követni: a könyv, az olvasó és a könyvtáros útját, amelyek nem kereshetnek egymást.

A 2017–2020-as könyvtárfejlesztési projektben az új nemzeti könyvtár, az olomouci, ostravai tudományos könyvtárak építésére készülnek tervek. A morva területi könyvtár brnói raktárépületének bővítését is tervezik. A könyvtárfejlesztési koncepció 8 prioritása közül az egyik a könyvtárak építése és technológiai felszerelése.

Az új cseh könyvtárak jó példája a prágai Nemzeti Műszaki Könyvtár (21000 m²), mely öt földfeletti szintjével a találkozások helyszíne. Éjszakai tanulóterme egyedülálló szolgáltatást biztosít a 2009-es átadása óta. A közös belső légterű épület mellvédjeit a román Dan Perjovschi eredeti rajzai díszítik.

A Hradec Královéban található egyetemi és tudományos könyvtár betonépülete az X betűre emlékeztet, mely központi részből és négy szárnyból áll. Az olvasók „ementálnak” nevezték el a folyosó kerek faablakai miatt. Kávéház és galéria is van benne.

A Hradec Královéi Városi Könyvtár új épülete közösségi központ és irodalmi kávéház, az épület tetjét egy bálna, a bejárata melletti lépcsősort színes könyvborítók díszítik.

A libereci tudományos könyvtár a hely szellemét közvetíti épületével, ott áll, ahol a nácik leégették Közép-Európa legnagyobb zsinagógáját. Az épület egyesíti a könyvtár és a zsinagóga hagyományát, alaprajza Dávid-csillagot idéz. A sárga falakon Tóra-idézet, Jónás imája héberül látható.

Mielőtt új könyvtárat tervezünk, meg kell határozunk annak küldetését, vízióját, azt, hogy kiket és hogyan fog szolgálni. Minél korábban tesszük föl az alapvető kérdéseket, annál jobb eredményre számíthatunk az új könyvtár megépítése során.

(Prókai Margit)

Lásd még 223

Elektronikus könyvtár

261/2017

WEISS, Andrew: Examining Massive Digital Libraries (MDLs) and their impact on reference services. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 57. (2016) 4., p. 286-306.

A digitális gigakönyvtárakban található tartalom minősége és hatása a referenz szolgáltatásokra

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Referenz

A *Massive Digital Libraries*, vagyis „nagy digitális könyvtárak”, esetleg „digitális gigakönyvtárak” kifejezés ma már külön kategória a digitális gyűjtemények körében, s olyan kollektiókat jelöl, mint például a *Google Books*, a *HathiTrust*, az *Internet Archive* vagy az *Europeana*, amelyek eleget tesznek a digitális gigakönyvtárakkal szemben támasztott kritériumoknak, hiszen számos digitalizálási projekt eredményét aggregálják, és több mint egymillió digitalizált könyv tartalmát teszik nyilvánosan elérhetővé. A digitalizálási versenyben közülük a Google áll az első helyen jelenleg több mint 30 millió digitalizált könyvvel, mögötte második helyeztként 14 millió digitalizált kötettel a HathiTrust következik. Ezek a sokmillió digitális könyvgyűjteménnyel rendelkező tartalom-szolgáltatók a könyvtári referenz szolgáltatás tekintetében szinte megkerülhetetlen forrásnak számítá-

nak, ennek ellenére nem teszik feleslegessé a helyi gyűjteményeket, egyrészt mert az általuk szolgáltatott tartalmak sok hibát rejtenek magukban, amelyek gyakorta ellehetetlenítik a keresett tartalom befogadhatóságát, másrészt mert a teljes könyvtermés töredékét szolgáltatják csupán. Továbbá az egyes nyelvek eltérő gyűjteményi reprezentáltsága is komoly kérdéseket vet fel, nem beszélve a lokális gyűjtemények ritkaságainak digitális gyűjteményekben való megjelenéséről és a szerzői jogok érvényesítéséről.

A digitális gigakönyvtárak vitathatatlanul pozitív hozadéka a szövegekben való keresés lehetőségének megteremtése, az adatbányászat, ami valós hozzáadott értéként jelenik meg, és amit a hagyományos nyomtatott szövegek soha sem tudnának biztosítani, nem beszélve arról, hogy a hét minden napján non-stop elérhető szolgáltatásról van szó. Ugyanakkor negatívumok is említhetők a nagy digitális tartalom-szolgáltatókkal kapcsolatban. A visszakereshetőség tekintetében ugyanis számos probléma kimutatható. A szkennelés minősége és a metaadatok pontossága egyaránt kívánnivalót hagynak maguk után. Gyakoriak a fekete foltokat tartalmazó, leárnýékolt vagy elmosódott szövegoldalok, a ferdén szkennelt oldalak. Komplet szövegoldalok hiányozhatnak egy műből, de az is előfordul, hogy hiányos a tartalomjegyzék, távol-keleti nyelvek esetén pedig fejfelé fordított oldalakkal is találkozhatunk.

A metaadatok tekintetében úgyszintén sok pontatlanságot találhatunk. Nem ritka a tévesen megadott cím, szerző, kiadó és kiadási dátum sem.

(Tóth Béla István)

Lásd még 210, 211, 213

Kapcsolódó területek

Kiadói tevékenység

262/2017

HERB, Ulrich: Open Access zwischen Revolution und Goldesel : eine Bilanz fünfzehn Jahre nach der Erklärung der Budapest Open Access Initiative. – Bibliogr. In: Information Wissenschaft und Praxis. – 68. (2017) 1., p. 1-10.

Res. angol és francia nyelven

Nyílt hozzáférés: mérleg 15 évvel a Budapesti Nyilatkozat után

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

2002-ben közölte a *Budapesti felhívás*, hogy „Egy régi hagyomány és egy új technológia találkozásából egyedülálló eredmény született a köz javára. A régi hagyomány lényege tudósok hajlandósága arra, hogy kutatási eredményeiket szakfolyóiratokban térítésmentesen közreadják, hogy az érdeklődőket és tudóstársaikat tájékoztassák; az új technológia pedig maga az internet. Ezek együtt teszik lehetővé [...] a lektorált folyóirat-irodalom elektronikus terjesztését, és a tudósok, oktatók, diákok és más érdeklődők számára a teljesen szabad, korlátok nélküli hozzáférést az egész világon.” A főszereplők a 2000-es évek elején elsősorban tudósok, könyvtárosok vagy kutatóintézetek képviselői voltak. Nem volt szó jogi korlátozásokról, hiszen úgy vélték, „Legyen szabadon hozzáférhető a számítógépes hálózaton a szakirodalomnak az a része, amelyet a tudósok átadnak a világnak anélkül, hogy ezért díjazásra tartanának igényt” és mivel „[az eszközök] a kutatóknak már jelenleg is rendelkezésükre állnak, nem kell tehát piaci vagy jogi változásokat kívárniuk.” (<http://mek.oszk.hu/>)

A *Bethesdai nyilatkozat* (legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm) 2003-ban már további hasznosítási lehetőségeket látott, és már nem volt szó ingyenességről. Még ebben az évben a *Berlini nyilatkozat* is (https://openaccess.mpg.de/68053/Berliner_Erklaerung_dt_Version_07-2006.pdf) megerősítette ezt a meghatározást. Mindhármukban közös, hogy egyenértékűnek kezelik a *zöld* (a már máshol

publikált) és az *arany* (a publikáláshoz hozzájáruló) *hozzáférési módot* (utóbbiban a közlési díj [Article Processing Charge] jelenik meg), de már 2003-tól nyilvánvaló volt, hogy a zöld utat nehéz összehangolni a Bethesdai és a Berlini nyilatkozattal. A Berlini nyilatkozat aláírása után a nagy tudományos kiadók nem hagyhatták figyelmen kívül a *nyílt hozzáférést*, de mivel abban nem láttak üzleti lehetőséget, a lejárata módszerét választották. Az Amerikai Kiadók Egyesülete (AAP) például azzal vádaskodott, hogy a nyílt hozzáférés az állami cenzúra eszköze és silány minőségű. Napjainkban, tíz évvel az AAP hadjárata után a nyílt hozzáférés és a kiadók viszonya drámai módon megváltozott. Mi történt 2007 és 2016 között? Már 2008-ban megjelent a *Springer* a nyílt hozzáférésben a BMC felvásárlásával, majd *Macmillan* és az *Elsevier*.

Ezt a fejlődést kritizálta a *Finch-jelentés*, mely a *kutatástámogatás* számára az arany modellt javasolta; ez volt az első ajánlás a témában, mely a brit, a német és az uniós kutatástámogatásban is megvalósult. Nem rögzítették az APC felső határát, viszont a támogatott publikációkat a *Creative Commons szabad licenc* (CC-BY) alatt kellett közreadni. Ez a kényszer a leleményes kiadókat könnyen szerzett nyereséghez juttatta. A nagy üzletet azonban az *OA-konzorciumok* jelentették. A nyílt hozzáférés előkelő és jövedelmező lett – elsősorban a kereskedelmi kiadók számára, ugyanakkor zárt ajtók mögött döntöttek fontos kérdésekről, és a lejárati kampányoknak sem lett vége. Részletes tanulmánya végén a szerző a nyílt hozzáférés nyerteseit (kiadók) és veszteseit (mindenki más) sorolja fel, majd a téma részletes irodalmát is közreadja.

(Murányi Lajos)

Lásd még 203, 213

Az ismertettett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)	36. (2016) 4.
American libraries (US)	48. (2017) 1/2., 3/4.
Aslib journal of information management (GB)	69. (2017) 1., 2.
BuB (DE)	69. (2017) 6.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	(2016) 9.
Collection building (US)	36. (2017) 1.
Collection management (US)	42. (2017) 2.
College & research libraries (US)	78. (2017) 3.
College & research libraries news (US)	78. (2017) 2., 3.
Computers in libraries (US)	37. (2017) 3.
Čtenář (CZ)	69. (2017) 1., 2.
Dialog mit Bibliotheken (DE)	29. (2017) 1.
The electronic library (I)	35. (2017) 2.
Information discovery and delivery (GB)	45. (2017) 1.
Information technology and libraries (US)	36. (2016) 4.; 37. (2017) 2.
Information Wissenschaft und Praxis (DE)	68. (2017) 1.
ITlib (SK)	19. (2016) 4.; 20. (2017) 1.
The journal of academic librarianship (US)	43. (2017) 3.
Journal of information science (GB)	43. (2017) 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	49. (2017) 2.
Journal of library administration (US)	57. (2017) 1-4.
Knihovna (CZ)	28. (2017) 1.
Knižnica (SK)	17. (2016) 4.
LIBER quarterly (I)	26. (2017) 4.
Library hi tech (US)	35. (2017) 2.
Library management (GB)	38. (2017) 2/3.
The library quarterly (US)	87. (2017) 2.
Libri (I)	67. (2017) 2.
New review of information networking (GB)	21. (2016) 2.
Online information review (I)	41. (2017) 3.
Public library quarterly (US)	35. (2016) 4.
Public services quarterly (US)	13. (2017) 2.
The reference librarian (US)	57. (2016) 4.
Reference services review (US)	45. (2017) 2.
Reference & user services quarterly (US)	56. (2016) 1., 2.
Revista española de documentación científica (ES)	39. (2016) 4.
Science & technology libraries (US)	35. (2016) 3.
Vestnik BAE (Fx)	(2016) 2.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie (DE)	64. (2017) 2.